

İHTİLALLER ve DARBELER TARİHİ

1. CİLT

DARYÜS
PZİSTRAT
SPARTAKÜS
KATİLİNA
SEZAR
NERON
ETİYEN MARSEL
MEDİCİ'LER
ŞEYH BEDREDDİN
YENİÇERİLER
CROMWELL
KRAL DARBELERİ
AMERİKAN İHTİLÂLİ
FRANSIZ İHTİLÂLİ
NAPOLEON
1830 İHTİLÂLİ
1848 İHTİLÂLİ
BOULANGER
RUSYA'DA, ÇİN'DE
GÜNEY AMERİKA'DA
İHTİLÂL VE
DARBELER

İHTİLALLER ve DARBELER TARİHİ

İkinci Baskı



İHTİLALLER VE DARBELER TARİHİ

İhtilâller ve Darbeler Tarihi

(İkinci Baskı)

Çeviren: Sabiha Bozbağlı

Cem Yayınevi

KÜLTÜR DİZİSİ : 1

İstanbul, 1967

Bu kitapta yer alan hükûmet darbeleri, telif hakkı alınan «Les Coups D'Etat — Hükûmet Darbeleri» (1963) adlı eserden çevrilmiştir. Bir tarih ansiklopedisi olan bu eser, Michel Mourre, Pierre Dominique, Edmond Pognon, Michel Garder, Georges-Roux, Viotor Franco, Jean Laurent adlarındaki yedi büyük tarihçi ve yazar tarafından hazırlanmıştır. İhtilâller için özellikle Jacques Pirenne'nin «Büyük Dünya Tarihi» eseriyle, «Great Revolutions» «Histoire des Revolutions» ve André Maurois ile Aragon'un «Amerika-Rusya» adlı eserleri kaynak olmuştur. (Bu sonuncu eserin telif hakları da ONK Copyright Ajansından satın alınmıştır.) İndeks ile bibliyografya eserin sonundadır.

Cem Yayınevi: Tan Ap. Başmusaşip sokak. Cağaloğlu İstanbul
Dizgi: Meydan Matbaası Baskı: May Matbaası

**ESKİ YUNAN,
İRAN
VE ROMA'DA**

HÜKÜMET DARBELERİNİN ÖNCÜSÜ BİR YUNAN'LIYDI: PZİSTRAT

Eski Yunan'dan başlıyoruz. Tarihteki ihtilâllerin ilk örneğini, Milât'tan beş yüzyıl önceki ilk demokrasiden alacağız. Atina'dan... İhtilâllerin ve darbelerin bundan 2500 yıl önce de mevcut olduğunu göreceğiz. Atina'da, ihtilâlcilerin pek ünlü bir öncüsüyle de tanışıyoruz: Pzistrat'la... Kişisel ihtiraslar uğruna halkı istismar sanatını ve demokratik düzenden darbe yoluyla iktidara ve diktatörlüğe geçişin hemen ilk örneğini veren odur..

Homer'in Tanrı Krallar devri tarihe karışmıştı. M. Ö. 700 yıllarında Atina'da, yüzyıllar süren asiller egemenliği de sona erdi. Eski Yunan deniz yollarını keşfetmiş, bu sayede ülkeler arası ticaret başlamıştı. Ticaret ve bu yoldan elde edilen ulusal servet, memleketin sosyal ve siyasal düzenini de değiştirecekti.

Nitekim iş ve ticaret alanının ileri gelenleri nüfuz sahibi olmaya başlayınca, o tarihe kadar iktidarı elinde tutan asiller bu değişikliği yadırgadılar. Ve Atina kısa zamanda iki büyük düşman kampa ayrıldı. İki yüzyıl boyunca toprağa bağlı kalan tarla denizlere açılanlar arasındaki amansız mücadele Elen ülkelerini kana boyadı. İrili ufaklı yüzlerce darbe bu süreye raslar. Usul basitti: Birkaç tahrikçi öne geçer, bir kısım halkı ayaklandırır, elde mızraklarla önemli kişilerin evleri basılır, hasım liderler öldürülür veya sitenin dışına sürülürdü. Darbe birkaç saat içinde tamamlanır ve iktidar el değiştirirdi.

Ama bir gün beklenmedik bir şey oldu ve darbelerin

günlük işlerden olduğunu gören halk, bu defa başsız olarak ayaklandı. Şu veya bu partiden yöneticiler, ettikleri tohumun tehlikesini ancak bu müthiş ihtilâlle yüzyüze gelince anladılar. Ve hemen bir hakem aradılar. Seçilen adam ne o sınıfa, ne bu sınıfa mensuptu; ne ihtilâlcî, ne de partiliydi. Solon'du. Ünlü kanunlarını yaparak kavgacıların arasını o buldu. Düzen yeniden kuruldu ve iktidarda hiç bir hevesi olmayan Solon başını alarak, Asya'da on yıl sürecek bir yolculuğa çıktı.

Solon kavganın dindiğini sanmakla yanılmıştı. Nitekim M.Ö. 560'da memleketine döndüğü zaman, vatandaşlarının Agora'da yine birbirlerinin gırtlığına sarılmış olduğunu gördü. Atina yeni bir iç savaşın eşiğindeydi.

«ATİNALILAR, HALİME BAKIN!»

O tarihlerde Atina'da Pzistrat isimli bir asker yaşıyordu. Ayaklanan kalabalık aradığı lideri, onun şahsında bulacaktı. Sözü geçen muzaffer bir kumandandı. Asil soydan geliyor, asillerin Atina'da iktidar şansını kaybettiğini görerek, ihtirası için halkı ve halkın hislerini kullanmayı düşünüyordu. Kalabalıklara toprak dağıtmayı, imtiyazlar vermeyi ve bütün borçların ve vergilerin bağışlanacağını vaad etmekten geri durmuyordu. Bir yandan da iktidardakilerle iyi ve yakın ilişkiler kurmuştu.

Kimdi bu adam? Plütark cevap veriyor: «Sevimli, hoşsohbet, fakirlere dost görünen, rakiplerine karşı yumuşak davranmayı bilen, mütevazı, ağırbaşlı ve pek âdil tanınan, her ayaklanmanın aleyhinde bulunan, yeğeni Solon'un kanunlarını, yâni kurulu düzeni koruma yeminleri eden parlak bir asker» ve tarihin tanıdığı en büyük, en tehlikeli demagoglardan biriydi. Ama Plütark'ın tasvir ettiği görünüşüyle Pzistrat'ın içinde kaynayan ihtirasları dışardan farketmek hemen de mümkün değildi.

Günlerden bir gün, Atina'lıların şehrin meydanında toplandığı bir saatte işte bu Pzistrat ortaya çıktı. Elbiseleri paramparça, yüzü gözü kan içindeydi. (Halkı heyecanlandırır-

Pzistrat; kapalı ve sâkin bir görünüş ardında ihtirasla kıvranan bir mizaç... Halkı tahrik ve galeyana getirme yoluyla kendisine iktidar kapılarını açan bu demagog Mussolini ile Hitler'in de ustası sayılmaktadır. Çünkü silâhlendirilmiş sivillerle ilk darbeyi yapan odur. (Fransa Taşbasmalar Müzesindeki Pzistrat mührü).



bilmek için kendi kendini yaralamıştı). Yüksekçe bir yere çıkıp haykırdı:

— Atina'lılar hâlime bakın! Kırdâ gezinirken üzerime atılıp beni öldürmek isteyen düşmanlarım, bakın neler yaptılar. Atina'lılar! Ben vatanı için canını ortaya koymuş, en tehlikeli düşmanımızı mağlûp etmiş bir askerim. Bana bu muameleyi reva göreceksiniz? Beni mahvedecekler. Hayatıma kastediyorlar, çünkü benim halka nasıl bir aşkla bağlı olduğumu biliyorlar.

Halk heyecanlanmış, homurdanmaya başlamıştı. Tesadüfen oradan geçerken olup biteni gören Solon, hileyi anladı ve halkı uyarmak istedi. Ama susturdular. Pzistrat tahrike devam etmiş ve halkı galeyana getirmişti. Kalabalık karar aldı. Derhal iktidara el konacak ve Pzistrat'ın hayatına kastedenler cezalandırılacaktı. Bu sırada tenbihli bir adam, Ariston, ortaya çıkıp teklifte bulundu:

— Pzistrat'ı korumak için silâhlı 50 adam seçelim!

Kürsüye çıkıp, bu karara itiraz etmek isteyen bir iki görevli halkın tehdit edici tutumundan korkarak kaçtılar. Muhafızlarının sayısını bizzat Pzistrat'ın tâyin etmesi kararlaştırıldı.

Biraz sonra, ardında dört yüz silâhlı muhafızıyla Pzistrat, Akropol'u zaptederek, iktidara el koyuyordu. Bu, silâhlandırıl

muş siviller vasıtasıyla yapılan ilk hükümet darbesiydi. Bu bakımdan Pzistrat hepsinden önce ve fazla, Mussolini ile Hitler'in ustasıdır.

Solon, politikaya ebediyen veda edip, kaybolan hürriyete ağlamak üzere evine kapanırken, halk bir müstebiti alkışlamakla meşguldü.

Eski Yunan'da diktatörler bu örneğe göre çoğalacak ve gün gelecek, her sitenin, halktan yana bilinen bir müstebit tarafından yönetildiği görülecekti. Bunların rolü, halkın kaba-ran iştahını tatmin etmekten ibaretti. İktidara geliş vasıtaları, Pzistrat'ın en güzel örneğini verdiği demagojiydi. Bu düzen kurulduktan sonra, eski Yunan'daki politik mücadele mahiyet değiştirecek ve asillerle tacirler değil, bundan böyle özgürlük taraftarlarıyla istibdat âşıkları birbirlerini yiyeceklerdi.

Anlattığımız Pzistrat'ın ilk darbesidir. Talihi ilk hamlede yaver gitmedi ve Akropol'a yürüyüşten kısa bir müddet sonra, devrildi. Dağlara çekilen mağlûp diktatör, orada, haydutlarla işbirliği etmekte de mahzur görmedi.

İKİNCİ DARBE

Ne var ki, Atina'da, partiler mücadelesi yeniden başlamıştı. Parti liderlerinden birisi, Pzistrat'a bir elçi gönderdi:

— Kızım ile evlenirse, Atina'da asiller iktidarını devirip başa geçmesi için ona yardım ederim, diyordu.

Muhteris, pazarlığı hemen kabul etti. Ama ikinci darbesini tantanalı bir propaganda hâline getirmeyi de ihmal etmedi. Dağ köylerinde harikulâde güzel, çok uzun boylu bir kız görmüştü. Onu şahane bir kılığa soktu, başına bir savaş başlığı koydu; bir savaş arabasına bindirdi. Böylece köylü kızını, Atina'lıların tanrıçası Atena'ya benzetmişti. O önde, Pzistrat hemen ardında ve peşinde adamları, yola koyuldular. Önde mü-nadiler haykırıyordu:

— Atina'lılar, Pzistrat'a hoş geldin deyin! Tanrıça Atena gördüğünüz gibi onu, bütün fânilere tercih etmektedir. Elin-den tutmuş, Pzistrat'ı Atina'ya bizzat Tanrıçamız getiriyor.

Halk Atena önünde dize geliyor ve eski diktatörünü al-

kışlıyordu. Birkaç gün sonra, Pzistrat'la parti liderinin kızı evlendiler.

Ama talih bir kere daha Pzistrat'a yüz çevirdi. Karısı «Onu karılığa kabul etmemiş» olmasından şikâyetçiydi. Parti lideri derhal karşı tarafla anlaştı.

VE ÜÇÜNCÜ DARBE

Üçüncü darbe için Pzistrat'ın oniki yıl sürgünde beklemesi gerekecekti. Bu defa tecrübeli ve kararlıydı. Düşman si-telerle anlaştı. Düzenli bir ordu kurdu. Ve iktidarı alır almaz ilk işi, yöneticiler sınıfının bütün çocuklarını toplatmak ve rehine olarak Ege'de bir adaya hapsedtirmek oldu. Başlıca rakipleri Atina'dan kaçmış, iki eski parti dağılmıştı. Ondan sonra Pzistrat programını uygulamaya başladı.

Bu program, bütün Yunan'da ortaktı. Önce bir kararla borçlar affediliyor, yani bütün borçlulara borçlarını ödeme hakkı tanınıyordu. Sonra, sıra toprakların dağıtımına geliyordu. Bazen bu dağıtım katliâm ile birlikte yapılırdı. Yüzyıllar boyunca halkın içinde birikmiş bütün kinler, bütün hırslar, bütün kötü hisler ortaya dökülüyordu. Diktatörler de dahil, bu seli durduracak kuvvet yoktu. Heraklit örnek bir olayı anlatıyor: «Milet şehrinde iki parti çarpıştı. Önce biri yenildi ve şehri terketti. Diğerleri, kaçanların geride kalan çocuklarını ahlrlara doldurdular ve öküz sürülerinin ayakları altında ezilerek ölmeye terkettiler. Sonra şehri yeniden ele geçiren ilk mağlûplar da, onların çocuklarını toplattılar. Masum yavru-ları zifte bulattıktan sonra diri diri yaktılar.»

Eski Yunan'a hükümet darbeleri yoluyla gelen demokrasinin âkıbeti, kuruluşundan farksız oldu. Diktatörlerin kurduğu düzen, bir buçuk yüzyıl ayakta durduktan sonra yalnız bir rejimin değil ama bütün bir ülkenin ve ulusun çöküşüne sebep oldu. Yunan halkı yalnız huzurunu, yalnız barışı, yalnız gerçek özgürlüğü kaybetmekle kalmadı, sonunda ahlâkını, namusunu, hattâ vatanperverliğini bile unuttu. Ve vatanını düşmana satmakta mahzur görmedi. Romalılar, her sitede kapılarını açmaya hazır bir parti buldular ve eski Yunan, Roma egemenliğine böyle girdi.

DARYÜS, İRAN TAHTINA BİR DARBE SONUNDA OTURMUŞTU

Yine 2500 yıl gerideyiz. İran'da Şark usulü hükûmet darbelerinin ilk örneğiyle karşılaşıyoruz. Şark usulü hükûmet darbelerinde tarih, yüzyıllar boyunca düzen değişikliği kaydetmemiştir. Bunlarla yalnız baştaki müstebit devrilir, ama düzen korunur. Kanlı darbelerdir bunlar. Zaman zaman hükümdarlar boğazlanarak, âdeta hacamat yapılır ve devletin sağlığı korunmuş olur. Devrilen hükümdar müthiş müstebittir, ama halktan uzak, askerlerle saray mensupları arasında mahpus gibidir. Eski İran, halkın katılmadığı devlet tipine de bir örnektir. Orada hükümet darbelerinin de, halkın haberi ve ilgisi olmadan yapıldığı şimdi anlatacağımız olaylarda görülecektir

Pzistrat'ın Atina'da diktatörlüğünü kurduğu yıllarda Doğu'da da tarihin büyük imparatorluklarından biri, sadece yirmi yılda kuruluşunu tamamlıyordu. İran, Keyhusrev'in eseri idi. Din, mezhep, ırk, dil ve çıkarlar bakımından karışık bir ülkedydi. Asıl kusur, çarçabuk ve savaşlar sayesinde kurulmuş, uzun kuruluş çilesini doldurmamış olmasıydı. Kuruluşunu sadece silâh zoruna borçlu oluşunun acısını çekecekti.

Keyhusrev, Asya'da savaşırken ölmüş, yerine oğlu Keykâvus geçmişti. Devlet ve Ordu ileri gelenlerinin zihinlerinde ortak bir soru belirdi:

— Hükümdarın deli olduğu, halktan ne kadar saklanabilir?

Hudutları Ege'den Hindistan'a, Hazer'den Mısır'a kadar

uzanan bir devletin başındaki hükümdar, evet gerçekten de-
liydi. Mısır'a yapılan ilk seferde, deliliği büsbütün ortaya çık-
tı. Keykâvus orada, eski düşmanı Firavun Amasis'in mumya-
sını mezardan çıkartmış, saçıyla sakalının yolunmasını, ce-
sedinin de parçalanmasını emretmişti. Askerler çok uğraştılar,
ama mumyanın bacağına kolunu vücudundan ayıramadılar.

Memfis'te Mısırlıların kutsal öküzü Apis'in üzerine sal-
dıran ve hayvanı sağrısından hançerliyerek öldüren de bizzat
Hükümdardı. Bir gün, en yakın adamlarından on ikisini çır-
çıplak soydurdu; başaşağı kuma gömdürdü ve kıvranarak can
verişlerini, karşılarına geçerek zevkle seyretti.

Keykâvus haşindi, müstebitti, gaddardı; ama geceleri ra-
hat uyuyamıyordu. Nil kıyılarındaydılar. Açık ordugâhtaki
çadırında her gece onu, korkunç bir kâbus bekliyordu. Key-
kâvus gözünü kapar kapamaz karşısında kardeşi Bardiya'nın
hayâlini, onu bekler bulurdu. Halbuki Bardiya'nın çoktan öl-
düğünü ondan iyi bilen olamazdı. Emin adamı Perihap va-
sıtasıyla ve tahta çıkar çıkmaz, kardeşini öldürtmüştü. Ceset
bile bulunamamış ve bir avda kaybolduğuna inanılmıştı. Ama
halk arasında dolaşan bir rivayete göre, Bardiya uzun bir se-
vahate çıkmıştı; bir gün mutlaka İran'a dönecekti.

KUTSAL ÖKÜZÜN İNTİKAMI

M.Ö. 521 baharında bir akşam Nil kıyısındaki İran Or-
dugâhına müthiş bir haber geldi.. Haberci, kışlık başkent Sûs
şehrinden oraya atını çatlatacak ulaşmıştı:

— Bardiya döndü, diyordu. Sûs'ta hâkimiyeti ele aldı.
Beni de buraya o gönderdi. «Askerlerim Keykâvus'a itaatten
derhal vazgeçsinler; Keyhusrev'in büyük oğlu ve gerçek vârisi
benim; tebaama döndüğüm haberini iletin» dedi.

Habercinin sözlerini, askerlerin arasına karışarak Key-
kâvus da dinlemişti. Demek ihanete uğramıştı. Çadırına dön-
dü ve hemen Perihap'ı çağırttı. Ama o, «Bu işte bir hile var»
diyor; Bardiya'yı elleriyle nasıl öldürdüğünü, nereye gömdü-
ğünü uzun uzun anlatıyordu. Keykâvus'un aklı yattı. Ordusu-

na derhal hareket emri verdi. Sûs'a dönecekti. Pürtelâş atına binerken, kınından sıyrılmış kılıcının üzerine düştü, kalçasından (Tarihçi Heredot «Tam kutsal öküzü hançerlediği yerden» der) ağır yaralandı. Kangren bütün vücudunu sardı ve bir aya varmadan çılgın Keykâvus, ıstıraplar içinde can verdi.

Hükümdarları ölen ve Sûs'ta gerçekten neler olup bittiğini bilemeyen kumandanlar, şaşkınlık içindeydi. Bu arada, dessay Perihap, Sûs'tan gelen haberciye sormuştu:

— Ben Bardiya'yım diyen adamı gözlerinle gördün mü?

— Hayır efendim!

— Peki elindeki emiri sana kim verdi?

— Başkâhin! Zâten şimdi Sûs'ta bütün işlere o bakıyor.

Onun dediği oluyor.

Perihap içinden hükmü verdi: «Demek ki darbeyi yapan kâhinlerdi.»

İran'da kâhinlerin olağanüstü bir yeri vardı. Başkâhin vezirlerden sayılıyordu. Bu sınıf İran soyuna bağlıydı ama, müstebit savaşçı hükümdarların ırk ve din farkı tanımayan yayılma siyasetlerine karşıydı. Özellikle Keykâvus Mısır'ı fethettikten sonra, Firavunların esvabını giyişi ve onların dinini kabule niyetlenişi kâhinleri harekete getiren son sebep olmuş ve hükümdar Mısır'dan dönmeden bir şeyler yapılması düşünülmüştü.

BARDİYA'NIN KULAKLARI

Darbenin lideri başkâhindi. Bardiya'nın kaybolmadığını, Keykâvus'un emriyle öldürüldüğünü ve İran'a bir daha dönemiyeceğini biliyordu. Halkın inancından yararlanmayı tasarladı. Kendisi gibi kâhin olan, adı gibi, yüzü de Bardiya'ya benzeyen bir kardeşi vardı. İşte ona, «Ben Bardiya'yım» de-dirtmiş ve imparatorluğun dört yanına, Bardiya'nın dönüşünü haber vermek üzere münadiler göndermişti.

Gerçi Keykâvus ölürken cinayetini itiraf etmiş ve kardeşini Perihap'a öldürttüğünü de kumandanlarına söylemişti; ama onun ölümünden sonra, kendi canını kurtarmak isteyen

Perihap inkâr etti, «Ben Bardiya'yı öldürmedim, sağdır» dedi. Ve sahte Bardiya'nın hükümdarlığı bu şartlar altında başladı. Sahtekâr demagojide de ustaydı. İlk işi üç yıl süreyle bütün vergileri ve mecburî askerliği kaldıran bir emir yayınlamak oldu.

Aradan sekiz ay geçti. Sahte Bardiya'nın tâvizleri ve halkın memnunluğu devam ediyordu. Ama sarayda durumdan şüphelenenler vardı. Bunlar, hükümdarın halk huzuruna hiç çıkmayışına ve ülkenin ileri gelenleriyle karşılaşmaktan kaçınışına, bir anlam veremiyorlardı. Zengin ve âsil saray mensuplarından Odhan Bey, gizlice bir soruşturma yaptı. Tahta geçenin Keyhusrev'in oğlu Bardiya değil, fakat kâhin Bardiya olduğunu anladı. Kesin delil olabilecek bir imkân da vardı. Keykâvus öfkelendiği bir sırada, kâhin Bardiya'nın iki kulağını kestirmişti. Rivayete göre yeni hükümdar hiç başı açık gezmeyordu.

Odhan Beyin kızı Fadime, Bardiya'nın üç yüz karısından biriydi. Ona haber saldı:

— Sen asil kızsın, tehlikeden korkmazsın. Koynuna girdiğin adamın hükümdar olduğundan şüpheliyim. Böyleyse onun karısı olman ailemiz için züldür. İranın bu sahtekârlığı öğrenmesi gereklidir. Onunla kaldığın ilk gece, uyuduktan sonra elinle yokla. Kulakları varsa, yattığın adam gerçek Bardiya'dır; değilse kâhin Bardiya, yâni sahte hükümdardır.

Fadime çağrılacağı geceyi bekledi, hükümdar uyuyunca elini takkesinin içine kaydırды ve ertesi sabah babasına haber saldı:

— Kulakları yok!

DARYÜS DARBE HAZIRLIYOR

Bir komplo kurulmaktaydı. Odhan Bey, İran asillerinden en ünlü beş kişiyle anlaşmıştı. Bu küçük gruba daha sonra, Kuzey eyaletleri valisinin oğlu genç Daryüs de katıldı. Yaşlılar çekiniyor ve tedbirli olunmasını istiyorlardı. Kuşkularını Daryüs dağıttı:

— Öyle şeyler vardır ki, diyordu; sözle değil, hareketle ispat edilir. Saray muhafızlarını geçmek, bizim için çocuk o-yuncağı gibi bir iş olacak. Bizim sınıfımızdan insanları, saray kapısından çevirmek kimin haddine düşmüş. Kaldı ki elimiz-
de bir bahane var: Ben muhafızlara Kuzey eyaletlerinden ha-
ber getirdiğimi, hükümdarı bizzat görmem gerektiğini söyle-
rim.

Sûs sarayında da casuslar eksik değildi. Kâhinler kesin haber alamadılar ama, bir şeylerin döndüğünü hissettiler. Pe-rihap'ı bir kere daha kullanmağa karar verdiler. Bardiya'nın kaatilinden, halkın huzuruna çıkmasını, tahtta oturanın Key-husrev'in öz oğlu olduğunu ilân etmesini istediler.

Sûs halkı sarayın önünde toplandı ve Perihap, kalenin yüksek burçlarından birine çıktı. Ama kâhinlerin dediğini ya-pacağına, bu defa vicdanının sesine kulak verdi:

— Beni dinleyin İranlılar, dedi; size bütün gerçekleri söyleyeceğim. Keykâvus'un emriyle, Keyhusrev'in oğlu Bar-diya'yı ellerimle ben öldürdüm. Şimdi iktidarda olan kâhin-ler sizi aldatıyor. İranlılar uyanın! Keyhusrev'in azametini, dedelerinizin şerefini hatırlayın! Sahtekâr kâhinlere karşı si-lâhlarınıza davranın.

Ve kendini kaldırıp kaleden aşağıya attı. Halkın önüne düşerek parçalanıp öldü.

Birkaç dakika sonra, Daryüs'le arkadaşları sarayın kapı-sına vardılar. Perihap'ın macerasını yolda işitmişlerdi. Herşey Daryüs'ün tahmin ettiği gibi oldu. Muhafızlar asillere yol ver-diler. Karşı durmaya kalkan harem ağaları kısa zamanda ber-taraf edildi. Darbeciler daha sonra, zaman kaybetmeden sa-
raya girdiler.

KÂHİNLERİN ÖLÜMÜ

Kâhin kardeşler gürültüyü işitmiş, biri silâhına davran-mış, diğeri kaçmıştı. Birincinin işi kolay bitti. İkinciye Daryüs-le Kubari kovaladılar. Zifir gibi karanlık bir odaya girdiler. Kubari, kâhini belinden kavramış, Daryüs'ün vurmasını bek-

liyordu. Bir müddet sonra sordu:

— Daryüs ne yapıyorsun?

— Karanlıkta seni vurmaktan korkuyorum.

— Bana raslasa da vur, ama gecikme!

Daryüs vurdu ve kâhin yere yığıldı. Mucize kabilinden zılıç hedefini bulmuş, Kubari'ye değmemişti.

Heredot, «Kâhinleri öldürdükten sonra, diyor; kafalarını kestiler ve kelleler ellerinde saraydan çıkarak halkın huzuruna vardılar.. Ve onlara olup biteni anlattılar. Kalabalık galeyana gelmişti. Herkes kılıcına davrandı ve Sûs sokaklarında bir kâhin avıdır başladı. Gece, katliâmı durdurmasaydı, galiba tek kâhin kalmıyacaktı.»

Darbe muvaffak olmuş, ama düzen de iyice sarsılmıştı. Bütün eyaletlerde ayaklanmalar başladı. Bâbil, istiklâlini ilân etti. Tahta geçen Daryüs'ün başkaldıranları hunharca ezmesi gerekti. Meselâ, âsilerden iki şef tutularak, Sûs'a getirildi. Sarayın önünde, burunları, dilleri ve kulakları kesilmiş olarak ibret için halka teşhir edildikten sonra, kendi şehirlerine gönderilerek çarmıha gerildi.

Sonunda Daryüs ayaklanmaları bastırdı. Derhal Yunan seferine çıkıldı. Ne var ki, zorla kurulmuş olan devlette taht herkesin baş egeceği bir veraset esasına bir türlü bağlanamamış ve görünüş kurtarılsa bile İmparatorluğun temelindeki zaaf giderilememişti.

Halk için hükümdar, Tanrının yeryüzündeki temsilciydi. Asiller indinde ise, onun derebeylerin en kudretlisi olmaktan öte bir üstünlüğü yoktu. İranlının yaradılışında Devlet kavramıyla bağdaşmaz bir derebeylik, bir bağımsız kalma, baş eğmeme temayülü vardı. Bunu Daryüs de gidere-miyecekti.

DARYÜS'ÜN TAKLİTÇİLERİ

Taşra valilerine hükmedebilmek için, Daryüs'ten sonra İran İmparatorları, Satrap (eyalet valiliği) teşkilâtını kurdular. Bu defa Satraplar ayaklandı, onlarla baş edemediler. Key-

busrev'den sonraki darbe oyunları sonuna kadar taklid edilecekti. Maraton'da Yunanlılara yenilen Hşayarşa, askerlerini savaş meydanında bırakıp haremine kaçtı. M. Ö. 472'de saray muhafızlarından biri tarafından uyurken katledildi. 424'de onun torunu olan İkinci Hşayarşa, bir bayram günü sarhoşluktan çılgına döndüğü sırada öldürüldü.. Kaatil, ölenin öz kardeşiydi, onun yerine geçti ama, sadece altı ay sonra o da aynı âkıbete uğradı.

Asıl büyük kriz 404 yılında patlak verecekti. İkinci Daryüs ölmüş, iki vârisi müthiş bir taht kavgasına tutuşmuştu. Bir alanda, âdeta iki düşman ordunun kumandanları gibi dövüşüyorlardı. Bir ara Keyhusrev, altın mızraklı muhafızlar arasında kardeşi (ve düşmanı) Ardaşir'i gördü. «İşte bizimki orada!» diye haykırarak atını sürdü. Kılıcı, göğsündeki zırhı da yırtarak Ardaşir'i bulmuş, ama tam bu sırada karşıdan gelen bir ok Keyhusrev'in alınına saplanmıştı.

Yaralı olarak geriye kalan Ardaşir, zayıf bir hükümdar oldu. O tarihte ise bütün İran, ümidini, yirmi yaşında olan ve imparatorluğun kurucusunun adını taşıyan Keyhusrev'e bağlamıştı. Annesi Perizat da öyle. Keyhusrev, onun, diğerlerine açıkça tercih ettiği sevgili oğluydu. İntikamını almaya, oğlunun ölümüne sebep olanları bin kere pişman etmeye and içti.

ANA KRALİÇENİN MÜTHİŞ İNTİKAMI

İki asker sarayda, «Keyhusrev'i sen öldürdün, hayır ben öldürdüm» diye işgüzarlık kavgası etmişlerdi. İlkine on gün işkence edildi: Gözleri oyuldu, kulaklarına kaynar kurşun dö-küldü, taa can verene kadar. İkincisi, gene kraliçenin emriyle tekne işkencesine terkedildi: yalnız başı dışarda kalmak üzere kızgın güneş altında bir tekneye kapatıldı, yüzüne bal sürüldü ve yem olarak sineklere, böceklere bırakıldı.

Geriye üçüncü bir suçlu kalıyordu. Bu, Musibet adında bir harem ağasıydı. Keyhusrev öldükten sonra cesedin başını ve ellerini o kesmişti. Üçüncü kaatilin kendine teslim edilmesi için ana kraliçe Perizat, oğluyla zar attı. Kaybetseydi,

karşılığı kendi hayatı olacaktı. Ama kazandı. Musibet derhal cellâda verildi. Diri diri derisi yüzüldü. Parçalanan vücudu üç ayrı çarmıhta, derisi daha uzaktaki bir kazığa asılarak günlerce teşhir edildi.

Perizat'ın kini hâlâ dinmemişti: Oğlu Kral Ardaşir'in karısıyla da görülecek bir hesabı vardı. Onun vaktiyle kocasını Keyhusrev'in aleyhine kışkırttığını unutmuyordu. Ana kraliçeyle gelini, birbirlerini bir kaşık suda boğmak istediklerini biliyor, ama karşılaşınca gülüyor, hattâ karşılıklı ziyaretlerde de kusur etmiyorlardı. Yemeklerde sanki anlaşılmış gibi, aynı anda, aynı tabaktan almayı âdet hâline getirmişlerdi. (Zehirlenmekten karşılıklı korktukları için..). Bir akşam Perizat'ın sofrasındaydılar. Ortaya nefis bir av eti geldi. Ev sahibesi eti eliyle kesti, bir parçasını aldı ısırды, diğerini gelinine verdi. O da aklına bir şey gelmeden birkaç lokma yedi. Eti kesen bıçağın bir yüzünün zehirli olduğu kimin aklına gelirdi?

AKAMENİDLERİN SON BEKÇİSİ BİR KÖPEKTİ

Ardaşir, karısını öldüren annesini Bâbil'e sürmekle yetindi. Yeniden âşık olmuş, o cinayeti çoktan unutmuştu. Bu defa öz kızını seviyordu. Onunla evlendi. Babasıyla evlenen Atossa'nın bir aşığı da, öz kardeşi Cihan'dı. Atossa onun da metresi oldu. Cihan'ın derdi, ağabeyi Veliahd Daryüs'ü bertaraf etmekte. Bir güzel esîre yüzünden babasıyla arası açılan genç Daryüs, Ardaşir'i gece yatağında vurmak üzereyken yakalandı ve idam edildi.

Olaylar, daha doğrusu fâcialar birbirini kovalıyordu. Darbelerle kurulan bir imparatorluk aynı yoldan yıkılıyordu.

Daryüs'ün Akamenid sülâlesinin son ferdi de bir Daryüs-tü: Üçüncü Daryüs. İran, onun zamanında İskender ordularına yenildi. M. Ö. 331 yılının 1 ekim günü, askerlerinin perişan, ordusunun mahvolduğunu gören Üçüncü Daryüs, Makedonyalıların önünde, tek başına kaçmağa başladı. Takip on bir gün sürdü. İskender, on birinci günün sabahı, yolu üs-



Üçüncü Daryüs'ün, M. Ö. 331 yılında İskender orduları önünde yenilgisini gösteren bir fresk (Pompei Müzesinden).

tünde, uzakta bir ceset gördü. Yalnızdı. Yanında uluyan köpeğinden gayrı tek canlı yoktu.

Bu manzara, Üçüncü Daryüs'ün olduğu kadar, Büyük İran İmparatorluğunun da fecî sonunu ifade ediyordu.

KÖLELERİN KURTARICISI: SPARTAKÜS

Yunan ve İran'dan beş yüzyıl öne gelerek, Roma'da kalam. Tarihteki ilk ihtilâlcı ve darbecilerin en ünlülerini tanıyacağız. Önce köle ayaklanmalarını ve Spartaküs'ü daha sonra Katilina'yı göreceğiz. Birincisi büyük bir ihtilâlcı, ikincisi de tehlikeli bir darbecidir. Çökmesi yaklaşan Roma Cumhuriyetinin güç şartlarından yararlanarak, tarihe en tehlikeli darbe örneklerinden birini bırakacaktır.

Yıl, İsa'dan önce 73.. Roma dehşet içinde... Yüzlerce Romalı savaşçı Modena arenasında glâdyatörler gibi ölünceye kadar birbirleriyle çarpışmış ve bir yarım saat daha yaşayabilmek için kardeş kardeşi, arkadaş arkadaşı, asker kumandanı boğazlamıştır. Bir yarım saat daha... Çünkü sağ kalan, arenaya çıkartılan yeni bir Romalı savaşçıyla boğuşmak zorunda bırakılmış ve yeniler çoğunlukla eski galipleri öldürmüşlerdir. Bu saatlerce böyle devam etmiş, arenadan ancak birkaç Romalı yarı ölü halde çıkabilmiştir.

Romayı dehşete düşüren haber bu kadar değildi. Roma'nın savaşçılar arenaya eski kölelerin küfürleri, çığlıkları, haykırışları arasında çıkarılmış ve köleler yere düşene aman vermemişlerdi. Evet bu defa parmaklarını aşağıya indirerek ölüm işaretini verenler kölelerdi. Eski efendilerini, bir zamanlar kendilerine yapıldığı gibi arenada glâdyatör olarak ölünceye kadar çarpıştırmışlar, onların birbirlerini boğazlamalarını zevk ve heyecanla seyretmişlerdi. Bu, duyulmuş, işitilmiş bir şey değildi. Dünyanın efendileri bu kadar küçülsün, kölelerin eğlencesi haline gelsin, nasıl olurdu? Roma ve Ro-

malılar için bundan daha aşağılayıcı, bundan daha utanç verici bir olay o güne kadar vukubulmamıştı. Yine Spartaküs'tü. Oydu yine... «Romanın amansız düşmanı», eski köle, Roma'yı bir daha dehşete düşürüyor, utandırıyordu.

Ama Spartaküs üzgündü. O esir Romalı savaşçıların birbirlerini öldürmelerini zevkle seyredenlerden değildi. Aksine, özgürlüğe kavuşan kölelerin arasında eski günlerini unutanlara kızıyor, üzülüyor, onların yağmacılık yapmalarını, köyleri, kasabaları ateşe vermelerini önlemeğe çalışıyordu. Ama bu defa başaramamış, bütün kumandanlarının, eski köle glâdyatörlerin baskısına dayanamamıştı. Kumandanlar bütün eski kölelerin bunu istediğini, intikamlarını almazlarsa orduda tatsız bir hava eseceğini söyleyerek Spartaküs'ü ısrarından vazgeçirmişlerdi. Ve esir Roma'lı savaşçılar birer birer arenaya çıkarılmıştı.

SPARTAKÜS VE 73 ARKADAŞI

Spartaküs, Roma'yı dehşete düşüren bu eski köle nasıl bir adamdı? Gençliğine, Trakya'da geçen hayatına dair kimse- nin bilgisi yoktu. O da eski günlerinden bahsetmez, Trakya'da geçen mutlu, mutsuz günlerinden söz açmazdı. Bir savaşta Romalılara esir düşmüş, Roma'da köle olarak satılmıştı. Bir süre sonra sahibinin yanından kaçmış, kiralık asker olmuştu. Ama köleliği sona ermemişti. Eremezdi de. Kölelerin vücutları tıpkı hayvanlara yapıldığı gibi bir damga ile dağlanır ve bir köle, köle olarak ölürdü. Bir kölenin özgürlüğüne kavuşması düşünülemezdi. Roma hemen her yere uzanmıştı. İspanya, Güney Fransa, Yunanistan, Küçük Asya, Kuzey Afrika.. Kısaca, o zamanlar bilinen dünyanın büyük kısmı Roma egemenliğindeydi. Bu ülkelerden hangisinde olursa olsun, kaçak bir köle yakalanınca, kısa süren özgürlüğünü hayatıyla öder, yakılarak öldürülürdü. Spartaküs de kiralık asker olduktan sonra bir glâdyatör okulunun sahibine satılmış, bu okulda 73 köleyle beraber glâdyatör olarak yetiştirilmişti. Bu glâdyatörler, Roma halkını eğlendirmek için arenalara çıkı-

rılacak ve onların sadist çılgınlıkları arasında birbirlerini boğazlamak zorunda kalacaklardı. Romada glâdyatör yetiştiren birkaç okul vardı. Arenaların kanlı alanlarında serilip kalanların yerleri bu okullarda yetişenlerle dolduruluyordu.

O devirde, İtalya'da on binlerce köle yaşıyordu. Bu köleler İspanya'dan, Galya'dan Yunanistan'dan, Küçük Asya'dan ve Kuzey Afrika'dan getirilmişlerdi. Yenilenler, karşı koymak isteyenler ve Roma'nın bitmiyen köle ihtiyacını karşılamağa çalışan Romalı tâcirlerin köle avlarına kurban olanlar akın akın Roma'ya götürülüyordu. Tarım'da, yol yapımında köle orduları çalıştırılıyor, saraylar, evler kölelere yaptırılıyor, Roma'lıları arenalarda köleler eğlendiriyor, Roma'nın sefahat âlemlerine onlar kurban ediliyordu. Çoğunlukla Yunanlılar arasından öğretmen olarak seçilen bazı köleler dışında hemen hepsi de en ağır şartlar içinde yaşıyorlardı. Tarlalarda, yollarda çalıştırılanlar birbirlerine zincirlerle bağlanmışlardı. Spartaküs ve 73 arkadaşı gibi glâdyatör olarak yetiştirilenler ise çok daha sıkı bir kontrol altındaydı.

KÖLE AYAKLANMALARI

Spartaküs, arkadaşlarına, önce kaçmak sonra da İtalya'daki bir köle ayaklanmasını başlatmak fikrini kabul ettirmişti. Bu, kölelerin ihtilâli olcaktı. Başarıya ulaşırlarsa bütün kölelerin özgür yaşıyacağı bir düzen kuracaklardı.

O devir şartlarına göre ne kadar ümitsiz bir düşünce.. Hele Roma'nın haşmeti, ve en büyük imparatorlukları yerle bir eden Roma savaş makinesi düşünülürse. Romalılar önceki köle ayaklanmalarını hunharca bastırmış ve ayaklananlara aman vermemişlerdi. İsa'dan 187 yıl önce Apuli'deki köle ayaklanması bastırılınca yedi bine yakın köleyi çarmıha germişler 134 yılında Sicilya'da çıkan ve iki yıl süren köle ayaklanması sonunda da çarmıha gerilen köle sayısını yirmi bine yükseltmişlerdi. Yine Sicilya'da 104 yılında çıkan bir isyan sonunda köle ordusu son ferdine kadar yok edilmişti. Spartaküs ve arkadaşları ibret için kendilerine anlatılan Aristonikos'u

hikâyesini de biliyorlardı. Onlardan 60 yıl kadar önce Bergama'da köleleri ayaklandırarak, bağımsızlığa kavuşturan ve bir «Güneş Devleti» kuran «Kölelerin Kurtarıcısı» Aristonikos, Roma orduları karşısında perişan olmuş, Roma'ya getirilerek törenle öldürülmüştü.

İHTİLÂLCİ VE KUMANDAN

Fakat Spartaküs, öncekilerden çok farklıydı. Köle toplulukları Spartaküs'le büyük bir ihtilâlcie ve kumandana kavuşmuşlardı.

O, köle ihtilâli için iki hususa çok güveniyordu. Glâdyatör okulundaki arkadaşları birbirlerine inanmış ve kader birliği yapmışlardı. Hepsi için arenalarda birbirlerini boğazlıyarak ölmekten başka son yoktu. Tek tek kaçıp kurtulmaları imkânsızdı. Ancak hep beraber, bütün kölelerle beraber Roma'yı dize getirerek kurtulabilirlerdi. Sonra İtalya'daki köleler bütün ülkelerden seçilerek getirilmişti ve çoğu güçlü, kuvvetli insanlardı. Roma vatandaşlarının sayısından birkaç defa fazla olan bu köleler teşkilâtlandırılınca önünde durulmaz bir kuvvet haline geleceklerdi.

İLK ZAFERLER

Ve öyle de oldu... Glâdyatör okulundan kaçarak isyan bayrağını çeken Spartaküs ve arkadaşlarına birkaç gün için de iki yüz kişi daha katıldı. Vezüv dağının eteklerinde karar-gâh kurdular. Romalılar üç bin kişilik bir kuvvetle üzerlerine yürüdüğü zaman, o devirde durgun bir dağ olan Vezüv'ün tepesine çekildiler. Gelenleri grup grup avlıyarak yok ettiler. Elde ettikleri silâh ve malzemeyi, bu zateri duyup kendilerine katılan binlerce köleyi silâhlandırmak için kullandılar. Bu, Roma'nın Spartaküs'e ilk yenilgisiydi. Romalıları şaşırttığı kadar kölelere ümit ışığı verdi ve Spartaküs'ün bayrağı altında toplananlar bir çığ gibi büyümeğe başladı. Spartaküs, Roma savaş çarkı harekete geçmeden önce «Köleleri Roma boyun-

durduğundan kurtaracağını» ilân ederek hepsini «kurtuluş savaşına» çağırdı. Kısa bir süre sonra binlerce kişilik bir ordunun başındaydı.

Romalılar ikinci defa, on bin kişilik bir ordu ile geldikleri zaman Spartaküs, arkadaşlarına meydan savaşına girmemeleri gerektiğini söylüyor ve düşman yavaş yavaş hırpalandıktan sonra hücumla geçilmesini istiyordu. Fakat Galyalıların hemen savaşmakta ısrarlıydılar. Üç bin kadar Galyalı Spartaküs'ü dinlemeden hücumla geçmişti bile.. Fakat birkaç saat sonra bunların, düzenli Roma ordusu karşısında eriyip gittikleri görülünce Spartaküs'ün ne kadar doğru düşündüğü ortaya çıkacak ve bunun üzerine komuta tam olarak ona geçecektir... Sonuç Roma'nın ikinci yenilgisidir. Roma'lılar Güney İtalya'yı Spartaküs'e bırakarak kaçmağa başlamışlardır.

Şimdi Spartaküs büyük bir problemle karşı karşıyadır, kısa bir süre içinde çevresinde kırkbin kişi toplanmıştır, ama bunlar arasında birliği sağlamak çok güçtür. Hepsi ayrı ülkelerden getirilmiş olan bu eski köleler ve onların kumandanları başka başka görüşlerde, ummadıkları zaferlerin sarhoşluğu içindedir. En kötüsü, bir yıl önce ne durumda olduklarını unutanlar çıkmaktadır. Bazı köleler, yağmacılık yapmakta, mâsumları öldürmekte, köyleri ateşe vermektedir. Spartaküs en çok bu olaylara üzülmekte, ezilenlerin ezenler olmasını önlemek istemektedir.

Roma da artık tehlikenin çok büyüdüğünü ve yaklaşmakta olduğunu anlamıştır. Spartaküs ortadan kaldırılmazsa köle ayaklanması bütün İtalya'ya ve sonra Roma egemenliğindeki bütün ülkelere yayılabilir. Bunun için iki ordu hazırlanmış, biri Roma yüksek yargıcının, diğeri konsüllerden birinin komutasında, birbirini takiben Güney'e ilerlemeye başlamıştır.

Yine Spartaküs'ün arkadaşlarından birinin Kriksiyüs'ün hatası olmasaydı, ayaklananlar bu savaşı da kolaylıkla kazanacak ve belki de Roma'ya yürüyecek kadar kuvvetli kalacaklardı. Ama Kriksiyüs, Spartaküs'ün ikazlarına rağmen hemen saldırıya geçmiştir. İlk gün yapılan savaşta Roma ordusunun çekilmesini kesin bir zafer olarak yorumlamış ve zafer

şenliklerine başlamışlardır. Fakat Roma ordusu ertesi gün zafer sarhoşlarını bastırmış ve başta Kriksiyüs olmak üzere yirmi bin kişiyi kılıçtan geçirmiştir. Onbin kişi güç belâ çekilmeye ve Spartaküs'e sığınmağa muvaffak olmuştur.

ROMA, YİNE YENİLİYOR

Spartaküs artık düşmanı oyalıyarak yıpratmak fikrinden vazgeçmiş, ardarda iki zafer kazanmak için plânını yapmıştı. On bin kişiyle bir orduyu oyalarken otuz bin kişiyle diğer orduya baskın şeklinde saldırdı ve onu perişan ettikten sonra hiç vakit kaybetmeden diğer Roma ordusunun üstüne yürüdü. İki gün sonra binlerce Romalıyı esir almış, Romayı üçüncü defa dize getirmişti.

Kriksiyüs'ün hatası olmasa ve ilk savaşta yirmi bin kişi ölmeseydi, Spartaküs zaferi daha kolay ve daha az kayıpla kazanacak, belki de Roma'ya yürüyecekti. Fakat ordusu çok hırpalanmıştı. Onun için Kuzey bölgelerini ele geçirmek ve o bölgelerdeki köleleri de kurtarmak için harekete geçti. Roma kapılarını kapatmış, dehşet içinde bekliyordu. Spartaküs şehrini yakınlarından geçerek kuzeye gitti. Modena'ya girdi. İşte orada kumandanlarının ısrarı iledir ki esir Romalıların glâdyatörler gibi birbirleriyle çarpışarak ölmelerine razı olmak zorunda kaldı.

SPARTAKÜS'ÜN YASALARI VE SONU

Spartaküs birkaç ay sonra tekrar Güney'e inmiş ve bir Roma ordusunu da perişan ettikten sonra Thurium şehrini ele geçirmişti. Bu şehri merkez yaptı. Uzun yıllar tasarladıklarından bazılarını bu şehirde uyguladı. Bütün kölelerin özgürlüğünü ve insanların birbirine eşitliğini ilân etti. Altın ve gümüş biriktirmeyi, yüksek fiyatla mal satmayı yasakladı. Bir Roma hücumuna karşı düzenli birlikler kurmağa başladı.

Ama Romalılar Spartaküs'ün düzenli ordular kurmasına meydan vermediler. Roma egemenliğindeki diğer ülkeler-

den de birlikler getirilerek birbirinden kuvvetli Roma tümenleri hazırlanmıştı. İki büyük savaştan sonra kumandanları arasındaki fikir anlaşmazlıklarından da faydalanarak Spartaküs yenilgiye uğrattılar (M.Ö. 71). Savaş o kadar kanlı olmuştu ki Spartaküs'ün cesedi bile tanınamadı. Yakalananlardan kimse sağ bırakılmadı, yedi binden fazla Spartaküsçü çarmıha gerilerek öldürüldü.

Romalı tarihçiler ondan «tehlikeli ve barbar bir ihtilâlciydi. Köle yığınları ile az daha Roma'yı ezecekti» diye bahsettiler. Plütark ise şunları olsun söyleyebildi:

«Güçlü, kuvvetli, zekî, ağır başlı, üstün kabiliyetli.. Barbar olmaktan çok Helen olmağa lâayık bir insan.»



Spartaküs'ten çok değil sadece sekiz yıl sonra Roma, Katilina hareketine şahit oldu.

ROMA'DA KATİLİNA AYAKLANMASI

8 Kasım sabahı Roma, endişe içinde uyandı. Daha doğ-
rusu, gün uykusuz bir geceyi aydınlattı. Sabaha kadar, devriye
gezen nöbetçilerin ayak sesleri işitilmişti. Gizli silâh depoları
bulunmuş diyorlardı. Şehirde yer yer yangınların başladığın-
dan söz ediyorlardı. Erkenden Roma'yı terketmek üzere yol-
lara düşenler vardı.

Bu olağanüstü durum Senatoda da vardı. Nitekim
o gün alışılanın dışında, Jüpiter Tapınağında toplanılıyordu.
Kapılar, her zamanki gibi ardına kadar açıldı, ama kalabalık,
silâhlı askerlerin muhafazası altındaydı. Görüşmeler henüz
başlamamıştı. Zaman zaman, gruplar hâlinde ayaküstü konu-
şan senatörlerin sesleri yükseliyordu.

— Aklın alacağı iş değil. Peki ama hükümet ne yapıyor?
Harekete geçmek için ne bekliyor?

— Kapu'da esirlerin ayaklandığını söylüyorlar.

— Ama Roma'da bütün tedbirler alındı. Şehir kapıları
sımsıkı tutulmuş. Evimden buraya kadar, beni bile üç kere
durdurdular.

Birden sesler kesildi. Gerilen yüzler kapıya dönmüştü.
Senatoya bir gelen vardı. Soluk yüzlü, haris bakışlı, hızlı yü-
rüyen biri. Bu, o gün bütün Roma'yı titreten adamdı: Katilina.
Senatörler endişeyle iki yana çekilip, ona yol verdiler. Bir
ölüm sessizliği içinde gitti, boş sıraların ortasında bir yere o-
turdu. Herkesten uzak ve yapayalnızdı.

Senato Başkanının, celseyi açan sesi işitildi:

— Söz konsülündür.



Katilina, Senato'da; diğer üyelerden uzak, boş sıralarda oturmuş, düşünüyor. (Maccari'nin duvar fresklerinden).



Çiçeron ayağa kalkmış-
tır. Görevli konsül ola-
rak, bir ayaklanma ha-
zırlığı yapan Katilina'yı
işaret ediyor ve soruyor,
«Sabrımızı daha ne ka-
dar istismar edeceksin?
Bütün Meclis hazırladı-
ğın suikasti biliyor, Gizli
plânının ortaya çıktığını
da farketmiyor musun?»
(Roma'da Senato Sara-
yında Maccari'nin duvar
fresklerinden).

Çiçeron ağır ağır doğruldu. Öne yürüdü — Onun ciddî, kararlı hâli senatörlere de biraz cesaret vermişti — Parmağını tehditkâr bir tavırla Katilina'ya doğru uzattı:

— Ey Katilina, dedi; söyle bakalım, sabrımızı daha ne kadar istismar edeceksin? Çılgınlığınla bizi hiçe saymakta daha ne kadar devam edeceksin? Sen ki hiçbir şeyden çekinmiyorsun; gizli plânının ortaya çıktığını da farketmiyor musun? Bütün meclis hazırladığın suikası biliyor. Ey devir! Ey töreler! Durumu içimizde bilmeyen yok. Ben konsül olarak, bu adamın aşağılık niyetlerini kendi düşüncelerimmiş gibi biliyorum. Ama o hâlâ yaşıyor, gelmiş aramızda duruyor; oturmuş içimizden kimleri katlettireceğini teşhise çalışıyor.

Bütün salon ayaklandı. Yuhalanan, lânetlenen Katilina kendini savunmak istedi. Ama sesi, küfürler, hakaretler arasında boğuldu. O haykırarak konuşuyor, uğultu arasında sözlerinden yalnız bir kısmı anlaşılabilirdi:

— Mâdem ki düşmanlar arasındayım, mâdem ki beni uçuruma itmek isteyenlerle çevriliyim, o halde gidiyorum. Ama yakında benden haber alacaksınız. Bana karşı alevlendirdiğiniz yangını bu şehrin yıkıntıları altında söndüreceğim.

Senatörleri iterek kendine yol açtı ve kapıya ulaştı. Birkaç dakika sonra şehri terkettiği haberi geldi. Roma, yenisinden nefes almağa başlamıştı.

BİR DARBECİ

Kimdi bu adam? Kırk beşine gelmiş bir şerir ! Ardında rezil bir geçmiş vardı. İlk derslerini kanlı diktatör Silla okulunda almıştı. O devrin zengin düşmanlığı ve çapulculuk hareketlerine katılmıştı. Talanlarla, cinayetlerle yetinmemiş, öz kardeşini bile öldürmüştü. Hiç bir ahlâk bağı olmayan ve silâhsızlara silâhla saldırabilen bir insandı. Facialar devrinin tadını, herkesten fazla Katilina çıkardı.

Talan devri sona erdiği zaman Katilina zengindi. Ama parası, Şark'ı ve Şark hazinelerini fethedeli beri çılgınlık hâline gelen Romanın lüksüne yetmedi. Katilina ise lüks, zevk,

ve kadın düşkünüydü. Asıl bir kızı ayarttıktan sonra Orenya Orestilla adlı yaşlı fahişeye âşık olmuştu. Onunla evlenebilmek için ilk karısını ve oğlunu öldürdüğü söyleniyordu. Bu gibi çılgınlıklar Roma'da pahalıya mal olurdu.

Para durumunu düzeltmek için Katilina, siyasette söz sahibi olmayı düşündü. Afrika'daki çapulculuk suçundan yargılanıyordu. Kuyruğu sıkışmıştı. Mahkûmiyetten kurtulmak için Romanın en büyük avukatı Hortansiyus'u tutmak ve yargıçlara büyük rüşvet vermek zorunda kaldı. Dâvadan, beraet etmiş ama gırtlığına kadar borca batmış olarak çıktı. Artık mahvolmuştu.

Halk haklarının koruyucusu olmaktaki ustalığını işte bu sırada farkettili. Memurların rüşvet aldığından şikâyet ediyor, bütün borçların affedilmesini ve büyük toprakların halk arasında bölüşülmesini istiyordu.

«Hiç bir zengin, fakirlerin durumunun düzelmesini istemez» sözü onundur.

ROMA'NIN ÖFKELİ GENÇLİĞİ VE KATİLİNA

Bu tahrikçiyi etkili yapan şartlar vardı: Hayatı karışık, ama Roma'nın en asil ailelerinden birine mensuptu. Doymak bilmez, şımarık her türlü cürete ve ölçsüzlüğe susamış bir mizacı, ama parlak zekâsı vardı. Hilekârdı, her kalıba girebilirdi, ama kendine hükmetmeyi de bilirdi. Cesurdu ve güzel konuşurdu. Vücudunu acıya ve yokluğa alıştırmıştı. Romalılar soğuğa, açlığa ve uykusuzluğa Katilina kadar dayanacak bir başkasını tanımadıklarını söylerlerdi. Katilina herşeyden fazla ihtirasın sembolüydü; iktidarı yoktu, mahvolmuştu ve bu durumdan kurtulmak için herşeyi yapmağa hazırdu.

Senatoda Çiçeron'un hücumuna uğramadan çok önce siyasete atıldığı ilk günlerde çevresini isabetle seçti; Romanın aşağı tabakası, taşranın sefil halkı ve bilhassa başkentin dejenere asil ve zengin çocukları. Bu sonuncular Romanın öfkeli gençliğini teşkil ediyorlardı; hiç biri Katilina kadar haris

değildi, ama hepsi onun kadar borçlu ve onun kadar ahlâk yoksunuydu. Katilina'nın başkanlığında tarihin ilk «Dolce Vita» devrini onlar yarattılar.. Kadın, içki, dans, şarkılar yanında hançer kullanmayı da bilirlerdi. Aralarında çok genç ve güzel kadınlar vardı. Her bakımdan açgözlü, çılgın ruhları ve bedenleriyle haris olan bu mahlûklar başbelâsı kocalarından kurtulmak için o büyük ihtilâl gecesini bekliyorlardı. Paralı, ama borçlu, asil, ama ahlâksız; çılgınca eğlenen ama ölesiyle canı sıkılan; düzene ve otoriteye bütün varlığıyla isyan eden bu gençlik için Katilina bir nevi ilâhtı. Onlara para buluyordu, kadın buluyordu, çılgınlık ve ölçüsüzlük yarışında yol gösteriyor, öncülük ediyordu.

«ZENGİNLERE HÜCUM!»

Katilina'nın müttetikleri yalnız Romalı züppeler değildi. O, cemiyetin içindeki bütün memnun olmayanları hayasızca tahrik etmekte ustaydı. O devirde Roma'da müthiş mesken buhranı vardı. Halk tefecilerin elinde perişandı. Roma nüfusunun yarıdan fazlası işsizdi ve bedava dağıtılan buğdayla karın doyuruyordu. Taşrada toprak işçilerinin durumu içler acısıydı.

İşte Katilina bu şartları istismar ediyor ve asillerin sefahatıyla halkın sefaletini birleştirerek, mevcut düzene en ağır darbeyi hazırlıyordu.

Milâttan önce 64 yılı baharında harekete geçme zamanının geldiğine hükmetti. General Pompe kumandasındaki Roma orduları Asya'da İran İmparatoru Mihridat ile becelleşiyordu. Cumhuriyeti savunacak kuvvet yoktu. Bir haziran gecesini Katilina seçme adamlarını evinde topladı:

— Hükümet zenginlerin oyuncuğu hâline geldi, dedi. İktidar, şerefler, imtiyazlar, herşey onların elinde. Ama gençlik bizimle beraber. Halbuki onlar ihtiyar ve iktidarsız; paranın, yılların ve günahların ağırlığı altında hepsi iki büklüm olmuş. İş, bizim harekete geçecek kadar cesur olmamıza bakar; gerisi kolay. Hallerine bakınız! Fakirlerin, barınacak kulübe-

si yok, onlar mâlikânelerini yıkıp keyf için saraylar yapıyorlar. Biz borç içinde bunalıyoruz, onlar pencerelerden para saçıyorlar.. Hâlâ uyanmıyacak mısınız? O kadar özlediğiniz hürriyet, işte önünüzde duruyor. Zenginlikler, zaferler, şereflev avucunuzun içinde; yeter iki kolunuz kımıldasın..

Katilina dinleyicilerini coşturmuştu. Adaylığını koyduğu konsüllük seçimlerinde, meşrû olsun olmasın her yoldan onu desteklemeğe yemin ettiler.

Yeminlilerin kararı Romada ertesi gün duyuldu. Kanlarını şarapla karıştırarak içtikleri ve ne pahasına olursa olsun Katilina'yı seçtirmeğe ahsettikleri söyleniyordu.

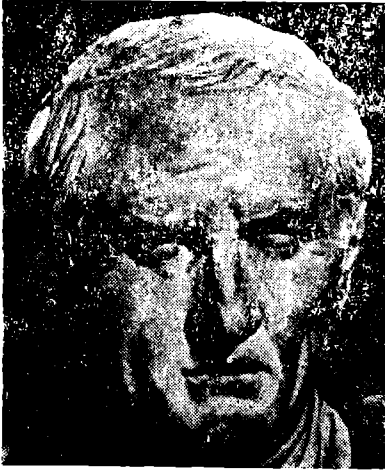
ÇİÇERON, KATİLİNA'YI MAĞLUP EDİYOR

Telâşlanan asiller ve partiler birleştiler. Seçimde Katilina'ya karşı tek aday gösterdiler: Avukat Çiçeron. Seçimi o kazandı. Katilina bir an tereddüt etti. Ama hemen çingar çıkarmaktansa, gelecek yıl yapılacak seçimi bekliyecekti. Bütün bir yıl belinde hançer, ardında silâhlı muhafızlar, Roma sokaklarında küstah, tehdit edici bir tavırla gezdi. Borç istemekte şimdi daha da cüretliydi. Adeta bir savaş hazinesi meydana getirdi.

Ama 63 seçimini de karşı tarafın adayları kazandı: Silânüs ve Mürena. Çiçeron örfе göre bir yıl daha seçilmeden konsül kalacaktı. Katilina için tek çıkar yol kalmıştı; rakibinden seçim dışı bir yolla ve hemen kurtulmak: Yâni Çiçeron'u öldürtmek.

ÇİÇERON'A SUİKAST TEŞEBBÜSÜ

Ayaklanma Roma'da ve taşrada aynı anda başladı. Katilina'nın suç ortaklarından Minlius, taşradaki isyanı yönetiyordu. Muhteris Katilina ümitliydi. Roma ordusu hâlâ Asyadaydı. Cumhuriyetin koruyucusu Senato panik halindeydi. Şimdiden darbecilere güler yüz gösteren senatörler vardı. Halkın,



Çiçeron da Katilina kadar haris, onun kadar muktedir. Roma'nın en büyük hatibi oydu. Konuşmalarıyla Katilina'yı ezmiş ve onu Senato'yu terketmek zorunda bırakmıştı. Ama yıllar sonra Sezar'a karşı başarı sağlayamayacaktı. (Floransa Müzesindeki heykelinden).

çapulculuğa imkân verecek bir darbeyi dört gözle beklediğini de Katilina biliyordu.

Önlerinde tek bir engel kalmıştı: Çiçeron. Konsül Çiçeron da en az Katilina kadar haris, onun kadar muktedir ve Cumhuriyetin koruyucusu, kurtarıcısı olmaya azimliyd. Öyleyse ilk yapılacak iş, bu engeli ortadan kaldırmak, Çiçeron, dan kurtulmak olmalıydı. Katilina 5 - 6 kasım gecesi adamlarını, içlerinden birinin evinde topladı. Onların hareketsizliğinden, korkaklığından şikâyetçiydi:

— Çok bekledik, hattâ geç kaldık, dedi. Allahtan ki Roma dışında Manlius var. Etrafında şimdiden koca bir ordu topladı. Siperlerini kazdı, silâh depoları yaptırdı. Ben de bir an önce oraya gidip, başlarına geçmek için can atıyorum. Ama daha önce buradaki işi bitirmem, Çiçeron'dan kurtulmam gerek. Bunu sizden mutlaka istiyorum.

İki adamı Katilina'yı bir köşeye çektiler. Bir plânları vardı, onu anlattılar: «Bu sabah erkenden evine giderek Konsüle «İyi günler» diyeceğiz. Ve onu evinde, yalnızken, hiç gürültü etmeden temizleyeceğiz.»

Plân kabul edildi; ama konuşmalar fazla uzadığı için uy-

gulanması, ertesi sabaha bırakıldı. Bahtsız bir gecikmeydi bu. Suikastçiler ihanete uğradılar. İçlerinde Küryus isimli biri vardı. Bir şehvet düşkünüydü. Ahlâksız asillerden güzel Fülvi, onun metresiydi. Kadın haftalardan beri Küryus'u yarağında bülbül gibi söyletiyor ve işittiklerini ertesi sabah Çiçeron'a haber veriyordu.

Suikast hazırlığını da haber alan Çiçeron, tedbirliydi. 7 kasım sabahı evine gelen suikastçiler kapıyı kilitli ve demirli buldular. Çaresiz geri döndüler. Şimdi Çiçeron rakiplerinin hayatına da kastettiklerini biliyordu. Kaybedecek vakti yoktu. Şehirde olağanüstü hâl ilân etti. Senatoyu acele toplantıya çağırdı. Yukarıda anlattığımız Senato toplantısı işte o gün ve bu şartlar altında cereyan etti. Çiçeron'un sözleri altında ezilen, çâresiz kalan ve bütün Meclisin lânet ve hücumuna uğrayan Katilina, önce Senatoyu, sonra Roma'yı terketmek zorunda kalmıştı.

Katilina kaçmış, ama zihinlerde bir soru kalmıştı: Çiçeron suikastçıyı tevkif ettireceğine, niçin serbest bırakmıştı. Bunun iki sebebi vardı: Bir defa Çiçeron rakibi aleyhinde, bir fahişenin şahitliğinden başka delile sahip değildi. Ayak takımı ondan yanaydı, Senatörler, yargıçlar arasında dostları ve taraftarları vardı. İyi konuşur ve mahkûm olmadan önce, hitabet silâhıyla şehirde bir ayaklanmayı tahrik edebilirdi.

İşte bu yüzden Konsül, Katilina'ya kaçma imkânı verilmesini tercih etmişti. Böylece onu, maskesini atmağa ve âsi bir ordunun başında Roma Cumhuriyetine karşı harekete geçmeğe de teşvik etmiş oluyordu. Nitekim Katilina, taşrada derlenen ordunun başına geçmiş ve kendini Konsül ilân etmişti. Çiçeron buna, Senato kararıyla Katilina'yı «Halk düşmanı» ilân etmekle cevap verdi. Artık o bir kanun dışıydı, görüldüğü yerde kuduz bir köpek gibi öldürülmesi herkesin boynunun borcuydu. Âsilere karşı bir ordu teşkil edilmesine de karar alındı.

Bu arada Katilina'nın adamları halk arasında tahriklerine devam ediyor, Çiçeron aleyhine bir hava estirmeye de muvaffak oluyorlardı. Kasım'ın son günlerinde, bir gece, Ro-

ma'da yapılan gizli bir toplantıda, Katilina'nın Başyardımcısı Lantülüs etrafındakilere şöyle diyordu:

— Katilina'nın askerleri ilk zaferi kazanır kazanmaz, biz de burada harekete geçeceğiz. 10 aralık günü, yeni Tribün Bestia, halkı Forum'da Çiçeron aleyhine ayaklanmaya dâvet edecek. Sen Statilius ve sen Gabinius, aynı anda on iki yerde yangın çıkartacaksınız. Panik arasında, bütün düşmanlarımızı temizleyeceğiz. Setegüs, bu arada Çiçeron sana düşecek.

• Beride Çiçeron da, hazırlandığını bildiği darbe tertibini delilleriyle birlikte ortaya çıkarmak için çaba harcıyordu. Meydanlara afişler astırdı. Cumhuriyete karşı darbe hazırlayanları haber verene mükâfat vâdediyordu. Muhbir, esirlerdense 100.000, hür Romalılardan biri olursa 200.000 sesters (gümüş kuruş) alacaktı.

Günler geçip, ihbar yapılmayınca Çiçeron'un durumu nâzikleşti. Derken Gol ülkesinden gelen bir heyetin, kendilerinden silâh ve asker isteyen Katilina'dan bahsetmeleri işe yaradı. Çiçeron bu fırsatı derhal değerlendirdi ve Katilina ile adamlarının hazırladığı darbe plânı yazılı olarak ele geçirildi. 3 aralık sabahı Lantülüs ve başlıca suç ortakları tevkif edildi. Bunlar hazırladıkları komployu Senato huzurunda itiraf ettiler.

Roma'daki suçlular yakalanmış, ama huzur Romaya dönmemişti. Her an sabotajlardan, yangınlardan, suikastlerden ve Katilina'nın şehri işgal etmesinden korkuluyordu.

KATİLİNA ÖLDÜ, AMA

5 aralık günü, Çiçeron, Senatoda darbecilerin idam hükmünü aldı. Ama Senatoda da politikacılar vardı. Bunlardan çoğu o gün evlerinden çıkmadılar. Gelenler ise çekingendi. Nitekim, Katilina taraftarı dostlarını kurtarmak isteyen Sesar'ın, bir zaf teşebbüsüyle darbecileri kurtarmasına ramak kaldı. O zaman Katon ayağa kalkarak Roma'nın ve Senatoların bir tehdide mâruz bulunduğunu apaçık anlattı.

Senato tehlikeyi kendi teninde hissetti ve ölüm hükmüne

el kaldırdı. Çiçeron'un acelesi vardı.. Kutsal Kapitol tepesinin eteğinde, mahkûmlar o gece tek tek kementlendi.

Halk, çoğu zaman olduğu gibi, kazananın yanaydı, Çiçeron'u alkışlıyordu. Roma o gece ısıll ısıll bayram ediyordu. Konsülün geçtiği sokaklardan, onu görmek için pencerelele, damlara çıkmış çocukların, kadınların, ihtiyarların sesleri yükseliyordu:

— Kurtarıcımız! Babamız! Romanın ikinci fatihi!..

Katilina'nın birkaç aylık ömrü kalmıştı. Asılzâdeliğinin son delini, kölelerden yardım istemeyi reddetmekle vermiş ve 4 mart 62 günü Pistuva'da adamlarının başında mertçe dövüşerek ölmüştü. Onu mağlûp eden kuvvetlerin başında, eski dostu Antonyüs vardı. Katilina'nın başını gövdesinden o ayırdı. Roma'ya gönderdi ve kendine bu olaydan sonra İmparator ünvanını verdi.



Roma Cumhuriyeti kurtulmuş muydu? Bu hareketli günlerde Senato'da, Forum'da Çiçeronlar, Katonlar ve diğerleri pek çok nutuk söylediler. Evet, Katilina'yı mahkûm ve mağlûp ettiler. Ama bunlardan hiçbiri, Katilina gibi bir serserinin koca bir devleti tehdit edebilmesine imkân veren şartlar üzerinde ciddiyetle durmadı. Belki de bu kadarına cesaretleri yoktu. Katilina ölmüş, ama onun adını tarihe geçiren Roma'daki düzen bozukluğu olduğu gibi kalmıştı.

Roma ufuklarında Sezar bulutları dolaşıyordu.

Michel Mourre'un yazdığı yukardaki yazı, «Hükümet Darbeleri adlı eserden aynen çevrilmiştir. Mourre'un Katilina'dan «Bir şerir, bir rezil» diye bahsetmesine karşılık bazı tarihçiler ve yazarlar, bu arada Max Beer «Katilina'nın eski tarihçiler tarafından yanlış tanıtıldığını, zengin sınıfın temsilcisi Çiçeron'a mukabil, Katilina'nın Roma'da ilk gerçek halk temsilcisi olduğunu ve fakirleri kurtarmak düşüncesine kurban gittiğini» ileri sürmüşlerdir.

SEZAR, "YA HEP, YA HİÇ" DİYEN BÜYÜK DARBECİ

Sezar, Roma'nın zengin ve asil ailelerinden birine mensuptu. Jül'ler, soylarının doğrudan doğruya Venüs'den geldiğine inanırlardı. Üstelik Sezar, ihtiyar diktatör Marius'un da yeğeniydi.

Tarihin seyrini etkiliyecek bu genç adam uzun yıllar hayatı ve kendini ciddiye almayı küçük görecektir ve bu durumla çevresini aldatacaktı. Roma Cumhuriyetinde fazla enerjik gençler sempatiyle karşılanmazdı. Her yerde olduğu gibi orada da ihtiras, iktidara gelinceye kadar, mahkûm edilirdi. Sezar başlangıçta yetenek ve isteklerini gizli tutmayı bildi. Roma'da tarihin en tehlikeli ve en zekî kurtlarından birinin geliştiğini kimse farketmedi. Farkedip, pençelerindeki müthiş tırnakları törpülemeyi düşündükleri zaman ise iş işten geçmişti.

Başlangıçta o, ancak Roma sosyetesinin tanıdığı bir isimdi. Ancak kadın kalblerini fethedebileceği sanılan bu genç asil, Romalı kadınlar arasında pek gözdeydi. Cömert bir âşık olduğu biliniyordu; metreslerinden biri olan Servilya'ya bir inci hediye etmek için bir günde altı milyon sisters (10 milyon Türk lirası) sarfetmişti. İşte bu Servilya'dan olan oğlu Brütüs, gelecekte Sezar'ın kaatilleri arasında bulunacaktı.

Kıymetli eşyaya ve san'at eserlerine de aşırı bir ilgisi vardı. Bunları satın almak için dünyanın parasını öderdi. Sofrası ve yemeklerinin zenginliği dillere destandı. Öylesine zarif ve snoptu ki, ayaklarının san'at eseri mozayiklerden gayrisına bastığı zaman incindiğini söylerdi. Şahane bir hayat sürmüş, ama otuzunda Roma'nın en fazla borçlanmış züppelelerinden biri olmuştur.

Sezar, her hâliyle ırkının en yakışıklı erkeklerinden biriydi; kısa ve kalın Romalıların aksine ince ve uzundu; Yunan klâsiklerinden pasajlar okurken, fildişinden yapılmışa benzeyen güzel başını, hafifçe yana eğdi. Tıpkı Napolyon gibi Sezar'da da değeri lenmemiş edebî kabiliyetler vardı.

SEZAR, İNSANLARI İYİ TANIYORDU

Devrinin en büyük hatibi Milon'un talebesi olarak, avukatlığa başladı. Çiçeron onun için «*Lâtinceyi en temiz konuşan insan*» diyecekti.

Ama genç avukatın edebî yeteneği ve hitabet san'atındaki ustalığıyla yetinmediği görülmüyordu. Tehlikeli konulara el atmağa başlamıştı. Hırsızlık eden eyalet valilerine karşı dâvalar alıyor, gizli kalmış skandalleri halkın önüne seriyordu. Bu olaylardan, tek ve büyük dâvaya sıçradı: İktidardaki zümre hâkimiyetinden dâvacıydı, Olaydan olaya, dâvadan dâvaya bu fikri işliyor, düşmanın mahkûm ve mağlûp edilmesini istiyordu.

Birkaç parlak savunma halk arasında ona itibar sağlamıştı. Ama güç olan böyle bir itibarı devam ettirebilmektir Roma'da halk, bedava dağıtılan buğday ve yiyeceklerle yaşar, vakitini sirklerde, seyirlerde geçirir, sokaklarda çingar çıkarmak için bahane arardı. Seçim zamanı, kim onu daha fazla okşamış, daha doğrusu kim daha yüksek ücret ödemişse, oyunu ona verirdi.

Sezar demagojinin inceliklerini de biliyordu. Bıkmadan okuduğu Yunan klâsikleri ona, insan tabiatına ne derece güvenebileceğini öğretmişti. Onun en emin, etkili kuvveti, Romalı «*politik hayvan*» hakkında hiç bir hayâl kapılmayışı, ondan hiç bir asalet, vefa, şükran hissi beklemeysi; kısası ona gereken yeri ve önemi baştan itibaren yanılmadan verebilişidir.

Gerekince pazarlığa tenezzül etmiyecektir. Borcu 1.300 talents'i (60 milyon TL.) aşmaktadır. Gol illerini fethe

giderken bunu beş misline çıkarmakta hiç tereddüt etmez ve böylece Roma'nın en yüksek ve en pahalı memuriyetlerini elde etmiş olur. Demek ki Sezar'ın israfı bile hesaplıdır.

Roma halkı Sezar'ın elde ettiği yüksek mevki ve ünvanlarla, verdiği ziyafetler, tertiplelediği büyük eğlencelerle sarhoş olmuş gibidir. «*Halk efendimizdir*» formülünü pek benimseyen genç majistra, işsizler ordusunu tethetmek için parasını saymadan savurmaktadır. Glâdyatör dövüşleri düzenlemekte, halkın dâvetli olduğu eğlencelerde bol içkiler dağıtılmakta, Forum ve Appia caddesi imâr edilerek gözboyayıcı hâle getirilmektedir.

Sezar bütün bunları niçin yapıyordu? Plütark bu sorunun cevabını bir cümleye sığdırıyor: «*Ucu zehirli bir bıçak kadar tehdit edici olan Roma'nın sefil ve muhtaç kalabalıkları bir süre sonra herşeyi Sezar'da bekler, kurtuluş ümitlerini yalnız ona bağlar duruma geldiler.*»

Bu garip adamın akıllara durgunluk verecek enerjisi, her şeye rağmen aklın ve iradenin kontrolü altındaydı. Hattâ zulmederken bile Sezar, pek ilerlemiş bir uygarlık ürünü olan kişiliğini kaybetmiyordu. İlkel bir dehanın tam aksine dayanma gücünü zekâsıyla biliyor, mizacı yavaş yavaş kendini aşarak onu, büyük bir kadere yaraşır duruma getiriyordu.

Siyasî hayatının ilk adımından itibaren «*Ya hep, ya hiç*» prensibini benimsedi. Milâttan Önce 63'te Roma'nın en yüksek dinî rütbesi olan Büyük Pontifliğe adaylığını koyduğu zaman karşısında bu maksatla milyonlar harcamaya hazır bir rakip buldu: İzorikus, efsanevî bir servet sahibiydi. Daha fazla borçlanmakta tereddüt etmedi. Seçim sabahı evinden çıkarken annesine, normal bir insanı çıldırtmaya yetecek borçlarını düşünerek:

— Oğlunuzu bu akşam Büyük Pontif olarak karşılayacak veya Roma'dan kovulduğunu işiteceksiniz, diyordu.

Şekillenen bu yeni insan, ömrünün sonuna kadar bir aydın ve sanatsever olarak kalacaktır. Çünkü o iktidarı sırf iktidar için istemiş ve kendini ortaya bir sanat eseri gibi ha-

zırlamaktan, ortaya Sezar diye bir anıt koymaktan gayrı bir şey düşünmemiştir. Bu ihtirasını tatmin için, her çareyi muhah ve makbul bilecektir. Bu vasıftaki muhterisler için, Roma halkını ayaklandırmak, bir zümre veya partinin şefliği için savaşlarda sivrilmiş bir asker olarak şöhret yapmak azdır, yetmez, tamini etmez. Bir Jules Sezar'ın iktidar ihtirasını Roma'ya mutlak hâkimiyet bile güç karşılayacaktır.

Sezar Pompe'nin başına gelenlerden ders almış olsa gerektir. Politikaya atılan genç muhteris cıup bitenleri şüphesiz büyük bir dikkatle takip ediyordu. Zaferden sonra askerlerini terhis eden Pompe gibi bir kumandanın herşeyi nasıl kaybettiğini, buna karşılık emrinde silâhlı adamları ve glâdyatörleri bulunan Klodyüs gibi bir çapulcunun Roma'yı nasıl dize getirdiğini görüyor ve şu sonuca varıyordu: Mevcut sistem ancak askeri bir hükümet darbesiyle değiştirilebilir.

Ama askeri ve silâhı nereden bulmalı daha doğrusu nasıl ele geçirmeliydi?

M. Ö. 59 yılında konsül seçildikten sonra, Senato ile anlaşmak için, kırk bir yaşındaki Sezar vakit kaybetmeden harekete geçti. Kudret ve yeteneklerini parlâmento cambazlıklarına, kulis yapmağa harcamayı bir an bile düşünmedi. O senatörlere değil doğrudan doğruya halka hitap ediyor ve bir zümrenin egemenliğini sağlayan oligarşi yerine, direkt demokراسiyi, yani doğrudan doğruya halk idaresini kurmak istediğini söylüyordu.

Aslında konsüllük yılı onun için, bir diktatörlük stajı oldu. Ama sabırlıydı; halkın cumhuriyet kurumlarına bağlı olduğunu biliyordu. Âni bir değişiklik infial uyandırabilirdi. Acele ederse karşısında yalnız senatoyu değil, triumvira adı verilen üçlü diktatörlüğün, diğer iki üyesi Pompe ile Krasıs'i de bulabilirdi. Halbuki henüz onların desteğine ihtiyacı vardı.

Ömür boyunca Roma'da ikinci olmaksızın Alplerdeki bir dağ köyünde birinci olmayı tercih edeceğini söyleyen adam, bu bir yıllık iktidar zevkinden sonra, elbette mutlak iktidarı özlüyor, ama acele etmemeyi de biliyordu. İktidar henüz eli-

nin erişeceği yerde değildi..

Şimdi yapacağı en doğru hareket, iktidardan hattâ Roma'dan uzaklaşmak ve vazgeçmiş görünmektir. Nitekim daha 59 nisanında, konsüllüğünden sonra işe başlamak üzere, Gol valiliğine aday oldu. Bunu, sözü geçen eyalette bir plebisit yaptırarak elde etmişti. Bu yetkinin kendinde olduğunu bilen Senato, usule aykırı davranışı reddedeceğine, Sezar'ın Roma'dan uzaklaşması ihtimalini memnurlukla benimsedi ve kararı onayladı. Üstelik Gol valisine diğer bazı eyaletleri de mükâfat olarak bağlamakta mahzur görmedi. Bir İtalyan tarihçisi bu karar için «Senato yağmurdan korunmak için kendini kaldırıp suya attı» diyor.

KARŞILAŞAN İKİ KADER: SEZAR VE POMPE

Sezar memnun ve mutluydu. Coşkun hislerini gizlemiyerek Senatoda tehdit edici konuşmalar bile yapıyordu.

Gerçekten de Gol valiliği ona, büyük ümitlerini gerçekleştirmeye yolunu açıyordu. İktidarı ele geçirmek için gerekli orduyu orada kurabilecekti. Ona Pompe gibi askerî zaferler lâzımdı. Pompe doğu fatihiydi; Sezar da batıyı fethedecekti. Kavgacı Gol halkından bu fetihlerinde faydalananlar, onların geçimsizliğini ise, sırası gelince ülkenin iç işlerine karışmak ve Roma'nın üzerine yürümek için kullanacaktı.

Pompe, kendini diktatör olarak kabul ettirecek kadar kuvvetli değildi. İktidarı elinde tutan zümrenin kuklası oldu. Sezar tehlikesini de işiştikten sonra görebildi. (Napoli Milli Müzesindeki heykelden).



Gol valiliğine rasgele aday olmamıştı. Gol'lülerin kalbini fethederek işe başlaması gerekiyordu. Aralarında öyle bir birlik ve beraberlik bulunmalıydı ki, yürüyün dediği zaman ordusu onu takipte ve mevcut düzeni devirerek Roma'yı ele geçirmekte tereddüt etmesin.

Borçlarını ödemek için de Gol eyaleti gerekiyordu. Sekiz yüzden fazla sitesi olan bu zengin belde onu, borçlarını ödedikten başka gerekli adamları satın alabilecek kadar servet sahibi yapmaya da yetti. Harplerde ele geçirilen bir milyon esirin köle olarak satışından aldığı para, Sezar'ın en kudretli silâhlarından biri olmuştu.

58 martında Sezar, altışar bin mevcutlu dört lejyonla Roma'dan ayrıldı. Dokuz yıl boyunca uzakta kalacak, ama nüfuz ve etkisi gittikçe ağırlaşarak Roma'da hissedilecekti.

O uzak bir eyalette Roma'ya değişik şartlarla döneceği günü bekler ve bu şartları hazırlarken, Pompe tam aksi yönde yol alıyordu. Biri olayları etki ve nüfuzu altına almayı çalışırken, diğeri olayların esiri oluyor, daha doğrusu anarşiye boyun eğiyordu.

Bu, Klodyüs'le Milon'un adamlarını harekete geçirerek, Cumhuriyeti ateş ve kana buladıkları devirdi. Pompe tereddüt ediyor, yavaştan alıyor ve ayaklanmaların kendiliğinden yatışmasını bekliyordu. Klodyüs sokakta öldürüldükten ve Milon suikaste katılmakla suçlanarak ebediyen Roma'yı terkettikten sonradır ki Pompe, küçük parmağını bile oynatmadan Roma'nın tek hâkimi haline geldiğini gördü. Bir devrin muzaffer kumandanı ilerleyen yaşı ve gittikçe artan kilolarıyla artık yöneticilere saygı da telkin etmiyordu. Ama hâlâ halk tarafından seviliyor ve görünüşten ibaret de olsa iktidardan, törenlerde baş köşeyi işgal etmekten vazgeçmeye hiç de razı görünmüyordu. Kendini diktatör olarak kabul ettirecek vasıfta bir insan değildi, ama iktidarı elinde tutan zümre için mükemmel bir cumhurbaşkanı kuklasıydı.

Pompe ile Senato partisinin arasını bulma işini Çiçeron üzerine aldı. Netice, büyük hatibin oportünist anlayışının bir zaferi sayılabilirdi. Gittikçe yaklaştığı hissedilen Sezar tehli-



Politika dehâlarının en oynak ve güçlülerinden biri Jül Sezar'dı. İnsanları iyi tanıyordu. Metresine 10 milyon lira veren bir hovarda olmasına rağmen, zaman gelince kadın ve içki gibi zaaflarından sıyrılıyordu. Tarihten ve hasımlarının hatalarından faydalanmasını bilmişti. (Vatikan Müzesindeki heykelinden).

kesi de, ünlü senatörün işini kolaylaştırmıştı. Gol harpleri sona ermek üzereydi. Sezar'ı tanıyanlar onun, vaktiyle Pompe'nin düştüğü hâtayı tekrarlamıyacağını tahminde güçlük çekmiyorlardı. O, harbi kazandıktan sonra ordusunu terhise yaşacak ve emekliye ayrılarak savaş anılarını yazmaya razı olacak adam değildi.

Ne var ki Pompe hiç keyfini bozmuyordu. Artık tek konsül seçilmişti. Kendini tekrar kavuştuğu iktidarın rahatlığına bırakmıştı. Bir Napoli gezisinde hastalandı. Roma'ya dönüşünde büyük sevgi gösterileriyle karşılanıyor, şerefine geçit resimleri, törenler, şenlikler düzülüyor, ve Pompe'yi Roma'ya bağışlayan tanrılara şükrediliyordu. Konsül, Sezar'ın adını ağzına pek seyrek almaya başlamıştı. Bıraksalar tamamen unutacaktı, ama bırakmıyorlardı.

Çevresindekiler ve özellikle senatodakiler, hiç de onun gibi rahat ve kaygısız değildi. Bazen ona açıkça sordukları oluyordu:

— Şayet Sezar, Roma üzerine yürürse, onu durduracak ve geri püskürtecek askerlerimiz var mı?

— Endişe etmeyin, diye Pompe gururla gülümsüyordu, İtalya'nın neresinde olursa olsun, ayağımla yere vurduğum zaman, oradan ordular fıskırtırım!

M. Ö. 50 yılında, bir kasım günü toplantı hâlinde bulunan Senato'ya bir haber geldi:

— Sezar, sekiz lejyondan meydana gelen ordusuyla, Alp'lerden Güney'e doğru iniyor.

Nitekim iki üç gün sonra Sezar, Rayen şehrinde karar-gâhını kurmuş ve Gol'e haber salarak iki lejyona, 600 mevcutlu 24 Kohort'un daha gönderilmesini emretmişti. Ama henüz Senato ile resmî temas halindeydi ve resmen baş kaldırmış sayılamazdı. O âna kadar hareketinde hiç bir fevkalâde-lik de yoktu. Ama Senato'daki Pompe taraftarları paniğe kapılmışlardı. Ne diyeceğini beklemeden, Sezar'a isteklerini bildirdiler:

— Sezar askerlerini derhal terhis etmeli ve geriye ancak bir lejyon bırakmalı, Gol valiliğinden de istifa ederek Roma'ya basit bir vatandaş olarak girmeliydi.

Bunlar, kabul edilir şartlar değildi. Sezar, kavgadan başka çıkar yolu kalmadığına o zaman hükmetti. Vakit geçmişti.

ARTIK ZARLAR ELDEN ÇIKMIŞTI

Gol'den beklenen birlikler henüz gelmemiştir, ama daha fazla gecikmek de doğru değildi. Sonuç ancak bir sürpriz hücumla alınabilirdi. Sezar M. Ö. 50 yılının 18 aralık gününü seçti.

Plütark, dünya tarihinin bu ünlü gününü şöyle anlatıyor: «Sezar bütün günü glâdyatör çarpışmalarını seyrederek ve kendini bu eğlenceye pek vermiş görünerek geçirdi. Hava kararırken banyosunu aldı, yemek salonuna geçti. Ancak, sofrada uzun süre oturmadı. Dâvetlilerinden özür dileyerek kalktı, yemeğe devam etmelerini istedi. Çünkü kendisi de bir süre sonra dönecekti. Birkaç yakınına, daha önceden buluşacakları yeri söylemişti. Ama hepsi ayrı noktalardan gelecek, farklı yolları izleyerek buluşma yerine gizlice vara-

caklardı. Kendisi bir arabaya binerek, önce, asıl gideceği yerin aksi yönünde bir süre yol aldı. Sonra birden dönerek Rimini şehri civarına doğru, hızla ilerlemeye başladı. Gol eyaletini İtalya'dan ayıran Rübikon nehrinin kıyısına vardı. Zaman, düşünceliydi. Tehlikeye yaklaştıkça teşebbüsünün büyüklüğünü daha iyi anlıyordu. İçindeki tereddüdün sesini ve karar ile mücadelesini dinliyordu. Hemen vazgeçmek ya da derhal hareket etmek durumundaydı. Endişesini yanındaki dostlarına yüksek sesle tekrarlamaktan da çekinmedi:

— «Henüz dönülebilir noktadayız, dedi. Şu küçük köp rüyü geçtikten sonra kaderimizi silâhlar tâyin edecektir. Başaramazsak bütün felâketlerin bizi beklediğinden hiç şüpheleniz olmasın.»

Tarihçi Süeto'un dediğine göre o sırada ilâhi bir ilhamla sarsıldı, atlarını kamçılarken, tarihe geçecek ve büyük bir tehlikeyi göze alanlar tarafından daima tekrarlanacak olan meşhur sözünü savurdu:

— «Zarlar atılmıştır.»

«Ve hayvanlarını dörtlal sürdü. Rübikon'dan Roma'ya giden yol, işte bu hızla geçilecekti.»

O gecedен iki ay sonra Sezar, bütün İtalya'nın efendisiydi. Pompe'nin ayağını yere vurduğu zaman fışkıracığını söylediği ordular ortada yoktu. Zaten Konsül ayağını yere, çeşitli fikirler öne süren müşavirleri arasında şaşkın, hücumun âniliği karşısında perişan bir halde ve pek dermansız olarak vuruyordu. Karar alacak ve uygulayacak enerjisi olsa bile bunu diğerlerine kabul ettirmekten âcizdi. Zaten bir mukavemeti teşkilâtlandırarak zamana da sahip değildi.

BAŞLARINDA SENATÖRLER, ROMA HALKI SEZAR ÂFETİNDEN KAÇIYORDU

Yine tarihçi Plütark, «Pompe, tek başına karar almayıp bırakılmıyordu, diyor. Etrafındakilerden her biri, o andaki hislerine, korku, endişe ya da kararsızlığına göre Konsüle

öğüt veriyor, eski kumandan Sezar kuvvetlerinin hareketi hakkında doğru bir haber alamıyordu.»

Pompe nihayet bir karar aldı ve senatörlere bildirdi: «Roma boşaltılacaktı.» Mukavemet taraftarları bu karara isyân ettiler. Çiçeron, dostu Attikus'a «Bunun hükûmet sanatından habersiz olduğunu bilirdim, diyordu; şimdi savaştan da anlamadığını öğreniyoruz.»

Faziletli Koton ilk andan itibaren Sezar'ı âsi general ilân etmiş ve yas işareti olarak, Cumhuriyet tehlikeden kurtuluncaya kadar saçını sakalını kesmiyeceğini ve Roma âdetlerine uyarak yemeklerini uzandığı yerde değil, kurtuluşa kadar oturarak yiyeceğini vatandaşlarına bildirmişti. Bunlar, Sezar hareketini önliyecek davranışlar değildi, ama Koton kadarını yapan bile yoktu. Halk çoktan şehir dışına giden yollara dökülmüş, kaçıyordu. Plütark, «Rimini şaşkınlığından sonra, diyor; Roma'nın değil, sanki Roma egemenliğindeki bütün toprakların ve denizlerin kapıları savaşa açılmış, eyalet hudutları da bu arada silinmişti. Böylece Sezar, Roma şehrini değil temelinden Devlet düzenini sarsmış oluyordu. Artık tehlike karşısında sağa sola kaçışanlar her zamanki gibi kadınlar ve erkekler değildi: Ayaklanıp birbirine doğru koşanların şehirler ve eyaletler olduğunu söylemekte hiç mübalâğa yoktu. Bu güç şartlar altında bizzat senatörler bile, ayrılış dualarını yapmadan Romayı terketmiş, kaçıyorlardı. Çoğu, üzerlerindeki üç beş arşın kumaşla yollara düşmüştü. Sezar taraftarı bilinenler bile sonunda, kulaklarında uğuldayan zulüm haberlerinin etkisinde kalarak, bu panik halindeki kâfileye katılıyorlardı. Roma şehri, kaptanları bütün ümidini yitirmiş, beklenmedik fırtınadan perişan, çarpacağı ilk kayada kaderi sona erecek bir gemiye benziyordu.»

«POMPE KAÇTI, YAŞASIN SEZAR!»

Sezar bir an hükûmet darbesi teşebbüsünün İtalya içinde yapacağı bir iki gösteri yürüyüşüyle tamamen gerçekteceğini sandı. Baştakilerin paniğe kapılması üzerine bütün Roma bir anda Sezar taraftarı kesilmişti.

Çiçeron dostu Attikus'a hazin bir ifadeyle «Romalıları onu karşılamaya koşuyor, dizlerine kapanıyor, kendilerini ve kaderlerini ona ikram ediyorlar, diye yazıyordu; bütün siteler şimdi, Pompe için yaptıklarından çok daha hararetli bir şekilde Sezar'ın hayatı için dua ediyor.»

Ne var ki çizmenin en güney noktasına kadar yürüdüğü hâlde Sezar, Pompe ile taraftarlarının Birindizi'den gemilere binerek kaçmalarına ve Yunanistana sığınmalarına engel olmadı. Böylece herşey askıda kalmış oluyordu. Roma donanmanın emrindeydi. İspanya ona bağlıydı. Firariyle Doğu'nun ordu beslemekte eşsiz kaynakları, zengin hazineleri de Pompe'nin eline geçmiş oluyordu. Derhal bir savaşı kabul etmiyen kaçak Konsül, uzun ve yıpratıcı savaflara hazırlanıyor, sürprizler, emrivakiler adamı olan Sezar'ı böylece güç durumunda bırakıyordu.

Nitekim Sezar ihtilâli, kısa zamanda bir iç savaş hâline gelecek, o gün bilinen dünyanın her yanına yayılacak, ve mücadele aralıksız dört yıl sürecekti.

Bir tarihçi bu devreyi şöyle tasvir ediyor:

«Bütün senato bu savaşın içindeydi. Ordular da öyle. Hepsi Roma kanı taşıyan askerlerden kurulu on bir lejyon ile diğer on sekiz lejyon amansızca vuruşuyorlardı. Ya müttefik kuvvetler? Onlar da vardı; Gol'lüler, Cermenler Sezar'ı tutuyorlardı. Bütün Trakya halkı, Sicilya, Yunanistan, Makedonya ve Doğu, Pompe ile beraberdi.. Kavga hangi ülkelerde ve nerelerde mi cereyan ediyordu? Savaş İtalya'da başladı, oradan Gol'e ve İspanya'ya sıçradı; Batıdan dönerek bütün şiddetini Epir ve Teselya üzerine topladı; derken Mısır'a kadar uzandı. Küçük Asya'ya el attı ve alev ancak Afrika'da söndürülebildi. Son kırıntıları ise İspanya'da temizlenecekti.»

Dört yıl boyunca eski dünya kaynadı ve Akdenizin bir kıyısından diğerine, Doğudan Batıya uluslar birbirlerine saldırmaktan yorulmadı. Yunan şehirleri, Asya beylikleri, Yahudi aşiretleri, Mısır orduları, Gol ve Cermen savaşçıları Afrika'nın sayısız kabile şefleri Sezar'ın uğruna bir

birlerini gırtlakladılar Roma'daki iç çatışmalar, merkezin bir âsi general tarafından işgalinden sonra bütün egemenlik bölgelerine yayılmış, bölgesel kavga ve anlaşmazlıklar, sonu alınmaz duruma gelmişti.

O dünyanın bütün insanları, iki damadan birini seçmeye dâvet ediliyorlardı. İkisi de Romalı olan liderler, aynı iktidarın sahibi oldukları iddiasındaydılar: Roma egemenliğinin kendi kişiliklerinde belirmediğini söylüyor ve milyonlarca insanı bunun için birbirlerine kırdırıyorlardı. Dört yıl boyunca bütün bu saydığımız ülkelerde yaşayanlar Sezar ya da Pompe taraftarı olarak kardeş kanı akıttılar. Hesapça ortada akıtılacak düşman kanı da yoktu.

Dört yılın sonuna doğru Sezar'ın kazançları ağır basmaya başladı. Cumhuriyetten İmparatorluğa geçiş ağır ağır gerçekleşiyordu. Sezar bu amaçla bazan zor kullanıyor, işgal edilen ülkelere Romalı koloniler yerleştiriyor, bazen de dozu iyi ayarlanmış mükâfatlarla şehirler kazanıyordu. Kapılarını Sezar askerlerine açan sitelere Roma vatandaşlığı hakkının tanınması, bu mükâfatların en büyüğüydü.

Sezar'ın istediği elbette devrinin bütün dünyasını kaplıyan bir iç savaşta milyonlarca kurban vermek değildi. O sadece Roma'yı ele geçirmek istemiş ve rakiplerini elden kaçırabileceğini de düşünmemişti. Amacı, şu ya da bu şekilde mutlak iktidar sahibi olmaktı. Oligarşiye karşı gelişinin sebebi de, iktidarı paylaşmaya razı olmayışından ibaretti. Daha alçak gönüllü olsaydı, kırk yaşında konsüllük payesine yükselmiş olmakla yetinir ve Roma'ya normal yollardan hizmeti tercih edebilirdi.

İHTİLÂLCİLİKLE İLGİSİ OLMAYAN BİR İHTİLÂLCİ

Ama, gariptir ki, bu muhteris asılzadenin maceirasından bir birlik ve büyük Roma İmparatorluğu doğacaktı. Kurulan, elbette varlığını zora borçlu bir askerî imparatorluk ve bir diktatörlük oldu. Sezar'ın ihtirası sadece tarihin işini

kolaylaştırmış fakat bu arada zorlıyarak normal akışını bozmuştu. Bu durumun sonuçları Sezar devrinde, daha sonra, Roma İmparatorluğu içinde ve bu örneğin zararlı etkileri tarih boyunca insanlığın kaderinde daima hissedilmiştir. Bu örnek, olayları efsaneleştirerek anlatmayı seven tarihçilerin çabasıyla, yüzyıllar boyunca insanlığa bir âbide, bir mûcize olarak takdim edildi. Sezar'ın herşeyden önce ve fazla büyük bir demagog olduğunun anlaşılması için aradan yüzyıllar geçmesi gerekti. Bazen ihtişam, insanların gözünde yüzyıllar sürececek körlüklere sebep olmaktadır.

Tarihçi Jean Cousin, «Roma ve Kaderi» isimli eserinde Sezar'ın Roma birliğini niçin ve nasıl kurduğunu şöyle anlatır: «Sezar, gerçekçiliği, şartlara uyma yeteneği Graküs'ün mahrum bulunduğu ordusu, Silla'nın nasipsiz kaldığı serinkanlılığı ve Pompe'de bulunmayan kararlılığı sayesinde başarı kazandı. Halkı harekete geçiren bu zengin asılzade, tahrik ettiği kuvvetlere hükmetmeyi de bildi; asillere dayandı, ama onları imtiyazlardan vazgeçmeye de razı etti; hiç bir sosyal plânı yoktu, ama reformlar yaptı; tarihin en büyük ihtilâllerinden birini gerçekleştirdiği hâlde, asla bir ihtilâlcî değildi. Sezar'ın başarısı ne bir fikrin, ne bir cereyanın, ne bir parti veya zümrenin başarısıdır. O sadece kişisel bir sonuçtur. Büyük bir ihtirasın ürünüdür.»

Ünlü Montesquieu «Sezar'ın talihinden bahsediliyor. der; aslında bu büyük adamın öylesine meziyetleri vardı ki, bir orduda bulunup da kumandan ve muzaffer olmaması, neredede doğarsa doğsun bir gün o ülkenin başına geçmemesi mümkün değildi.»

Sezar efsanesini yaratanlar arasında Bainvilleler kadar günümüzün Malaparte gibi ihtilâl hayranları da zikredilebilir.

Tarihin bu parlak kişisinin öldürülüşü hakkında en doğru bilgi, Plütark'tan alınabilmektedir:

«Sezar'ın Senato'ya geldiği haber verildi. Gelip yerine oturur oturmaz, onu öldürmek üzere birleşmiş olanlar çevresini aldılar. Onunla bir şey konuşmak; danışmak dert yanmak



Botticelli'nin fırçasıyla Jül Sezar'ın, Brütüs ve arkadaşları tarafından öldürülüşü (Berlin Müzesinden).

ister gibiydiler. Önce onlardan kaçınmak istedi. Kurtulamayacağını anlayınca şiddetle doğruldu. İşte o zaman Titilus, omuzlarından tutarak Sezar'ın harmanisini aşağıya doğru yırttı. Ve hemen ardında bulunan Kaska, hançerine davranarak ilk darbeyi indirdi.

«Suikastçilerden üstüste birçok darbe yemiş olan Sezar, çevresini hızla gözden geçirdi ve kaçmak istedi. Ama bu anda Brütüs'ün saplamak üzere hançerini havaya kaldırdığını görünce, harmanisiyle başını örttü, vücudunu öldürücü darbe lere terketti.»

Roma, Sezar'a şahane bir cenaze töreni yapmaktan da geri kalmıyacaktı.

DELİ İMPARATOR KALİGULA VE «JÜPİTER'İN İNTİKAMI»

Darbelerle kurulmuş olan Roma İmparatorluğu, deli İmparator Kaligula ile kendine yakışanı bulmuş gibidir.

İmparator Kaligula insanlık tarihinin yazdığı en kudretli, en büyük hükümdarlıklardan birinin başına geçtiği sırada henüz pek genç bir adamdı. Ama ruhunda, insanlığı dehşetten dehşete sürükleyecek bir iblisin kinini, çılğın ihtirasını taşıyordu.

Devrinde Roma saraylarının gözdelerinden biri olan Sueton, İmparatoru şöyle anlatıyor: «Kaligula uzun boyluydu Sağlıksız, yeşile çalan bir teni, gövdesine nazaran fazla uzun ve sıska bacakları, sıska bir boynu vardı. Gözleri çukur, şakak kemikleri çukur, alnı geniş ve çıkıntılı, saçları seyrek başının tepesi çıplaktı. Vücudu o kadar tüylüydü ki, kendisine dikkatli bakmak suç sayılır, en ağır cezalara yol açardı. Yüzü, bakanları titretirdi. Çirkin sayılmazdı ama korkunçtu. Kaligula bu korkunç görünüşle yetinmez kendini daha da korkunç göstermek için her çâyeye başvururdu. Her sabah ayanın karşısında yüzüne en müthiş, en korkunç ifadeyi verebilmek için saatlerce uğraşırdı.»

Yirmi dokuz yaşındaki imparator, eğlenceye düşkündü; hele araba yarışlarını delice bir ihtirasla severdi. Sık sık düzenlenen yarışlarda hep Yeşil Takımı tutar, Yeşillilerin kazanmasını isterdi.

Başında kırmızı ya da beyaz başlık taşıyan yarışçılardan biri İmparatorun sevdiği bir atın önüne geçer ve kazara yarışı kazanıverirse, hipodrom bir anda cehenneme döner, İmparator sinir krizleri geçirirdi. Bir gün, Yeşillerden birinin ve

nildiğini ve halkın yeneni alkışladığını gören Kaligula çılgına dönmüş, korkunç bir öfkeyle haykırmıştı:

— Tanrılar şahidim olsun, eğer Roma halkının tek bir kellesi olsaydı o kelleyi seve seve uçururdum.

DÖRT AYAKLI GÖZDE: İNKİTATUS

Kaligula'nın kendi atları vardı. Hiç şüphe yok, koca İmparatorluğun sınırları içinde hiç bir canlı varlık soylu yarış atı İnkıtatus kadar itibar görmemiştir. Ertesi gün koşacaksa özel muhafızlar kapısında nöbet tutar, mutlak bir sessizliği sağlayabilmek için kuş bile uçurmazlardı. Sueton, Kaligula'yı anlatırken, bu gözde yarış atından da söz etmiş, İmparatorun bu ata mermer bir ahır, fildişinden yaldızlı yataklar, atlas örtüler, inci gerdanlıklar yaptırdığını söylemişti: «...hayvanı ziyarete gelenlerin gözlerini kamaştırmak için seçilmiş en kıymetli, en nadide eşyalarla döşenmiş küçücük bir saray yaptırılmış; hizmetine düzünelerle câriye verilmişti..» Bu itibar o kadar ileri gitmişti ki, Roma'da Kaligula'nın dört ayaklı gözdesini senatör seçtireceği yolunda dedikodular çıkmıştı.

ŞARKICI KALİGULA

Senato bu korkunç ihtimal karşısında titremişti. Kaligula cevap olarak birkaç mâsumu daha cellâda göndermekle yetindi ve mermer ahırlarına döndü. İmparator bizzat yarışlara katılmaktan da çekinmiyordu. Bazen arabalardan birine atlayıp yarışçıların yanında dimdik duruyor; bazen, başında tüylü serpuş, elinde kırbaç, çılgın gibi araba sürüyordu. Kaligula şarkı da söylüyor, dans da ediyordu. Bazı geceler, devlet ileri gelenlerinden birinin kapısına saray muhafızları dayanıyor, çılgın hükümdarın muhtemel öfkesi karşısında titreyen zavallı adamı yakapaça Saray'a götürüyordu. Orada cellâdın satırıyla karşı karşıya gelmeyi bekleyen adam, acayip elbiseler giymiş, sarhoş bir Kaligula buluyordu, İmparator açık saçı bir dekor içinde şarkılar söylüyor, alkışlanıyor ve zorla

Kaligula; kendinden emin duruşu, basık ve inatçı alın, yüzündeki hunhar ifadeyi gizliye-miyor. Bu deli imparator, korkunç cinayetler işleyecek, Jüpiterle boğuşmaya kalkışacak, sonunda, «Bu Jüpiter'in intikamıdır» sözüyle karşılaşacaktır. (Napoli Müzesindeki heykelinden).



getirilen seyirciler evlerine gönderiliyordu. Yirmi dokuz yaşındaki çılgın diktatör, şimdi yeni bir hevese kapılmıştı; Artist olacaktı.

Milâttan sonra 41 yılının 24 ocak gecesi Kaligula'nın hayatında bir dönüm noktası olacaktı. Sarayın altın işlemeli salonlarında sabahın erken saatlerinden itibaren Büyük Avgustos'u anmak için yapılan Palaton Oyunları başlayacaktı.. İmparator karar vermişti: O ilk gece ilk defa halkın karşısına artist olarak çıkacak, şarkı söyleyip, dans edecekti.

Öğleye doğru imparator esnemeğe başladı. Her zaman olduğu gibi o gece de uyuyamamıştı. Hiç bir zaman üç, üç buçuk saatten fazla uyuyamıyor, korkunç rüyalar ve kâbuslarla sabaha kadar ter döküyordu. O gece de fecî bir rüya görmüştü; büyük tanrı Jüpiter onu bir tekmeyle gökten fırlatıp yere atmıştı.

Kaligula yemek salonuna geçmek üzere ayağa kalktığı sırada hâlâ etkisinden kurtulamadığı bu rüyayı düşünüyordu. Benzi sapsarıydı gözlerinin altı çürümüştü. Yemek salonuna giden dar dehlizlerde upuzun bacaklarıyla öyle hızlı yürüyordu ki, arkası sıra koşturan dalkavukları ona yetişmekte zorluk çekiyorlardı. Mermer bir kubbenin altından geçtikleri sırada İmparatorun sesi korkunç bir çığlık gibi yükseldi. Çılgın hükümdar durmuş bağırıp haykırarak yumruklarıyla gö-

ünmeyen bir düşmana saldırıyor tanrılar tanrısı Jüpiterle boğuşuyordu.

DEHŞET VERİCİ CİNAYETLER

Nihayet korkunç gerçek ortaya çıkmıştı: İmparator Kaligula deliydi. Ve bu delilik Roma'nın talihsiz halkı için önüne geçilmez felâketlerin başlangıcı olacaktı.

Roma dört yıldan beri ancak korkunç film yaratıcılarının garip ve insan üstü yaratma güçlerinden doğabilecek en feci en iğrenç cinayetlere sahne olmaktaydı.

İşkenceler iftira ve cinayetler ihanet ve tecavüzler önüne çıkanı alıp götüren bir çığ gibi her geçen saatle büyüyor, engel tanımayan bir sel gibi bütün İmparatorluğa yayılıyor. Ahlâk buhranı son haddini bulmuştu. İmparator Kaligula kayınpederini ve yeğenlerini gözünü kırpmadan öldürtmüştü, kız kardeşlerini birer birer günahkâr yatağında kirlettikten sonra gözde dalkavuklarına ikram etmişti. Bir gün zavallı bir esire eziyet eden küçük kızı Julia'yı memnunlukla yaşaran gözlerle seyretmiş «Şuna bakın, demişti. Kaligula'nın kızı olduğunu ispat ediyor. Babası gibi hain ve gaddar » Sonra kahkahalarla gülmüştü.

Sarayda verilen muhteşem bir ziyafette İmparator birden yerinden kalkarak en yüksek devlet memurlarından birinin karısına sokulmuş, esir pazarından câriye beğenir gibi evi re çevire seyrettikten sonra hemen oracıkta kadına, kahredici bir çâresizlikle kıvranan kocanın gözleri önünde tecavüz etmişti.

Kaligula bir gün, Roma hapishanesine gitmişti. Orada muhafıza, suçlarını bile sormaya lüzum görmeden mahpusların hepsini hücrelerinden çıkarttırmış ve Arena'da, aslanların önüne attırmıştı. Vahşi hayvanları doyurmak için devleti boşu boşuna masrafa sokamazdı.

Kaligula'nın usta mimarları vardı. Birine, denizin ortasında, yüzlerce arabanın koşabileceği bir yarış alanı inşa etmesini, bir başkasına, muazzam bir dağı yontarak bir ova hâ

line getirmesini emretmişti. Dağlar kesilecek, vâdiler dolacak nehirler kurutulacak ve kayalar işlenecekti.

Bu çılgın diktatörün hasta aklı, en olmayacak, insan eliyle yapılamıyacak projeler bulup çıkarmakta ustaydı.

ÖYLESİNE VUR Kİ, ÖLÜMÜNÜ HİSSETSİN

Şimdi sarayın işkence odasındaız. Cellâtlar hazır.. Bir idam mahkûmu korkunç işkencelerle ölecek. Ve işte en çok sevdiği rolde İmparator Kaligula: Baş cellât, baş işkenceci.. Müthiş heyecanlı, aç gözlerle mahkûma bakıyor. Tüyler ürpertici sahneyi gözünü kırpmadan seyrediyor. Emrediyor:

— Öylesine vur ki ölümünü hissetsin!

Kaligula'nın Roma'sında işkence ve idam en ince, en çetin bir sanat haline gelmiştir. Bir mahkûm kocaman bir tereyle ikiye bölünürken diğeri vücudu idrarını edemiyecek şekilde sımsıkı bağlanarak ve ağzından fiçılarla şarap dökülerek dev bir balon gibi şişirilip patlatılıyordu. Bazılarına ölüm bile az görülüyor, bu zavallılar ufacık demir parmaklıklı bir kafese sokuluyor ve aylarca, bir vahşi hayvan gibi böğürtülüyordu.

Her hafta İmparator mahkûmlar listesini gözden geçirerek o haftanın işkence ve ölüm programını hazırlıyordu. Sonra yeni bir usul daha buldu. Oğullar işkencelerle öldürülürken işkence odasında babalar da hazır bulunduruluyor, yaşlı adamın gözleri önünde genç oğulun işkencesi nihayet bitip zavallı son nefesini verince, baba İmparatorun sofrasına, kadeh kaldırıp kahkahalar atmaya dâvet ediliyordu.

Böyle zevkli bir gününün gecesinde Kaligula, en beğendiği metresinin dizine yatıyor, onu öperken kulağına fısıldıyordu:

— Bu güzel, harikulâde güzel baş benim bir emrimle bu zarif boyundan kopup eteğine düşecek..

Bu tehlikeli deli nasıl oluyor da yıllarca koskoca bir imparatorluğun başında, keyfince hüküm sürebiliyordu? Bu acı

soru, Romalıları kendilerinden utandırıyor, onlara nasıl çürümüş bir toplum haline geldiklerini açıkça gösteriyordu. Belki de Kaligula, insan muhayyilesinin hudutlarını çoktan aşmış çılgınlıkları, koca bir milletin iradesini, mücadele ve kendini savunma kudretini felce uğratan korkunç hükümlerle şeytanın ta kendisiydi. Tanrının, öldürücü bir kırbaç gibi Roma'ya gönderdiği lânetiydi.

Ama aslında İmparatorluk müthiş sahibinden habersiz gibiydi. Sarsılmamış, kımıldamamıştı. Roma devletinin bünyesi henüz o kadar sağlamdı ki, deli bir hükümdarın çılgınlıklarını kımıldamadan, umursamadan rahatça taşıyabiliyordu. Sınırlar kahraman bir ordu tarafından korunuyor, yönetim çarkları mucizeli bir biçimde dönmeye devam ediyordu. Her yerde sanat eserleri yükseliyor, şiirler yazılıyor parlak nutuklar söyleniyordu. Roma, uygarlığının en yüksek noktasına çıkmıştı. Halk için hayat hiç bir zaman bu kadar zengin, rahat ve mutlu olmamıştı. Yıllar yılı Batı Dünyasını tam bir huzura kavuşturacak olan Roma Barışının ufukta parlamaya başladığı günlerdi.

Ancak, yükseklerdeki başlar düşüyor, felâket yükseklerde dolaşıyordu. Bugün bir Kaligulanın yarın Neronun, Domisiyen'in zulümleri ancak Roma şehrindeki bir avuç zengini asil ve yüksek tabakayı etkileyebilir, ancak onları kahredebilirdi. Ancak hükümdarın yakınında bulunmak, ve onun tarafından tanınmak gibi uğursuz ve tehlikeli bir şerefe nail olmuş asiller zenginler ve devlet uluları felâketten felâkete sürüklenmekteydiler.

Demek ki isyân da oradan gelecekti. Nitekim birkaç baş kaldırma kıpırdanışı olmuş, fakat çarçabuk meydana çıkarılmıştı. Ama günün birinde, bir başka hareket başarı kazanacaktı. Birkaç senatör, devlet ileri gelenlerinden, yüksek memurlardan birkaçı ve tabii, ordudan en muktedir birkaç kumandan bir araya gelmişlerdi. Fakat asıl darbeyi, asker vuracaktı. Nitekim, muhafız kıtaları komutanı Kasıyus Şerea, harekette başrolü üzerine aldı. Ve diktatöre o gün öğle saatinde, yeme-

ğe gitmek üzere Palatin Oyunlarından çıktığı sırada hücum et meğe karar verdi.

**«TANRI SUÇUNUZU AFFETSİN,
BU JÜPİTER'İN İNTİKAMIDIR!»**

İhtilâlciler bir kapının gölgeli aralığında gizlenmiş bekliyorlardı.

Her gün olduğu gibi o gün de sarayın sütunlu, kemerli kapısı her sınıftan insanlarla kaynaşıyordu: Küçük memurlar, ricacılar, İmparatoru görebilmek için kimbilir kaç saatten beri bekleyen taşralılar, onu görür görmez ayaklarına kapanıp en olmayacak şeyler isteyen her yaşta dilenciler, şairler ve şarkılar söyliyerek kudretli hükümdarın gözüne çarpmaya uğraşan on parasız sanatçılar...

Fakat o gün, kapıdaki muhafızlar, bu karmakarışık kalabalığı çabuk dağıttılar. Birden Kaligula kapıda göründü. Yalnızdı. Bir an durarak arkasını döndü, ertesi günkü oyunda rolü olan bir grup çocukla iki kelime konuştu. Tam o sırada, ihtilâlcilerle beraber olan muhafız Kornelius Sabinus hükümdara yaklaşıp önünde eğildi ve saray âdetince o günkü parolayı sordu:

Kaligula:

— Jüpiter! diye cevap verdi.

O anda pusuda bekleyenler yerlerinden fırladılar. Kasiyus Şerea elinde parlayan kılıçla İmparatora saldırırken haykırıyordu:

— Kaligula! Bu Jüpiter'in intikamıdır. Tanrı suçlarını affetsin!

Kaligula bir anda döndü ve kılıç kolkunç yüzünü şimşek gibi ikiye böldü. İmparator acı bir feryat kopararak yere yıkıldı. Son bir çırpınış, şuursuz bir hareketle kendini öldürücü darbelerden korumak ister gibi kanlı harmanisine sarınarak dertop olmuş, yerde yuvarlanıyordu. Askerlerin elindeki kılıçlar, çırpınmalar sona erene kadar, durmadan inip kalktı.

Ortalık allak bullak olmuştu. Acı feryatlara karışan gü-rültüye muhafızlar, İmparatorun sadık bendeleri ve hizmet-ciler koşuştular. Ama geç kalmışlardı. En az otuz kılıç ve hançer darbesiyle delik deşik edilmiş olan Kaligula çoktan ölmüştü.

Ceset büyük bir çabukluk ve mutlak bir gizlilik içinde Eskuilir tepesindeki Lamia bahçelerine taşındı. Orada, çar-çabuk tutuşturulan kütükler üzerine atılarak yakıldı. Fakat o kadar acele ediliyordu ki cesedin tamamen yanması bek-ienemedi. Küller arasındaki el, kol, gövde parçaları yarı kavrulmuş bir halde gelişigüzel açılıvermiş çukurlara gömül-dü. O sırada sarayda, Kaligula'yı öldürmüş olan isyancılar hiç bir zorlukla karşılaşmaksızın hükümdarın dairelerine ka-dar girdiler. Kaligula'nın karısını bir kılıç darbesiyle öldü-rürken, küçük kızı Julia'yı da başını duvarlara çarparak par-çaladılar.

CUMHURİYETİ CANLANDIRMAK

Kaligula'nın katli haberi yavaş yavaş şehirde duyulmağa başlamıştı. Önce buna kimse inanmak istemedi. Herkes bu haberi bizzat Kaligula'nın halkın kendisi hakkındaki hisleri-ni öğrenmek için çıkarttığını zannederek müthiş bir korkuya kapılmıştı. Fakat Roma şehri içinde şu anda en şaşkın halde clanlar şüphesiz darbeyi hazırlayan ve Kaligula'nın zulmüne son veren ihtilâlcilerdi. Kaligula'yı katlederken sadece karşı durulmaz bir korku hissinin emriyle, en ilkel bir kendini ko-ruma içgüdüleriyle hareket etmişlerdi. Bu bir cinayet değil, bir nefis savunmasıydı. Ölmek, öldürülmek için öldür-müşlerdi. Ama şimdi ne olacak, ne yapacaklardı? Devlet ida-resi hakkında hazırlanmış hiç bir programları, önceden karar-laştırılmış bir hareket tarzları ve şu anda boşalan Roma tañ tını işgal edebilecek kudret ve ehliyetle bir adamları yoktu. O halde?

İlk kendini toparlayan Senato oldu. Kaligula'nın ölüm haberi kesinleşince, Konsüller Romada olağanüstü hâl ilân

ettiler. Forum Meydanı derhal silâh başına çağrılan askerlerle doldu. Meclis, Kapitol'de toplandı. Eski cumhuriyetin yaşlı temsilcileri hemen görev başına koşmuşlardı. İşte, yirmi yıldır bekledikleri gün nihayet gelip çatmıştı. Kaligula onlar için bahaneden ibaretti. Önemli olan bir Kaligula'dan değil, fakat onun temsil ettiği mutlak rejimden kurtulmaktı.

Tribünlerde, o olağanüstü günün ilk hatipleri:

— Sezarlar devrine son verelim! diye haykırıyorlardı. Saraylarını mahvedelim tapınaklarını yıkalım!

«ŞUNU İMPARATOR YAPIVERELİM»

Fakat yeni bir cumhuriyetin hayaliyle heyecana kapılanlar acele etmişlerdi. Yanıldıkları bir nokta vardı: Askeri unutmuşlardı! İmparatorluk ordunun eseri idi ve ordu eserinin mahvedilmesine göz yumamazdı.

Talih, ne yapacağını bilemeyecek kadar şaşkın olan ihtilâlcilere yardım etti. Kaligula'nın şimdi bomboş olan sarayında dolaşan bir subay, birden atlas perdelerden birinin altında titreyen garip bir şekil görmüştü. Bir adımda pencereye yaklaşarak perdeyi çekti, terli, şişman, sapsarı bir yüz ve korkudan büyümüş bir çift çipil gözle karşılaştı. Tirtir titreyen, korkmuş harap ve perişan bir adamdı bu. Subayın ayaklarına kapanarak ağlamaklı sesiyle yalvardı: Merhamet! Merhamet!»

Bir an neye uğradığını anıyamıyan subay yerlerde sürünen adamı tutup, zorla ayağa kaldırdı ve tanıdı: Kaligula'nın amcası Klod'du bu! Zavallıyı, korkudan yarı ölmüş bir halde sürükleyerek arkadaşlarına götürdü:

— Bakın, işte Klod. Bunu imparator yapıverelim! dedi.

Karar o anda verildi. Sueton'un dediğine göre: «Saraydaki esirlerin hepsi kaçmış olduğundan, hâlâ ağlayan hâlâ yalvaran adamı orada uyduruverdikleri bir kerevete bindirdiler ve sırtlarına alıp kışlaya taşıdılar.»

Bir iki saat sonra halk, Senatonun önünde toplanmış bar bar bağırıyordu. «İmparatoru isteriz! İmparatoru isteriz!» Se-

nato çaresiz boyun eğecekti. Daha hâlâ kendine gelememiş olan Klod, bir subayın eline tutuşturduğu kılıçla yemin etti ve kellesini emniyete almak için askerlere akla gelmiyecek ih-sanlarda bulundu.

Bu, Roma tarihinde hayatî önem taşıyan bir dönüm noktasıydı. Klod'un taht'a getirilmesiyle ordu, devlet üzerindeki kudret ve nüfuzunu ilk defa ve büyük bir kesinlikle ispat etmiş oluyordu.

Kaligula'nın halefi olan Klod aslında sâkin bir insandı. Ne var ki elli yaşındayken taht'a sadece tesadüflerin zoruyla itilmişti, hiç hazırlığı yoktu. Kapalı, korku içinde geçmiş kısır gençliğinin etkisinden kurtulamayacaktı. Çirkin, hastalıklı, çekingen ve kekeme haliyle yıllar yılı hiç işe yaramaz bir adam sayılmıştı. Annesi yüksek sesle «Yeryüzünde oğlundan daha budala bir mahlûk yaşayıp yaşamadığını» sorar ve «Bu benimki çocuk değil, bir düşük, zavallı bir cenin» derdi.

Âdil, yapıcı ve ileri görüşlü bir hükümdar oldu, ama iktidarı boyunca prestijinden mahrum kaldı. Meclise başkanlık ettiği zamanlar hatipler onu tahkir eder, susturmak için eteği çekilir, hattâ «Sefih bunak» gibi hakaretlerin yüksek sesle tekrarlanmasından da çekinilmezdi. Tarihçi Sueton onun için «Hükûmet işlerinde çoğu zaman karılarının ve câriyelerinin keyfine tâbiydi, diyor. Bir hükümdardan çok bir köleye benziyordu. Şerefleri, silâhları, lûtufları, cezaları, çoğu zaman ne yaptığının farkında bile olmaksızın çevresindekilerin çıkarlarına, sempatilerine, hattâ kaprislerine göre dağıtırdı.»

İMPARATORİÇE BİR FAHİŞEYDİ

Klod, bunlar yetmiyormuş gibi, Mesalina isimli bir fahişeyle evliydi. Onu, yaşlı ve budala bir çocuğun bütün şehvetiy le seviyordu. Mesalina da kocasını, doymak bilmez bir sokak orospusunun hayasızlığıyla aldatıyordu. Tarihçi Jüvenal'in anlattığına göre, «Klod her gece içkinin ve ölçsüz yemenin etkisiyle sızıp horlamaya başlayınca, Mesalina yanına nedime lerinden birini alarak sessizce saraydan çıkıyordu. Karanlık-

İmparatoriçe Mesalina, oğlu Britanikus'la beraber.. Bir fahişe olan Mesalina her gece bir geneleve giderek kocası İmparator Klod'un tarihte bir eşi daha görülmemiş şekilde aldatıyordu. Bununla yetinmemiş, imparator sağ olduğu halde ikinci bir erkekle resmen evlenmişti. (Louvre Müzesindeki heykelinden).



tan faydalanarak ve kıyafet değiştirerek, bir geneleve gidiyordu. Orada imparatoriçeye ayrılmış bir oda vardı. Mesalina işte orada çıplak soyunup göğüslerini altın bir fileyle teşhir ederek vücudunu halkın hoyratlığına bırakıyordu. Takma adı Lisika'ydı. Müşterilerine iyi davranır ve normal tarife üzerinden ödenen ücreti de alırdı.»

Kendini halktan adamlara mıncıklatmak İmparatoriçeye yetmiyordu. Tarihin büyük fahişesine ünvan ve ihtiras sahibi âşık da gerekliydi. Bunu da buldu; «Roma'nın en yakışıklı erkeği» diye meşhur olan Siryus'u.. Kadının bu genç adam için deli divane olduğunu bilmeyen yoktu. Siryus'u karısının boşamağa zorlamış ve yanından ayırmaz olmuştu. Gece gündüz genç adamın evinden çıkmıyordu. Klod'un kölelerini, câriyelerini, sarayın heykel ve hazinelerini onun evine taşımıştı. Daha şimdiden imparatorlukta iktidarın el değiştirdiği söylenbilirdi.

Herşeyin herkes tarafından bilindiği, hiç bir şeyin gizli kalmadığı geveze Roma'da bu rezaletten haberi olmayan tek kişi hemen de İmparator Klod'du.

Ne var ki Siryus, imparatoriçenin yüzlerce şehvet aracı olarak kalmağa hiç de niyetli görünmüyordu. Büyük hayâllerî vardı. İmparatoriçenin kolları arasında, bir hükûmet darbesinin plânlarını yapıyordu.

İMPARATORUN KARISI İKİNCİ BİR ERKEKLE EVLENİYOR

Bir gece Siryus, metresine, imparator Klod'u öldürmeyi teklif etti. Darbeden sonra Siryus sevgilisi Mesalina'yla evlenecek, Klod'dan olan oğlu Britanikus'u evlât edinecek ve kendisini yeni bir Sezar olarak ilân edecekti.

Ahlâksızca bir tasavvurdu bu, düpedüz bir cinayet hazır lığıydı, ama Mesalina'nın hasta muhayyilesine uygun gelmişti. Siryus'la macerası hakkında yapılan ve artık açığa vurulmuş olan dedikodular ve rezalet havası zâten onu çileden çıkarmıştı. Tedbir ve ihtiyat diye bir şey tanımaz hâle geldi. Aşığıyla evlenmek için imparatorun ölümünü beklemeye bile dayanamıyacaktı. Klod'un Roma dışında bulunuşunu fırsat bilerek, Siryus'la resmen, bütün usul ve erkâna riayet ederek nikâhını kıydırdı. Romalılar bu aklın almayacağı hayasızlığı tantanalı bir tören halinde ve dehşetler içinde seyrettiler. Mesalina törenden sonra kocasıyla gerdeğe girmekten de geri kalmadı.

Görmüş geçirmiş Roma bile, hayasızlığın bu derecesine isyan etmişti. İmparatorun özel yazıcısı Narsis sonunda kararını verdi. Hemen Klod'un bulunduğu şehre gitti ve imparatorla başbaşa görüşmek istediğini bildirdi. Karşılaşınca:

— Ey Sezar, dedi; şu anda bir dul olduğunı biliyor musun? Halk, Senato, Ordu, Siryus'un nikâh töreninde hazır bulundu. Eğer acele etmezsen, Roma'ya dönüşünde iktidar koltuğunun Mesalina'nın yeni kocası tarafından işgal edildiğini göreceksin.

Haber, zavallı imparatoru çılgına döndürmeye yetti. Yeni hükümdarın askerlerini üzerine göndereceği korkusuna kapılarak koştu, bulunduğu şehrin ileri gelenlerine sığındı.

Her rasladığına, efendilere, kölelere, kadınlara, çocuklara aynı şeyi soruyordu:

— Şimdi Sezar kim? Doğruyu söyleyin bana; Siryus mu yoksa ben miyim?

Narsis ve diğer yakınları onu bin güçlkle yatıştırabilirler, İmparatora yakışır bir tavır takınması gene de kolay olmadı. Şerefini korumalı ve suçluları insaf tanımadan cezalandırmalıydı. Uzun tereddütlerden sonra Klod Roma'ya dönmeye razı oldu.

MESALİNA'NIN YARIM KALAN EĞLENCESİ

Ilık bir sonbahar günüydü. Mesalina Roma'daki sarayının bahçesinde, seçme dâvetlilerine bir ziyafet veriyordu. Niyeti aşığıyla birlikte tasarladıkları hükûmet darbesi projesinden dostlarına bahsetmekti.

Bağbozumu mevsimi geride kalmıştı. Üzümler sıkılmış fıçılar şarapla dolmuştu. Tasit, «Çeşitli hayvan postlarına bürünmüş yarı çıplak câriyeler içki dağıtıyorlardı» diye anlatıyor. «Saçları darmadağın olmuş Mesalina, elindeki Baküs rahibelerinin âsâsını sallıyordu. Yanında, sarmaşıktan tacıyla Siryus duruyordu. Ayaklarında yüksek çkçeli ayakkabılar, bir koro müziğine başlarını hafifçe iki yana sallayarak tempo tutuyorlardı.»

Birden bir habercî belirdi: Klod herşeyi haber almış, intikam almak üzere hızla Roma'ya geliyordu. Bahçede bir bozgun havası esti. Forum'da acele işi olduğunu söyleyen Siryus kayboldu. Mesalina, Lukulus'un bahçelerine saklandı. Bu ilk şaşkınlık ânından sonra, fahişe kendine geldi, fırtınayı göğüslemeyi tercih etti.

Yanına en gösterişsizlerinden üç nedime aldı. Şehri yürüyerek geçti. Kölelerin bindiği bir araba seçti ve suçlu, af dileyen kadın pozunda kocasını karşılamak üzere yola koyuldu.

Ne var ki Narsis, Roma kapılarında böyle bir sahneyle karşılaşabileceklerini düşünmüş ve Klod'un Mesalina'nın et-

kisinde kalmaması için tedbir almıştı. Nitekim Mesalina yol kenarına diz çökmüş: «Çocuklarının anasını dinlemeyecek misin?» diye haykırırken, İmparatorun arabasında ve onun hemen yanında oturan Narsis, Klod'un kulağına daha yüksek sesle haykırarak bir şeyler söylüyor, 'Siryus iktidarı ele geçirirse Klod'un başına neler geleceğini anlatarak, yelkenleri suya indirmesini önlemeye çalışıyordu. Bu arada talihsiz kocanın kıskançlığını ve intikam duygusunu tahrik için, Mesalina'nın ne çeşit bir fahişe olduğunu ve onu nasıl aldattığını çeşitli sahneler tasvir ederek anlatmaktan da geri durmuyordu.

İMPARATORİÇE ÖLDÜRÜLÜYOR

Klod, başını önüne eğmiş, sessiz duruyor ve yazıcısının istediklerine razı görünmüyordu. Narsis'in emriyle özel muhafızlar Roma'nın kıyısını bucağını tarıyarak, Mesalina'nın bilinen bütün âşıkclarını topluyorlar; şövalyeler, senatörler, yüksek memurlar, ünlü tarihçiler tutuklanıyor. Yakalananlar tutukları yerde öldürölüyor. Siryus da bundan kurtulamıyor.

Bütün bunlara rağmen, tekrar Lukullus'un bahçelerine sığınmış olan Mesalina, ümidini kaybetmemiştir. Gözyaşlarını daha fazla zaptedemiyen İmparator beride, karısının idam hükmünü bir türlü verememektedir. Hem kıskançlık krizlerine tutularak en fecî işkencelerde karar kılıyor, hem âşık olduğu ilk günleri hatırlayarak yumuşuyor. Narsis acele etmek gerektiğinin farkındadır. Mesalina'ya birkaç asker gönderiyor. Gidenlere İmparatorun vur emri verdiğini söylemekten de çekinmiyor.

Tam bu sırada İmparator, sarayında, sofranın başına geçmiştir. Yaşlı gözlerini silip şaşkın şaşkın çevresine bakıyor. Ve üzgün bir sesle soruyor:

— İmparatoriçe nerede? Niçin sofrada değil?

Kendisine İmparatoriçenin artık hayatta olmadığı haber verilince, tek soru sormadan içki istiyor ve yemeğini sessizce yiyip bitiriyor.

Sarayda artık Mesalina adı ağza alınmamaktadır. Klod:

— Evlilik bana yaramıyor, diyor. Bundan böyle hiç evlenmiyeceğim. Kararım ölünceye kadar bekâr kalmak. Bu vaadimi tutmazsam, beni öldürmenizi emrediyorum.

Buna rağmen İmparatorun çevresinde, ona yeni bir kadın bulmak için çeşitli çabalar harcanmaktadır. Klod'un müşavirlerinden her birinin ayrı bir aday var. Ama o sırada Klod'un en güvendiği isim olan Pallas, ısrarla Agripin'i tutmaktadır.

Tasit bu kadın için «Müthiş bir arzu ile eriyip bitmiş» diyor. Ama onu, otuz yaşının diriliği, yüksek alnı, vakur yumuşaklığı, dikenli, ama dâvet edici tavrı, sert ve okşayıcı bakışlarıyla ve ihtiyar Klod'un gözleriyle görmek gerek. Agripin İmparatorun yeğenidir. Günün her saatinde saraya girebiliyor. Her fırsatta Klod'a görünüyor. Mesalina'nın bıraktığı boşluğu günler var ki doldurmaktadır. Agripin onu teselli ederek işe başlıyor. İhtiyarı yavaş yavaş her yanından kuşatmaktadır. Sonunda evliliğin sözü bile edilmediği halde, bir İmparatoriçenin nüfuzuna sahip oluyor.

Şimdi Agripin'i evliliğe ve İmparatoriçeliğin eşsiz imtiyazlarına götürecek yolda, tek engel kalmıştır: Jermanikusun kızı ve Kaligula'nın kızkardeşi olan Agripin, İmparator Klod'un yakın akrabasıydı ve o güne kadar Roma'da bir kızın, öz amcasıyla evlendiği hiç görülmemiştir. İmparatorun, Mesalina yüzünden iğrenç hâle gelen yatağı, bir de öz yeğen kanıyla mı kirlenecekti?

Klod'un yakın müşavirlerinden olan Vitelyüs, Senatoda ki itirazları susturmayı üzerine alıyor:

— Bir amca ile yeğenin yakınlaşması, örfümüz bakımından bir yeniliktir diyor; ama diğer ülkelerde olağan karşılanan bir usuldür. Âdetler değişebilir, bugün yenilik sayılan ve yadırganan, yarın âdet haline gelecek ve olağan karşılanacaktır.

Çoğunluk her zamanki gibi boyun eğiyor. Ve kısa zaman sonra düğün ilân ediliyor. Tasit: «İşte o andan itibaren, der; Roma'da gerçek bir devrim oldu. Artık bütün İmparatorluk bir kadına boyun eğiyordu, ve bu kadın Mesalina değildi, dev-

let işleri onun kaprislerinin oynacağı haline gelmişti. Daha da gelecekti. Bu defa iktidara gelen düpedüz bir şehvet düşkünü değil, bir iktidar meraklısıydı.»

Gerçekten de Klod'un yeğeniyle tarih sahnesine, Tasit'lerin, Racine'lerin ölmez kahramanı, o müthiş Agripin çıkmış oluyordu. Kadın, İmparator adına bizzat İmparatora da hükmediyor ve bu kadarıyla yetinmiyerek, gelecek için tedbirler alıyordu. İlk evliliğinden bir oğlu vardı: Domityus, on iki yaşındaydı ve Agripin, Klod'un ölümünden sonra Roma'ya onun hükmetmesini istiyordu.

İlk adımı atması için üç sene yetti: 49'da Domityus, Klod'un kızı Oktavi ile nişanlanmıştı. 50'de İmparator onu evlât edinecek ve «Neron» adını verecekti. 52'de «Gençliğin Prensi» unvanıyla birlikte önemli bir görevle görevlendirildi. Sirk oyunlarında hükümdarlara has kıyafetlerde görünüyordu, halk ve ordu arasında Neron'un reklâmı yapılıyor ve Agripin'in oğlunun tahta hazırlandığı hissediliyordu.

Yıllar geçtikçe Agripin'in endişe ve sabırsızlığı artıyordu. Aslında âdil bir hükümdar ve iyi bir aile babası olan Klod, hâlâ tereddüt ediyor, genç Britanikus'u Roma tahtı üzerindeki meşru haklarından yoksun kılmağa bir türlü razı olmuyordu. Evet, Agripin ısrarlı ve yıkıcı telkinleri sonunda Britanikus'un güvendiği dostlarını ve yakınlarını uzaklaştırmış, kimini en uzak eyaletlere sürerek, kimini öldürterek genç prensi yapılmaz bırakmıştı. Gene Agripin'in arzusuna uyarak tören ve gösterilerde Neron'a Britanikus'un önünde yer vermeyi de kabul etmişti. Fakat bütün bunlara rağmen Britanikus'tan vazgeçmiş değildi. İhtiyar İmparator, karısından usanç getirdiği ve yorulduğu zamanlar genç oğluna sığınıyor, ona:

— Artık büyü! diyordu. Büyü ki sana yaptıklarımın hesabını verebileyim.

54 yılının ilkbaharında Klod, birkaç yakın dostuna henüz on dört yaşında bulunan oğluna taç ve tahtı devretmeyi düşündüğünü söyledi. Ve şöyle dedi:

— Britanikusla Roma halkı nihayet gerçek bir Sezar'a kavuşmuş olacaktır.

Klod, bu sözleriyle Britanikus'un, tahtın meşru vârisi olduğunu belirtmek istiyordu. Çünkü kendinden önce gelenlerin hiç biri, ne Ogüst, ne Tiber ve ne de Kaligula arkalarında bir erkek evlâd, Roma tahtına geçecek bir kanunî vâris bırakmışlardı.

Artık yaşlandığını, ömrünün sonuna yaklaştığını hissedenden İmparator yavaş yavaş, Neron'u evlât edinmekle işlemiş olduğu hâtâyı anlıyor ve pişman oluyordu.

Bu pişmanlık onu durgun ve düşünceli bir adam yapmıştı. Ama kederi bununla da kalmıyacak ve yaşlı hükümdar yeni bir hayal kırıklığına uğrayacaktı. Sevdiği, inandığı karısı Agripin onu aldatıyor, azatlı kölesi Pallas'la sevişiyordu. Bu acı gerçek Klod'u sarstı. Ve bir gece, içki sofrası başında sarhoşluğun verdiği pervasızlık ve öfkeli bir kıskançlıkla hayatına mal olacak bir itirafta bulundu:

— Kederliyim, dedi. Çünkü kaderim beni gene, karımın ihanetini öğrenmeye ve bu utanç verici lekeyi kanla temizlemeye mahkûm ediyor.

Bu gizli tehdit Klod'un ölümü demektir.

KUSURSUZ CİNAYET

Agripin artık harekete geçmek zamanının geldiğini anlamıştı. Klod'un ölmesi gerekiyordu. Fakat? Neyle, hangi silâhla? Hangi esrarlı zehirle? Ölüm çabuk gelirse şüphe uyandırabilir, suç kolayca meydana çıkardı. Ama aksine, çok da ağır gelirse Klod, düştüğü tuzağı anlayabilir ve genç oğlu Britanikus'u kendi yerine tahta geçirecek zaman bulabilirdi. Romanın korkunç zekâsı Takit «Demek yeni bir zehir bulmak gerekiyor!» dedi. «Öyle bir zehir ki, ölmeden önce zekâyı bulandırır, düşünmeyi durdursun, bilinci yok etsin!» Büyüclükten idama hüküm giydiği halde saray halkına yaptığı esrarlı ilâçlar, büyüler ve sihirler yüzünden, bu vazgeçilmez hizmetleri için affedilen hattâ bir gözde gibi saraydan ayrılmayan Loküst, istenilen zehiri yapmakla görevlendirildi.

54 yılının 10 kasım akşamı Agripin sarayda bir eğlence

cüzenledi. Emektar Halotus, İmparatorun çeşnicibaşısı, kendi elleriyle zehiri Klod'un en sevdiği yemeklerden biri olan salıcalı mantara karıştırmıştı.

Her zamanki gibi, İmparator çok yedi ve kıyasıyla içti. Öyle ki, yemeğin sonuna doğru yaşlı hükümdar sararıp, morarmağa başladığı zaman kimse şaşkınlık göstermedi. İmparatorun, böyle yiyip içtiği bir gecenin sonunda, sarhoşluktan hemen de baygın bir hale gelmesi alışılmış, olağan bir hâdiseydi.

Fakat Klod, birden kusmağa başladı. Ayılır gibi oldu, gözlerini açtı. Rahatlamış gibiydi. Agripin, müthiş bir korkuya kapıldı. Yoksa ihtiyar kocası böyle kusarak kıymetli zehiri çıkarmış ve ölümden kurtulmuş muydu? O anda her suçluyu deliye döndüren o çaresiz ve ümitsiz korku hissiyle Kraliçe, Yunanlı hekim Ksenofon'a koştu ve yardım istedi. İki İmparatorun başını tutarak kaldırdılar ve Ksenofon sözde İmparatorun kusmasını kolaylaştırmak için, müthiş bir zehire batırılmış bir tavuk tüyünü Klod'un boğazına soktu.

Heyecanla onları seyreden kalabalık hiç bir şeyin farkına varmamıştı. Agripin, derhal uşakları çağırarak İmparatoru odasına taşıttı ve ölümün mümkün olduğu kadar geç öğrenilmesi için tedbir aldı. Ceset sarılıp sarmalanmış ve son yolculuğuna hazırlanmıştı ki şehirde İmparatorun ağır hasta olduğu haberi yayıldı. Senato acele toplantıya çağırıldı, tapınaklarda dualara başlandı. Kraliçe heyecan havasını öyle kıvamında tutuyordu ki halk ümitle ümitsizlik arasında gidip geliyordu.

Sevgili ve haşmetli kocasının hayatı için ağlayan ve durmadan dua eden Kraliçe, çok seven, çok bağlı bir eş rolünü kusursuz oynuyordu. Gözleri kıpkırmızı, bir hükümdar karısına yakışır bir vekarla kederini içinde saklamasını bilen Agripin, üvey oğlu Britanikus'a, teselli aramaya koşuyordu. Kraliçe, genç çocuğa sarılıp, göz yaşı döktüğü sırada, kesin emirler almış nöbetçiler, prens ve prenseslerin odaları önünde bekliyorlar ve her ne pahasına olursa olsun tahtın vârisiyle hiç, ama hiç kimsenin görüşmesine izin vermiyorlardı.

12 kasım sabahı, sarayın muazzam kapıları ağır ağır açıldı ve Neron göründü. Sarayın önüne yığılmış olan askerler çılgın gibi alkışlıyorlardı. Aralarında, Britanikus'un nerede olduğunu, neden şu anda önlerinde onun değil de Neron'un bulunduğunu sormaya cesaret edenler oldu, fakat sonunda onlar da kalabalıktan taşan neşe ve heyecan havasına kapılıp, her şeyi unuttular. Neron omuzlar üzerinde taşınarak tören alanına götürüldü ve İmparator ilân edildi.

Agripin, hayatının en heyecanlı gününü yaşıyordu. Kocasından kurtulmuştu. Artık resimden, müzikten ve eğlenceden başka hiç bir şeyden anlamayan, acemi, tecrübesiz genç bir hükümdarın yanı sıra, koca bir İmparatorluğa hükmedecekti.

Güneş batıyordu. Saray âdetince gece nöbeti devralacak olan muhafız subay, genç İmparatora yaklaşıp, parolayı sordu.

Vefalı ve kıymet bilir oğul, şu cevabı verdi:

— “Annelerin en mükemmeli.”



Fakat yalnız beş yıl sonra bu vefalı oğul, kurnazca hazırlanmış bir kazada öldüremediği annesini, annelerin en mükemmeli, bizzat kendi cellatlarına verdiği bir emirle, gözünü bile kırpmadan boğduracaktı.

Neron devri, Roma İmparatorluğu için yıkılmağa doğru giden bir yuvarlanışın başlangıcı olacaktı. Sezar, harikulade zekâsına ve kahramanlığına rağmen ancak ordusunun, askeri- nin ve silâhlarının üzerinden Roma'ya gelmiş ve İmparatorluğa hâkim olabilmişti. Sonra Kaligula'yı, bir avuç askerin hazırladığı bir ihtilâl temizledi ve Klod'u gene bir avuç asker tutup, tahta sürükledi. Şimdi de Neron, ordusunun arzu ve iradesiyle İmparator ilân ediliyordu.

Roma artık geleceğinden korkmalıydı. Askeri darbeler savaşlar arasında bocalayan, bir o yana, bir öbür yana sallanan koca İmparatorluk, Sezarların dünyaya hükmetmiş ülkesi üçüncü yüzyılın anarşisine doğru ağır ağır yuvarlanacak ve sonunda mahvolacaktı.

14. ve 15. Yüzyıllarda
FRANSA'DA ETIENNE MARCEL
İTALYA'DA MEDİCİ'LER

ETIENNE MARCEL: BİR BURJUVA İHTİLÂLCİ

14 üncü yüzyıl Avrupası, orta çağ kalıntısı feodal rejimin kendini duyurmağa başlayan iki olayla ve yeni bir devlet anlayışıyla karşı karşıya geldiği devirdir. Bunlardan ilki, İtalya'da ve özellikle Fransa'da gelişmeye başlayan milliyetçilik fikridir. İkincisi ekonomiktir: Şehirler büyümüş ve denizyollarıyla birlikte ticaretle önemli gelişmeler olmuştur. Milliyet fikri gibi, huzur ve güvenlik isteyen ticaret dünyası da, dağınık ve zayıf idareler yerine, kuvvetli ve merkezî otorite isteyecek, o devirde bu kuvvet, monarşik devlet şeklinde belirecektir. Bu geçiş devrinin sarsıntıları, Avrupa'da ihtilâller devrinin açılışına işaretler.

1356 yılının 19 eylül sabahı Poitiers'de Gal Prensi kumandasındaki İngiliz ordusuyla savaşmakta olan Fransız ordusu hiç beklenmedik, ağır bir yenilgiye uğramış, Fransa Kralı İyi Jean kahramanca bir savunmadan sonra esir edilerek, Gal Prensi tarafından rehine olarak Güyan'a götürülmüştü.

Bu yalnız birkaç tabur askerin kaybedilişinden ibaret bir yenilgi değildi. Bu, bütün bir ulusun, bütün Fransız halkının mahvolması demektir. Çünkü otuz yıla yakın bir zamandan beri çeşitli felâketler, buhranlarla sarsılmış, yorulmuş, zayıf düşmüş olan Fransa Krallığı yeni ve böylesine ağır bir felâkete dayanamıyacak durumdaydı. Son Valois Kralları ve çevrelerindeki asiller baş döndürücü israflarıyla halkı sömürmüşlerdi. Sonra, yirmi yıldır sürüp giden savaşın

yükü de fakir halkın omuzlarına yüklenmiş, yeni yeni vergiler konulmuştu. Philippe VI. ve İyi Jean eyalet meclislerini toplayarak para istemişlerdi.

Kuzey ve güney eyaletlerinin temsilcilerinin toplandığı bu Eyalet Meclislerinde üç sınıf halkın temsilcileri vardı: Rahipler (Kilise mensupları), Asiller ve nihayet tüccar, esnaf ve şehirlerin orta sınıf halkının meydana getirdiği Burjuva sınıfı. Emirlerindeki kilisenin ve halkın adına çok rahat konuşan ilk iki sınıfa karşılık Burjuva sınıfı temsilcileri çok tedbirli ve ihtiyatlı davranıyorlardı. Çünkü vergiler doğrudan doğruya onların omuzlarına yüklenecekti. Bu tüccar adamlar, kendi işlerini büyük bir titizlik ve ustalıkla yürütürken, devletin malî meselelerde ne kadar yanlış hareket ettiğini görüyor, kutsal ve dokunulmaz saydıkları Kralı her türlü tenkidin dışında bırakarak, Krallık müşavirlerini acı ve sert bir dille suçluyorlardı: Asiller sınıfının devlet yönetimindeki zayıflığı ispat ediyordu ki, Kralın, müşavirliğini ve hükümeti daha ehil, daha tecrübeli ve daha iyi hazırlanmış bir sınıfa devretmesinin zamanı gelmiştir.

Burjuva sınıfı sadece hükümeti, Kralın müşavirlerini suçlarken, köylü, bütün asiller sınıfına dış biliyordu. Onların neler bahasına verdikleri paralarla beslenen askerler gidip rahatça teslim oluyor, esir ediliyor ve sonra onlar için istenilen fidye de fakir halkın cebinden çıkıyordu. Asil subayların savunmadığı Kralı ve ülkeyi onlar, köylüler, çok daha cesaretle savunabilirlerdi. Şu halde asilleri neden besliyeceklerdi? Bunlar da gösteriyor ki, Poitiers Yenilgisinin ertesinde Fransa, en uzak köylerine kadar, tam bir dağınıklık içinde ve bir rejim buhranına giden kaypak yolun başında bulunuyordu. Halkı bu yola itiverecek bahane, bir Etienne Marcel ve bir Navar Kralı kıyafetleriyle pek yakında sahneye çıkacaktı.

Etienne Marcel, o talihsiz 1356 yılında Paris'deki «Nehir yoluyla ticaret yapanlar» teşkilâtı tarafından Esnaf Kâhyası seçilmişti. Paris, diğer şehirler yanında bazı özellikleri

Etienne Marcel, ileri fikirli, heyecanlı ve gözüppek bir adamdı. Ondördüncü Yüzyılın ortalarında Fransa'da ilk reform hareketlerinin lideri olmuş, uzun bir süre Paris'e hükmetmişti. Bazı tarihçiler onda burjuva ihtilallerinin öncüsü olarak bahsederler. Uzun bir süre de demokrasinin babaları arasında sayılmıştır.



olan bir şehirdi. 20.000 nüfusu vardı. Fransa'nın dört yanından gelmiş her sınıftan, her çeşit insanın meydana getirdiği bir kalabalık her yeni ve isyankâr fikir için çok uygun ortam meydana getiriyordu. Paris'de, belediye teşkilâtı yoktu. Fakat koca şehrin ve çevresinin hayatî ihtiyaçlarını elinde tutan «Nehir Yoluyla Ticaret Yapanlar Birliği» Paris'e tamamen hâkim, son derece geniş nüfuzlu ve etkili bir teşkilâtı, onun seçtiği Esnaf Kâhyası, belediye başkanı bulunmayan bu şehirde mutlak hâkim kesiliyordu.

Yeni Esnaf Kâhyası Etienne Marcel, yüz yıllık bir kumaş yapımevinin sahibiydi. Genç, hareketli, heyecanlı ve ileri fikirli bir adamdı. Temsil ettiği esnaf, tüccar ve işçi sınıfının başında burjuvalığın, onun peşi sıra gelen yeni fikirlerin ve reform hareketlerinin lideri olacak, adı tarihe geçecekti.

Marcel, Paris'de yakın tarihin en önemli kişilerinden biri olmaya hazırlanırken, endişeli ve huzursuz insanlar ülkesi Fransa'yı yeni bir tehlike bekliyordu. Bu tehlikenin adı, Navar Kralı Charles'dı.

Navar Kralı Charles, Kral İyi Jean'ın damadıydı. Son derece haris, çıkarıcı ve düzenbaz bir adam olan, bu yüzden ülkesi Navar'da Kötü Charles diye anılan Navar Kralı, kayınpederi İyi Jean'ın can düşmanlarından biriydi. Kralın en yakın dostlarından birini öldürdüğü için şatosunda hapse mahkûm edilmişti. Bunu affedemiyordu. Mahpustu, fakat Fransa'nın dört bucağında son derece nüfuzlu dostları, taraftarları vardı. Hattâ karısı vasıtasıyla Papa Altıncı Innocent'i bile kendi cephesine çekmeyi başarmıştı.

Kral İyi Jean'ın esir olarak Güyan'a götürüldüğü haberi Kötü Charles için beklenmedik, ümit edilmedik bir müjdeydi ve bu fırsattan yararlanmak için her çareye baş vuracaktı.

VELIAHD CHARLES PARİS'E DÖNÜYOR

Poitiers felâketinden mûcizeli bir şekilde kurtulabilen İyi Jean'ın büyük oğlu genç Prens Charles, Fransız ordusunun başında, esir bulunan babasının yerine Naip olarak Paris'e döndüğü sırada, Fransa işte böyle, her an beklenen kanlı olaylara gebe bir hasta ülke gibi onu karşıladı. Charles gencecik bir adamdı. Fransa onu tanımıyor ve on sekiz yaşında bulunmasına rağmen hâlâ bir çocuk yüzü taşıyan Prense güvenmiyordu. Ama Kralın oğluydu ve Paris, sırf İyi Jean'a olan saygısı sebebiyle Veliahd'ı saygı ile karşıladı.

Charles Paris'e gelir gelmez, yenilen orduyu yeniden teşkilâtlandırarak, babasını kurtarabilecek parayı bulmak için teşebbüse geçti, Eyalet Meclislerini toplantıya çağırdı.

17 ekimde toplanan Meclis, Veliahd'ı son derece soğuk ve acayip bir saygıyla karşıladı. Meclis sözcüsü Pierre de la Foret Veliahd'ın sözlerini büyük bir sessizlikle dinledi. Sonra kararı bildirmek üzere bir süre istedi. Meclis, ertesi gün, seksen kişilik bir komisyon seçti. Bu kalabalık komisyon, iki hafta süreyle esrarlı toplantılar yaptı. Ve iki haftanın sonunda Veliahd'a, Meclisin, kendisiyle gizli bir görüş-

nie yapmayı kararlaştırdığı bildirildi. Prens, tek başına, Meclisin Cordeliers manastırındaki toplantı salonuna gitti. Orada yapılacak görüşmelerden hiç kimseye söz açmaması için kendisine yapılan yemin teklifini şiddetle reddeden Prens, her şartı tartışabileceğini bildirdi. O zaman, Navar Kralı Kötü Charles'in en yakın adamlarından biri olan Reims Piskoposu Jean de Craen «Devletin en yüksek kişilerinden biri.» olarak Prens'e takdim edildi ve komisyon çalışmalarıyla belirlenen şartları o açıkladı.

EYALET MECLİSİNİN KARŞI ŞARTLARI

Eyalet Meclisi, Veliahdın, orduyu ve Kralı kurtarmak için halktan istediği para yardımını ancak aşağıdaki şartlarla kabul edebileceğini bildiriyordu: Fransa'nın felâketine sebep olan Kral müşavirleri ve onların koruduğu kimseler ki-bunların çoğu Navar Kralı Kötü Charles'in düşmanları olarak tanınmıştı derhal görevlerinden uzaklaştırılacak ve hattâ cezalandırılacaklardı. Navar Kralı Charles, derhal serbest bırakılacaktı. Çünkü, onun tutuklanıp hapsedilmesi, Fransa'ya çeşitli uğursuzluklar getirmişti. Nihayet, en önemli şart olarak da Eyalet'lerin seçecekleri 28 kişilik temsilciler kurulu ileri sürülüyordu. Bu kurulda rahipler sınıfının, asillerin ve burjuva sınıfının temsilcileri bulunacak ve Fransa Krallığı sınırları içinde, Kralın sahip olduğu yetkilerle, emir ve yönetim yetkisine mutlak olarak sahip bulunacaktı.

Bu şartlar gösteriyordu ki, Eyalet Meclisi, Navar Kralı ile burjuva sınıfının temsilcilerinin etkisi altındadır. Bu şartlar, orta çağ feodalitesinin etkisinden kurtulmaya çalışan Fransa'da yeni açılara yönelen fikirlerin kımıldamaya başlaması demekti.

Veliahd Charles, büyük bir sessizlikle bu sözleri dinledi. Bunları düşüneceğini ve teker teker cevap vereceğini bildirdi. Fakat o da kendince, can alıcı nokta olan para yardımı meselesini ileri sürdü, sorular sordu. Bu şartlara karşı, eya-

İetler nasıl bir yardım taahhüd ediyordu? Sözcüler, eyaletlerin 30.000 askerin yiyeceği, giyeceği ve silâhlandırılması için gerekli yardımı yapacağını bildirdiler.

Charles, genç ve tecrübesiz bir çocuktur. Fakat bu çok tehlikeli ve kritik safhayı ustalıkla atlatmasını bilecekti. Nitekim meclisten, uygun bir süre istedi. Ve bu süre içinde, son derece aleyhte şartlarla başlayan olayların seyrini, kendi lehine çevirmesini bildi.

Veliahd, Eyalet Meclisinin şartlarını inceliyeceğini ileri sürerek, uygun bir süre istemişti. Bundan yararlanıp vakıt kazanmaya çalışacaktı. Nitekim, Meclisin 31 kasımdaki toplantısına gidecek yerde, o gün Prensın kalabalık bir halk topluluğu önünde Meclisin şartlarını ve yetkilerini kabul ettiğini bildiren bir konuşma yapacağı ümidindeki temsilcilerin tahminlerinin aksine, Etienne Marcel, Jean de Craon gibi önemli ve etkili kimselere bizzat, teker teker giderek onlarla konuştu. Sonra birlikte Parlâmentoya gidildi. Heyecanlı konuşmalar yapıldı. Meclisin 3 aralıkta toplanmasına karar verildi. Genç Veliahd, Meclisin şartlarını, babası Kral İyi Jean'a ve Kral naipliği görevindeki vasisi olan amcasına danışmadan kabul edemiyeceğini bildirerek, amcasıyla buluşacağı Metz şehrine gitmek üzere yeni bir süre istedi. Bu teklif de tereddütsüz kabul edildi.

OLAYLARIN BAŞLANGICI

Prens Charles, yola çıkmadan, son bir ümitle, az da olsa bir miktar para sağlamak için sağa sola baş vurduysa da, vaadlerden başka bir şey elde edemedi. Bunun üzerine tarih boyunca kullanılmış ve kullanılacak tatsız ve geçici bir çareye başvurdu. Paris'te kendisine vekil bıraktığı kardeşi Anjou kontu, Charles'in hazırladığı bir fermanı, o yola çıktıktan beş gün sonra ilân ediyordu. Bu ferman, para kıymetinde değişiklik yapıyordu. Paris bu fermanı çok fena karşıladı. Ve Etienne Marcel, ilk defa, açık hüviyetiyle sahneye çıktı. Bir kurulun başkanı olarak, para fermanının geri alınması is-

teğiyle, Anjou Kontu'yla görüşmeye geldi. 14 ocak 1357'de Veliahd Paris'e döndüğü zaman, onu karşılayan, ama silâh-lı bir kalabalığın başında karşılayan, yine Etienne Marcel oldu.

PARİS'TE GREV

Veliahd Charles, on parasız ve desteksiz, Paris'e dönmüş-tü. Etienne Marcel, onu Meclisin şartlarını kabule zorlamak için genel grev ilân etti. Bu, Paris'in bütün yaşama imkânların dan yoksun bırakılması demekti. Veliahd, bu kadar ağır bir sorumluluk karşısında, herşeyi kabul etmeye razı oldu, ayrıca para fermanını da geri aldı.

Meclis, böylece, çok geniş yetkiler elde etmiş oluyordu. Fakat bununla yetinmeyen bazı Eyaletler, daha da ağır şart-lar ileri sürmekte tereddüt etmediler. Paranın kontrolünü, —ki Kralın yetkilerindendi— vergilerin konulmasını da Meclise devretmek istegindeydiler.

Bütün bu ağır teklifleri Charles tereddütsüz kabul etti. Eyalet Meclisi birkaç gün sonra bir «İslâhat fermanı» neş-retti ve Prens tarafından kabul edilen şartların uygulanması ile görevlendirilen dokuz temsilci seçildi. Paris, yeni ve mo-narşik bir idarenin hayalini kuruyordu ki, İyi Jean'ın Bor-doeaux'da Gal Prensi ile iki yıllık bir barış andlaşması imza-ladığı haberi geldi. Kral Jean, başkente gönderdiği bir emir-nâme ile, vergi konulmasını yasakladığını ve Eyalet Meclisi toplantılarını süresiz olarak durdurduğunu bildiriyordu. Paris lilerin, Kralın yanına sığınmış «vatan haini müşavirlerin» ye-ni bir marifeti olarak vasıflandırdıkları bu emirnâme, eyalet-lerin ve Veliahdın yetkilerinin geri alınması anlamını taşıyor-du. Etienne Marcel telâşlandı ve şehri yabancı düşmana karşı korumakla görevli askerî birliklere, «Hazır ol!» emri verildi. Veliahd da Kralın emirlerine uyacak yerde Eyalet Meclisini 30 nisanda toplantıya çağırırdı.

Prens Charles, fırsattan yararlanmasını biliyordu. Eya-letler, mayıs ve haziran vergilerini kabul ettiler. Ne var halk, Kral Jean'ın emirnâmesini bahane ederek, vergi verme-

ye yanaşmıyordu. Buna rağmen Meclis üyelerinin çoğu, Veliahdın bu çatışmada daha şanslı görüldüğüne inanarak, onu desteklemeyi çıkarlarına uygun bulmuşlardı. Veliahd, bu durumdan faydalandı ve ağustos ortalarında, bundan böyle «vasi»siz olarak, tek başına naiplik haklarını kullanacağını bildirdi. Bu karar, temsilcileri ürküttü.

Birkaç gün sonra Charles, yardım sağlamayı umduğu Rouen'e gitmek üzere Paris'ten ayrılıyordu.

PARİS'TE ETIENNE MARCEL DURUMA HÂKİM OLUYOR

Etienne Marcel, Paris'de, hâlâ reform hayâlleri kurmakta devam ediyordu. Ama şimdilik harekete geçmek imkânlarından yoksundu. Çünkü Veliahd, Pariste değildi. Charles, bunu çok iyi bildiği için başkentte bulunmamayı tercih ediyordu. Fakat talih bir defa daha ona yüz çevirecek ve silâhlarını elinden alacaktı. Nitekim Rouen gezisi de sonuçsuz kalmaya mahkûmdu. Charles kuvvetle ümit ettiği yardımı sağlayamadı ve eli boş, Paris'e döndü. Bunu fırsat bilen Eyaletler, derhal toplantı teklif ettiler. Charles'in şiddetle paraya ihtiyacı vardı. Tuzağı, göz göre göre kabul etti. Çaresizdi.

Bu kere, Eyalet temsilcilerini 7 kasım toplantısına çağıran bildirinin altında, Veliahd Prens Charles'in imzasının yanı sıra, Paris Esnaf Kâhyası Etienne Marcel'in de imzası vardı. Asillerin hiç biri toplantıya gelmedi. Kilise mensuplarından da pek azı çağrıya uymuştu. Toplantı, henüz iki gün gibi kısa bir zamandan beri devam ediyordu ki, Navar Kralı Kötü Charles'in Artois kontu Jean de Picquigny emrindeki askerler tarafından serbest bırakıldığı haberi geldi.

O günlerde Fransa'da durum çok kritikti. Sık sık toplanarak isteklerde bulunan halk çoğunluğunu temsil ettiğini söyleyen Eyalet Meclisleri, aslında halkın çoğunluğu tarafından tanınmıyor, sevilmiyor, benimsenmiyordu. Ve günden güne itibarını kaybediyordu. Fakat Paris'de Etienne Marcel, her geçen gün bir lider hüviyeti takınarak, kuvvetini ve

nüfuzunu devam ettirmeye muvaffak olmuştu. Karşısında uyanık, cesur ve şartlara uymasını bilen rakip, Prens Charles vardı. Fakat Etienne Marcel, Kral İyi Jean'ın her an çıkıp gelivermesi ve duruma hâkim olması beklenen günlerde, ilk defa olarak, o güne kadar yapmadığı şeyi yaptı, Kralın düşmanlarıyla, daha doğrusu Navar Kralı ile işbirliği yapmayı düşündü.

NAVAR KRALI GELİYOR

Navar Kralı vakit kaybetmeden Amiens'e koştu. Orada, kalabalık meydanlarda konuşarak suçsuzluğundan bahsetti. Halk çılgınca alkışlıyordu. 29 kasım'da Paris'e geldi. Kayınbiraderi olan Veliahd Charles, kız kardeşi Kraliçe Jeanne'ın ve Etienne Marcel'le arkadaşlarının baskısı karşısında Navar Kralını güler yüzle karşılamaya mecbur olmuştu. Ertesi gün, Krala tahsis edilmiş bulunan Pré - aux Clercs'deki locadan, Parislilere hitap ederek saatlerce konuştu. Binbir yokluk ve ıstırap içinde kıvranan bu ülkede sanki ondan daha önemli hiç bir mesele yoktu.

Navar Kralının gelişinden cesaret alan taraftarları, Veliahdı zorlayarak, Kötü Charles'in sadık adamlarını Veliahdı müşavir olarak kabul ettirdiler. Kötü Charles'in Kral İyi Jean tarafından el konulmuş malları kendisine geri verildi. Navar Kralı bu başarı üzerine memleketi olan Nantes'e döndü ve İngiltere ile anlaşma projesini geliştirdi.

Fransa'nın hayati önemdeki meseleleri işliyen bir yara gibi devam edip giderken, bu dertlere yenileri ekleniyordu. 1356'da taarruz için silâh altına çağırılan asker, başsız ve kumandasız, işsiz ve amaçsız, memleketin hemen her tarafına dağılmış, ne yapacağını bilmez bir avârelikle dolaşıyordu. Diğer yandan Navar Kralı tarafından beslenen İngiliz ve Navarlı askerler de, Paris'in dış mahallelerine kadar sokulmuşlardı. Parisi bunlardan korumak için Prens Charlesin silâhla

dırdığı asker ise, halkın gözünü korkutmak, huzurunu büsbütün bozmaktan başka işe yaramamıştı.

Paris halkı, Etienne Marcel kaynaklı dedikodulara inanmış, Prens askerlerinin, hürriyetlerini tehdit ettiğini ileri sürerek onları itham ediyor ve kendilerini, dış düşmandan olduğu kadar düşman gözüyle baktıkları bu askerlerden, yâni bir iç tehlikeden de korumak amacıyla, silâhlanıyorlardı. 1359 yılı bu barut kokulu hava içinde başladı. Bu erken ve sebep siz, maksatsız ihtilâl havası Etienne Marcel'i derhal harekete geçirdi. Burjuvazinin sözcüsü işe, taraftarlarının başına, onları diğer Parislilerden ayıracak bir serpuş giydirmekle başladı. Yarısı kırmızı, yarısı mavi kumaştan bir serpuştı bu. (Etienne Marcel'in kumaş tâciri olduğunu unutmayalım!) Ve ertesi gün Paris'in yarısı başında iki renkli serpuş taşıyordu.

Veliahd Charles, Etienne Marcel'in niyetini anlamıştı. Tehlikeyi biliyordu. Ama bu yirmi yaşındaki delikanlı prens, 11 ocak günü Halles meydanına yapayalnız geldi ve halka hitap etti. Onlara, halk için elinden geleni yapmaya çalıştığını ama parasızlığın elini kolunu bağladığını anlattı. Ertesi günlerde her çağrıldığı yere tek başına gidip konuşmakta tereddüt etmedi. Elinde silâh olarak sadece dili kalmıştı ve bunu ustalıkla kullanmayı biliyordu.

Ama asıl olaylar Paris sokaklarında cereyan etmeye başlamıştı. Sokağın tansiyonu gittikçe yükseliyordu. 24 ocak günü Veliahdın yakınlarından biri, bir sokak münakaşası sonunda Pierre Marc isimli biri tarafından öldürüldü. Kaatil bir kiliseye sığınmıştı. Mareşal Clermont kiliseye girdi, kaatili yakalattı ve hemen oracıkta astırdı. Burjuva sınıfı tarafından derhal benimsenen kaatile ertesi gün büyük bir cenaze töreni yapıldı. Veliahd ölen adamın yasını tutarken, Etienne Marcel, idam edilen kaatilin cenazesinin ardında yürüyordu.

Beride Kötü Charles de boş durmuyordu. Vaad edilen yardımı bir türlü göndermiyordu. Veliahdla araları tekrar açıldı. Paris Üniversitesi bu defa açıkça Navarlıyı tutuyordu. 22 Şubat günü ise Eyaletler Meclisi bütün mahallî meclis ve

heyetlerin yetkilerini reddederek, Fransa'yı bundan böyle tek başına temsil edeceğini cihana bildiriyordu.

İKİ MAREŞAL ÖLDÜRÜLÜYOR

Aynı gün Etienne Marcel silâhlı adamlarını topladı. Ve peşinde üç bin kadar silâhlıyla Saray üzerine yürüdü. Yolda bu kalabalık Kralın avukatlarından hırsız bilinen bir avukatı —adı Regnaut d'Acy idi— yakalayıp linç etti. Saraya varınca âsi esnaf kâhyası yanına üç beş yakınını alarak Veliahd'ın yatak odasına girdi. Charles oradaydı. Yanında iki mareşalı vardı. Şiddetli bir tartışma başladı. Birden, Marcel'ın adamları mareşalların üzerine atılarak, ikisini de öldürdüler. Cesetler, pencereden atılırken, kâhya, Veliahd ile tartışmasına devam ediyordu:

— Haşmetmeap, dehşete kapılmayınız. Zira böyle emre dildi ve emrin yerine getirilmesi zorunluydu.

Ama genç Prens de dehşet hislerinden kurtulması mümkün değildi. Marcel, korkması için sebep olmadığını göstermek üzere, kendi başından çıkardığı kırmızı - mavi serpuşunu prensin başına koydu. Ve onun şapkasını alarak kendi başına geçirdi

Sonra Gréve meydanında toplanan halka, olup bitenleri anlatmaya gitti. Yapılanlar onaylanmıştı. Tekrar yanına döndüğü Prense:

— İki mareşal halkın iradesi gereğince öldürülmüştür. Siz de bu sonuçtan memnun kaldığınızı açıklamalısınız, dedi. Ve bütün saray halkının kırmızı - mavi serpuşlardan yaptırması için saraya, iki top kırmızı ve mavi kumaş gönderdi. Tarih, esnaf kâhyasının faturayı da gönderip göndermediğini kaydetmemektedir.

Bu bir hükümet darbesi miydi? Denemez. Daha çok rakibi ürkütmek için girişilmiş bir gösteriydi. Marcel, netice almak için acele etmesi gerektiğini düşünüyordu. Hâkimiyet Paris'i elde tutmakla mümkündü. Ama karşılarına geçip konuştuğu zaman, şu anda teslim olmuş görünen Veliahdın, Pa-

ris halkı tarafından gene de hararetle alkışlanmakta oluşu Marcel'i frenliyordu. Paris'i kuvvetlendirmek, Paris'te kendi kuvvetini arttırmak için Navar Kralını çağırıldı.

26 şubat günü Navar Kralı, ordusuyla Paris'e girdi. Kral, akrabası Veliahddan, darbenin etkisi geçmeden yeni imtiyazlar koparmakta kusur etmedi. Mahpus kraldan aldığı yetkileri azaltmak için, Veliahd'ı naiplikten feragate razı ettiler. Niyetleri, meydana gelen yetki boşluğunu kendi hesaplarına değerlendirmekti.

Ama bu sefer de umduklarının aksi olacaktı. Picardieli asilzadelerin Senlis'te bir toplantısı vardı. Veliahd'la birlikte Navar Kralı da şeref dâvetlisiydi. 25 mart günü Kötü Charles belki gerçekten hasta olduğu, belki de iyi kabul görmekten endişe ettiği için, rahatsızlık bahane ederek Paris'te kaldı ve Veliahd, Senlis'e yalnız gitti.

Senlis şehri, Veliahd beklenmedik para yardımında bulundu. 9 nisan günü Vertus şehri aynı ilgiyi Prensten esirgermedi. Paris'te haksız yere mareşalleri öldürülen Compiégne'liler ise çok daha cömert davrandılar. Veliahd taşradaki gezisine, bütçesi ve ardında toplanan kuvvetler gittikçe artarak, devam ediyordu.

PARİS VE FRANSA HALKI PERİŞANDI

Etienne Marcel, bir önceki senenin ağustosunda olduğu gibi gene Paris'in tek hâkimiydi. Ancak bu defa Paris boş ve Parisli görünür şekilde bezgindi. İhtilâlci durumun farkındaydı. Paris Üniversitesinden bir heyetin görüşme teşebbüsünü kesinlikle reddeden Veliahdın, başkente ancak muzaffer olarak döneceğini de anlamıştı.

Hemen teslim olmadı. İhtilâlci fikirlerini yaymak, taşra ile merkez arasındaki soğukluğu gidermek ve Veliahdı yalnız bırakmak için, bütün eyalet ve illere beyannameler gönderdi. Bir başlangıç olarak, eyâletler halkından, reformların sembolü olan kırmızı mavi şapkaları benimsemelerini

istiyordu. Cesaret verici bir sonuç alamadı. Sadece birkaç şehir meclisi, o da yarım ağızla, birkaç top kırmızı - mavi kumaş sipariş etmişti.

Büyük burjuvalar ve güvenlik kuvvetleri tarafından desteklenen Marcel, Paris içinde enerjik davranmış ve şehirde âdeta bir sıkıyönetim kurmuştu. Hürriyet adına iktidarlara karşı gelen bütün ihtilâlciler gibi Etienne Marcel de bir diktatördü. Şehir çevrilmiş, halkın seyahat hürriyeti tamamen kaldırılmış, sokaktan sokağa gitmek bile şarta bağlı duruma getirilmişti. Marcel'in mücadele azmi Veliahdinkinden hiç de az değildi. 18 nisan günü Veliahda gönderdiği mektubun ifadesi, ihtilâlcinin boyun eğmeğe hiç de niyetli olmadığını açıkça gösteriyordu.

Ne var ki Paris halkı bunalmıştı. Genel bir anarşi havasından faydalanan silâhlılar kalabalığı, halkı haraca kesiyor, evleri talan ediyordu. Civar şatolar karargâh haline gelmiş, daha doğrusu çapulculara merkezlik etmeye başlamıştı. Savaş vergileriyle zaten sıfırı tüketmiş olan köylü, elinde kalanı da çetecilere teslim etmek zorundaydı. Paris'i teslime zorlamak için silâhlı kuvvetlerini şehir civarına süren Veliahd da, emrindeki kontrolsüz kuvvetlerle talan hareketine katılmış oluyordu. Halk ve köylü iki baskı arasında perişandı. Bu arada kan gövdeyi götürüyor, Marcelciler Kralcılar, halk asilleri, asiller ihtilâlcileri buldukları yerde öldürüyorlardı.

Marcel, Navar Kralı emrindeki İngiliz kuvvetlerini Paris'e çekerek durumunu kuvvetlendirirken, ordularını besliye-meyen Veliahd, Dauphine eyaletine çekilmek zorunda kalmıştı. Artık Allahtan başka güveneceği yer de yoktu.

PARİSLİLERİN KILIÇLARI ALTINDA BİR CESET

Paris, Esnaf Kâhyasını reformlar konusunda izlemeye hazır, ama gittikçe İngilizlere yaklaşan Navar Kralıyla işbirliğine karşıydı. 21 temmuz günü Paris'te otuz İngiliz askerinin linç edilerek öldürülmesine, üç yüz kadarının da Lo-

uvre'da hapsedilmesine yol açan durum buydu. Ertesi günkü vuruşmalarda kendilerini korumak zorunda kalan İngiliz birlikleri, altıyüz Paris'linin ölümüne sebep oldular.

Artık Kâhya, Paris'e korku ve baskı metodlarıyla hükmedebiliyordu. Kaynaşma müthişti ve Etienne Marcel'in olaylara hâkim olması gittikçe güçleşiyordu.

31 temmuz sabahı, silâhlı çapulcularının başında bir yakını olan çuha taciri Jean Mailart'a haber saldı. Onun Veliahd taraftarı olduğunu öğrenmiş, elindeki kale anahtarlarını teslim etmesini istiyordu. Maillart anahtarı gönderdi, ama bu hareketi hazmetmedi. Etrafına adamlarını aldı, bir ata atladı ve halkı Veliahda bağlılığa dâvet ederek, Paris içinde kol gezmeye başladı. Peşinde hayli kalabalık toplanmıştı. Saint - Antoine kapısında Etienne Marcel'i gördüler. Elinde anahtarlar vardı. Üzerine çullandılar. Parislilere bu kadar güvenmiş olan ihtilâlcı, onların kılıçları altında ve birkaç dakikada can verdi.

Ertesi gün Veliahd Paris'e girdi ve hemen de hiç kan dökmeden, intikam hırsına kapılmadan duruma hâkim oldu.

Tarihler Etienne Marcel'i beceriksiz bir ihtilâlcı olmaktan çok, olayları zorlamaya çalışan bir bahtsız olarak kaydettiler. Eyalet burjuvalarının iktidarı ele geçirme vakti henüz gelmemişti. O çağ devletleri gibi Fransa'ya da gereken, kurulu düzene bağlı bir kiral yönetiminde, huzur ve güvenlik verecek merkezi bir idareydi. Etienne Marcel olsa olsa, acelesiyle bu sonucu Fransa'nın bir an önce almasında rol oynamıştı.

Genç Veliahd Beşinci Charles adıyla Fransa'ya hâkim olacak ve Parisli Esnaf Kâhyası kısa zamanda unutulacaktı

MEDİCİ'LER VE PAPA'NIN KUTSADIĞI BİR DARBE

Sanatçılar ve şaheserler beldesi Floransa'nın sokaklarında korku, kin ve ölüm kol geziyor. Botticelli'nin, Boccaccio'nun vatanında derin bir sessizlik var. Macchiavelli'nin sevgili Floransa şehri sokaklar dolusu cesedin ağırlığını taşıyor.

On beşinci yüzyılın sonuna doğru Toskana eyaleti, bir siyasî rejim enflasyonundan mustarıptır. Son iki yüzyıl boyunca bu belde rejimlerin her çeşidini görmüştür. Asiller egemenliği, halk diktatörlüğü, tüccar sınıfının bazan derebeylerle, bazan halk kalabalığıyla savaşı, gerçek demokrasi, sözüm ona demokratik idareler, kadife eldivanlı dikta veya kanı istibdatlar... Şimdi de keşiş Savonarole ile, din adamlarının devlet işine karışması fâciasını yaşamıya hazırlanmaktadır.

Her iki ayda bir seçimler yapılıyor. Anayasaların en kaşığı en anlaşılmazı yürürlükte. Memurlar ve ünlü komisyonlar her işi dejenere ediyor. Şehrin en müthiş hâkimi mevzuat hazretleridir. Bir savaş başlığı yapmak için ne miktar çelik kullanılacağı bile kanun konusu haline getirilmiş. Kısa-sı, devlet çarkının dönmemesi için gerekli bütün tedbirler alınmış. Bu idarî düzene uygun bir ekonomik kuruluş var. Bugün zengin olanlar yarın sefaletе düşebiliyor. Her alanda mücadele en aşağılık seviyede yapılıyor. Yüzyıllar boyunca, nesilden nesile kapalı aileler türemiş. Hepsi bir klan, hepsi bir düşman cephe gibi.. Cerci'ler Donatilerle, Mediciler Albizilere karşı, Pazziler, Medicilere karşı boğuşuyor. Ve zavallı halk bu sonsuz ve faydasız çekişmeyi seyrediyor.

di hesabı yok. Devrin sözcülerinden Bandello:

di hesabı yok. Devrin sözcülerinden Bandello:

— Floransa'dan kovulanlar geri dönse ve yok yere kat-

ledilenlerin dirilmesi ve bir araya gelmeleri mümkün olsa, sanırım bunlar Floransa'dan çok daha kalabalık bir şehri doldurabilirdi, diyor.

Devamlı ihtilâller, katliâm, sürgünler ve bitmeyen bir karışıklık. Bu durumun kaçınılmaz sonucu elbette huzursuzluk ve düzensizliktir. Düzen olmayan yerde, insanların had-dini bilmeyişini de yadırgamamak gerek. Tarih bu amansız kargaşalığın da, bir despota düğümlendiğini kaydedecektir.

İKTİDARA EL KOYAN BANKER

Floransa 1434'de Cosme dö Medici isimli bir bankere kendini teslim etti. İğrenç suratlı, sert bakışlı, konuşması çelkilmez, renksiz, tatsız, sevimsiz bir adamdı bu... Ama iktidar sarhoşluğunun ne olduğunu biliyordu. Kendinden emindi. Papa İkinci Pie ona yazdığı bir mektupta, «Senin bir kraldan, sadece tahtın ve ünvanın eksik.» diyordu. Buna rağmen o, asla bir ünvan taşımayacak, hiçbir şeref ve pâyeyi kabule yanaşmayacaktır.

O her zaman yazıhanesinde, kasalarıyla terazileri arasında oturmaktaydı.. Sabırlı aklı selimi, ikna edici mantığı, kendi adı altında kudretli ve kararlı bir parti kurmak, borçlu vatandaşlara zamanında elini uzatmak suretiyle sağlam müşteriler bulmak ve Toskana'da kalan son hürriyet kırıntılarını da boğmak için, çok hesaplıca kullandığı altınları, Medici'nin en kuvvetli silâhlarıydı.

Bankerin bu gizli hâkimiyeti Floransa'nın varlıklı aileleri için de bir belâydı. Cosme onları, yüksek ölçüde bir vergiye mahkum etmişti. Metodu inandırmak ve hayran bıraktırmaktı ama, Floransalı despot gerekli gördüğü zaman zulüm ve işkenceden de geri durmuyordu. Eyalet sarayının duvarları önünde daima bacaklarından asılmış üç beş cesedin ağır ağır sallandığı görülürdü. Bu idam usulü Medicilerin icadıydı ve Cosme, asmaya lâyık görmediklerine de, rehin tuttuğu şairlerinin hiciv iğneleriyle işkence ederdi. Bir gün ona, Floransa'yı gittikçe tenhalaştırdığını söylediler:

— Kaybetmektense tenhalaştırmayı tercih ederim, dedi. Şu söz de onundur:

— Eli tesbih tutmakla meşgul olanlar, iktidarın iplerini zaptedemezler.

LORENZO İKTİDARI LÜTFEN KABUL ETTİ

Mediciler iktidarının kurucusu olan ihtiyar Cosme Medici, 1 ağustos 1464 günü, yetmiş beş yaşındayken Cacci'deki sayfiye evinde öldü. Son nefesini vermeden önce:

— Benim için büyük cenaze töreni gereksizdir, demişti.

Ama Floransa onu, «Vatanın Babası» ünvanına lâyık gördü.

İktidar ihtiyar Medici'nin iki torununa, Lorenzo ile Julien'e geçti. Adeta bir krallık kurulmuş, iktidar verasete bağlanmıştı. İki çocuğun büyüğü ve sonradan Büyük Lorenzo diye anılacak olan, yirmi yaşında kendini İtalya'nın en zengin cumhuriyetinin başında bulmuştu. İktidar kendisine teslim edilirken, mütevazî bir nutuk söyledi, bu ağır görevi sırf, halkın yararı için kabul ettiğini belirtti. Bundan iki üç gün sonra ise:

— Sırtıma, bir hançer saplanması elbette izin vermiyeceğim, diyordu.

Lorenzo, Medicilere has politikaya, yani kadife eldivenli dikta idaresi metoduna sadık kaldı. Mükemmel Yunanca, Lâtince, edebiyat ve müzik bilen bu sanatçı diktatör zamanında zulüm daima güler yüzlü kalacaktı. Büyük oyun partileri, heyecanlı at yarışları ve karnavallar birbirini izliyordu. Genç Michelangelo karnını onun sofrasında doyuruyor, san'atını onun sarayında kurulmuş olan akademi geliştiriyordu. Brunelleschi, Donatello, Boticelli, bu san'at hâmisinin emrinde çalışıyorlardı.

Sanat başkenti Floransa'nın müşfik babası olan Lorenzo, cumhuriyetini kışkıran bir koca titizliğiyle benimsiyor ve bir an bile gözden uzak tutmuyordu. Şehirde elbette Medi-



Cosme dö Medici iğrenç suratlı çirkin bakışlı bir bankerdi. Parası sayesinde iktidarı elde etti ve Floransa'nın idaresini ele geçirdi. Mediciler iktidarı da onunla başladı. Fakat, asla bir ünvan taşımadı. Ölünce iktidar torunlarına geçti. (Floransa Müzesinden).

ciler'e rakip aileler vardı. Huzursuz ve talihsiz aileler.. Bütün felâketler onların başı üzerindeydi. Bu ailelerin bir ferdi, asla bir kamu görevine talip olamazdı. Kızları istedikleriyle, sevdikleriyle evlenemezdi.. Lorenzo bu gibi evlenmelerin çoğu zaman, rakibi olan aileler arasında tehlikeli yakınlıklara ve bir cephenin kuruluşuna yol açabileceğini aklından çıkarmıyordu.

Bir tarihçi o devri şöyle özetler:

«Lorenzo yönetimindeki Floransa aklın alamıyacağı ölçüde zengin ve mutlu bir şehirdi. Yalnız hür değildi.»

Lorenzo usta bir diplomattı. Okşamayı ve pohpohlamayı iyi bilirdi. Askerlikten ve savaştan hiç anlamazdı ama, İtalyan prenslikleri arasında bitmez çekişmeleri değerlendirmek suretiyle, Floransa'yı bütün prensliklere kolaylıkla hâkim kılabilirdi. Devrinde Avrupa politikasının merkezi ve vazgeçilmez bir siması hâline gelmişti. Macar Kralıyla

yakın dosttu. Mısır hükümdarlarından hediyeler alıyordu. Osmanlı padişahlarının bile desteğini ve sevgisini kazanmıştı.. Floransalılar ona hayrandılar. Lorenzo bu şartlar altında, aileden gelme çirkinliğini, uzun ve biçimsiz burnunu. kocaman miyop gözlerini bile unutmuştu. Zaman zaman, masum şiirler yazarak oyalanmaktan hoşlanırdı.

Derken 1477 kışı geldi çattı. Floransa göklerinde kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı.

Büyük Lorenzo'nun Floransa'da kurduğu mutlak egemenliğe karşılık, Venedikle birleşip onun İtalya'da kurmağa çalıştığı hassas dengeyi bozacak olan, eski bir bakkaldı: Jerom Riario. Bu adam Kilisenin önemli mevkilerinden birine tâyin edilmişti.. Şehir şehir başpiskoposlar tâyin ediyor, politik amacına böylece yaklaşıyordu. Piza'ya da, Medici'ler yerine kendi adamlarından biri olan Francesco Salviatti'yi tâyin etmişti. Öfkeye kapılan Lorenzo yeni başpiskoposu tanımadığını bildirdi. Ama Riario'nun bir güvendiği vardı: Papa Dördüncü Sixt onu destekliyecekti, çünkü amcasıydı.

Vatikan'da oturan adam mert, Herkül yapılı, kendi hesabına çıkar peşinde koşmayan bir Papaydı, ama kalabalık haris ve batakcı bir ailedendi. Ve Roma'da aile kayırma işi çoktan beri almış yürümüşü. Papanın yeğenleri türlü bin dolap çevirip para kazanırken, Kilisenin hazinesi boştu. Rüsvet karşılığı icat edilen çeşitli memuriyetler, Papanın akrabalarına kazanç sağlıyor, ama Vatikan hazinesine de yeni külfetler yüklüyordu. Kilise her vesileyle halka el açmak durumundan kurtulamıyordu.

İşte böyle bir durumda Roma için zengin ve semiz Floransa eyaleti, iştah açıcı bir yemdi. Üstelik Papa'nın maliye bakanı da bir Floransalıydı ve Pazzi ailesine mensuptu. Pazzi'ler Medici'lerin can düşmanıydı. Francesco Pazzi, Lorenzo'dan intikam alma fırsatını elbette kaçırmak istemiyecekti.

Papanın yeğeni Riario, Piza Başpiskoposu Salviatti ve Maliye Bakanı Pazzi aralarında anlaştılar. Lorenzo'yu devirmenin sağlayacağı faydalar konusunda Papa Sixt'i ikna

etmekte hiç de güçlük çekmediler. Papa, böyle bir darbe teşebbüsünü iki elini birden uzatarak kutsadı. Ancak bir şartı vardı:

— İstedığınız gibi hareket edebilirsiniz, dedi; ama insan kanma girmiyeceksiniz.

Darbeciler söz verdiler. Zaten onların hedefi bir, daha doğrusu iki vücuttan ibaretti. Lorenzo ile birlikte küçük kardeşi Julien Medici'yi ortadan kaldırmaları yeterdi. Kan dâvalarının asırlarca uzayabildiği İtalya'da, birini öldürüp diğerini sağ bırakmak, tedbirli bir hareket sayılmazdı.

PAZZİLERİN EVİNDE GİZLİ TOPLANTI

Floransa kapısında ailenin en yaşlısı Jacopo Pazzi'nin evinde gizlice toplandılar. Komploda kullanacakları adamları da çağırdılar. Bunlar, Plütark hayranı ve despotu bir an önce devirmekte acele eden iki genç idealist, iki papaz ve ne olduğu belirsiz bir serseriydi. Lorenzo'ya kesin darbeyi indirme görevi ise, Papalık muhafız taburundan Montesecco isimli bir subaya verilmişti.

İlk adımda bir güçlkle karşılaşıldı: Bir arada öldürmek için Lorenzo ile Jülien'i aynı yere nasıl getirmeliydi? Mediciler kedi kadar çevik, dikkatli insanlardı. Onları yuvalarından çıkarmak için mutlaka bir vesile bulmak gerekiyordu.

Bu vesileyi bilerek veya bilmiyerek bizzat Papa hazırlandı. Henüz 20 yaşında olan küçük yeğenlerinden Rafael Riario'yu Kardinal tayin etmişti. Yeni Kardinal kendi bölgesine giderken Floransa'ya da uğrayacaktı. Şerefine büyük şenlikler düzenlenecek ve iki kardeş Mediciler mutlaka bir arada görüneceklerdi. Pazziler şimdiden alacakları intikam hazırla mutluydular. Medicilerin rızıklarını topraktan sökmekle meşgul oldukları çok uzak senelerde büyük dedeleri Pazzi'nin Floransa Kilisesinin başındaki şanını, şöhretini hatırlıyor, iktidarı yeniden ele geçirme hayali ile şimdiden mest oluyorlardı.

Komplocular ilk darbeyi, Floransa yakınlarında bir kasabada genç Kardinal şerefine düzenlenen kabulde indirmeyi tasarladılar. Ama, o günkü törene Lorenzo yalnız geldi. Kardeşi Jülien rahatsızdı ve bu durum darbenin geciktirilmesini gerektiriyordu. 26 nisan 1478 gecesi ise, bu defa Floransa'da ve Medici'lerin sarayında büyük bir ziyafet vardı. Demek ki, bu yemek, tam harekete geçme zamanıydı. Francesco Pazzi ile adamları plânlarını son bir defa daha gözden geçirerek hazırlandılar. Ama boşunaydı, zira Jülien bu toplantıya da katılmayacaktı.

Yalnız darbeciler daha fazla gecikmenin tehlikeli olacağını da düşünüyorlardı. Her geçen gün, hazırlanan tertibi bilenlerin sayısı artmıştı. Her an ele verilmeleri ihtimali vardı. Son bir fırsat daha çıktı. Ertesi gün öğleden sonra Sainte-Reparate Katedralinde bizzat yeni Kardinal dua edecekti. İki kardeş Medici'ler bu âyine gelmemezlik edemezlerdi.

Rönesans İtalyasında kilise içinde cinayet işlemek pek de mahzurlu sayılmıyordu. Son dakikada, Büyük Lorenzo'yu öldürecek olan Montesecco özür diledi ve artık bu tertibe dahil bulunmadığını bildirdi. İyi ama onun işini kim üzerine alacaktı? Komploya dahil olan 2 papaz, Antonio ve Stefano bu iş için gönüllü olduklarını Francesco'ya bildirdiler. Zaten İtalyanın o devrinde, din adamları askerlerden çok daha haris ve cüretliydi.

Suikast, ekmeğin tam kutsal şaraba batırıldığı an işlenecekti. Çanların çalması harekete geçme işareti sayılacaktı. Kilisede Lorenzo ile Jülien hançer darbeleri altında can verirken Başpiskopos Salviatti de silâhlı adamları ile harekete geçecek ve eyalet sarayını işgal edecekti.

TÜYLER ÜRPERTİCİ SOĞUKKANLILIK

Öğleden sonra saat ikide kiliseye geldikleri zaman darbecileri bir sürpriz bekliyordu: Lorenzo oradaydı, ama bundan önceki toplantılarda olduğu gibi, Jülien yine görünür-

lerde yoktu. Ama, artık kaybedecek vakit de kalmamıştı. Âyin başlamıştı.

Francesco Pazzi ile genç idealist Bandini, kiliseden çıkıp kurbanlarını evinde aramaya gittiler. Jülien ile sohbet ettiler şakalaştılar, ona muzip hikâyeler anlattılar ve kilise-deki âyinde mutlaka bulunması gerektiğine onu inandırdılar. Bu arada Francesco bir punduna getirip Jülieni kucakla-maktan ve elbiseleri altında silâh saklayıp saklamadığını incelemekten geri kalmadı. Bu müthiş soğukkanlılık, sui-kastçıların cinayet arefesinde, kendilerine bu derece hâkim oluşları, Macchiavelli'ye hayranlık telkin edecek ve bu su-ikastı anlattığı eserinde kaatillerden, «Gerçekten iktidara lâyıık kimseler» diye söz açacaktı.

İşte nihayet iki kardeş bir araya getirilmişti. Lorenzo ve Jülien Medici kardeşler en ufak bir endişe duymaksızın âyini izliyorlardı. Bir kilisenin içinde ve Hıristiyanlar ka-labalığının ortasında ileri gelen iki din adamını, diğer ki-lise mensuplarının öldürmeye cesaret edebilecekleri akıl-larının köşesinden geçmiyordu.

KİLİSEDE CİNAYET

Papaz kutsal şarap kabını kaldırdı, çanlar çalmağa başladı. O anda Francesco Pazzi ve Bandini kısa hançerle-rini çektiler. Önce Bandini vurdu: Jülien darbeyi tam göğ-sünün ortasına yemiş, sarsılmış, bir iki adım gerilemiş, sen-delemiş, ve yere yıkılmıştı. Francesco kudurmuşçasına, ü-zerine atıldı, hançerini Jülienin vücuduna delice batırıp çı-karıyordu. İntikam ve öfkeden öylesine bir haldeydi ki, e-lindeki hançerle kendi bacağına da ağır yaraladığını son-radan farkettiler.

Diğer taraftan Antonio ile Stefano da Lorenzo'nun ü-zerine atılmışlardı. Ne varki, bütün niyet ve çabalarına rağ-men bu iki papaz silâh kullanmakta acemi idi. Lorenzo man-tosunu savurarak kendini korudu, ilk darbeleri boğazında hafif bir yara ile atlattı. Ve o anda hançerini çekti. Birden şaşırın acemi kaatiller tereddüde kapıldılar. Suç ortakları-

nın güç durumunda olduğunu gören Francesco ile Bandini yardımı koştular. Hançerlerini kalabalığın arasında, rasgele sallıyorlardı. Bu arada, Medici'nin yakın dostlarından Francesco Nori'yi öldürdüler.. Lorenzo ellerinden kaçmıştı. Kılıçlarını çekerek sadık adamları hemen etrafını almış ve vücutlarını ona siper etmişlerdi. Lorenzo kilisede bir odaya sığındı.

Kilisede müthiş bir karışıklık vardı. Kardinal duayı kesmiş, mihrabın önünde tir tir titriyordu. Kalabalık panik içinde dışarı fırlıyor, bayılanlar, ezilenler oluyor, kadınların feci çığlıkları işitiliyordu. Floransa sokaklarında halk «Yetişin! silâh başına! Medici'yi kurtarın» diye haykırıyordu.

Darbe başarısızlığa uğramıştı. Ve halk Medici'den yanaydı.

Katedralde bu olaylar cereyan ederken, Kutsal âyin çanlarını işiten Başpiskopos Salviatti, 30 kadar silâhlı adamın başına geçmişti. Hazırlanan plâna göre sarayı zaptedecek ve iktidara fiilen el koyacaktı. Sarayın avlusuna kolayca girdiler ve artlarından demir kapıları kapadılar. Telâş arasında bu kapıların içeriden açılmayacak şekilde yapıldığını fark etmişlerdi. Şimdi bir tuzakta idiler.

Salviatti, adamlarından bir kısmı ile Vali Petrucci'nin bulunduğu daireye çıktı:

— Papa hazretlerinin emri ile hareket ediyorum diye başladı.

Petrucci cevap olarak muhafızlarını çağırdı. Üç beş dakika sonra, bütün adamları boğazlanan Başpiskopos Salviatti tutuklanmıştı.

Bu sırada sarayın önündeki alanda nal sesleri işitildi. Gelen, peşinde yüz kadar silâhlı süvari ile, ihtiyar Jacopo Pazzi idi. Bir ağızdan «Hürriyet, hürriyet» diye bağırıyorlardı.

Macchiavelli, «Halk bu çağrıya katılmadı» diyor; Zira Floransalılar, henüz hürriyetle tanışmamışlardı. İhtiyar Pazzi'ye sadece sarayda bulunan asiller cevap verdiler. Elleri geçeni ve en ağır küfürleri savurdular.

Meydanda toplanan kalabalığın arasında kayınbira-deri Semiztori ihtiyar Pazzi'ye seslendi.

-- Bu ne rezalet Jacopo? Durma evine dön! Burada

herkes en az senin kadar Floransa'nın iyiliğini ister ve hürriyetine düşkündür.

Bu sağduyunun ve nemelâzımcılığın sesiydi. Jacopo, cöndü ve adamları ile birlikte şehirden uzaklaştı.

FLORANSA'DA DEHŞET VE ÖFKE

Suikast duyulmuştu. Genç ve yakışıklı Jülien'in öldürüldüğü haberi Floransalıları adeta kudurtmuştu. Petrucci'nin emri ile Başpiskopos Salviatti ile sağ kalan adamları çoktan sarayın duvarlarına asılmıştı. Halk cesetleri yere indirerek doğruyor ve bu kanlı parçalar mızraklar ucunda sokak sokak dolaştırılıyordu. Floransa «Hainlere ölüm!» nidaları ile inliyordu. Büyük Lorenzo çılgınca alkışlanıyor, balkona çağrılıyor, o da boynu sarılı, meydana çıkarak halka, sevgili Floransalılarına teşekkür ediyordu.

Çocuklar bile Pazzi avına çıkmışlardı. Bu ailenin mensuplarından başka, dostları ve hizmetçileri de öldürülüyordu. Köşeye bucağa saklanan, kadın ve köylü kıyafetinde şehirden kaçmaya çalışan tertipçiler bir bir yakalandılar. Sarayın duvarlarında sallanan ceset sayısı durmadan artıyordu. Lorenzo'nun acemi iki papazı Antonio ve Stefano aynı âkıbete uğradılar. Ama başasağı asılmadan önce burunları ve kulakları kesildi.

Halk şimdi de Pazzi'lerin sarayına hücum etmişti. Jülien'in kaatili Francesco bir yatakta, kendi kendine açtığı yaranın ıstırabı ile inliyordu. Etrafına toplananlar küfretmeye, yüzüne tükürmeye başladılar. Çevresini hor gören başkışlarla seyrediyordu. Çırlıçiplak soyarak sokaklarda dolaşırdılar. Daima susuyor, hiç şikâyet etmiyor ve küfredenlerin yüzüne tükürenlerin gözlerinin içine bakmaktan vazgeçmiyordu. Saraya kadar götürdüler. Ganimet olarak bir pencereden halka gösterdiler. Francesco biraz aşağısında sallanan bir ceset gördü. Bacaklarından asılmıştı. Elbisesinden tanıdı: Bu Başpiskopos Salvi idi. Her pencereden bir dostu, bir yakın sallandırılmıştı. Bir tarihçi «ipî onun boynuna geçirdiler» diye anlatır; «sonra beline bir tekme vurdular. Boşlukta sallandı, vücudu birkaç kere Başpiskopos'un

cesedine çarptı, bacakları titredi, son bir defa gözlerini açtı ve halkın küfürlerini artık işitmedi.»

Sadece birkaç saatin içinde genç Jülien'in intikamı, hem de en kanlı şekilde alınmış, yetmişten fazla kadın-erkek, genç ihtiyar yakalanıp, asılmış, boğazlanmış, hattâ paramparça edilmişti. O fecî pazardan dört gün sonra, bir odun yığınının altında iki büklüm, açlıktan ölmek üzere bir Pazzi taraftarı daha bulundu. Bu, kurbanların sonuncusu olabilirdi, ama o kadar ölüme yakın, o kadar perişan bir haldeydi ki, affedildi ve serbest bırakıldı.

İhtiyar Jacopo Pazzi kaçmağa muvaffak olmuştu. Appeninler geçidinde dağ köylüleri tarafından yakalandı. Kendisini bekleyen korkunç sondan en ufak bir şüphesi olmadığı için üzerindeki bütün parayı köylülere verdi ve çabucak öldürmeleri için yalvardı. Fakat bu gayret boşunaydı. Saray muhafızlarına teslim edildi, Floransa'ya getirildi. 27 Nisan sabahı asıldı. Resmi makamlar önce cesedinin Santa Croce'deki aile mezarlığına gömülmesine izin verdiler. Fakat hemen arkasından korkunç bir rivayet ağızdan ağıza yayıldı: İhtiyar Pazzi gömüldüğü günün gecesi kanlı bir hayalet olarak mezarından çıkmış ve iblisle el ele, göğe doğru uçmuştu. Halk dehşete kapılmıştı. Şeytana satılmış bir ruh, bir hayalet bir hortlak, kilisenin kutsal toprağında yatamazdı. Hemen o gece, çıldırmış bir kalabalık Santa Croce kilisesine koştu, Taze kazılmış topraklar öfke ve dehşetle titreyen parmaklar tarafından bir daha kazıldı, deşildi; mörarmış tanınmaz hale gelmiş ceset çıkarıldı. sürüklendi ve ta uzaklara kiliseden çok uzaklara fırlatılıp atıldı. 17 Mayısta, ceset yeniden meydana çıkarılacaktı. Bir grup çocuk, oynamaya gittikleri çayırda Jacopo Pazzi'nin ölüsünü bulmuşlar, boynuna bir ip geçirmişler, kapı kapı dolaştırıyorlardı:

— Açın, açın! Senyor Jacopo Pazzi geldi!

Jacopa Pazzi meselesi böyle tüyler ürpertici olayla sürüp gidince hükûmet işe yeniden el koymaya mecbur kaldı. Ve ceset Rubaconte köprüsü üzerinden Arno nehrine atıldı.

Kaatillerden sadece biri, Jülien dö Medici'ye ilk hançeri

vuran Bandini nasılsa kaçabilmiş, İstanbul'a sığınmıştı. Fakat Lorenzo onun izini bulmakta gecikmedi, geri verilmesini istedi. Fatih Sultan Mehmet bunu kabul etti ve suçlu iade edildi. Tarihçilerin anlattıklarına göre Padişah, kilisede Tanrının huzurunda yapılan bu cinayeti nefretle karşılamış ve suçlunun cezalandırılması için gereken yardımı yapmıştı.

Darbe teşebbüsünden bir sene sonra, 29 aralık 1479'da Bandini Floransa'da idam edildi. Büyük Lorenzo, Leonardo da Vinci'den bu idam sahnesini çizmesini rica etti.

Lorenzo, Pazzi'lerin isimlerine, isimlerinin uyandıracığı hatıralara varıncaya kadar yok etmek istiyordu. Pazzi ailesinden hayatta kalabilmiş olanlar aile isimlerini değiştirmek zorunda kaldılar; kızlarının evlenmesi yasaklandı. Bu emre rağmen evlenmeğe cesaret edecek olanların nikâhları hükümsüz, çocukları piç sayılacak ve bütün siyasi haklardan mahrum olacaklardı. Pazzi ismi bütün resmî kayıtlardan, armaları binalardan, anıtlardan silindi. Ve nihayet, ressam Andrea del Castagno, öğrencisi Botticelli ile birlikte, Kilise'de, Medocilerin bütün düşmanları gibi Pazzilerin de cezalandırıldıklarını ve idam olunduklarını gösteren bir dizi tablo yapmakla görevlendirildi.

İhtiyar Jacopo Pazzi'nin «Hürriyet!» feryadına kulak veren olmamıştı. Acaba Pazzi'lerin Floransa'ya vermeyi vaad ettikleri bu hürriyet nasıl bir şeydi? Şurası muhakkaktı ki, en cömert düşündükleri anlarda bile, hükûmete halkın gerçek anlamıyla katılmasını asla düşünmemişlerdi. Onlar sadece birkaç büyük ve kudretli ailenin, devlete ait bütün işleri ellerinde bulundurdukları ve aralarında, bütün çıkarları, bütün yetkileri paylaştıkları o eski devri özlüyorlar, hayalleri buradan öteye gidemiyordu. Lorenzo, bu düzeni bozmuştu, bu yüzden ona düşmandılar. Lorenzo'ya dış biliyorlardı, çünkü o sırf kendi kuvvetiyle, kişiliği ve iradesiyle Pazzi'lere karşı halkı kullanmasını biliyordu. İhtiyar Jacopo, «Hürriyet!» diye bağırıyordu, tıpkı Romalı senatörlerin Sezar'a karşı «Hürriyet» diye haykırdıkları gibi. Halbuki bu da, diğeri gibi, kuvvetlilerin ve çıkarıcıların, yâni kendilerinin hürriyeti olacaktı.

OSMANLI İMPARATORLUGUNDA:
ŞEYH BEDREDDİN
YENİÇERİLER

ŞEYH BEDREDDİN

Osmanlı İmparatorluğundaki ihtilâller, darbeler, ihtilâl ve darbe teşebbüsleri, genellikle, diğer şark imparatorluklarında olduğu gibi saray çevresinde cereyan etmiştir. Bunlarda başlıca rolleri yeniçeriler oynamışlardır. ~~Yeniçerilerin Genç Osman'ı tahttan indirdikleri 1622 yılı, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.~~ Bu tarihten sonra yeniçeriler padişahların tahta çıkış ve indirilişinde, sadrazam ve vezirlerin tâyîninde sık sık söz sahibi olacaklardır. Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde bunlardan başka sayısız isyanlar da vardır. Ancak bu hareketler biri müstesna bir ihtilâl, ya da ihtilâl teşebbüsü niteliğinde değildir. İstisna, Şeyh Bedreddin hareketidir. Beş buçuk yüzyıl önce (15'inci Yüzyıl başında) doğan ve yayılan bu dinî sosyal hareket, toplum düzenini temelinden değiştirmeyi amaç edinen bir ihtilâl teşebbüsü olarak vasıflandırılabilir.

Yıl 1411. Timurleng'e esir düşen ve esarete ölen Yıldırım Beyazıd'ın şehzadelerinden Musa Çelebi, Edirne'ye girmiş ve Osmanlı tahtının gerçek sahibi olduğunu ilân etmiştir. Ama, Beyazıd'ın esaretiyle Osmanlı Tarihinde başlayan fetret devri devam etmektedir. Çünkü Musa Çelebi gibi, diğer bir şehzade de Bursa'da taht'ın asıl sahibi olduğu iddiasındadır. Kanlı taht kavgası artık bu iki kardeş —Musa ve Mehmet Çelebi'ler— arasında devam edecek ve birinin galebesiyle sonuçlanacaktır. Biri Rumeli, diğeri Anadolu'da padişahlıklarını ilân eden iki kardeş de bunu bilmekte ve buna göre hazırlanmaktadır. Zâten bu iki kardeş, daha önce padişah olduklarını ilân eden kardeşlerini ortadan kaldırarak, onların yerlerine geçmişlerdir. Musa Çelebi, Edirne'de hüküm süren Süleyman Çelebi'yi yenerek, Edirne'ye girmiş, Süleyman kaçarken öldürülmüştür. Amas-

ya Emiri Mehmet Çelebi de İsa Çelebi'yi bozguna uğrattıktan sonra, Bursa'da saltanat sürmeğe başlamış, İsa Çelebi de kaçarken Süleyman Çelebi'nin âkıbetine uğramıştır.

1411 yılının bir başka önemli olayı vardır. Musa Çelebi, üç yıldan beri Edirne'de bulunan bir şeyhi Kazaskerlik (Kadı-askerlik) makamına getirmiştir. Bu şeyhin adı Bedreddin'dir (*). Bedreddin'in Rumeli Kazaskerliğine getirilmesi —o tarihte Şeyhülislâmlık makamı olmadığından— devletin kaza kuvvetinin başı, baş hâkım olması demektir. Bütün kadıların âmiri ve hükümdarın Divan'ındaki en nüfuzlu üye odur. Bedreddin bu önemli yere geldikten sonra hükümdarla sık sık görüşecek, onu etkileyecek ve bu durum Musa Çelebi'nin devlet idaresinde, daha sonra Osmanlı hânedanının ve tarihinin kaderinde rol oynayacaktır.

Şeyh Bedreddin, baba tarafından Selçuklu hânedanına, ya da Selçuk vezirlerinden birine bağlanmaktadır. Bilinen, çocukluğunu Edirne'de geçirdiği ve eğitimine burada başladığıdır. Sonra Bursa, Konya, Kudüs, Kahire gibi o devrin bilim merkezlerinde eğitim görmüş, Arapça, Farsça ile devrinin bilimlerini öğrenmişti. Mekke ve Medine'yi de ziyaret etmiştir. Kahire'de zamanın büyük din bilginlerinden Hane-fi Şeyhi Ekmelüddin'in öğrencisi olmuş sonra Şeyh Hüseyin Ahlâtî'nin tekkesine girmişti. Artık Bedreddin'in adı devrin en büyük mutasavvıfları arasında geçmekte, Mısır'daki Çerkes hükümdarlardan Berkuk, onu oğluna ders vermesi için saraya çağırmaktadır. Bu arada Bedreddin'in Tebriz'e bir seyahati de bilinmektedir. Bu seyahat Timur'un Yıldırım'ı yenilgiye uğratıp, Anadolu'yu kasıp kavurduk

(*) Şeyh Bedreddin, Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmut adıyla tanınmıştır. Bedreddin el-Simavenî, ya da Şeyh Bedreddin Simaveni de denilmektedir. Eseri Varidat'ın kapağında Bedreddin el Simavenî yazılıdır. Simavenî kelimesinin, Simavna'nın, Arzıpçalaştırılmış şekli olması muhtemeldir. (Bezmi Nusret Kaygusuz'un Şeyh Bedreddin Simavenî adlı eseri. İzmir 1957, s. 34).

tan sonra, Semerkand'e dönmekte olduğu ' günlere raslar. Timur, Tebriz'de konaklarken Bedreddin'in ismini duymuş ve onu çağırarak kendisiyle görüşmüştü. Timur'un Bedreddin'i çok takdir ettiği, ona ihsanlarda bulunmak istediği, fakat Bedreddin'in kabul etmiyerek, Tebriz'den uzaklaştığı ve Kahire'ye döndüğü anlatılır. Bedreddin, Kahire'de Hüseyin Ahlâtî'nin ölümü üzerine tekkenin şeyh'i olmuş, ancak, beş altı ay sonra şeyhliği bırakıp memleketine dönmeğe karar vermişti (**).

Bedreddin, Edirne'ye dönerken Şam ve Konya'da bir süre kalmış, sonra Tire'ye gitmişti. Tire'de Börklüce Mustafa ile karşılaştı. Sonraları Bedreddin hareketinde büyük rol oynayacak olan Mustafa, Karaburun'da yaşamaktaydı. Tire'de iken Bedreddin'in ününü duymuş, ziyaretine gitmişti. Mustafa'nın daha önce devrine göre değişik fikirlere sahip olduğu, Karaburun'da Rumlarla çok görüştüğü için Rumca'yı öğrendiği, hristiyanlığı incelediği, gerek dinlerde, gerek devlet idaresinde reform yapılmasını istediği anlaşılmaktadır. Mustafa, Şeyh Bedreddin'le yaptığı görüşmeler sonunda

(**) İsmail Hami Danişmend Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinde (cilt 1, sayfa 161) şöyle demektedir: «Bazı Osmanlı menbalarında Şeyh Bedreddin Simavî diye anılan bu Osmanlı komünisti, Anadolu Selçukîlerinden veya Selçukî vezirlerinden birinin nesline mensup olduğu tahmin edilen Kadı İsrail adında bir âlimin oğludur. Tahminen 1368 tarihlerine doğru Edirne civarındaki Simavna yahut bir rivayete göre Kütahya vilâyetindeki Simav kasabasında dünyaya gelmiştir. Tahsili Konya, Mekke ve Kahire gibi o devrin en mühim ilim merkezlerindedir. Mısır Sultanı Barkuk, Timur-Leng ve muhtelif Osmanlı hükümdarlarıyla münasebet ve temasta bulunmuştur. İlmî seviyesi ve büyük dehasıyla yalnız Türklüğün değil, onbeşinci asırda tekmil İslâm âleminin en mühim ve mümtaz şahsiyetlerindendir.»

ona bağlanmış ve peşinden giderek uzun yıllar yardımcısı olarak çalışmıştır.

Bedreddin, Tire'den sonra Sakız'a geçmiş, orada Sakız Tekfuru ve papazlarla uzun görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmeler sonunda, Tekfurun ve papazların Bedreddin'in fikirlerini benimsedikleri rivayet edilmiştir. Yıllar sonra, Bedreddin hareketine Sakızlıların da yardımında Bedreddin ve Börklüce Mustafa'nın bu görüşmelerinin etkisi olması muhtemeldir.

Bedreddin Sakız'dan geriye dönmüş, Kütahya yoluyla seyahat ederken Domaniç dağlarında Torlaklarla karşılaşmıştı. Onlarla yapılan görüşmeler sonunda da Torlaklar, Bedreddin'i Şeyh olarak benimsemişlerdi. Bedreddin hareketinin bir diğer ileri geleni, Torlak Kemal de bunların arasındaydı.

Bedreddin Edirne'ye geldikten iki yıl sonra Musa Çelebi, Süleyman Çelebi'yi bir baskınla yenmiş ve imparatorluğun Rumeli bölgesine hâkim olmuştu. Edirne'de ününü çok duyduğu Bedreddin'le tanışmış, onun bilgi ve zekâsına hayran olmuş, Bedreddin'i Kazaskerlik makamına getirmiş-

Bezmi Nusret Kaygusuz ise, «Şeyh Bedreddin Simavenî-adlı eserinde (s. 34), Bedreddin'in Edirne yakımlarında, «Simavna kadısıoğlu» diye tanındığını belirtiyor. Son inrail tarafından zaptedildiğini, Osmanlı hükümetinin İsrail'i buranın kadısı olarak tanıdığını, bu sebeple Şeyh'in «Simavna kadısıoğlu» diye tanındığını belirtiyor. Son incelemeler de Bedreddin'in burada doğduğunu göstermektedir. Kaygusuz, Bedreddin'in torunu Halil'in Menakıb-nâme adlı eserine atıf yaparak doğum tarihinin hicrî 760 olduğunu söylüyor. Kaygusuz'un eserinde Bedreddin'in dedesi Abdülâziz'in Selçuk hükümdarı İkinci İzzettin Keykâvus'un torunu olduğu da anlatılmaktadır (s. 27-32) Edirne fethedilince Bedreddin'in babası Kadı İsrail «Simavne'den ayrılarak buraya yerleşmiş ve Bedreddin'in öğrenimi Edirne'de başlamıştır.» (Aynı eser, s. 36).

ti. Börklüce Mustafa da Şeyh'in yanındaydı ve baş yardımcısıydı.

Bedreddin «İnsanların doğuştan eşit olduklarını, bazıların büyük servetlere sahip olup, bazıların ekmeğe bile muhtaç kalmasının ilâhî maksada aykırı düştüğünü» söylüyor, «Müslüman, Hıristiyan, Musevi hep Allah kuludur, kardeşler. Aralarında sevgi bulunması şarttır» diyordu. Bu fikirler Musa Çelebi'nin idaresindeki büyük Hıristiyan topluluklarına da güzel geliyor, Bedreddin'in fikirleri gün geçtikçe yayılıyordu. Fakat, mal ortaklığı ve devlet idaresi hakkındaki fikirlerini o sıralarda açıkça ortaya koymayıp, daha yumuşak şekilde ifade etmiş olması muhtemeldir.

Bedreddin, Kazaskerliğe gelince o devrin Medenî Kanunu sayılabilecek eserini —Câmi el Füsuleyn'i— bir yıl içinde yazmış, bütün kadıların kanuna göre hüküm vermesini sağlamak istemişti.

BEDREDDİN'İN MUSA ÇELEBİ'YE ETKİSİ

Musa Çelebi, tabiidir ki sık sık görüştüğü, büyük değer verdiği ve Kazaskerliğe getirdiği Şeyh Bedreddin'in etkisinde kalacaktı. Bedreddin'in Müslümanlarla, Hıristiyanlar arasında fark gözetmemek, halkı beylere ezdirmemek, beylerin zulmünden ve tagallübünden kurtarmak, zâlim beylerin malını zulme uğrayanlara vermek, devlet idaresinde, beylere değil, halka dayanmak şeklindeki düşüncelerini benimsemeye başlamış, beylerden yüz çevirmişti. Bu bir bakıma, hükümdarın çevresindeki aristokrat sınıfa cephe almaya başlaması demekti.

Onbeşinci yüzyıl başlarında beyler, birer küçük hükümdar durumundaydı. Beylik ettikleri topraklarda istedikleri gibi asar, keser, mahkeme emrine ya da saraya danışmaya lüzum görmezlerdi. Beylikler babadan oğula geçer o topraklarda yaşayanlar beyin kulları olarak mal gibi devrederlerdi. Gazi Evrenos Bey Musa Çelebi'nin bir dâvetini bile reddetmiş, gözlerinin görmediğini bahane olarak ileri sürmüştü.

Musa Çelebi Bedreddin'in fikirlerine uygun olarak; önce beylere malî sorumluluklar yüklemiş, haksızlığını ve zulmünü tesbit ettirdiği beylerin emlakini ellerinden alarak güvendiği adamların idaresine vermiş, daha sonra halktan adamları önemli mevkilere getirmeğe başlamıştı. Kör Şahmelik adında bir halk adamı vezir olmuş, çobanlıktan yetiştirme Koyun Mûsa diye tanınan bir adama, sarayda önemli bir mevki vermişti. Bazı sancakların idaresi için de halktan adamlar seçti. Bu arada dâvetini kabul etmeyen Evrenos beyi zorla huzuruna getirterek göz dağı vermiş, Mihaloğlu Yahşi, Borak Bey, Sinan Bey, Çandarlı İbrahim Paşa gibi beyleri sindirmişti. Direnen ya da eski tutumlarında devam eden birçok bey idam edilmişti.

Musa Çelebi'nin beylerin saltanatına son vermeye ve malî külfetler yükleyerek emlak müsaderesine başlaması, bazı beyleri idam ettirip, önemli mevkilere halktan adamları getirmesi, beyleri dehşete düşürmüş, hepsi ondan yüz çevirmişti. Bazıları Mehmet Çelebi'nin Rumeli'ye geçmesini bekliyor bazıları da bir fırsatını bulup Musa Çelebi'yi terk ediyordu. Bunların birincisi Çandarlı İbrahim Paşa oldu. İbrahim Paşa, Bizans'ın taahhüt edip vermediği bir haraç meselesini görüşmek üzere Musa Çelebi tarafından gönderilmesini fırsat bilerek, Bizans İmparatoruna sığınmış ve onunla Mehmet Çelebi lehine bir anlaşma yapmıştı. Bu durum üzerine, Musa Çelebi, Bizans'a yürüdü ve şehri kuşattı. Fakat, Mehmet Çelebi'nin Rumeli'ye geçmek üzere olduğunu haber alınca kuşatmayı kaldırdı.

Mehmet Çelebi, taht kavgasındaki son rakibini de ortadan kaldırmak için, Bizans İmparatorunun, Musa Çelebi'ye karşı beraber hareket teklifini kabul etmiş, Bizans'a gelerek İmparatorla bir ittifak anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmadan sonra bir Bizans kuvvetinin de katılmasıyla Musa Çelebi'ye karşı yürüdü.

İki kardeşin kuvvetleri Bizans yakınlarında İnciğiz mevkiinde karşılaştı (1412). Musa Çelebi'den nefret eden ve ondan intikam almak için fırsat kollayan bazı beyler bu

savaş sırasında, Mehmet Çelebi'nin saflarına katıldılar. Buna rağmen, askerleri tarafından sevilen Musa Çelebi, iki karşılaşmadan sonra savaşı kazanmış. Mehmet Çelebi yaralı olarak Bizans'a çekilmek zorunda kalmıştı (*).

Bu savaştan sonra diğer hükümdarlar da, Musa Çelebi'nin o zamanki toplum düzeni için tehlike olmaya başladığını görmüş ve Osmanlı ülkesinin hâkimiyeti tüm olarak Musa Çelebi'nin eline geçerse kendi düzenlerinin de yıkılacağını düşünerek telâşlanmışlardı. Bu düşünce ile Sırp Kralı Lazar, Bizans İmparatoru Paleologos, Dülkadir Beyi, Mehmet Çelebi ile Rumeli beyleri kader birliği yaparak birleşmişler ve ne pahasına olursa olsun Musa Çelebi'yi ortadan kaldırmağa karar vermişlerdi.

MUSA ÇELEBİ'NİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Bir yıl sonra (1413 temmuzunda), Mehmet Çelebi ile Anadolu ve Rumeli beylerinin idaresindeki birlikler, Sırp, Bizans ve Dülkadir orduları ile birleşerek Edirne üzerine yürüyordu. Musa Çelebi bu büyük kuvvetler karşısında tutunamamış ve ordusuyla beraber Bulgaristan içlerine doğru çekilmek zorunda kalmıştı. İki ordu nihayet Çamurluova'da bir meydan savaşı verdi. Musa Çelebi savaşı kaybetti. Bir rivayete göre, çekilirken, bir rivayete göre de esir edildikten sonra öldürüldü. Şeyh Bedreddin savaş sırasında Mu

(*) İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisinde (cilt 1, sayfa 164) şöyle diyor: «Bazı yeni garp müelliflerine göre Şeyh Bedreddin'in nüfuzu altıddâ kalan Musa Çelebi'nin halk kütlesine dayanarak Rumeli'deki Osmanlı aristokrasisine cephe alması, Rumeli beylerinin Mehmet Çelebi'ye iltihakıyla neticelenmiş ve Mehmet Çelebi üzerinde Bizans İmparatorunun dâveti kadar bu vaziyetin de tesiri olmuştur. (...) Bu vaziyete göre İngiliz muharebesi on beşinci asır başlarında demokrasi ile aristokrasinin mücadelesi şeklinde tefsir edilmektedir.»

sa Çelebinin yanındaydı ve savaş sonunda Mehmet Çelebi'nin eline düşmüştü (**).

BEDREDDİN İZNİK'E SÜRÜLÜYOR

Çelebi Sultan Mehmed, artık, imparatorluğun Rumeli ve Anadolu bölgelerinin hükümdarı, tahtın tek ve rakipsiz sahibi olmuştur. Onun fermanıyla Rumeli beyleri beyliklerine kavuşmuş, yine onun fermanıyla c devir düzeni için büyük bir tehlike sayılan Şeyh Bedreddin, eşi, kızı ve oğluyla beraber sıkı bir muhafaza altında İznik kasabasına sürgüne gönderilmiştir. Padişah, Şeyhin hayatı boyunca bu kasabada göz altında yaşamasını istemektedir.

Bedreddin'in ardından Börklüce Mustafa da İznik'e gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Ailesi ile yardımcısının da yanında oluşu, Şeyhin sürgün hayatındaki acıyı biraz olsun hafifletecektir. Şeyh, zamanını eserler hazırlamak, dersler vermek ve kendisini görmek için uzak, yakın illerden gelenlerle görüşmekle geçirecektir. Bu sürgün yılları içinde, sonraları «Bedreddinîlik» diye isimlendirilecek olan hareketin fikir temelleri açık ve kesin olarak ortaya çıkacaktır.

Şeyh, gerek eserlerinde, gerek sohbetlerinde görüşlerini şöyle özetlemiştir: «Tanrı, yarattıklarından ayrı değildir. Alem eskidir. Dünya ve ahret farkları itibarîdir. Beden âlenî, kalkarsa ruhlar ve mücerret şeylerden hiç bir şey kalmaz. Dünya ve ahret, madde ve ruh âlemi birbirine paralel, aynı zamanda ezeli ve ebedîdir. Beden için beka yoktur. Cennet ve cehennem Dünyadaki iyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki tatlı ve acı tezahürleridir. İnsanı hakka doğru götüren her şey melektir. Aksi yola sürükleyen şeyler ve insan-

(**) «Bu Savaş ve Musa Çelebi'nin Ölümü (. . .) bazı müsteşriklerce Musa Çelebi'nin temsil ettiği sosyal tehlikeye karşı, bütün aristokrat ve muhafazakâr kuvvetlerle devletlerin birleşmesinden hâsıl olmuş bir zafer şeklinde izah edilir.» (İ. H. Danişmend; Osmanlı Tarihi Kronolojisi c. 1, s. 166).

daki şehvanî kuvvetler şeytandır. Cismanî unsurlar mutlak zevâl ve fena bulacaktır. İsa ruhuyla diri, bedeniyle ölüdür. (*)

«Tanrı Dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiştir. Erzak, melbusat, davar, arazi ve bütün toprak mahsulleri umumun müşterek hakkıdır. İnsanlar hilkaten ve tabiaten mü savidir. Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle, diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalması ilâhi maksada muhaliftir.

Nikâhlı kadınlar iştirâkten müstesnadır. Bu birlik haricinde kalan her şey insanların müşterek malıdır. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim. Sen benim eşyayı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Emlâkimize karşılıklı tasarruf edebilmeliyiz.

Allah, vaz'ettiği kanunlardan hakkı ile istifade etmek için insana akıl ve izan vermiştir. Herkes kendi aklının muhiti dairesinde Allahın emirlerini kabul eder. Birinin muhiti, itikadî diğerlerinininkine benzemediği için cebir ve şiddet göstermek muvafık değildir. Fikir ve vicdan tabiat düzenliğinin mahsulüdür, cebrin tesirinden masundur. Gerek müslümanlıkta, gerek hıristiyanlıkta ulemanın ve papazların hataları ile nice bid'atlar ihdas olunmuştur. Bunlar kaldırılırsa din bir olur. Hıristiyanların Allaha ibadet ettiklerini inkâr eden dinsizdir. Müslüman, hıristiyan, musevî, mecusî hep Allah kuludur, birdir, kardeşir. Aralarında sevgi ve uhuvvet bulunması şarttır. Onların ihtilât ve muhabbetleri sayesinde hak bâtıla galebe eder. Matlub ve gâye gürültüsüz kendiliğinden hâsıl olur.

Zulüm ve tagallüp mahsulü olan bir hükûmetin tecavüzlerini hoş görmek ve emirlerine itaat etmek kat'iyen caiz değildir. Saray, saltanat, yeniçeri ve muharebe hep zulüm eseridir. Tekkeler, dervişler, âlimler de zulüm ve tagallüp mahsulüdür. Onlar da zulüm ve tagallübe âlet oluyorlar. Hükûmet, Zaman-ı Saadette olduğu gibi millet tara-

(*) İslâm Ansiklopedisi. Sayfa 444 - 446. Bedreddin Simâvî maddesi.

findan intihap olunmalıdır. Herkes tam bir hürriyet içinde kendi fikir ve mesleğinin sahibi olabilmeli, komşusunun meslek ve mezhebine hürmet etmelidir. (*)

Şeyh Bedreddin'in fikirleri, halifeleri olarak kabul edilen Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ile kendisini ziyaret edenler tarafından yayılıyor. Bedreddin taraftarları gün geçtikçe çoğalıyordu. Bazı medrese öğrencileri ile Kazas-kerliği sırasında maiyetinde çalışmış olanların büyük kısmı da fikirlerinin yayılmasında önemli rol oynuyorlardı. Bu fikirleri benimseyenler yalnız Türkler değildi. Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında da şeyhin taraftarları vardı.

ANADOLU'DA BEDREDDİN HAREKETİ

Bedreddin'in İznik'e sürgün edilmesinin üzerinden yedi yıl geçmişti. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, memleketlerine dönmüşler ve Bedreddin'in fikirleri etrafında onbinlerce kişiyi toplamışlardı. Bu fikirlerin ilk uygulaması Karaburun'da yapılmıştır, denilebilir. Bedreddin taraftarları bu bölgeye hâkim olmuş, din, ırk, milliyet farkları gözetmemek, toprağı beraber işlemek beylik paşalık tanımamak gibi fikirleri uygulamaya başlamışlardı. Bu Bedreddin hareketinin başlaması demekti. (**).

Karaburun'daki durumun Osmanlı devletinin bütünlüğü için bir tehlike olduğuna karar veren Çelebi Sultan

(*) Şeyh Bedreddin Simavenî adlı Bezmi Nusret Kaygusuz'un eseri. İzmir 1957. Sayfa 77.

(**) Bazı tarihçiler ve yazarlar Bedreddin'i sadece bir mezhep kurucusu veya bir doktrin koyucu olarak görmekte, saltanat, ya da kurulacak yeni bir devletin başkanlığı iddiasında bulunmadığını ileri sürmektedirler. Bazıları ise Bedreddin'in fikirlerini bizzat gerçekleştirmek istediğini, yeni bir düzeni bizzat kurmak için harekete geçtiğini söylemektedirler. İslâm Ansiklopedisinin Bedreddin Simavî maddesinde (s. 46) şöyle deniliyor: «Şeyh Bedred-

Mehmet, Saruhan valisine derhal bu hareketi bastırmasını emretmişti. (Vali Süleyman Bey, Bulgar Kırâlnının oğluydu ve müslüman olmadan önceki adı Sisman'dı).

Börklüce Mustafa, Saruhan valisinin büyük bir kuvvetle gelmekte olduğunu öğrenince savaşa hazırlandı. «Toprağı ve hayvanları ortak malları olarak kullanan saçları kesik ve başları açık» Bedreddinîler «Dede Sultan» diye hitap ettikleri Börklüce'nin çağrısı üzerine silâhlanmış, Karaburun'un dağlık geçitlerini tutmuşlardı. Türkmen topluluklarının, Yahudilerin, Sakızlı Rumların ve diğer adalılardan da bulunduğu bu kuvvetle Süleyman beyin kuvvetleri arasındaki çarpışmalar Stilaryos dağının geçitlerinde sonuçlandı. Vali ve emrindeki askerlerin büyük kısmı öldürülmüştü.

Bu çarpışmalardan sonra Börklüce ile taraftarlarının kuvveti artmış, binlerce kişi daha saflarına katılmıştı. Çok geçmeden Saruhan'ın yeni valisi Ali Bey, üzerlerine yürüdü. Ama bu kuvvet de Bedreddinîler karşısında eridi. Vali ve kurtulabilenler Manisa'ya çekilmek zorunda kalmışlardı.

Yine o günlerde Torlak Kemal, Manisa bölgesinde ha-

din, halkın müşahhas ve mevhum putlardan yüz çevirmesini isterken, kendisini ileri sürmüş ve bir sözü ile ordular teşkil ederek, dilediği gibi devletler devirmeyi kurmuştu. Nitekim Heşt Behiş sahibinin nakline göre, şeyh gaipten aldığı emir ve işaretle, kendisine inananlarla birlikte âlemi elde etmek için, meydana çıkacağını, ve ülkeleri kendi adamları arasında taksim edeceğini, ilim kuvveti ve tevhid sırrının tahakkuku ile, taklitçilerin millet ve mezheplerinin temellerini yıkacağını ve bazı haram olan nesneleri helâl kılacağını söylemekte idi. Buna göre, şeyh, kendine inananlardan bir devlet kuracak, Osmanlı toprağında yaşayan ahâli arasındaki din farkını ortadan kaldıracak, müslüman olmayanlar bile bu ülke taksiminden faydalanacaklardı.»

rekete geçmiş, çevresinde binlerce kişi toplanmıştı. Muğla ve Antalya bölgeleri de hareketi desteklemeye başlıyordu.

İki valinin yenilgisi ve binlerce kişilik kuvvetlerin Börklüce karşısında erimesi, Padişahı ve beyleri endişelendirmişti. Padişah o sırada Selânik kalesinin fethiyle uğraşıyordu. Kaynaşmakta olan Batı Anadolu'dan, özellikle Alevî olan Türkmenlerden asker toplayıp Börklüce ile Torlak Kemal'in üzerine yürütmek de imkânsızdı. Bunun için Amasya valisi Şehzâde Murad'ı bu hareketi bastırmakla görevlendirdi. Şehzâde Murad henüz on iki yaşında olduğundan Bayezid Paşa'yı onun mâiyetine verdi. Savaş tecrübeleri olan ve çok iyi teçhiz edilen bir ordu Manisa ve İzmir'e doğru yürüdü.

«Amansız savaşlar oldu.» Börklüce Mustafa'nın emrinde çarpışan Bedreddinîlerin sayısı on bini buluyordu. Fakat karşılarında düzenli ve üstün bir ordu vardı. Bir rivayete göre, Tire'de, bir rivayete göre Karaburun'daki son savaşta dört bin kadar Bedreddinî öldürüldü. Börklüce yaralı olarak ele geçirildi, diğer esirlerle beraber Aydın'daki Ayasuluğ'a götürüldü. Orada Börklüce ile taraftarlarına, inançlarından vageçirmek için çeşitli işkenceler yapıldığı ama bir sonuç alınamadığı anlatılır. Börklüce'nin taraftarları, onun gözleri önünde idam edilmiş, «Dede Sultan, yetiş!» diye bağırarak can vermişlerdi. Sonra Börklüce çarmıha gerildi. Çarmıha gerilmiş halde bir devenin üstüne konularak, şehirde gezdirildi. Ceneviz'lilere başkâtip olarak hizmet etmiş olan Dukas, «Börklüce'yi parçaladılar ve on vilâyeti dolaştılar, gidereceklerini giderdiler, bey kullarına timar verdiler» diyor.

Börklüce'nin öldürülmesinden sonra Şehzâde Murad'ın başında bulunduğu ordu Manisa'ya, Torlak Kemal ve iki bini bulan taraftarlarının üstüne yürüdü. Yüzlerce kişi bu çarpışmalarda kılıçtan geçirildi, yakalanan Torlak Kemal Manisa'da asıldı.

Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in İzmir ve Manisa bölgelerinde harekete geçtiklerini öğre-

nince, İznik'ten kaçmış, Kastamonu'ya İsfendiyar beyinin yanına gitmişti. Oradan bir gemi ile Karadeniz'e açıldı. Eflâk kıyılarına ulaştı. Bedreddin'i Kazaskerliği zamanından tanıyan ve Çelebi Mehmet'e de düşman olan Eflâk Beyi Mirçe ona çok iyi kabul göstermiş, bazı yardımlarda bulunmuştu.

Bedreddin'i bir süre sonra Silistire yoluyla geldiği Deliorman'da görüyoruz. Dobruca'nın güneyinde ve Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Deliorman, Bedreddin'den iki yüzyıl önce Babaîler'in yurdu olmuştu. (On ikinci yüzyılda, Sivas ve Amasya'da Baba İshak'ın liderliğinde teşkilâtlanan Babaîler Kayseri'ye kadar bütün bölgeye hâkim olmuş, Baba İshak'ın saflarına otuz bin silâhlı katılmıştı. Babaîlik şîîliğin bir mezhebiydi. Selçuk hükümdarı Gıyaseddin Keyhusrev, Baba İshak'ın büyük bir tehlike olmaya başladığını görünce üzerine büyük bir ordu göndermiş, Babaîler yenilmiş, yakalanan Baba İshak idam olunmuştu. O zaman binlerce Babaî Deliorman'a yerleşmişti. Bedreddin'in Deliorman'ı seçmesi, bu bakımdan daha uygun bir çevre olmasıyla anlatılmaktadır).

YAKALANMASI VE İDAMI

Bazı tarihçilere göre Bedreddin taraftarlarını çoğaltmak için birçok illere mektuplar göndermiş ve şöyle demişti:

«Ey haklarını kaybetmiş olanlar, kıyam edin. Mustafa ve Kemal Torlak halife ve dailerimizdir. Halkı doğru yola câvet için göndermişizdir. Göz işaretiyle âlem mülkünde zuhur ve hurucu mürid ve mutemedlerimize helâl kıldık. Memleketi irade ve itikat edenlere taksim eylemek, ilim kuvveti ve sırrı tevhidin hakikatı ile taklid ehlinin millet ve mezhep kanunlarını iptal etmek ve boşuboşuna haram sayılan bazı şeyleri meşreb vüs'atiyle helâllendirmek muradımızdır.»

Ve Bedreddin'in çevresinde binlerce kişi toplanmıştı.

Fakat Deliorman'daki hareket gelişirken, Börklüce ile

Torlak Kemal'in öldürüldükleri haberleri gelmiş, bir süre sonra da Şeyh Bedreddin yakalanarak Serez'e, Çelebi Sultan Mehmed'e götürülmüştü. Tarihin bu noktaları biraz bulutludur. Bazı tarihçiler bir savaştan sonra Bedreddin'in yakalandığını, bazı tarihçiler ise Deliorman'da Bedreddin taraftarları gibi görünen Padişahın adamları tarafından yakalanıp götürüldüğünü yazarlar (*).

Bedreddin, Serez'de Çeebi Sultan Mehmed'in karşısına çıkarılmış, Padişah sormuştu:

— Neden benzin sarı?

Bedreddin,

— Güneş, batacağı zaman sararır, demişti.

Birkaç gün sonra Padişahın emriyle Bedreddin'i yargılamak için ulemâ'dan bir divan kurulmuş, Mevlâna Haydar adlı biri «Şer'an katli helâl, ama malı haramdır» diye fetva vermişti. Bu fetva üzerine Bedreddin, Serez çarşısında bir nalbant dükkânı önünde hazırlanan sehpa'ya götürüldü, elbisesi çıkarıldı, çırlıçplak halde, asılarak idam edildi. (1420). (**).

(*) Bezmi Nusret Kaygusuz'un eserinde (S. 96-97), Bedreddin'in bir saltanat dâvasında bulunmadığı, tenkili için de bir savaş olmadığı ileri sürülüyor ve Padişah'a iltica etmek için yola düştüğü anlatılıyor.

(**) Bedreddin'in, kendi idam fetvasını da imzaladığı hakkındaki bir rivayet vardır. Bedreddin, idamından sonra Serez'de taraftarlarının yaptırdığı bir türbeye defnedilmiştir. Rumelinin istilâsı esnasında mezarından çıkarılan kemikleri İstanbul'a getirilmiştir. Sultan Mahmut Türbesindedir.

YENİCERİ DARBELERİ

Yeniçeriler, asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli teşkilâtı, temel direği ve zafer unsuru olmuşlardı. Fakat, duraklama ve gerilemeyle beraber bu teşkilât da gerileyerek dejenere olacak ve Michel Mourre'un deyişiyle «Osmanlı Tarihinin orta çağı üç asır gecikmeyle kapanacaktı.»

Osmanlı devleti tarihi içinde Yeniçeri Ocağı kurulması çok önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yeni teşkilât dünya askerlik tarihinde benzerine raslanmamış ve raslanmayacak yepyeni bir ordu düzeniydi. **Esası, Osmanlı Türklerince zapt edilmiş topraklarda yaşayan yabancı asıllı halklar arasından toplanacak sağlıklı ve gürbüz erkek çocukların çok sert, çok sıkı bir askerî disiplin içinde ve gerçek Müslüman Türk askerleri olarak yetiştirilmesi**ydı.

Orhan Gazi'nin oğlu Sultan Murad'ın temelini attığı yeni nizam, kısa zamanda bütün Avrupa'yı dize getiren yenilmez bir ordu haline geldi. Osmanlı devletinin her geçen gün yeni bir kale, yeni bir ülke, yeni bir hükümdarlık fethettiği zafer yılları boyunca yeniçeriler Orta Avrupa'ya kadar batı dünyasını sınır sınır, kale kale, korkuttular yendiler. Ordu kudretli padişahlar elinde ve emrinde hükümdara kö-rükörüne bağlı bir teşkilât olarak savaştı, hizmet etti. Ne var ki imparatorluğun kudretten düşmesiyle bu dev ordu da devlet düzenini sarsan bir eşkiya kalabalığı haline gelmeye mahkûmdu.

Yeniçeri ocağının siyaset alanındaki kudret ve hâkimiyeti on beş ve on altıncı yüzyıllarda gittikçe artarak devleti korkutur hâle gelmişti. Fatih Sultan Mehmet devrindeki Yeniçeri ordusu Osman devrinde iki misline çıkmış bulunuyordu. Ama bu defa İstanbul'u yabancı bir istilâ or-

dusu gibi sömüren; başıboş; gözü kanlı bir ordu söz konusuydum.

YENİÇERİLER, SULTAN MUSTAFA'YI İNDİRİYOR

Bahtsız padişah İkinci Osman tahta bir askeri darbe ile çıkmıştı, tahttan indirilmesi ve öldürülmesi de bir askeri ihtilâl sonunda oldu.

İkinci Osman'dan önce padişah olan Sultan Mustafa uzun yıllar mahpus kalmıştı. Osmanlı Hânedanının en zavallı, en budala prensiydi. 25 yaşında tahta çıktığı zaman deliliğini pek az kişi biliyordu. Ama kısa bir süre sonra sokaklara altın saçması, huzuruna giren vezirlere el işaretleri yapması, bazılarını tekmelemesi, gerçeği ortaya çıkardı. Hele saraydaki iç oğlanlarına, sakallarına inci dizdirdiği öğrenilince koca bir imparatorluğun başında bir delinin bulunduğu kimsenin şüphesi kalmadı.

Padişahın anası (Valide Sultan) da asker ve halk arasında oğlunun deliliğinin duyulduğunu ve aleyhinde konuşmalar yapıldığını öğrenerek telâşa kapılmıştı. Bu arada ulemadan biri Valide Sultana oğlunun padişahlığını devam ettirmek istiyorsa diğer kardeşlerini ortadan kaldırtmasını ve tahta rakipsiz olmasını tavsiye etmişti. Bu tavsiye nasılsa duyuldu ve o zaman devletin ileri gelenleri hânedanın sona ermek tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu anladılar. Yeniçeri ve sipahilerin ileri gelenleri gerekli hazırlıkları yaptılar. Sarayın avlusunda askere para dağıtılacağı günü darbe günü olarak seçtiler. Her şey kolayca ve plânlandığı gibi cereyan etti. 1618 yılının bir şubat günü saray bahçesinde bulunan asker, kızlarağasının da yardımıyla Sultan Mustafa'yı ve anasını mahbeslerine kapattı. 14 yaşındaki kardeşi Osman'ı tahta oturttu.

İkinci Osman on dört yaşında bir çocuk padişahı ama, diğer kardeşlerinden farklıydı. Osmanlı geleneklerine göre yetiştirildiğinden ilk iş kendisine rakip gördüğü kardeşi Mehmet'i öldürtmek için ulemadan fetva istemek oldu.



Bir askerî ihtilâlle tahtını ve sonra hayatını kaybeden genç Osman'ın (II. Osman) çocukluk resmi. (Fransa Millî Kütüphanesinden).

Şeyhülislâm bu isteği tereddütle karşılamış, genç padişaha, «Sultanım, hânedanınız arasında tahta çıkmaya lâyık pek çok erkek yoktur. Şehzadenin öldürülmesi Ali Osman'ı kısırlaştırabilir» demişti. İkinci Osman bu red cevabı üzerine fetvayı baskı yaparak Kadıaskerden aldı ve derhal kardeşini boğdurttu. Bu yüzden saltanatı boyunca ulemâdan uzak durdu. Ama ulemâ da bunu unutmayacaktı.

Lehistan bozgunu, ıslâhat yapma hevesiyle etrafını kıran genç ve haşin padişaha karşı sinsi sinsi uyanan muhalefetin birden ve şiddetle su üstüne çıkmasına sebep oldu. Ordu, padişahı açıkça suçlandırıyordu. İstanbul halkı ise âsâyişin temini adına alınan zâlim kararlardan bıkmıştı. İkinci Osman birşeyler yapmak istiyordu. Ama kararları isabet-sizdi. Mizacı haşin ve kırıcıydı, üstelik gençti, tecrübesizdi. Haremdeki kadınların tesirinden kurtulamıyordu. Islâhat hareketlerinin karşılaştığı mukavemet onu huysuz bir insan yaptı. Lehistan bozgunu ise bu huysuzluğu zâlim bir ruh haline çevirdi.

İkinci Osman içki ve tütün yasağı koymuştu. Geceleri, kıyafet değiştirerek ve yanına en güvendiği vezirlerinden birini alarak şehirde dolaşıyor, gizli meyhaneleri basıyor, suç üstü yakalananları bağlattırıp denize atırıyordu. Bu gece baskınları sırasında yakalanan yeniçeriler de bu fecî ölümden kurtulamıyorlardı. Böylece, gitgide artan zulümle birlikte İkinci Osman'a olan muhalefet de artıyordu. Padişahı ordu da sevmiyor, cimriliğini affetmiyordu. Lehistan harbi sırasında, meydan muharebelerinde yeniçerilere, öldürdükleri her düşman için verilen mükâfatı, ulûfeyi vermemiş, en iyi Türk ailelerinin çocuklarından meydana gelmiş olan sipahilere ağır hakaretlerde bulunmuştu.

İsyan, 1622 yılı ilkbaharı başında, birden patlak verdi. Padişahın hacca gideceği açıklanmıştı. Bu haberde alışılmamış, beklenmedik bir şey yoktu. Padişah, hacca gidebilirdi. Ne var ki İkinci Osman için durum bu kadar basit değildi. Genç padişahın, Arap ülkelerine, Mısır ve Suriye'den asker toplamak ve böylece yeniçeri ve sipahi teşkilâtını dağıtmak niyetiyle gideceği söyleniyordu.

Padişahın hacca gideceği haberi, bir çok kereler geri bırakıldıktan sonra nihayet 17 mayısta resmen açıklandı. Hemen o günün gecesi yeniçeri ve sipahiler kışlalarında bir araya geldiler. Gece heyecanlı tartışmalarla geçti. Orduda, elek üstü yeniçeri ve sipahi birliklerinin dağıtılmasıyla başlayacak askerî bir reformdan söz ediliyordu. Böyle bir ha-



Yeniçeri ağası ve bir yeniçeri (Venedik Cumhuriyetinin 1470'de ikinci Selim'le savaş halindeyken hazırlattığı bir vesikadan).

rekete engel olmak için hemen tedbir almak gerekti. İslâhat hareketlerine kalkışacak devlet adamlarına karşı fetvâ vermesi için Şeyhülislâm Esat Efendiye bir heyet yollanmasına karar verildi.

Yeniçeri ağaları sordular: «Padişahı islâhat hevesine sürükleyenlere ölüm cezası verilmesi din ve hukuk bakımından câiz midir?» Şeyhülislâm bu soruya: «Caizdir.» cevabını verdi. O zaman yeniçeri ve sipahiler vicdan rahatlığı ile yapacakları hükûmet darbesinin hazırlıklarına giriştiler.

18 ve 19 mayıs geceleri kararsızlıkla geçti. Yeniçeri ve sipahiler kışlalarından çıkmadılar, devamlı tartışmalar yapılıyordu. Bu arada padişaha bağlı bazı birliklerin saray etrafında mevzi aldığı, padişahın bu birliklere silâh ve cephaneye dağıttığı haberi yayılmıştı.

Nihayet 19 mayıs sabahı gün doğarken kışlaların kapıları açıldı. Sabah namazlarını henüz kılmış olan askerler dışarı çıktılar. Toplanma yeri olarak At Meydanı seçilmişti.

At meydanında isyancıları on iki kadar sarıklı bekliyordu. Yeniçeri ve sipahiler bu defa ulemâ ile müzakereye giriştiler. İhtilâlin başarıya ulaşması için din ulularının araya girmesi şarttı. Yeniçeriler ulemâdan, padişahın altı vezirinin idam fermanı olan fetvâları istediler. Ulemâ önce itiraz etti, müzakereler sonunda ise askerin isteğini kabul etmek zorunda kaldılar. Yeniçeriler böylece, kanlı entrikalarına âlet etmeyi başardıkları sarıklıların saraya giderek fetvâları padişaha bizzat vermeleri kararına vardılar.

FETVA İLE BAŞLAYAN KANLI İHTİLAL

İkinci Osman, yeniçerilerin isteklerini dile getiren sarıklıları soğukkanlılıkla karşıladı. Onların heyecan ve korkuyla işaret ettikleri yakın tehlikeye inanmıyordu. Onlara:

— Korkmayın, dedi. başsız, plânsız bir sergerde alay bu. Hiç bir şey yapamazlar.

Din adamları genç padişaha, yeniçerilerin istedikleri vezirlerin kellelerini almadan kışlalarına dönmiyeceklerini ısrarla söylediler. Bu son yüzyılın bir geleneği olmuştu artık. İkinci Osman böyle bir isteği yerine getirmeyeceğini kesin olarak bildirdi.

Sarayda bu konuşma olurken At Meydanında kalabalığın öfkesi, heyecanı gitgide artıyordu. Din adamları geri gelmiyorlardı, demek padişah isteklerini kabul etmemişti. Havada kılıçlar savrulmaya, nâralar atılmaya başladı. Sonra, birden, kalabalıktan kopan ilk grup sokaklara daldı ve saraya doğru yürüdü. Sokakların iki yanında biriken halk da isyancı yeniçerilere katılmaya başlamıştı. Gitgide büyüyen bu gözü kanlı kalabalık, İkinci Osman'ın dediği gibi, başsız, plânsız, kararsız bir kalabalıktı ve hareketin asıl tehlikesi buradan geliyordu.

İsyancılar çok geçmeden sarayın önüne gelmişlerdi. En gözüpek olanlar sokuldular ve büyük, süslü kapının (Bâbı hümayun'un) kilitli olmadığını gördüler. (Bostancılar ihanet etmişlerdi). İkinci kapı (orta kapı) da kilitli değildi. Son

ra Bâbüssaade geçildi. Basit fânilerin ayak basamadıkları sırlı ve yasak bahçeye girmek cesaretini gösteren isyancılar için artık geriye dönüş yoktu. Bu ândan itibaren onlar kendi hayatları ile kumar oynuyorlardı. Korkunun eklendiği öfke ve heyecan, çabuçak kanlı bir çılgınlık hâlini almıştı. Kalabalık nihayet sarayın içine akmağa başladı. Haremağaları korkmuş, kaçmışlardı. Birden kalabalıktan bir ses yükseldi:

— Sultan Mustafayı isteriz!

Büsbütün başka maksatlarla, hattâ çoğunluğu maksatsız, ne istediğini bilmeden yürüyen bu çılgın kalabalık, sese cevap verdi:

— Mustafayı isteriz!

Sultan Mustafa yıllardanberi haremdeki dairesinde mahpustu. Birden Sultan Mustafa'yı hatırlayan yeniçeriler, saray bahçesinde oradan oraya koşarak prensi aramaya başladılar. Bu unutulmuş kurtarıcıyı bulmak için kapıları zorladıkları sırada ince ve zarif bir kadın sesi:

— Burada! Sultan Mustafa burada! diye cevap verdi:

Sesin geldiği yer kapısı olmayan bir yüksek duvardı. Yeniçeriler kubbeye tırmandılar. Kubbeyi deldiler. Mahpusu bekleyen haremağaları isyancılara ok attı. İki haremağası öldürüldü. Ama buna rağmen askerler bir ipten kayarak içeri, mahpus sultanın yanına inmeyi başardılar. Sultan Mustafa sedirde oturuyordu. Bir yeniçeri:

— Sultanım, ordu dışarıda sizi bekliyor, dedi.

Fakat Mustafa'nın ifadesiz yüzü kıpırdamadı, soluk dudaklarından şu basit cümle döküldü:

— Susadım.

Bahtsız şehzâde üç gündür aç ve susuzdu. Bakır bir maşrapa ile sultana su verdiler. Sonra çocuk taşır gibi taşıyarak kubbeden dışarı, bahçeye çıkardılar. Orada bulunan bir ata bindirmek istediler. Ama Sultan Mustafa eyerde dik duramayacak kadar zayıf ve dermansızdı. Bunun üzerine askerler sultanı taht salonuna kadar taşımak zorunda kaldılar. Zavallı Sultan Mustafa olanlardan birşey anlamıyor, çırpınıyor, ağlıyor, yeniçerilerin kınlarından çekilmiş yalın kılıç-

larını gördükçe son saatinin geldiğini sanarak bir yaprak gibi titriyordu.

İsyancı yeniçerilerin sonu belirsiz bir yürüyüş olarak başlayan hareketi birden gerçek bir askerî ihtilâl olma yoluna girmişti. İkinci Osman durumun ağırlığını o zaman anladı... Acaba bu hareketi bastırmak imkânı büsbütün kaybolmuş muydu? Ne olursa olsun elde kalan son kozları oynamak gerekti. Sadrazam Dilâver Paşa ile Kızlarağası Süleyman Ağa ihtilâlcilere teslim edildi. Kapı derhal kapandı. Padişah, gözü kanlı kalabalığa kurban vermek gerektiğini anlamıştı. Kalabalık, göz açıp kapayana kadar bu kurbanları parça parça etti. Ama bu, boş bir ümitti. Çünkü vahşet tadan kalabalık, sâkinleşecek yerde büsbütün çıldırmıştı. Bu şahlanmış vahşiler ve gözü kanlılar denizini durduracak hiç bir kuvvet yoktu artık.

Yeniçerilerle ulema arasında tartışmalar başlamıştı. Ordu Sultan Mustafa'nın padişahlığında ısrar ediyordu. Ulemâya göre ise İkinci Osman taht'ta iken bir başkasını padişah ilân etmek örfe ve kanuna uygun düşmüyordu.

Genç Osman artık tehlikeyi anlamıştı. Hazinesini de alarak saray kayıkları ile Üsküdar'a geçmek, oradan Bursa'ya kaçmak istiyordu. Ama geç kalmıştı. Daha önce kaçanlar geride bir tek kayık bile bırakmamışlardı. Kurban verdiği sadrazamın yerine geçirdiği Hüseyin Paşa, Genç Osman'a bizzat Yeniçeri Ağasına giderek onların ocağına sığınmasını, ocaklarına sığınırca ona birşey yapmayacaklarını söyledi. Çaresiz kalan Genç Osman kendisine karşı ihtilâl yapanlara sığınmayı kabul etti. Biraz sonra Yeniçeri Ağasının yanındaydı. Ocaklarına sığındığını ne isterlerse yapacağını söylüyor, bahşişler ve rütbeler vaad ediyordu. Ağa, padişahın samimi olduğuna inanmış teklifini kabul etmişti. Genç Osman'ın kaderi değişmek üzereydi. Ama diğer yeniçeri kumandanları (odabaşılar) durumu öğrenmiş aralarında şu karara varmışlardı:

— Yeniçeri Ağası, Sultan Osman lehinde konuşturulmayacak. Konuşmağa başlarsa hemen öldürülecek.

Sultan Osman 19 mayıs gecesini Süleymaniyede Yeniçeri Ağasının sarayında geçirmişti. 20 mayıs sabahı Ağa artık bir mesele kalmadığını söylüyordu. Biraz sonra, Ağa atma binerek Et Meydanına gitti: Yeniçeriler toplanmış, bekliyorlardı. Ağa onlara hitaben konuşmak istedi. Daha «Sultan Osman...» derken, önceden hazırlıklı olan odabaşlılar «Haindir, söyletmeyin, Sultan Osmanla işbirliği yapmıştır» diyerek üstüne saldırdılar. Ağa kılıç darbeleriyle parçalandı. Yeniçeriler doğru Yeniçeri Ağasının sarayına akın ettiler. Basit bir entari giymiş, ayakları çıplak olan Genç Osman'ı yakalayıp dışarı çıkardılar. Eversiz bir ata bindirdiler, ağır hakaretler ederek Aksaray'a götürdüler. Genç pa-işaha yolda yapmadıklarını bırakmamışlardı.

Genç Osman Orta Camie getirildiği zaman iş işten geçmişti. Bir gün önce Sultan Mustafa'nın padişahlığı kesinleşmişti. Ulemâ, bir padişah tahtta iken bir başkasının padişahlığı ilân edilemez diye karşı koymak istemiş, fakat yeniçeriler kılıçlarını çekince akan sular durmuştu. Bazı yeniçerilerin kılıçlarını savurmağa başlaması ortalığa öylesine bir dehşet havası vermişti ki ulemâdan biri (Kavzade Efendi) korkusundan oraya yığılmış ve kalp sektesinden gidivermişti. Diğerlerine padişahı tanımaktan başka bir çare kalmamıştı.

İKİ PADİŞAH KARŞILAŞIYOR

Sultan Mustafa ve annesi, emniyet düşüncesiyle Aksaray'daki Yeniçeri Kışlasında Orta Camie götürülmüşler, geceyi orada geçirmişlerdi. 20 Mayıs günü (ertesi gün) Yeniçerilerin eline geçen Genç Osman da aynı camie getirilmişti. İki padişah orada karşılaştılar. Sultan Mustafa, gözleri iri iri açılmış, kendi kendine söyleniyor, etraftaki gürültü, deli padişahı daha da deli hale getiriyordu. Genç Osman, Sultan Mustafayı görünce soğukkanlılığını topladı son bir güçle:

— Bir bana, bir de padişah yaptığınız adama bakın, dedi. Vallahi bu devletin çöküşüne sebep olur, kendi ocağınıza da söndürürsünüz:



Sultan Birinci Mustafa, Genç Osman'dan önce padişahı. Askerî bir darbe ile tahttan indirildi. Genç Osman'ın öldürüldüğü askerî ihtilâlde tekrar tahta çıktı. Bir buçuk yıl geçmeden yine yeniçeriler tarafından devrildi. Osmanlı tarihinin deli padişahlarından biriydi. Yeniçeri darbeleri onunla başlamıştır denilebilir. (Fransız Millî Kütüphanesinden).

Ama çok geçti artık. Birkaç dakika sonra müezzinler zarif minarelere çıkarak, büyük şehre değişikliği haber vereceklerdi. Bu arada deli padişah saraya, Genç Osman ise Yedikule zindanlarına götürülecekti.

Genç Osman kapatıldığı zindanda gözyaşları ve ümitsiz çırpınışlar arasında cellâdını bekliyordu. Buna mukabil, kendisine biat edilmesini bekleyen kardeşi yeni padişah Mustafa da en az Osman kadar perişandı, anlamıyor, sadece korkuyordu. Bütün bu olup bitenlerin, kendi niyetini anlamak için kardeşi Osman tarafından tertiplenmiş bir komedi olmasından korkuyor, durmadan, tahtı tacı istemediğini, kardeşinin saltanatında gözü olmadığını tekrar edip duruyordu.

O sırada, yeni padişah Sultan Mustafa'nın anasının gözdesi olan yeni veziriâzam, yanında cellât olduğu halde bahtsız padişah İkinci Osman'ın hapsedildiği zindana gelmişti. Gözü kanlı iki adam, genç kurbanlarının ağlayarak dua ettiği karanlık hücreye daldılar. Cellât kemlendi Osman'ın boynuna doladı. Ama Osman genç ve kuvvetliydi. Ümitsiz-

liğin verdiği çılgın bir cesaretle cellâda saldırarak kemendi boynundan sıyrıp attı. Bu, korkunç ve tüyler ürpertici bir mücadelenin başlangıcıydı. Osman, acı ve yorgunlukla yığılıncaya kadar kendini müdafaa etti. Fakat sonunda mağlûp oldu ve taze boynuna yağlı kemendin atılmasına karşı koyamadı. O zaman cesedin bir kulağını kestiler ve sevgili oğlunun saltanatından emin olması için Sultan Mustafa'nın anasına gönderdiler.

OSMANLI TARİHİNDE YENİÇERİLER SALTANATI

Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah kullarının eliyle öldürülüyordu. İkinci Osman'ın öldürüldüğü 20 mayıs 1622 gecesi bu bakımdan, disiplin ve devlet düzeni devrinin kapanıp, anarşi devrinin başladığını gösteren bir işaret, bir dönüm noktasıdır. Gerçek kudret ve iktidarın padişahlardan vezir-âzamlara intikal ettiği gelecek yıllarda artık taht ve tacın sahibini yeniçeriler, kendi başboş arzularına, açgözlü hırslarına göre tâyin edeceklerdi. Nitekim, İkinci Osman'ın fecî ölümünden sadece bir yıl dört ay sonra, bütün bir ordunun sevinç ve hevesle tahta çıkarttığı Sultan Mustafa tahttan indirilecek ve on altı yıl mahpus hayatı yaşadıktan sonra bahtsız ağabeyi Osman gibi cellâtların elinde can verecekti.

DÖRDÜNCÜ MURADIN İNTİKAMI

Sultan Mustafa'dan sonra tahta çıkan Dördüncü Murad, padişah olduğu zaman on iki yaşındaydı. Bu sebeple saltanatının ilk yıllarında iktidarı onun adına vezirleri kullandılar. Bu vezirler ehil adamlar olmadıkları için yeniçeri zorbalığı eskisinden beter oldu. Kadınlar ve çocuklar çarşıya pazara çıkamadı.

Sultan Murad, saltanatının onuncu yılında bu düzensizliğe bir son vermek amacıyla kötü bir sadrâzam olan Hüsrev paşanın yerine dürüstlüğüyle tanınan Hafız paşayı getirmişti. Sadece bu tâyin yeniçerilerle sipahilerin ayaklanmasına yetti. 1632 yılı Şubat ayında ayaklanan asker başta sadrâzam olmak üzere on yedi kişinin öldürülmek

üzere kendilerine teslimini istiyordu. İsyânın üçüncü günü saraya hücum ettiler. Padişah bembeyaz bir yüzle ve elleri titreyerek kana susamış askerin karşısına çıkmak zorunda bırakıldı. Ya askerin istediğini yapmak ya da tahtını kaybetmek durumundaydı. Bu kritik dakikalarda sadrâzam «Sana bin Hafız feda olsun. Bırak bu alçaklar beni öldürsünler» diyerek kendini feda etti. Gözünü kan bürümüş zorbaların arasına daldı. Zorbalar Sultan Murad'ın önünde sadrâzama parçaladılar.

Bir ay sonra tekrar ayaklanan veniçeriler ve sipahiler yine sarayı bastılar. Bu defa da saray ileri gelenlerinden üç kişinin kanına girerek çekildiler.

Bu olaylar, Sultan Murad'ın sabrını yitirmiş ve çaresiz kaldığı için ses çıkaramayan genç padişah intikam alacağına yemin etmişti.

Çok geçmedi. İki ay kadar sonra Sultan Murad askerin baskısıyla sadrâzam yapmak zorunda kaldığı Receb paşayı boğdurdu. Daha önce gerekli tedbirleri almış, kendisine sadık kuvvetleri harekete hazırlamıştı. Aynı gün ulemâ, yeniçeri ve sipahi ileri gelenleri saraya çağrıldı. Hepsine sadakat yemini verdirildi. bu arada padişaha kılıç çekmiş olanların himaye görmeyeceği kabul ettirildi.

Sultan, aynı günün akşamı eski hesapları görmeğe başladı. Daha önce başkaldırmış ne kadar yeniçeri ve sipahi ileri geleni varsa boğdurtmaya, kılıçtan geçirtmeye başladı. Öldürülecek olanlar için defterler hazırlanmıştı. Hepsi birer birer silindi. Ama Murad'ın intikam hırsı bitmedi. Bir yangını bahane ederek kahve tütün yasağını, sonra her türlü topları yasağını koydu. Aksine hareketin cezası ölümdü. Böylece üç dört kişinin genel yerlerde bir araya gelmesini önledi.

Daha sonra fenersiz sokağa çıkma ve içki yasakları geldi. Genç padişah geceleri sokaklarda dolaşıyor, fenersiz, tütün kullananı, sarhoşu hemen orada öldürtüyor, her sabah sokaklarda birkaç ceset bulunuyordu.

Padişah, öldürdükçe her gün yeni idam fermanları verir oldu. Bu arada kardeşleri olan dört şehzâdeyi boğazlat

tı. Ölümünden iki yıl önce öz kardeşi Kasım da cellât elinde can verdi. Onun devrinde yeniçeriler bir daha kıpırdayamadılar.

SULTAN İBRAHİM VE KADINLAR SALTANATI

1640 yılında Dördüncü Murad ölünce, uzun yıllarını bir mahkûm gibi mahpeste geçirmiş olan iyi niyetli, fakat ve-himli şehzâde İbrahim padişah oldu. «Deli İbrahim» diye de tanınan bu padişah devrinde kadınlar saltanatı başladı. Anası Kösem Sultan kindar, paraya ve mala düşkün bir kadındı. Devlet işlerine karışıyor, bir sultan anası olduğu halde rüşvet alıyordu. Tarihte az görülen muhteris kadınlardan biriydi. Sultan bu konuda o kadar şikâyet dinledi ki nihayet annesinin dışarıyla temasını yasaklamak zorunda kaldı. Bunun üzerine Kösem oğlunu tahttan indirerek torunu Mehmed'i padişah yaptırmak ve yine dilediği gibi yaşayabilmek için korkunç entrikalar çevirdi. O günlerde Sadrâzamın (Ahmet Paşanın) yeniçeri ağaları ile arası açılmıştı. Sadrâzam onları ortadan kaldırmayı düşünürken Kösem'in teşvikiyle yeniçeri ayaklanması başladı. İbrahim, sadrâzamını azlettiği halde ayaklanma devam etti. 8 Ağustos (1648) günü ayaklanan asker Kösem'in açtırdığı kapılardan saraya girdi. 7 yaşındaki şehzade Mehmet (Avcı Mehmet) tahta çıkarıldı. İbrahim iki cariyeye ile beraber pencereleri taşla örülmüş bir odaya kapatıldı. On gün sonra da aynı odada boğularak öldürüldü.

KÖSEMİN KORKUNÇ PLANLARI

Dördüncü Sultan Mehmedin saltanatının ilk sekiz yılı da ihtilâllerle doludur. Tahta geçtiği yıl bazı haksızlıklara uğrayan sipahiler ayaklandı. Yeniçeriler onların karşısına geçti. Beş gün At Meydanında yeniçerilerle sipahiler durmadan çarpıştılar. Sonunda sipahiler kılıçtan geçirildi. Ertesi yıl Kösem Sultan'la yeni padişahın anası Turhan Sultan arasında geçimsizlik başladı. Kösem Sultan bu defa da küçük padişahı öldürtmeye, yerine diğer torunu Süleyman'ı geçirmeğe teşebbüs etti.



Saraydaki dairesinde Valide Sultan'ın eğlendirilmesini gösteren bir resim. Valide Sultanlar, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda devlet işlerine karışmışlardı. (Fransız Milli Kütüphanesinden).

Sultan İbrahim, anası Kösem Sultan'ın ve uzun yıllarını mahpeste geçirmesinin kurbanı olmuştu. Aslında iyi niyetli bir padişahı. Fakat çocukluğunda ve gençliğinde cellât korkusu onu vehimli, sinirli yapmıştı. Anasının teşvikiyle başlayan yeniçeri ayaklanmasında tahttan indirildi. Yine anasının emriyle boğularak öldürüldü (1648).



Plânına göre sadık adamlarından biri çocuk padişaha zehirli şerbet verecekti. Padişah zehirden kurtulsa bile o gece açık bırakılacak kapılardan yeniçeriler girecek, padişahı, anasını ve yakınlarını kılıçtan geçireceklerdi. Fakat plân tersine döndü. Kösem'in yanındaki kızlardan biri durumu Turhan Sultan'a ihbar edince hemen tedbir alındı. Turhan Sultanın sadık adamları daha önce Kösem'in dairesini bastılar. Kösem gizlendiği bir dolaptan çıkarıldı. Bir perde kordonu ile gırtlığını sıkarak boğdular. Aynı gece Kösem'in taraftarları temizlendi, Yeniçeri ağalarının idamları için فرمانlar yazıldı. Sancağı şerif çıkarıldı. Yeniçeriler yüzyıllarca altında savaştıkları bu sancağa karşı gelemezlerdi. Ağalar canlarının derdine düştüler. Ama kurtulan olmadı. Birer ikişer yakalanıp cellâtlara verildiler.

PATRONA HALİL İSYANI

Osmanlı tarihinin bu kanlı sayfaları ve yeniçerilerin ayaklanmaları Dördüncü Mehmet'ten sonra da devam etti. Lâle Devrinin sonunda (1730) yeniçeriler Patrona Halil ve arkadaşlarının ayaklanmasına katıldılar. Hamam tellâklarından Patrona Halil ile Manav Muslu'nun başına geçtikleri bu ayaklanmada padişahın damadı Nevşehirli İbrahim Paşa öldürüldü. Padişah damadını ve sadrâzamını feda etmesine rağmen âsilerin direktmesi üzerine tahtını kardeşi İkinci Mustafa'nın oğlu Mahmud'a bıraktı. Bu ayaklanmayı ileri fikirli sadrâzam aleyhindeki söylentiler ateşlemiş, «şeriat isteriz» diyen şehrin baldırı çıplakları yeniçerilerin de kendilerine katılmasıyla devleti âciz duruma sokmuşlardı. Ayaklanma Birinci Mahmud'un saltanatının ilk günlerinde de devam etti. Padişah bir süre âsilere boyun eğdi. Asilerin bütün suçları affedildi. Nihayet Patrona Halil ve avnesi en kuvvetli oldukları zannedilen bir gün pusuya düşürüldüler. Padişah devlet işlerini görüşmek üzere sarayına kabul ettiği âsileri pusuda bekleyen enderun ağalarına öldürttü.

KABAKÇI AYAKLANMASI VE ALEMDAR

Ve nihayet Osmanlı İmparatorluğunu Batılılaştırmak isteyen, sanatsever, hassas padişah Üçüncü Selim bir askerî ayaklanma sonunda tahtını kaybetti ve yine bir askerî darbe sırasında öldürüldü. Tahta oturduğu yıl Fransa'da ihtilâl olmuştu. Osmanlılarla savaşmakta olan Ruslar ve Avusturyalılar Fransa'ya karşı harekete geçebilmek için İstanbulla barış anlaşmaları yaptılar. Sultan Selim reformlar yapabilmek için nefes alabildi. Önce orduyu ıslah etmek, artık bir serseri topluluğu haline gelen yeniçerilerin yerine düzenli bir ordu kurmak istedi. Kurdu da... On iki bin kişilik Nizamı Cedit askerî yeniçerilerin ummadığı bir hızla yeni bir ordu olarak ortaya çıktı. Çok geçmeden de yeniçeriler ve geri kafalı din adamları Sultan Selim'e «gâvur padişah» adını taktılar. Padişahın Nizamı Cedit askerî ile yeniçerileri kırdıracağı, sonra istediği gibi hareket ederek halka frenk elbiseleri ile şapka giydireceği, sarığı yasaklayacağı rivayetleri çıktı. Sadrâzam kaymakamı olan Köse Paşa geri düşünceli, müfsit ve iki yüzlü bir adamdı. Topal müftü denilen bir yobazla anlaşarak irtica hareketini hazırladı.

O yıllarda Boğazın Karadenize bakan kalelerine yamak adı altında iki bin kadar Karadenizli genç yerleştirilmişti. Bunlar kalelerin açığındaki çadırlarda kalan Nizamı Cedit askerleriyle beraber Boğazın nöbetçileriydi. Köse Musa Paşa bu yamakları ayaklandırarak işe başladı. Yamaklara Nizamı Cedit elbisesi giydirilmesini emretti. Emri kendisinin verdiğini de gizledi. Yamaklar bu emir üzerine ayaklandılar. Köse Musa Paşa padişaha ayaklanmanın önemli olmadığını söylerken Kabakçı Mustafa adlı çavuşu kendilerine başkan seçen yamaklar Büyükdere'den İstanbul'a yürümekteydi. Yolda kendilerine katılanlarla sayıları on bine yaklaştı. Sadaret kaymakamı Musa Paşanın onlara karşı harekete geçmiyeceğini biliyorlardı. Yaradılıştan yumuşak huylu bir insan olan Üçüncü Selim de isyancılara karşı Nizamı Cedit askerinin yürümesi için emir veremiyor, vatandaşı vatan-

Üçüncü Selim (1808 yılında) bir askerî ayaklanma sonunda tahtını kaybetti. Bu sanatsever padişah, biraz sert davranabilseydi, ayaklanmayı kolaylıkla bastırabilir, tahtını kurtarabilir ve Osmanlı Devleti 18 yıl kazanabilirdi. Fakat çok yumuşak huyluydu.. Tahttan indirildikten sonra, Alemdar Mustafa Paşa'nın darbesi esnasında Dördüncü Mustafa'nın yakın adamları tarafından öldürüldü.



çâşâ kırdırmaktan çekiniyordu. Sonunda yeniçerilerin yamaklara katılması ile, ayaklananlar saray kapılarına dayandılar. Padişah'tan Nizamı Cedit belâsını kaldırmasını istediler. Padişah bu kararı verdiği gibi bazı yakınlarını da feda etti. Buna rağmen, işi azıtan âsiler Üçüncü Selim'in çekilmesini istediler. Sultan Selim bu isteğe de boyun eğerek tahtı Sultan Mustafa'ya bıraktı ve diğer azledilen padişahlar gibi mahpesine çekildi.

Fakat gerek Dördüncü Sultan Mustafa'nın padişahlığı, gerek Üçüncü Selim'in mahpusluğu uzun sürmedi. Yukarıdaki olaylardan bir yıl iki ay sonra (1808'de) Rumeli âyanından Alemdar Mustafa Paşa çok sevdiği Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkarmak için yirmi bin askeri ile İstanbul'a girdi. Sarayı bastı, Dördüncü Mustafa'nın yakın adamları Üçüncü Selim'in tekrar tahta çıkarılmasını önlemek için mahpesinde kitap okumakla vakit geçiren eski padişah kılıç ve hançer darbeleri ile öldürdüler. Osmanlı İmparatorluğunu bir bataklıktan kurtarmağa çalışan, fakat fazla iyi

niyetli ve yumuşak olması yüzünden kendini ve yakınlarını da mahveden bu ince ruhlu insanın hunharca öldürülüşüne en sevdiği kadını da (Re'fet Kadın) dehşet içinde kalarak şahit oldu. Kaatiller Dördüncü Mustafa'nın yerine geçebilecek diğer rakibi, şehzade Mahmud'u öldürmek için dairesine koşmuşlardı. Fakat şehzade daha önce bir bacadan dama çıkartılarak kaçırılmış ve o sırada Alemdar'ın kuvvetleri de içeri girdiğinden kurtulmuştu.

Alemdar'ın intikamı müthiş oldu. Tahta çıkardığı Mahmud'un da tasvibiyle bu ayaklanmaya karışan bütün zorbalı ve yamaklarla yenicherilerin ileri gelenlerini birer birer yakalatıp idam ettirdi. Dört ay bile sürmeyen sadrâzamlığında dört bine yakın insanı öldürttüğü belirtilir.

Alemdar İstanbul'u bastığı zaman doğru hükûmet konağına giderek Sadrazam Çelebi Mustafa'nın yakasına sarılmış ve sadrâzamlık sembolü olan mührü korkusundan ne yapacağını şaşırان sadrâzamdan almıştı. Böylece kendi kendini Sadrâzam yapmış oluyordu. Şehzâde Mahmudu Rume'î'den getirdiği askerlerin yalın kılıçları arasında tahta oturtan, Dördüncü Mustafa'yı mahpesine gönderten odur. Bu olaylardan sonra aman vermeyen bir diktatör oldu. Onun sayesinde tahta oturan genç padişah bile ondan korkuyor, sesini çıkaramıyordu. Fakat birçok diktatörün uğradığı âkıbetten Alemdar da kurtulamadı. Sadrâzamlığının dördüncü ayında birkaç bin yenicheri Bâbîâli denilen hükûmet sarayını bastılar. Ahşap olan sarayı ateşe verdiler. Alemdarın yanın da pek az adamı vardı. Sarayın taş mahzenlerine inerek kendini saatlerce savundu. Ümidi kalmayınca mahzendeki intilâk maddelerini ateşliyerek intibar etti. Onunla beraber mahzenlere girmeğe çalışan yüzlerce yenicheri de can verdi.

Sultan Mahmud bu ayaklanmayı ancak Alemdarın ölümünden sonra bastırdı. Bazı tarihçiler bunu padişahın bir taşla iki kuş vurmak isteği şeklinde yorumlarlar. Padişah, hem Alemdar'dan hem de yenicherilerin en azılılarından kurtulmuştu. Yine aynı olay sırasında sabık padişah Mustafayı da boğdurttu. Bütün bunlara rağmen yenicheriler bu padişah-

hın hükümdarlığının ilk yarısında (16 yıl kadar) fırsat buldukça yeniçeri ayaklanmalarının sembolü olan kazanlarını ka'dırdılar.

DEVLET İÇİNDEKİ BİR DEVLETİ YIKMAK GİBİ

Yeniçeriler artık Osmanlı devletinin başına dert olmaktan gayri işe yaramaz hâle gelmişlerdi. Bu eli silâhlı sergerdeler kalabalığı saraya sözcüler göndermek, din ulularından fetva almak gibi protokol kurallarına bile lüzum görmeyerek, muhalefetlerini şehrin koca bir mahallesini ateşe vermek, bir hanı, bir hamamı basıp cinayet işlemek, kadınlara tecavüzde bulunmak şeklinde ifadeyi tercih ediyordu. Bu durum bir zamanların kahraman askerler yetiştirmiş yeniçeri ocağından kesin olarak vazgeçmek gerektiği hakikatini ortaya koymuştu. Osmanlı devleti artık her sınırında dövüşen, fetihler yapan, sel gibi büyüyüp yayılan bir istilâcı devlet değildi. Ve yeniçeri ordusuna bir Kanunî devrindeki gibi mutlak ihtiyacı kalmamıştı. Şu halde devamlı bir nifak yuvası haline gelen bir teşkilât yok edilecekti. Ama nasıl?

Son devre kadar daima yeniçerilerin yanbaşıda olan; manevî kudretiyle onları destekleyen, yeniçerilerden söz ederken: «Peygamberimizin sevgili oğulları.» tâbirini kullanan ülemâ bile ocağın zulüm ve şiddetinden yılmış, usanmıştı. Devrin ileri gelen paşalarından biri: «Yeniçeri, diyor-du, bir zamanlar güzel olmuş, ama ihtiyarlamış hoppa kadınlara benzedi. Dünyayı dize getirdiği geçmiş günleri bir türlü unutup, yeni kalıbına giremiyor.»

Ne var ki yeniçerilere dokunmak çok müşkül ve çok tehlikeli bir işti. Bu ocağı yoketmek için gerçek bir darbe, bir çeşit hükûmet darbesi hazırlamak gerekti. Devlet içinde bir devleti yıkmak demekti bu. Üçüncü Selim bunu denemiş, cesaretini hayatiyle ödemişti.

MEHMET ALİ PAŞA'NIN VERDİĞİ ÖRNEK

Üçüncü Selim'in fecî sonu, yerine geçen İkinci Mah-

mut'u korkutamıyacaktı. 1825 yıllarına doğru yeniçeri ocağının kapatılması Osmanlı ülkesi için bir ölüm — kalım meselesi olmuştu. Eski düşmanı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kanlı bir katliâmla artık zararlı bir unsur haline gelmiş olan memlûkleri ortadan kaldırarak padişaha örnek vermişti.

28 Mayıs 1826 günü bir hâdise İstanbul kışlalarını şaşkına çevirdi. İkinci Mahmut, orduda köklü bir reform yapılmasına karar vermiş, eskimiş ordu teşkilâtını kaldırarak yerine, tamamen Avrupa örneklerine göre yetiştirilecek yeni bir teşkilât kuracağını resmen açıklamıştı.

Birkaç yıl önce olsa, böyle bir haber yeniçerilerin İstanbul'u yakıp yıkmalarına yeterdi. Ama, artık kendilerine eskisi kadar güvenemiyorlardı. Bu yüzden, korktukları ve aslâ istemedikleri reformları gülyeryüzle bekler görünerek el altından çare aramayı tercih ettiler.

SON YENİÇERİ AYAKLANMASI

Yeni ordu nizamının kurulması hakkındaki fermanın ilânından on gün sonra reform çalışmaları başlamıştı. 14 haziranda İkinci Mahmut Okmeydanında yeni ordunun ilk tâlim resmi geçidini seyrediyordu. O gün Okmeydanında ne oldu? Bir Mısırlı subay Türk askerlerden birini gerçekten tokatladı mı? Yeniçeriler sonradan bunu iddia edeceklerdi. Millî şeref ve haysiyeti kurtarmak için harekete geçtiklerini söyleyeceklerdi. Sebep ne olursa olsun, bilinen, isyanın o gece başladığıdır. O gece yeniçeriler büyük kalabalıklar halinde Okmeydanında sabahladılar. Kazanlarını isyan işareti olarak devirmişlerdi. En gözü pek olanlar ıslâhat taraftarı olarak bilinen ağalarının konaklarına saldırarak yakıp yıktılar.

Ertesi gün şehir, korkulu bir sabaha gözünü açtı. Bir çok devlet ileri gelenlerinin yeniçeriler tarafından parçalanmış, zindanlara atıldığı, vezir saraylarının ateşe verildiği söyleniyordu.

Ama bu defa padişah soğukkanlılığını kaybetmiyecekti

İkinci Mahmut, tahta çıktık-
tan sonra, on altı, on yedi
yıl yeniçerilerin küstahlık-
larına tahammül etmek zo-
runda kaldı. Fakat Üçüncü
Selim'in nasıl öldürüldüğü -
nü unutmamış, fırsat bek-
lemeye başlamıştı. 1826 yı-
lında harekete geçti. Kur-
duğu yeni ordunun ilk işi,
dejenere eski orduyu tasfi-
ye etmek oldu. Binlerce ye-
niçeri aman vermeden öl-
dürüldü.



Yeniçeriler, Islâhat taraftarlarına ölüm! nâralarıyla sokak-
larda dolaşmaya başladıkları zaman, isyanı bütün teferrua-
tiyle öğrenen Padişah tedbirlerini almış bulunuyordu.

Padişah harekete geçmekte gecikmedi. İkinci Mahmut
bizzat atının üstünde sâdık askerlerinin toplandığı meydana
geldi. Askere eliyle silâh dağıttı. Hüseyin Paşa ordusunun
başındaydı. Ordu, padişahının ardı sıra Sultan Ahmet ca-
miî önüne geldi. Şeyhülislâm cami kubbesine sancağı şerifi
çektir. Ordu safları «Allah! Allah!» sesleriyle inliyordu.

Yeniçeriler Okmeydanında kışlarına çekilmişlerdi.
Hüseyin Paşa isyancılara, silâhlarını bırakmaları emrini
verdi. Yeniçeri saflarından hiç ses çıkmadı. O zaman Hüse-
yin Paşa ordusunda bir tereddüt görüldü. Birçok asker, silâh
arkadaşına silâh çekmek istemiyordu. Bu, bir ândı ki koca
bir devletin, Osmanlı İmparatorluğunun kaderine hükmede-
cekti. Koca meydanda çıt çıkmıyordu. O sırada, ismi gibi
kara ve ismi kadar ateşli bir çavuş, Hüseyin Paşa kulların-
dan Karacehennem, silâhını omuzladı ve ateş etti. Bu ilk
silâh sesini korkunç patlamalar kovaladı. Kışlanın kalın, bü-

yük kapıları parçalandı. O zaman kıyasıya bir vuruşma başladı. Ama yeniçeri kalabalığının yeni ve kudretli silâhlarla takviye edilmiş, muntazam orduya karşı koyması imkânsızdı. Nitekim atılan güller meydanı bir anda cehenneme çevirmişti. Yeniçerilerin sığındıkları bütün kışlalar aynı şekilde topa tutularak yok edildi. Aynı anda İstanbul'un bitmez tükenmez sokaklarında kanlı bir insan avı başlamıştı. Yakalanan yeniçeriler kalabalığın elinden kurtulamıyor, yakalandığı yerde parçalanıyor, cesetler denize fırlatılıyordu. Bütün civar şehirlerde buna benzer hâdiseler günlerce sürüp gidecekti.

17 haziran günü İkinci Mahmut'un yeni bir fermânı yeniçeri ocağının kapatıldığını ve teşkilâtın lağvedildiğini bildirdi. Türk tarihinin Orta Çağı, üç asırlık bir gecikmeyle kapanıyordu.

İngiltere’de 17. Yüzyılda

CROMWELL

Fransa’da 17. ve 18. Yüzyılda

KRAL DARBELERİ

CROMWELL

İngiltere tarih boyunca kararlı, dengeli ve sarsılmaz bir devlet yapısına sahip olmuştur. Kıtadan uzakta bir ada üzerinde bulunuşu onu Avrupa ülkelerini yıpratıcı savaşıardan, saldırılardan korumuş, ona, sağlam bir devlet kurmanın şartı olan huzuru sağlamıştır.

İngiltere'de XIII'üncü asırdan beri Parlâmentonun milleti temsil ettiğı kabul olunmuştur. Parlâmento kişi hürriyetinin garantisi sayılmıştır. Kral Charles I, Fransız monarşisine özenerek mutlak bir idare kurmak istemiş, Parlâmentoyu kapamış fakat Cromwell tarafından yenilgiye uğratılarak, bu ihtirasını hayatı ile ödemişti.

Cromwell, kısa bir müddet İngiltere'nin tek ve mutlak hâkimi oldu. İşte böylece İngiltere, din taassubuna dayanan diktatörlüğü ile, bu deva ülkesini, askerî idarelere ve erken bir cumhuriyetin dağınıklığına karşı da «aşlamış» oluyordu.

İngiltere, sâkin ve kanunlara bağılı halkı ile devlete karşı hareketleri, ihtilâlleri hoş görmeyen bir ülkedir. Ama ner zaman kişi haklarına saygı gösterilmesini istemiştir. Halbuki Kral Charles I. (Stuart) Parlâmentoyu kapamış, 11 yıldan beri ülkeyi mutlak bir hükümdar olarak yönetiyordu. Bu on bir uzun sene nihayet, sâkin ve düzenli İngiliz cemiyetinde bir ihtilâl havasının doğmasına sebep oldu.

Olivier Cromwell Parlâmentonun ve halkın cephesinde, mutlakîyete karşı savaş açanlardan biriydi. Fakat mutlakîyet yanında sarayın israfına, danslara, balolara, erkeklerin bukle bukle pudralı saçlarına ve bütün ahlâksızlık ve dinsizlik kokan özentili hayata da isyan ediyordu.

Cromwell çamurlu çizmeleri, alelâde yüzü, basit elbiseyle herhangi bir köylüye benziyordu. Fakat geniş alını, sırlı bakışları keskin ve sınıksız kapalı dudaklarıyla muhteris ve korkutucu bir insandı. Düşüncelerinde hareketlerinde dümdüz haşin ve kararlıydı. Milletvekili olmuş, Westminster'e ülkesinin âdet ve gelenekleriyle, saf ve mutaassıf bir püritenin sarsılmaz dinsel inançlarıyla gelmişti. Devrindeki ve hele tasra şehirlerindeki pek çok insan gibi o da Tanrı ile birlikte yaşıyor onunla yiyor içiyor onunla dolaşıyordu. Çogu zaman susan ve keskin gözleriyle herşeyi herkesi inceleyen Cromwell; bazan korkunç bir öfkeyle; birden asıl benliğini dışa verir zaptedilmez bir heyecan ve hareket ihtiyacı ile kabına sığmazdı.

1640 yılının 13 nisanında Saray masraflarını karşılamak için paraya ihtiyacı olan Kral, Parlâmentoyu toplantıya çağırdı. Parlâmento 5 mayısta toplandı tartıştı ve Kralın isteğini reddetti. Fakat Kral, Kasımda, Saray deyimiyle «Westminster Yılanları» nı yeniden çağırmak zorunda kaldı. Bu defa toplanan Parlâmento, tam on üç yıl yaşamakta devam edecek ve İngiliz tarihinde «Uzun Parlâmento» adıyla anılacaktır.

Kral ile Parlâmento arasındaki savaş, böylece başlamış oluyordu. 1641 ekiminde Parlâmento ünlü «İtirazname» sini yayınlayıp Kraldan isteklerini bildirdi. 3 ocak 1642'de Kral, buna mukabil, beş milletvekili hakkında tutuklama kararı aldı. Bu bir çılgınlıktı, fakat Kral daha da ileri giderek, arkasında dört yüz silâhlı muhafız olduğu halde Parlâmento'ya geldi, toplantı salonuna girdi. İngiltere dehşet içinde kalmıştı. Bu görülmemiş bir rezaletti! Hem de boşuna, neticesiz bir rezalet! Zira Kralın tutuklatacağı o beş milletvekilinin koltuğu boştu.

İşte o gün, zarlar atılmış kıyasıya bir mücadele başlamıştı. Mücadelenin sonu belliydi: Mutlak iktidar veya parlâmenter bir rejim. İngiltere iki cepheye ayrılıyordu.

O güne kadar Cromwell, kırk üç yaşında, gösterişsiz bir adam, basit bir milletvekiliydi. İç savaş patlak verince o da



Sâbit bakışlar, kenetli dudaklar, kalkık burun, her haliyle bir hareket adamı. Meçhul bir ressamın fırçasından Cromwell'in portresi.

bir asker, bir askerî şef olarak savaşa katıldı. Önce bir birlik kurdu, sonra bir ikincisini, bir üçüncüsünü harekete geçirdi. Gitti geldi, her yeri dolaştı, her yeri iç savaşa hazırladı. Adamları da kendisi gibi dindar ve mutaassıp puritanlerdi.

Mükemmel bir biniciydi, süvari olarak savaşa katıldı ve dinsel esaslarla düzenlenmiş olan «Demir Cephe» nin, «İronside» m şefi oldu. Cromwell'in askerleri kıralın rahiplerini de, Roma'daki Papa gibi birer Aziz olarak kabul ediyorlardı. Böylece kurulmuş olan bu ordu, sadece askerî bir kuvvet değil, hattâ ondan fazla, üniformalı papazları olan, değişik, şimdiye kadar görülmemiş bir dinsel teşkilât, bir çeşit Kilise» idi. Dağ başlarında, uzak ve تنها kırlarda toplanan,

mutlak bir yetkiyle hareket edecek ve Parlâmentoda artık bir Başbakan edasiyle konuşacaktı.

Fakat Londra'da hava, ordunun hükmettiği uzak bölgelerdekinden farklıydı, değişmişti. Ordunun, Kırallı asla affetmeyen taassubuna karşılık Parlâmento Hampton Court'ta oturmak zorunda bırakılan mağlûp Kıralla anlaşmayı tercih ediyordu. Cromwell'in temsil ettiği ordu, her geçen gün baskısını arttırıyordu ve Parlâmento bu defa da bu askerî baskıdan rahatsız olmaya başlamıştı. Ordu ile bu sebeple arası açılıyordu. Parlâmento, ordunun vesayetinden ve hoşgörüsü olmayan baskısından kurtulmak için, artık zararsız hale geldiğine hükmettiği Kıralla yaklaşmak istiyordu. Fakat Kırall, en umulmadık zamanda kaçarak Wight Adasına sığındı ve Parlâmentonun plânını altüst etti.

Demek yeniden silâha sarılmak gerekiyordu. İç savaş ikinci defa, yeniden başladı. Parlâmentonun, anlaşmazlığı sulhçu yollarla çözmek ümidi şimdilik ortadan kalkmış oluyordu. Ordu Charles'in müttefikleri olan İskoçyalılara karşı savaşa girişti. Fakat bu ikinci savaşta hâlâ eskisi kadar mutaassıp dindar olan ordu; Parlâmento'yu yanında değil fakat karşısında buldu; Parlâmento askerî bir idareyi, onun baskısını istemiyordu ve bundan kurtulmak için Kıralla işbirliği yapmayı göze almıştı. Şu halde bu defa mücadele yer değiştirmiş ve ordu ile Parlâmento arasında; daha doğrusu herşeyin dinsel bir kisveye büründüğü on yedinci yüzyıl İngilteresinde Parlâmentonun Presbiteryenleriyle ordunun püritenleri arasında henüz açıklanmayan bir çatışma başlamıştı. *

İkinci iç savaş sırasında Parlâmentonun kendisine cephe aldığını gören ordu galeyana gelmişti. 20 Kasım'da, Püriten ve Cumhuriyetçi vasıflarıyla harekete geçtiğini bildiren ordu Parlâmentoya hitap eden bir itirazname yayınladı ve Londra'ya doğru yola çıktı. 27 kasım'da Kırall Charles I yakalanmış ve Püritenlerin nöbet tuttukları bir şatoda hapsedilmişti. Ordu 2 aralıkta başkente girdi. 4 ve 5 aralıkta geçeli gündüzlü olağanüstü toplantılar yapan Parlâmento.



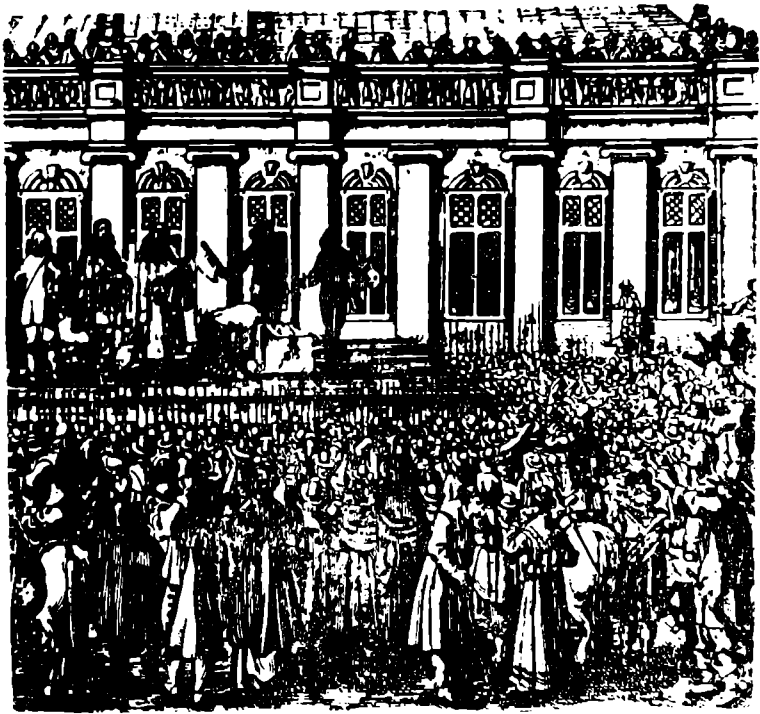
Cromwell tarafından tahtından indirilen ve daha sonra yargılanarak idam edilen İngiltere Kralı Birinci Charles.. Saray masrafları için fazla para isteği, Parlâmento ile arasını açmış ve mücadele bir iç savaşa kadar gitmişti. Sonraları Parlâmento, Kıralla anlaştı. Fakat geç kalınmıştı. Bu defa Cromwell ortaya çıkmıştı. Kralın idam kararını yargıçlara zorla imzalattı.

kıralla görüşmelere başlayıp başlamamak konusunda tartışmalardan sonra, tâ kapısı önüne kadar gelmiş silâhlı askerlere rağmen çoğunlukla «görüşmek» kararını aldı.

Cromwell başkumandanlığa, savaşlarda cesaretiyle şöhrat yapmış bir albay olan Pride'i getirmiş, kendisi Londra'ya girmemeyi tercih etmiş ve dışarda, karargâhında kalmıştı.

Parlâmentonun kararını öğrenen Fride, derhal Westminster'e geldi, elinde uzun bir liste ile toplantı salonuna girdi, ve tutuklama kararlarını okudu. İtiraz ve şiddetli tartışmalara rağmen altmış milletvekili tutuklanıp hapsedilmişti. Cromwell ancak 6 aralıkta Londra'ya girdi ve 7 aralıkta kendi deyimiyle «temizlenmiş» olan Parlâmentoda konuştu, halka hitap etti:

— Tanrı şahidimdir ki, bu salonda olup bitenden ben de sizler gibi, sonradan haberdar oldum. Fakat olan olmuştur ve devam etmek görevimdir.



30 ocak 1648'de Whitehall'de Kral Birinci Charles, kafası baltayla kesilerek idam ediliyor. (Fransız Millî Kütüphanesinden).

Cromwell, Parlâmentonun Kıralla anlaşma fikrinden son derece rahatsız oluyordu ve son söz söylenmeden bir balta darbesiyle bu meseleyi kesin olarak halletmeye karar vermişti.

Bu kararı uygulamadan önce, Cromwell orduda ve Parlâmentoda kendisine karşı koyabilecek bütün önemli kişileri çeşitli bahanelerle, birer birereledi.

23 ocak 1648'de Komünler, Kralın yüksek mahkeme-ye çıkarılarak yargılanmasına karar verdi. 20 Ocakta mahkeme huzuruna çıkarılan Charles Stuart, savunma hak-

kını bile kullanamadan, 27 Ocakta idama mahkûm edildi. Fakat mahkeme tatil edilir edilmez, yargıçların hepsi, bu ağır sorumluluk karşısında paniğe kapılarak korktular ve kararın altını imzalamaktan kaçındılar. Cromwell tam plânının sonuna geldiği sırada, birkaç yargıç kaçtı diye, herşeye yenden başlayacak veya vazgeçecek adam değildi. Yeğeni olan yargıç Ingoldsby'yi yakaladı ve ölüm tehdidiyle mahkeme kararını imzalattı. Bu imza sadece bir kiralın değil, fakat bir rejimin İngiltere monarşisinin sonu demekti. Kral hemen ertesi gün 30 Ocak 1648'de Whitehall'da başı kesilerek idam edildi. O gece Lord Southampton ve iki arkadaşı, kralın ölüsünü bekledikleri odada yaklaşan bir ayak sesi duydular. Yüzünü bir maske arkasına gizlemiş, uzun, siyah pelerinli bir adam içeri girdi. Tabuta yaklaşarak ağır kapağı kaldırdı ve baktı, uzun uzun baktı, sonra içini çekek mırıldandı:

— Ne acı bir mecburiyet!

Bu maskeli ziyaretçi Olivier Cromwell'di.

Cromwell'in hükûmet darbesi bir kiralın koparılan kellesi ile sona ermiş ve bütün Avrupa monarşilerini korku ve yaklaşan bir tehlikenin endişesi ile titretmişti. Fakat iki Kırallığı, İngiltere ve İskoçya'yı sindirememiş, yatıştırıramamıştı. Cromwell, bu durum karşısında yeniden ordusunun başına geçerek, öldürülen kiralın genç oğlu ve İngiltere tahtının vârisi olan veliahdın etrafında toplanan İskoçyalılara ve İrlandalıları karşı harbe girişti ve çok kanlı bir zaferden sonra tekrar Londra'ya döndü.

LONDRA, GALİP CROMWELL'İ ALKIŞLIYOR

Londra galip Cromwell'i alkışlıyor, sokakları hıncahınç dolduran halk sevinç çığlıkları ile, zaferini kutluyordu. Böylesine coşmuş bir halk kolay görülür müydü? Cromwell omuz silkmekle yetiniyor. «Asıldığımı görmeğe daha da coşkun bir kalabalık koşacaktır» diyordu.

Cromwell böyle meselelerle meşgul olamayacak kadar

kritik bir noktadaydı. Hemen birkaç saat sonra, Komün ileri gelenleri ve ordudan kumandanlarla toplantı yaptı. Onlara:

— Kızıl idam edilmiş, oğlu ise kuvvetlerimiz tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Şimdi, devleti yeniden kurmanın zamanı gelmiştir, dedi. Ve ekledi:

— Bir İngiliz vatandaşı ve inançlı bir Hıristiyan olarak, kurulması gereken devletin, haklarımızı garanti edecek ve hürriyetimize saygı gösterecek ılımlı bir monarşi olmasında fayda görüyorum.

Cromwell nasıl bir idare kastediyordu ve idareye kimi getirmeyi düşünüyordu? Şüphesiz, kendisini. Onun için önemli husus yönetim şeklinin ismi değil, fakat otoriteye sadece kendisinin sahip olmasıydı.

Şimdi Cromwell'in karşısında iki engel vardı: Kırk bir üyeden meydana gelen bir Hükûmet Konseyi ve «temizlenmiş» parlamento, ki eski iktidar ve yetkilerinin çoğundan yoksun bırakılmış, fakat hâlâ tamamen tehlikesiz hale getirilememişti. Yeni bir İngiltere kurabilmek için, Parlâmentonun tamamen tasfiye edilmesi gerekiyordu. Daha doğrusu ordu böyle istiyordu. İhtilâli ordu yapmış, zaferi ordu kazanmıştı, demek yeni devleti arzusuna göre kurmak hakkı da orduya aitti. Fakat ordu aslında Cromwell demekti. Cromwell'in kurmay heyeti demekti.

Cromwell şimdiden hükûmeti yönetiyor elçileri kabul ediyor; tam bir hükümdar gibi davranıyordu. Fakat «hukukî ve geleneksel iktidar» hâlâ Parlâmentoya bağlı kalmakta devam ediyor, «Temizlenmiş» Parlâmento ise, bu haktan vazgeçmeye aslâ yanaşmıyordu. Demek oluyor ki İngiltere bir mücadeleye daha şahit olacaktı ve bu iki kudretten biri siyaset alanında yenilgiye uğrayıp, çekilecekti.

«TEMİZLENMİŞ» PARLAMENTO YAŞAMAYA KARARLIDIR

Cromwell'in Parlâmento ile mücadelesi 1651'de başlayacak ve 1653 yılının nisanına kadar sürecekti. Cromwell

beklemesini ve gerektiği zaman sabretmesini bilen adamdı. Parlâmento onu, üyelerinin tutuklanmasına göz yummak ve yetkilerini aşmakla suçlandırıyordu. Fakat, aslında, üyelerden çoğu, ihtilâl yıllarının düzensizliği sırasında, bir takım kirli işlere karışmışlardı ve şimdi kendilerinden hesap sorulmasından korkuyorlardı. Buna rağmen, ordunun deyimi ile Parlâmentonun «uykucu» ları yeni bir seçime gidilmesine de taraftar olmuyorlar veya hâlen mevcut üyelerin yerlerinde kalmaları şartıyla eksik üyeliklere yeniden seçim yapılmasını kabul ediyorlardı. Bunun yanında yeni seçilecek üyeleri tetkik ve istediklerini kabul; istediklerini reddetme hakkının da kendilerine verilmesi şartını ileri sürüyorlardı. Bu şartlar orduyu öfkeliendirmeye ve çileden çıkarmaya yettiyordu.

Parlâmento da, kendi cephesinden, ordunun hislerinden habersiz değildi, işte bu sebeple orduyu veya hiç olmazsa bir kısmını terhis edebilmeyi düşünüyordu. Ve bir kısım askerin terhisi için bir kanun çıkarmayı da başardı. Cromwell, sırf çok fecî durumda olan bütçeyi düşünerek buna razı oldu. Zâten, yine de emrinde talimli ve mükemmel teçhiz edilmiş 20.000 kişilik bir kuvvet kalıyordu.

Fakat; o da harekete geçmekte gecikmedi. 1652'de Parlâmentoya bir genel af kanunu getirdi. Kanun uzun ve fırtınalı tartışmalardan sonra; Parlâmentodan geçti. Bunu, bir yeni seçim kanunu izledi. Ve 47 oya karşı ancak 49 oyla kabul edilen bu kanunla Parlâmento seçim tarihi olarak tam iki buçuk yıl sonrayı, yâni 3 ekim 1654'ü kabul ve ilân etti.

Zaman geçiyor ve gerginlik her gün biraz daha dayanılmaz duruma geliyordu. 1652 kasımında, Cromwell, Saint James parkında arkadaşlarından biriyle yaptığı konuşmada Parlâmentodan ve milletvekillerinden yakınlıkla şöyle diyordu:

— Tanrıyı unutuyoruz. Tanrı da, bizi unutacak ve yokluğa mahkûm edecektir. Eğer onlar bizi yollarına sürükleyebilecek olurlarsa, biz de onlarla beraber mahvoluruz.

Onlardan kurtulmanın bir çaresini bulmak gerek. Aksi halde bizi yokedecekleri gün yakındır.

İngiltere'de, kişi hürriyetine sımsıkı bağlı olan halkı düşünerek tereddüt eden arkadaşı itiraz etti:

* — Parlâmentoya bu üstün ve mutlak yetkileri veren biz değil miyiz? Ve biz, şu anda sahip olduğumuz hak ve yetkileri ondan almadık mı? Şimdi nasıl olur da onu yoketmeyi düşünebiliriz? İngilterede hangi kuvvet Parlâmento'dan üstün olabilir ki, yetkileri onun elinden alabilsin?

* — Ya günün birinde, birisi, Kıralla ait olan hak ve kudreti üzerine alacak olursa? O zaman herşey hallolmaz mı?

Cromwell siyasî hayatının dönüm noktasına gelmişti. Önemli kararlar almak zorundaydı. Ordu ihtilâl liderini bir Püriten diktaya itiyordu. Katı inançlı Püritenlerin bir rüyası vardı ki gerçekleştirilmesini Cromwell'den bekliyorlardı. Bu, bir Protestan hayali idi. Protestanlardan bir ordu, yeni bir Haçlı ordusu kurulacak ve Roma'daki Papa'nın Katolik dünyası dize getirilecekti.

Fakat Cromwell tereddüt ediyordu. Din ulularına, ordu kumandanlarına danışıyor, bundan böyle hangisinin İngiltere ve Püritenler için daha hayırlı olacağına karar veremiyordu. İskoçya ordusu mutlak bir yönetime taraftardı, halbuki İrlanda kişi hürriyetinden, cumhuriyetten söz açıyordu.

Bu arada Parlâmento direnmekte ısrar ve inat ediyordu. Küçük bir çoğunluğa dayanarak, her türlü reform isteğine kulaklarını tıkıyordu. Sadece birkaç yıl önce uğruna bir savaş çıkarılmış bu kutsal topluluk, şimdi milletin, ordunun gözünde bütün itibarını kaybetmişti. On üç yıl, uzun on üç yıl geçmiş, milletvekilleri kirli ve karışık işlere girerek, suüstimallere göz yumarak milletvekili olma hüviyetlerini, vicdanen kaybetmişlerdi. Çoğu iktidarlarını yüksek paralar karşılığında satmışlar, servet sahibi olmuşlardı. Bütün bunlar fütursuzca millet önünde yapılmıştı. Şimdi de buradan ayrılmak istemiyorlar, belki de korkuyorlardı.

Ama Cromwell'in dostları Parlâmento kürsüsünden teh

ditler savurmaya başlamışlardı. Eğer Parlâmento kendiliğinden dağılıp yeni bir seçime razı olmazsa, Tanrının suçlu kul-larına karşı kullandığı kuvveti temiz ve kararlı Püritenler, Parlâmentoya karşı kullanmak zorunda kalacaklardı.

CROMWELL AYAGA KALKTI. KARAR VERMİŞTİ

19 nisanda Cromwell subaylarını toplantıya çağırdı. Meselenin artık gecikmeden hallediimesi gerekiyordu. Ne yapmalıydı? Askerler, eski milletvekillerini yerlerinde bırakacak bir yarım seçim kanunu istemiyordu. Toplantı ertesi gün de devam etti. Kesin bir karar almak çok zordu, fakat tartışmalar sırasında bir asker koşarak haberi getirdi: Parlâmento, mevcut milletvekillerine dokunmadan, sadece gerekli sayıda üyenin seçimini sağlayacak kanunu acele, onaylamak üzereydi. Haberci heyecanla Cromwell'e hitap etti:

— Kaybedecek vaktimiz yok! Harekete geçmek zamanı gelmiştir.

O zaman Cromwell ayağa kalktı. Karar verilmişti. Beş altı subayla birlikte Whitehall'e geldi, adamlarını kapının önünde bırakarak salona girdi. Yalnızdı. Üzerinde, her zaman-ki basit kıyafeti, siyah elbisesi, kalm, gri çorapları vardı. Her zamanki yerine oturdu. Hiç ses çıkarmamıştı.

Kürsüde, karıştığı kirli işler ve suiistimallerle ün salmış bir milletvekili konuşuyor, kanunun derhal onaylanmasını istiyordu. Bu konuşmadan sonra bir üye Cromwell'e yaklaşarak bu meseledeki düşüncesini ve kararını sordu:

Cromwell sakın bir sesle:

— Kararım gönlümü karartıyor, kalbimi sızlatıyor, dedi. Fakat öyle bir mecburiyet hissediyorum ki, Tanrının da böylesini istediğine inandığım bu kararı, acı da olsa uygulayacağım.

Bu sözler üzerine yavaş yavaş ayağa kalkarak kürsüye doğru yürüdü. Hatip durmuş, herkes susmuştu.

PARLAMENTONUN KAPISI KİLİTLENDİ VE BİR TABELA ASILDI: KİRALIK ODALAR

Cromwell, Parlâmentonun kutsal anlamına hürmeten yavaş ve sâkin konuşuyordu. Onayı istenen seçim kanunundan bahsediyordu. Parlâmento bir şeyler olacağını hissetmiş, heyecanlı bir sabırla bekliyordu. Fakat konuştuğu bu sâkin görünüşün altındaki çaresiz öfke, zaptedilmeye çalışılan heyecan, bir kaynak bulan koca bir ırmak gibi coştukça coştı, taştı; ses yükseldi, yükseldi. Cromwell, bütün durgun insanlardaki ani ve hudutsuz, müsamaha tanımaz hiddetle suçladı, bağırdı, haykırdı, milletvekilleri o kadar ihtirasla mücadelesini yaptıkları iktidarın artık sona erdiğini anlamışlar, bembeyaz yüzler, titreyen dudaklarla, sıralarında ö ne doğru eğilmiş, nefes bile almaktan korkarak bu müthiş adamın müthiş sözlerini dinliyorlardı. Cromwell:

— Sizi seçip buraya gönderen millet için ne yaptınız? diye bağıırıyordu. Ama kendiniz için, daha iyi yaşamak, daha çok, hep daha çok para sahibi olmak için herşeyi yaptınız! Burada ebediyen kalmak istiyordunuz, ama artık sonunuz gelmiştir. Tanrı sizi affetmiyor? Ben, O'ndan aldığım emirle buraya geldim. O'nun iradesini uygulayacağım.

Bazı milletvekilleri ayağa kalkarak itiraz ettiler, ne de olsa Cromwell bu hırslı kalabalığın karşısında yalnızdı. Her şeyi bir anda kaybetmenin verdiği şaşkın öfkeyle ağır sözler söylendi: Cromwell:

— Yeter, diye haykırdı. Bu sözler bir milletvekiline yakışmaz!

Ve kapıya doğru bir işaret yaptı. Silâhlı muhafızlar sâlona girdiler. Cromwell, hâlâ kürsüden ayrılmamış olan hatibe:

— İniniz oradan! diye emretti.

— Hayır!

— İniniz!

— Beni buradan indirtmeye kimsenin hakkı yoktur!

O zaman Cromwell muhafızlara emretti:

— İndirin şunu.

Hatip itiraz ediyor, çırpınıyordu.

— Cromwell, bu bir alçaklıktır! Bunu ödeyeceksiniz., Cromwell acı bir kahkaha attı:

— Öyle mi? Eğer isteseydiniz bugün olanların hepsine engel olabilirdiniz, ama yapmadınız, istemediniz! Demek Tanrı sizin bu kutsal yerden böyle çıkmanızı arzu etmiş, ne yapalım?

Ve sonra, aynı acı öfkeyle, milletvekillerine ayrı ayrı hitap ederek; «Sen, dolandırıcı.. Sen, etek düşkünü ahlâksız.. Sen, bataklı.. Sen....» diye haykırarak hepsini kovdu, dışarı attı. Milletvekilleri artık ses çıkarmıyorlardı, müthiş, korkunç bir öfkeydi bu!

Salonda kendisinden ve üç beş subaydan başka kimse kalmamıştı. Cromwell yere dağılmış kâğıtları topladı, sonra ağır adımlarla dışarı çıktı, kapıyı kilitledi.

O gece muzibin biri, Westminster'in kapısına koca bir levha asıyordu: «Kiralık odalar.»

İNGİLTERE'NİN TEK HAKİMİ VE EFENDİSİ: CROMWELL

Aradan birkaç saat geçmemişti ki Cromwell, Hükûmet Konseyi üyelerinden büyük bir nezaketle, vazifelerinden istifa etmelerini istedi. Bir zamanlar Kral Charles'i idama mahkûm etmiş olan mahkemeye başkanlık eden Bradshaw, Konseyin de başkanıydı. İsteği şiddetle reddetti. Cromwell omuz silkmekle yetindi. Asker emrettikten sonra bu kararın uygulanmaması mümkün müydü? Bradshaw, biraz sonra, arkadaşlarıyla beraber Konsey binasından ayrılıyordu.

Halk bütün bu önemli olayları sükûnetle, hattâ belki de memnunlukla karşılamıştı. Asker de memnundu. O halde?

Aradan iki ay geçmişti. 6 haziranda Cromwell, silâh arkadaşlarıyla birlikte, Whitehall'da toplanacak olan Küçük Parlâmentonun yüz kırk üyesini seçti. Bunlar dürüstlükleri ve zekâlarıyla tanınmış ve sevilmiş kimselerdi. Yeni Parlâ-

mento 2 aralıkta ilk toplantısını yaptı. 12 aralıkta Hükûmet Konseyi de yeniden toplandı. 16 aralıkta Cromwell, «İki Kırallığın Koruyucu Lordu» «Lord Protector» ilân ediliyordu. Bu amaçla Whitehall'da askerî bir tören yapıldı, bu törende Cromwell, siyah kadife bir elbise, sadeliği içinde son derece zarif bir kadife pelerin giymişti, başındaki şapka geniş bir altın zırhla süslüydü.

Cromwell'in dostları İngiltere'ye kiral vermek gerektiğini söylüyorlardı. Ama bu kiral eskilerin kanını taşımayacak ve oraya Tanrının emriyle gelmiş olacaktı. Ünvanı ne olursa olsun, Cromwell şu anda İngiltere'nin tek hâkimi idi ve ölümüne kadar da öyle kalacaktı.

Cromwell, genç sayılacak bir yaşta öldüğü zaman, kurduğu Püriten Diktatorya 5 yıldır İngiltere'yi yönetiyordu. Bu beş yıl içinde birkaç kere Parlâmentoyu topladı, dağıttı, gene topladı, tekrar dağıttı, bu artık onda ikinci bir tabiat olmuştu herhalde.

Ölümünden sonra oğlu Richard, «Lord Protector» ilân edildi ise de uzun sürmedi. Püritenler dışında milletin çoğunluğu monarşinin yeniden kurulmasını destekledi ve sağladı. Şüphesiz, geçmiş devrin hesabı görüldü, bir soruşturma ve sonunda bir dâva bile açıldı. O devirde ölümler de yargılanırdı. Cromwell de yargılandı. Mezarı açılarak cesedi çıkarıldı. Baş kesildi. Bu etleri dökülmüş iskelet haline gelmiş baş bir sopanın ucunda Londra sokaklarında dolandırıldı ve başsız ceset bir yara atılmıyordu.

Böylece İngiltere tarihindeki hemen de tek ihtilâl — eğer bir ihtilâl demek mümkünse — samimi, inançlarına sınıksız bağlı, haris ama mütevazı bir Püriten'in çoktan ölmüş başının kesilmesiyle sona eriyor ve İngiliz monarşisi yüzyıllarca sürüp gidecek bir huzur devresine giriyordu.

FRANSA'DA KIRALLARIN DARBELERİ: 1

XIII. LOUIS

Avrupa'da artık merkezi mutlak iktidarlar kurulmuştur. Tarbin beşerî ihtirasları kamçıladığı { bir devirdir.

Modern monarşiler devrinde saraylar içinde kalmıs, sayılamıyacak kadar çok darbecikler ve ihtilâl teşebbüsleri vardır. Biz burada özelliği sarayların dışına taşmak olan, ve kırıallar tarafından yapılan darbeleri göreceğiz. Darbeciler Fransa kırıallarındır ve sırasıyla XIII. Louis, XIV. Louis ve XV. Louis'dir.

1610 yılının 14 mayıs günü, bir bahar rüyasıyla uykulayan Paris sokakları müthiş bir gürültüyle uyandı. Küfürler, nal sesleri ve kırbaç şakırtılarına karışan feryatlar arasında süslü, yaldızlı bir araba sarsıla devrile, dörtnal koşan atların ardı sıra Louvre Sarayının önüne geldi; telâşla açılan kocaman kapılardan içeri girdi.

Arabada, göğsünden fışkıran kanla kıpkırmızı, gözleri kapalı yarı baygın bir adam yatıyordu. Hırıltılı nefeslerle nayatla ölüm arasında bocalayan bu yaralı, Fransa Kırallı Dördüncü Henri'ydi. Subaylar ve Hizmetçiler koşuştular, yaralıyı büyük bir itina ile kaldırdılar, birinci kattaki salonlardan birine taşıdılar, divana yatırdılar. Hekimler başucuna toplandı. Fakat ne yazık ki yapılabilecek hiç bir şey yoktu. Hükmüdar son nefesini vermişti.

Ölen kiralın karısı, Marie de Medicis, orada, yüzü bembeyaz, gözleri büyümüş, titriyordu. Sonra inledi. «Aman Yârabbi! Kiral öldü! Şimdi ne olacak? Kıralsız, biz ne yapacağız?»

Şansölye Mösyö Sillery, Floransalı Kırالیçeye dönerek

önünde eğildi «Fransa asla kıralsız kalmamıştır Madam!» dedi. Sonra bir köşede ağlamaklı gözlerle bu fecî sahneyi seyreden korkmuş ve şaşırılmış çocuğu göstererek: «İşte», diye ekledi: «Fransa Kırallı!»

O anda Onüçüncü Louis olarak Fransa tahtına çıkan kiral yazık ki henüz dokuz yaşındaydı. Çocuktuk. Hem de zekâsı ve yetenekleriyle parlak bir gelecek vaadetmiyen, alelaide bir çocuk! Yıllar sonra trihçiler, Louis'nin küçücük bir çocukken hasta ruhlu bir dadının elinde garip ve anormal alışkanlıklar edinmiş olduğunu kaydedeceklerdi. Belki de bu yüzden, büyüyüp geliştiği, genç bir erkek olduğu zaman bile asla kendine güvenen, rahat bir insan olmadı. Hayatı boyunca kabuğuna çekilmiş, daha doğrusu kendi kendini kabuğuna hapsetmiş bir insan olarak yaşadı. İçine dönük, kapalı, neşesiz, anlaşılması zor bir karakteri vardı. Sessiz ve sâkin kır hayatını şehrin gürültülü hayatına, av partilerini balolara tercih ederdi.

Küçük Louis Kiral olunca, annesi Marie de Medicis nâip tâyin edildi. Floransa'nın en ünlü ailelerinden birinc mensup olan Kırallıçe, tombul, alelaide, pek de zekî sayılmayacak bir kadındı. Hayatın bütün zevklerine karşı açgözlüydü, kudret ve iktidara susamıştı. Kirallı tahtına lâyük bir insan olarak yetiştirmek görevini üstüne almıştı. Amaç, çocuğun zekâsının gelişmesini önlemek, körletmek ve bu sayede mümkün olduğu kadar uzun bir zaman iktidarda kalabilmektir. Bunun için herşeyi göze alabilirdi. Hattâ, genç kiralın ömrü boyunca iktidara sahip olamaması için mümkün olan her çareye başvurduğu da söyleniyordu. İktidar sevdası içindeki nâip Kırallıçe hiç bir zaman gerçek bir anne olmadı. Kendi keyfine, eğlencelerine, debdebe ve tantanaya o kadar düşküncü ki, kalbinde insanları sevmeye ayıracılabileceği hiç bir yer yoktu. Louis, onun gözünde, senelerle birlikte büyüyen bir tehlikeydi! Bugün Avrupa'ya hükmedebilen bir Kırallıçe iken, yarın, ihtiyar bir kadın olarak bir kenara itilivermesi ve orada unutulup gitmesi için Louis'nin iktidarı bilfiil eline alması yeterdi. O halde bu ihtimali

mümkün olduğu kadar geciktirmek, uzaklaştırmak gerekiyordu.

Onüçüncü Louis'nin müktedir bir Kıral, iyi yetişmiş, zeki ve memleketine faydalı bir insan olamayışında annesi Marie de Medicis'in suç payı, tarihin affedemeyeceği kadar büyüktür.

Marie de Medicis, Fransa'da Fransa'dan uzak yaşıyordu. Çevresindeki insanlar, dostları, yakınları, hattâ hizmetçiler hep Floransalı İtalyanlardı. Evlenmek üzere buraya gelirken, süt kardeşi ve sırdaşı Leonora Galigai'yi de beraber getirmişti. Galigai, esmer, zayıf, çirkin fakat son derece zeki, canlı ve aklın almıyacağı kadar haris bir kadındı. Marie de Medicis, aradan geçen yıllara rağmen dillerini bile doğru dürüst öğrenemediği, alışamadığı, uyuşmadığı insanlar arasında Fransa'da kendisine vatandaşlarıyla çevrili küçük bir dünya yapmıştı. Bu küçücük dünyada Galigai, şeytânî zekâsıyla, nâip Kraliçeyi avuçlarının içine almayı bilmişti.

Galigai, zekâsını, para, çok para sahibi olmak yolunda kullanıyordu. Onun için Fransa'ya verdiği zarar pek de önemli sayılmazdı. Ama Louvre'da yaşayan İtalyanlar arasında, Medicis'in peşisıra gelmiş bir başka korkunç zekâ vardı ki, yarattığı tehlike çok daha büyüktü.

Bu adam Concino yahut Concini idi ki Fransızlar ona Conchine adını takmışlardı. Otuz yaşında ve çok yakışıklıydı. Fakat bu güzel yapının altında hiç de güzel olmayan bir ruh vardı. Asil bir aileden geldiğini iddia ediyordu. Fakat otuz yaşına kadar sefih bir maceracıdan başka bir şey değildi. Para, ün ve iktidar sahibi olmak için her iki cinsten de mahrem dostlar edindiğini söylüyorlardı. Onun için yapılmayacak hiç bir şey yoktu. Son derece mağrur, kendini aptal göstermesini bilecek kadar zekiydi ve en önemlisi, istediğini mutlak elde edebilecek bir kaypaklığa, korkunç bir câzibenin de eklenmesiyle, bu adam her çevrede, her mevkideki insanlar tarafından beğeniliyor ve korunuyordu.

Concini, Floransa'dan Paris'e birlikte yaptıkları uzun yolculuk sırasında, Galigai'yi elde etmenin, Kraliçeye hâ-

kim olmak bakımından ne kadar önemli olduğunu çok iyi anlamıştı. Bu amaçla derhal harekete geçti ve Galigai'ye, bıkıp usanmadan, ateşli bir âşık rolü oynadı. Dünya kuralları beri düzen değişmemişti; bu defa da çirkin kadın, parlâk zekâsına rağmen, kötü niyetli ve yakışıklı erkeğe inandı, ağına düştü. Paris'e gelir gelmez evlendiler.

Fakat bu evlilik çok geçmeden dayanılmaz bir cehennem hayatına döndü. Hemen ayrıldılarsa, sebebi, ikisinin de hislerinden çok hırsları için yaşamalarındandı. Evlilikleri kısa zamanda ticarî bir işbirliğine döndü. Dışarıda, başkalarının yanında âşık karı koca komedisini devam ettiriyorlardı. Fakat Concini rıhtımdaki evinde, Galigai Saraydaki dairesinde oturuyor, çok nâdir bir araya geliyorlardı. Bu buluşmalar da hep kavga ile sona eriyordu. Erkek kaba, hoyrat ve alaycı; kadın soğuk, haşin ve sinsiydi. Ama ortaklık herşeye rağmen devam ediyordu; çünkü beraber kalmak ta çıkarları vardı. Bu bir karı koca değil, iki kişilik bir eşkiya çetesi idi.

CONCINI'NİN GÖREVLERİ

Galigai kocasına imtiyazlar, olağanüstü görevler, yüksek makamlar, câzip işler ve ünvanlar sağlıyordu. Bunların hepsi, nâip Kırالیçenin emriyle mümkün oluyordu. Galigai'nin Kırالیçe üzerindeki nüfuzu ve etkisi o kadar büyüktü ki, bunu açıklayabilecek çok garip hikâyeler bile anlatılıyordu. Tarihçe Hanoto: Leonora'nın Marie de Medicis'e olan hâkimiyeti ve Kırالیçe'nin bu çirkin kadına bağlılığının derecesi, bu iki kadın arasında çok garip ve inanılmaz bir ilişkinin bulunduğunu akla getirmektedir.* diyor.

Bu anlaşılmas hâkimiyetin sebebi ne olursa olsun, iki ortak bu fevkalâde durumdan en büyük ölçüde faydalanıyorlardı.

Karısı aklın almayacağı bir servete sahip olurken, Concini de her biri diğerinden önemli mevkilere getiriliyordu. 1602'de Kırالیçenin özel sekreteri, 1608'de birinci mirahur;

1610'da Ancre Markisi; 1612'de Picardie genel valisi ve nihayet 1613'te Fransız Orduları Başkumandanı! Bir yabancı, maceraperest bir serseri, ömründe eline kılıç almamış bir adam Fransız Orduları Başkumandanı oluyordu!

1614'de, hiç bir hakkı olmadığı halde Kırallık Meclisi'ne katılmaya başladı. Fikir beyan ediyor, emirler veriyordu. En önemli meselelerde bakanlar Concini'nin onayını almadan karar veremiyorlardı. 1615'de genç Kral Louis'nin Avusturyalı Anne'la evlenmesi münasebetiyle yapılan muhterem düğünde Concini, Kral ailesiyle birlikte birinci sırayı işgal ediyordu.

Bu olağanüstü tâyinler, Kral ailesi üzerindeki korkunç hâkimiyet, önce halkı şaşkına çevirmiş, sonra bu şaşkınlığın yerini çaresiz bir öfke almıştı. Fransa homurdanıyordu. Concini de biliyordu bunu, ama alay ediyor; gülüp geçiyordu. Nâip Kraliçenin mutlak desteğinden emindi, başkaları, isterse bütün bir millet olsun, ne derse desin, umurunda değildi. Concini Kraliçeyi elinde tutmanın çarelerini çok iyi biliyordu. Bu sebeple de kendine güveniyordu. Fakat onun hesapları hep, insanların seviyesizliğine, aşağılığına ve çirkinliklerine göre yapılmıştı. O insanları ancak bu seviyeden görebiliyordu; çünkü kendi seviyesi de buydu. İşte Concini'nin tek zayıf tarafı!

Küçük Kral Louis evlendiği sırada, Louvre sarayının mutlak hâkimi Concini idi. Concini, kurnaz ve zekî bir adamdı, fakat kısa bir zamanda sahip olduğu olağanüstü imkânlar başını döndürmüştü, onu sarhoş etmişti. Küstahlığı ve kabalığı tahammül edilemeyecek hale gelmiş, kibir ve azameti dillere destan olmuştu. Sarayın içinde ve dışında, İmparatorlarda bile görülmeyen bir tantana ile dolaşıyordu. Gözü hiç bir şeyle doymuyordu. Balolar, danslar, eğlenceler ve güzel kadınların dolaştığı süslü salonlar bile ona az gelmeye başlamıştı. En kıymetli kumaşlardan elbiseler giyyordu. Terziler, berberler, kuyumcular hizmetine yetiştirmişlerdi. Delice kumar oynuyordu. Çok hasis olmasına rağmen, her gün kumar masalarına yüzlerle, binlerle



Fransa Başkumandanı Concini, yakışıklı bir serseriydi. Ünvanlarını utanmazlığına ve entrikalarına borçluydu. (Fransa Millî Kütüphanesindeki taş basmalardan).

altın bırakıyordu. Kısaca tam bir sonradan görmeydi Concini.

Bütün bu delice masraflar, yine delice paraları gerektiriyordu. Concini bu parayı bulabilmek için herşeyi yapıyor. rüşvet alıyor, haraç yiyordu. Ölümünden sonra yargılanması sırasında, gayrimeşru kazançları hesaplanmış, aklın almayacağı rakamlar elde edilmişti. Hükûmet, mallarına e!

koyduğu halde ölümünde bıraktığı miras bütün bir şehri rahatça besliyebilecek kadardı. Bazı tarihçiler bu servetin altı buçuk milyona, bazıları sekiz milyona vardığını söylerler ki, bugünkü frank hesabıyla bir milyara yakın bir meblağ (2,5 milyar Türk Lirası) teşkil etmektedir.

Böylesine zengin, böylesine muktedir bir adamın etrafında kendisi gibi hilekâr ve iki yüzlü, çıkar peşinde koşan insanların toplanması pek tabiiydi. Concini'nin saray yavrusu evinin kapısı, belki bir şeyler temin edebilirim ümidiyle el ayak öpen dalkavuklarla dolup taşıyordu.

En önemli mevkilerdeki tanınmış kimseler bile, Concini'nin kâtibini, uşağını, kâhyasını, metresini tanıdıklarını övünerek söylüyorlar ve işlerini bu kâtip, bu uşak ve bu metres vasıtasıyla, bol para vererek yaptırıyorlardı. Fakat bu kadar yaltaklanma, ardı sıra bir o kadar dedikodu ve haset getiriyordu. Önünde iki büküm olanlar sonra onu affetmiyorlardı. Halk, nefret ediyor, asiller ondan yılıyor, korkuyor ve tiksiniyordu. Ve nihayet hepsi, herkes, bütün Fransa açık bir gerçek karşısında hayret ve dehşet içindeydi: Floransalı Kraliçenin eski sevgilisi, sefih ve ahlâksız bir maceraperest, koca bir İmparatorluğun mutlak hâkimi ve efendisi olmuştu! Karısı, bu rezalete mani olabilecek bütün devlet adamlarını Saray'dan uzaklaştırmasını bilmişti. Silleiy gibi, Jeannine gibi, Villeroi gibi şerefli, namuslu ve vatan sever Fransızlar, birer birer gözden düşmüş, hakaret görmüşlerdi.

İşte bu sıralardaydı ki, Concini bir gün Kırallık Meclisine uzak illerden birinin genç, ürkek tavırlı çelimsiz başpapazını getirdi. Basit rahip, elbisesi içinde sarayın şatafatlı dekoruna hiç yakışmayan bu papazın adı Richelieu idi. Ve genç papaz, kendisini himaye eden Concini'ye karşı son derece itaatli, mültefit ve saygılı görünüyordu ki, bu hali ile önce alay, sonra merhamet konusu oldu. İstikbalin «Büyük Kardinal» i Richelieu, o günlerde Concini'ye yazdığı mektuplarda, dalkavuk ve riyakâr bir dille, çılgın maceraperesti göklere çıkarıyordu. Concini'nin gözden düşmesi üzerine

da derhal görevinden alınacak, hattâ tutuklanması bile söz konusu edilecekti.

Kıral, bütün bunlar karşısında susuyordu. Aslında Kıral yoktu, bir hiçti! 1615'de Onüçüncü Louis kanunen reşit olmuştu ama bu hiç bir şeyi değiştirmede. 1616'da, Papalık elçisi Bentivoglio Roma'dan bir tamim gönderdi.

Bu tamimde Concini'nin emrine üç bakan verildiği belirtiliyordu. Bu üç bakan, her gün Concini'nin evine giderek ondan devlet idaresi hakkında emir alacaklardı.

Bu durum karşısında Louis ne yapabilirdi? Yalnızdı, göz hapsindeydi. Kimseden itibar görmüyordu. Concini, sarayı uşak kıyafetindeki casuslarıyla doldurmuştu. Concini'nin casusları iyi para alıyor, keyiflerince yaşıyorlar ve memleketin her köşesinde, her evin her sokağın mahremiyetine sokuluyorlardı. Namuslu vatandaşların hayatı ve şerefi bu casusların bir sözüne bakıyordu. Yıllar sonra, mahzenlerden, aç susuz ölümü bekleyen ve suçlarının ne olduğunu bile bilmeyen otuz dört mahkûm çıkarılmıştı. Bunlar nasıl ve hangi resmî makamın kararıyla hapsedilmişlerdi?

Kanunlar açıkça tahkir ediliyor, devlet ayaklar altında çığneniyor, küçük Kıral saraydaki odasında hemen de mahpus, yalnız ve âciz bırakılıyordu. Annesi, herkese oğlunun zekâca gelişmediğini, devlet idaresini eline alabileceği iktidardan mahrum bulunduğunu söylüyordu.

Şefkatten, sevgi ve anlayıştan mahrum, bütün çocukluğunu yalnız ve kederli dört duvar arasında geçiren onaltı yaşındaki küçük Kıral sahiden de, karakter, irade ve kişilikten yoksun, yeteneksiz, geri zekâlı bir çocuk izlenimi veriyordu. Fakat çocuk Kıral dertliydi; Fransa'nın uğradığı felâketi görüyor, için için isyan ediyor, harekete geçmemekten ıstırap duyuyordu. Fakat nasıl, ne vasıta ile, hangi imkânla memleketini kurtarabilirdi? Eli ayağı bağlı, bu odada mahkûmdu. En yakın bildiği insanlara bile itimadı yoktu.

Onu bu çaresizlikten kurtaracak ve isyan ettirecek, kuvvetli, muktedir, cesur bir insan olmalıydı. Onu terk edil

öğü köşeden çekip alacak, ona, bir türlü bulamadığı güven hissini vererek hem onu, hem Fransa'yı kurtaracak bir kahraman! Küçük Kırılın imdadına kim yetişecekti?

Ama günün birinde, birisi ortaya atılacak ve Fransa'nın kaderini değiştirecekti: Charles de Luynes.

Charles de Luynes, Aix-en-Provence'ın eski ve çok asil ailelerinden birine mensup fakir ve cesur bir genç şövalyeydi. Uzun boylu, ince, yakışıklı, bütün taşralı asilzâdeler gibi on parasız; sadece cesaretine ve gençliğine güvenerek Paris'e gelmişti. Ne yapacağını ve nasıl başarı kazanacağını düşünmemişi bile.

Başkente gelince ilk gözüne çarpan, bu koca İmparatorluğun sahipsizliği ve Kırıl'ın hemen de yok farzedildiği gerçeği oldu. Bu garip durum, devam edemeyecek kadar tabiate ve tarihin gidişine aykırıydı. «Kukla Kırıl» a yaklaşmak, onu yakından tanımak fikri işte o zaman aklına geldi. Kırılın avı çok sevdiği söylenmişti. Av, Luynes için çocuk oyuncağı idi. Doğduğu memlekette, kendini bildi bileli, ormanlarda, vadilerde geyiklerin, ceylânların, kekliklerin peşinde dolaşmıştı. Silâh, kuş, orman ve köpek onun ezberinde bildiği şeylerdi. Babasının Paris'de oturan çok eski bir arkadaşı vardı: Mareşal de Souvre. Mareşalı görmeye gitti. İhtiyar Mareşal, onu Kırıl'a takdim etti.

Aralarında, çok kısa zamanda, gerçek bir dostluk kuruldu. Onüçüncü Louis, yeni arkadaşına o kadar bağlanmıştı, ona öylesine hayrandı ki, geceleri rüyasında görüyor, sabaha kadar ismini sayıklıyordu. Onu Louvre'da yanındaki bir daireye almıştı, kimseye görünmeden odasına gidebiliyordu. Bu kadar yakın bir dostluk, bu derece samimiyet, herhangi bir arkadaşlıktan mı ibaretti; yoksa Kırıl'la genç şövalye arasında başkaca bir sır mı vardı? Onüçüncü Louis'nin, kadınlardan çekinen ve kaçan mizacını bilenler, bu asırı dostluğu gizli bazı sebeplerle açıklıyorlardı ki, bu faraziye nin doğru olması da kuvvetle muhtemeldir.

Kırılın sevgili dostuna olan bağlılığı o kadar ileri gitmişti ki, Luynes'i Kırıliyet Avcı Taburu Kumandanlığına

tâyin etti. Fakat asıl önemli görev Amboise Valiliği oldu.

Luynes artık, istediği yöne sevk edebilecek kadar Kıralla hâkimdi. Bu yön Concini'nin yenilgiye uğratılmasıydı. Hattâ onun yerini alabilmek için onun yokedilmesi idi. Bu iş için gerekirse, silâh zoruna bile başvurulabilirdi. Fakat ne zaman, nasıl? Şimdilik bu soruların cevabını vermek için vakit henüz erkendi. Ama muhakkak olan bir şey varsa, o da avın epeyi çetin olacağı idi; çünkü bu defa keklik epeyi zorlu ve iri görünüyordu.

Bu tehlikeli macerada Luynes'i destekleyen çok önemli bir kuvvet daha vardı: Halk! Fransa, koca devletin, en aşağı tabakadan iki yabancınnın iki aç gözlü maceraperestinin elinde oyuncak oluşuna artık daha fazla tahammül edemiyecekti. Fransa artık homurdanmakla yetinmiyor. tehdit ediyordu.

Prensler, Kontlar, Asiller: «Tahkir edilen, çiğnenen, Fransa'nın gururu, izzeti nefsi, tarihi ve geleceğidir» diyorlardı. «Majeste Kırılın, devleti ve milleti bu inançtan kurtarması zamanı gelmiştir.»

Kırılın ve milletin sarsılmaz desteği olduktan sonra Luynes gözünü kırpmadan bu maceraya atılabilirdi.

Şövalyenin ilk olarak bu konuyu açtığı ve yardım istediği kimse, Kırılın sekreterlerinden, namusu, dürüstlüğü ve mertliği ile tanınan Déageant oldu. Déageant, Luynes'a çok faydalı fikirlerle beraber, bu işte büyük faydası dokunabilecek bir ismi de verdi; Arnold Andilli. Sonra küçük gruba Baron Modéne ve Mösyö Marsillac da katıldılar.

Luynes'in özel dairesinde, çeşitli bahanelerle toplantılar yapılıyordu. Plânlar hazırlanıyor ve her plân en ince ayrıntılarına kadar, günlerce tartışılıyordu. İlk akla gelen halkı harekete geçirmek oldu. Bir av partisi tertiplenir, oradan seçilmiş, dayanıklı atlarla dört nal, ya Luynes'un valisi bulunduğu Ambois'a, veya kuvvetli bir askerî birliğin bulunduğu Rouen'e gidilir, ordu ve halk elele Başkumandan rütbesiyle Fransa'ya hükmeden o serseri İtalyan'a karşı vatani kurtarmaya çağrılırdı. Ama bu plân oldukça tehlike-

liydi; zira halkın ve askerin, bir avuç asılzadenin böyle bir hareketine katılıp katılmıyacakları, ne de olsa, şüpheliydi. Ya hiç bir sonuç alınmazsa? O takdirde bu hareket, gülünç ve delice bir macera olarak kalır ve Concini ile Galigai, tahakkümlerini biraz daha arttırmak için aradıkları fırsatı bulmuş olurlardı. Demek ki, şu sırada, halkın da katılacağı toplu ve açık bir ayaklanmaya bel bağlamamak lâzımdı.

Bu plândan vazgeçilince darbeciler bu defa Ana Kırallığıyı ikna etmenin ve kazanmanın mümkün olup olmadığı meselesi üzerinde durdular. Kırallığın fikrini öğrenmek için gönderilen gizli elçiler, elleri boş döndüler. Marie de Medicis'nin Concini'ye sempati beslemediği ve onun küstahlıklarını hoş karşılamadığı belliydi; ama buna rağmen durumu düzeltecek herhangi bir harekete de taraftar değildi. Bu müracaat tek bir sonuç verdi. Galigai durumdan haberdar oldu.

Dernek, Concini de uyanmış, tehlikeyi haber almıştı. Zaten bir süreden beri kendisine karşı bir şeyler hazırlanıldığını hissediyordu. Doktor Heroar, anılarında: «Mareşal, üzerine çektiği bunca nefretin nihayet su üzerine çıkacağını, nihayet intikam arzularının zaptedilemez hale geleceğini hissediyor ve bekliyordu.» demektedir. «Fakat kendinden başka hiç bir varlığa kıymet vermediği gibi, kimseden de korkmak aklına gelmiyordu. Hele Kırallıktan asla çekinmiyor, onun varlığını tamamen unutmuşa benziyordu.»

Kırallığın çevresinde toplanmış bir avuç insanın kendisine karşı gizli bir hareket hazırladıklarını öğrenince, sadece güldü ve küstahlığını bir kat daha arttırdı. Louvre'a, yüz bazan iki yüz silâhlı, sadık ve cesur adamını almadan gelmiyordu. Kendisine karşı birleştiklerini öğrendiği insanlara karşı daha haşın, daha tehdit edici olmuştu. Louis'e uzaktan yakından sokulan, yaklaşan herkesin ismini kara listesine geçirmişti; bu şüpheli kişileri sürgüne yollayacağını, hapsedireceğini bağıra çağıra söylemekten çekinmiyordu. Luyne's'i adım adım takip ettiğini, ilk fırsatta kısıkvrak yakala-

yacağını da ekliyordu. İlk iş olarak, av partilerini yasak etti. «Tuileries Saray parklarındaki gezintiler Louis'nin sıhhati için yeter değişikliktir» diyordu.

Sarayda, Concini'nin Louis'yi tahttan indireceği dedikoduları almış yürümüşü.

Durum, her geçen günle biraz daha geriliyordu ve bu gerginlik çok yakın bir fırtınanın kopacağına işaretli.

Bu şartlar altında artık Kiral ve çevresindeki dostları için zora baş vurmaktan başka çare kalmıyordu. Mareşal'i yakalayıp Bastil'e hapsetmek, ve Parlâmento'nun hakkında vereceği hükme razı olmak! İşte yapılacak şey bundan baretti.

Fakat bütün bunlar, söylemesi çok kolay, yapılması çok zor şeylerdi. Mareşal, nasıl tevkif edilecekti? Kiral'n güveneceği tek bir askeri yoktu: Prensler, Saray'dan uzakta, Fransız askerler ve muhafızlar hudut boylarında idiler. Louvre'da bulunanlar sadece Concini'ye ya korkudan, ya minnettarlıktan, tereddütsüz bağlı olanlardı. Üstelik Mareşal hiç bir yere, yanında bir tümen askerle baş edebilecek gibi silâhlendirilmiş kalabalık bir muhafız ordusu olmadan gitmiyordu.

İşte tereddütlerin burasında Mösyö dö Déageant, Concini'yi tevkif edebilecekleri tek yerin, Louvre Sarayı ve tek şeklin onu en ummadığı anda, gafil avlamak olduğunu söyledi. Sadece Kiral Sarayında, kurnaz İtalyan'ın şüphesini çekmeden, istenen kalabalık biraraya getirilebilirdi.

Böylece karar alındı. Bu çok güç ve kritik işi kimin yapacağı tartışıldı. Luynes, Mösyö dö Vitry'yi teklif etti.

Vitry Markisi olan Nicolas de L'Hospital, muhafız alayı kumandanıydı. Dimdik ve dosdoğru bir askerdı. Üzerine aldığı işi, sonuna kadar, hiç bir tereddüt geçirmeden, gözünü kırpmadan, neye mâl olursa o'sun yapacağına şüphe yoktu. İşte Concini'yi, ancak böyle bir asker dize getirebilirdi.

Vitry, kendisine verilen görevi tereddütsüz kabul etti. Yalnız, tek bir şart ileri sürdü. Çok vahim neticeler doğura-

bilecek olan böyle bir emri, bizzat Kral'dan almak istiyordu. Bir gece, kıyafet değiştirmiş olarak Kralın huzuruna çıkarıldı. Kısa ve haşın bir konuşma oldu. Vitry, Onüçüncü Louis'e, kendisine teklif edilen görevi kabul edeceğini, fakat bizzat Majeste Kıraldan emir almak istediğini söyledi. Louis, emri tekrarladı. O zaman Vitry, hepsinin beklemekte olduğu kritik soruyu sordu: «Mareşal mukavemet edecek olursa, ne yapmamı emredersiniz?» Kral önüne bakıyordu. Bunun üzerine konuşmada hazır bulunan Deageant atılarak Kral'ın veremediği cevabı verdi: «Haşmetmeap, gerekirse Mareşalin öldürülmesine izin veriyorlar!» Kral hâlâ susuyordu. Vitry, birkaç saniye bekledi, sonra yerlere kadar eğilerek selâm verdi: «Emredersiniz, Majeste! Arzunuz yerine getirilecektir!»

Vitry, ne olursa olsun, başarmaya azimliydi. Ama, ya olamazsa? Herşeyi, her ihtimali göz önünde bulundurmak gerekliydi. O takdirde Kral derhal Paris'i terkederek kaçacaktı; dayanıklı, sağlam, saraydaki en iyi cins atlar emre hazır bekletilecekti. Vitry'nin valisi bulunduğu Meaux şehrine gidilecekti. Ve orada, orduyu harekete geçirmenin çareleri aranacaktı.

Bütün bu hazırlıklar en sıkı bir gizlilik içinde yapılıyordu, ama sanki görünmez bir takım ışınlar yayılıyor, havayı nefes alınamayacak kadar ağırlaştırıyordu. Marie de Medicis sinirli ve endişeliydi; durmadan oğlunu sorguya çekiyor, sıkıştırıyordu. Fakat genç Kral, alışılmış durgunluğu ve neşesizliği ile her günkü hâlindeydi. Kraliçe rahatladı. Düşman ve şüpheli insanlar arasında geçen yıllar Louis'ye kendini saklamasını öğretmişti.

Fakat yaklaşan faciayı sadece bir kişi, o günlerde kimsenin önem vermediği bir rahip, Başpapaz Richelieu keşfetmişti. 20 nisan 1617'de, kayınbiraderini, Luynes'a hizmet arz etmek üzere gönderdi. Kesin delil yoktu, hiç bir şey bilmiyordu, fakat çok yakın tarihte, çok önemli bir olayın olacağını hissetmişti. Luynes'a dönme teşebbüsü, Mareşal'in ya kınlarında başlayan korku hissinin işaretiydi. Concini gibi

bir efendinin mahvedilmesinin ne demek olduğunu bu sırğınma teşebbüsü kadar güzel hiç bir şey anlatamazdı.

Nisanın 23'ünde Vitry, Mareşal'in ertesi sabah saat dokuzda Louvre sarayına geleceğini öğrendi. Şüphesiz her zamanki gibi kalabalık muhafızlarının arasında olacaktı. Büyük bir ihtimalle, Sarayın Bourbon kapısı denilen büyük kapısından girecekti. Bu kapı, Saint Germain l'Auxerrois kilisesinin karşısına rastlıyordu. Demek Concini'yi orada beklemek gerekiyordu.

Öyle yaptılar ve kilisenin kapısında beklediler.

24 Nisan 1617 sabahı, hava oldukça soğuk ve yağmurluydu. Concini sarayında erken uyanmıştı. Her sabah yaptığı gibi, uzun uzun yıkandı. O devir insanların hemen de hiç yapmadıkları şekilde, temizliğine ve tuvaletine itina eder, her sabah çamaşır değiştirir, kokulu sularla silinirdi. Yıkanmadan sonra sıra tuvalete gelmişti. Saçlar usta ellerle kıvrıldı. Yüzü, sadece kendisinin bildiği bir takım kremlerle ovuldu. Yanaklarına pembe, göz kapaklarına mavi far sürüldü. Saat sekiz buçuk olmuştu ki Mareşal, artık giyinmeğe hazırdı. Hizmetçiler ince ve halis keten gömleğini, kaskatı kolalanmış, pırıl pırıl bir yeleği ve nihayet, etekleri kat kat Milano dantelleriyle süslenmiş, ipek kadife jüponu giydirdiler. Sonra, saray kadınları arasında kendisine «Muguet» adı takılmasına hak verdirecek kadar bol, losyon fışkırttılar.

Bu hazırlık sırasında Vitry plânını son bir defa gözden geçiriyordu. Sabahın çok erken saatlerinden beri Louvre'daydı. Yüz kişiye varan sadık adamlarını kontrol etti. Fakat onlara lüzumundan fazla şevk vermekle hatâ etmişti. Çünkü saat ona doğru Mareşal uzaktan görününce nöbetçiler, «Geliyor! Geliyor!» diye öylesine feryatlar kopardılar ki, Vitry korktu, eğer Concini bu telâş ve heyecanı farkediverseydi, itina ile hazırlanan plân suya düşecekti. Ama duymamış, fark etmemişti.

Concini, Sarayın yüksek ve loş avlusuna girmişti. Önceden tahmin edildiği gibi arkasında muhafızları vardı, fakat kapının demir parmaklıkları süratle kapatıldı, muhafızlardan

bir kısmı dışarıda kalmıştı. Tam o anda, darbecilerden biri, Mösyö Cauvigny Mareşale bir mektup uzattı. «Çok acele!» dedi. Mareşal mektubu alarak bir an duraladı. İşte bu bir anlık tereddütten faydalanan Vitry, meydana çıktı. Concini'nin üzerine doğru giderek kolunu yakaladı. Concini mektuptan başını kaldırdı ve Vitry'yi gördü. Elinde olmadan, korkuyla bir adım geri sıçradı. Vitry, soğukkanlılıkla:

«Mösyö, dedi. Sizi Majeste Kırılın emriyle tevkif ediyorum!»

Concini bir an inanmamış gözlerle baktı, sonra öfke ve korkunun etkisiyle, o kadar itina ile sakladığı İtalyan şivesiyle:

« Â me? A me? diye tekrarladı. «Bana ha? Bana ha?»

Ve hızla geri çekilerek elini kılıcının kabzasına attı. Vitry:

«Evet size!» diye haykırarak işaretini verdi. Beş el silâh, hemen aynı anda patladı; beş asil subay, geniş pelerinlerinin altına sakladıkları tabancalarını çıkarmışlardı. Ta yakından, peşpeşe ateş ettiler. Kurşunlardan biri Concini'nin gözleri arasına, biri gırtlığına, üçüncüsü sağ yanağına isabet etmişti. Mareşal, usul usul dizleri üzerine yığıldı ve devrildi. Ölmüştü.

Bir an herkes sustu. Şaşırmış, dehşet içinde kalmışlardı. Sonra birden, sevinç ve zafer çığlıklarıyla birbirlerine sarıldılar, paniğe kapıldılar: «Vurun! Vurun!» diye haykırarak ölünün üzerine atıldılar. Mareşal'ın ölmüş olduğuna inanamıyorlardı. Muhafızlar, efendilerinin yardımına koşmak için bir hareket yaptılar, fakat Vitry'nin sesi onları durdurmaya yetti: «Durun! Kırılın emri var!»

Sonra askerler cesedin üzerine atıldılar, kama ve kılıç darbeleriyle paramparça ettiler, hendeğin içine sürüklediler. Orada üzerinde para edecek ne varsa, hepsi yağma edildi. Genç bir çavuş altı bin ekü değerinde bir pırlanta yakalamıştı, bir başkası işlemeli gömleğini, bir üçüncüsü kadifeli dantelli juponunu çekip aldı. En sonunda, barut dumanıyla kararmış, kıpkırmızı kana boyalı, çamura toza bulanmış

tanınmayacak duruma gelmiş ceset, muhafız alayındaki odalardan birine atıldı.

Aşağıda bu tüyler ürpertici olay olup biterken, genç Louis, yukarıda, sinirli hareketlerle, gözü kapıda, bilârd o-
nuyordu. Korsikalılar taburunun kumandanı Ornano, nefes ne
fese içeri girdi ve haberi getirdi: «Tamam, Majeste! Herşey
emriniz gibi oldu.»

O zaman çığlıklar göklere çıktı. Haber bir anda yıldırım
gibi sarayı dolaşmıştı. Kapılar açılıyor, birbirinden güzel ka-
dınlar, zarif ve asil erkekler, Kırallı tebrike koşuyorlardı. Ga-
liplerin toplandığı aşağıdaki avludan zafer çığlıkları, şarkılar
ve «Yaşasın Kırallı!» sesleri yükseliyordu. Genç Louis, he-
yecanla pencereyi açtı, seslendi: «Mersi çok mersi! Hepinize
teşekkür ederim.» Ve yanındakilere dönerek bütün bir dev-
rin trajedisini dile getiren bir cümle ekledi: «Artık ben de
Kırallı!»

Vitry ve arkadaşları dörder beşer atlayarak yukarı çık-
tılar. Hâlâ titreyen, yaşadıkları faciayı unutamadıkları besbel-
li bir kalabalık, salonu doldurdu, silâhları hâlâ ellerindeydi.
Louis bacaklarının titredğini belli etmemek için bir masaya
dayanarak onlara: «Bu ana kadar bir çocuk olarak kal-
maya mahkûmdum, dedi. Ama şimdi artık Kırallı, sizin Kı-
ralınız..»

Gürültüye koşan, Ana Kırallıçenin nedimelerinden biri,
inanmadığı gerçeği bir de onların ağzından duymak ister gi-
bi, sordu:

— Ne oluyor, ne var? Bu gürültü nedir?

Bu suale Vitry cevap verdi:

— Mösyö Concini öldürüldü.

— Santa Maria! Kim yaptı bunu?

— Ben! Kırallı emriyle..

Kırallı emriyle.. Bu inanılmıyacak bir şeydi. Kadın
Marie de Medicis'e koştu: «Madam, Madam, Mösyö Concini
öldürülmüş, hem de Kırallı emriyle!»

Kırallı o kadar şaşırmış, o derece korkmuştu ki, felce
uğramış gibi, öylece kalakalmış, boş gözlerle nedimesine bakı-
yordu. Kadın Kırallıçesinin söylediklerini anlamadığını zanne

derek, fecî haberi tekrarladı. O zaman, aklın almayacağı bir şey oldu; Marie de Medicis birden fırladı ve canhıraş feryatlarla, kendini yerden yere atmağa başladı. Kollarını iki yana açarak sallanıyor, haykırıyor, duvarları yumrukluyordu. Ve nedimleri, çılgın hareketlerle savrulan, çırpınan Kırallıçeleriyle birlikte hem onu tutmaya, teskin etmeye çalışarak, hem beraber çırpınarak, yerlere yatarak, ağlayıp, hıçkırarak, garip, hazin ve hazin olduğu kadar da, gülünç bir yas törenine katıldılar.

Mediciler korku içinde, bekliyorlardı. Korkmakta da haklıydılar, çünkü Concini'ye indirilen öldürücü darbeler bir az da ona, Floransalı Kırallıçeye yöneltmişti. Vatandaşına gösterdiği ısrarlı ve inatçı ilgi, ona verdiği nimetler, sonsuz yetki ve hürriyetler, bütün bunlar, kendisini, en az öldürülen adam kadar, halkın ve Sarayın gözünde suçlandırıyordu. Concini, küstahlıklarında, ve baskı rejiminde o kadar ileri gitmişti ki, İtalyan Kırallıçe bile rahatsız olmuş, bezmişti; buna rağmen yine de suç ortağı kalmakta inat etmişti. Şimdi onun mahvedilmesi kendisinin de mahvolması anlamına geliyordu. Hayatını ve hürriyetini değilse bile, en az hayatı kadar sevdiği şeyi, yâni iktidarı kaybedeceği muhakkaktı. Hattâ, hattâ, daha fazlasından da korkulabilirdi, ömrünce hakir gördüğü hayat hakkı tanımadığı oğlu, ondan intikam almak isteyecek miydi?

Bu endişeyle, birinci mirahur Bressieux'u Kırallı gönderdi, görüşmek istediğini bildirdi. Louis sert bir dille, «Kırallıçeye başka bir gün görüşeceğini» söyledi. Ve bundan böyle annesinin devlet ve hükûmet işleriyle uğraşıp rahatsız olmamasını rica ettiğini, zira artık bunlarla sadece kendisinin ilgileneceğini ve annesinin yardımına ihtiyacı bulunmadığını da eklemeyi unutmadı. Marie de Medicis susmaktan ve boyun eğmekten başka ne yapabiliirdi? Saltanatı sona ermiş, On Üçüncü Louis bu defa Fransa Kırallı olmuştu.

Genç Kırallı, derhal harekete geçti. Concininin bakanlarını saraydan uzaklaştırdı. Hemen o akşam kendisiyle görüşmeye gelen Richelieu'ya şöyle bağıırıyordu: «Haydi oradan

papaz efendi! Artık sizin saltanatınız bitmiştir, sizinle konuşulacak sözüm yok benim. Derhal çıkın gidin buradan!» Richelieu, bembeyaz yüzü, titreyen dudaklarıyla Kırılın huzurundan çıktı. Oraya yeniden girebilmesi için yıllarca ve sabırla beklemesi gerekecekti.

Genç Kırıl On Üçüncü Louis tahta çıktığından tam yedi yıl sonra, Concini'nin öldürülmesiyle iktidarın gerçek sahibi olabilmisti. Şimdi kendisine sadakat ve bağlılıkla hizmet etmiş ve bu uğurda hayatını tehlikeye koymuş olanları mükâfatlandıracaktı.

Mükâfat hak etmiş olanların başında Luynes geliyordu. Kırıl, sevgili arkadaşına Concini'nin, çok büyük bir servet olan malını mülkünü bağışladı ve onu Hükûmet Birinci Şövalyeliğine getirdi. Bir süre sonra da cna çok önemli bir görev, Normandiya genel valiliği vazifesini verdi ve nihayet Dük ünvanı ile de taltif etti. Vitry, Fransa orduları başkumandanlığına getirildi. Arkadaşlarının hepsi ayrı ayrı terfi ve taltif edildiler. Mert ve sadık Déageant Maliye Bakanı oldu.

Fransa en uzak köylerine kadar yeniden dünyaya gelmenin sevinç ve heyecanı içindeydi. Tebrik ve şükran kervanları Sarayın kapılarını doldurup, taşıyordu. Kiliselerde, mihrapların önünde sıcak kalble eğilen Hristiyanlar, Tanrıya ve İsa'ya, «Fransayı nihayet gerçek sahibine bahsettiği için» şükran duaları ediyorlardı. Ve Charle Romain'in dediği gibi, «Concini'ye en çok hizmet etmiş ve ondan en çok sebeplenmiş olanlar, en çok bağırıyor ve Kırıla en çok bağlı görünüyorlardı» Bir zamanlar maceraperest İtalyanı, «Bir dâhi, bir kurtarıcı» diye göğe çıkaranlar, şimdi kurtuluşun heyecanı, içinde, gözleri yaşlı alkış tutuyorlardı. On Üçüncü Louis'yi «gelmiş geçmiş hükümdarların en büyüğü» diye isimlendiriyor; «gelecek nesillerin onun önünde saygı ve minnettarlıkla eğilmeleri için büyük bir anıt, bir mâbet inşa edilmesini» istiyor; ona «Hürriyetin kurtarıcısı», «Fransayı kurtaran dahi» diye hitap ediyorlardı. Bir grup da Vitry'nin bir heykelinin dikilmesini ileri sürüyordu.

Galipler mükâfatlandırıldıktan sonra, sıra mağlûpların cezalandırılmasına gelmişti.

Concini'nin cesedi, daha önce anlattığımız gibi, bir odaya atılmıştı. Ceset orada yağma edildi, tekrar tekrar yağma edildi, iç çamaşırları bile çekilip alındı. Bir zamanlar Fransa'ya hükmetmiş olan adam, üzerinde sadece kan ve çamur lekeleri olduğu halde, çırılçıplak, yere atılıverdi. Gece yarısı, cesedi tekrar hatırlayanlar, onu pis bir çuvala koydular, iki ucunu çamaşır ipiyle bağladılar. Böylece hazırlanan paket, yakındaki Saint Germain L'Auxerrois kilisesine götürüldü. Orada, rahibin tavsiyesi üzerine, büyük orgun altında mermerler kaldırıldı, alelacele bir çukur kazıldı, ceset oraya kondu ve mermerler kapatıldı. Bu çukur, böylece tarih boyunca kimsenin bilmediği bir lânetli mezar olarak kalacaktı.

Fakat ne yazık ki, Tanrı böylesini istemiyordu. Ertesi gün, 25 Nisan sabahı, gitgide artan bir kalabalık kilisenin avlusuna yığıldı. Kimsenin bilmediği lânetli mezarın yerini birbirlerine gösteriyorlar, hararetle oraya dönerek tükürüyorlardı. Derken kalabalıktan bir mırıltı yükseldi, konuşuluyor, tartışılıyor, konuşuldukça öfke ve nefret dayanılmaz hâle geliyordu. Nihayet bir iki kişi atıldı, sonra diğerleri onu taklit ettiler. Taze sıvanmış, kapatılmış mermer parçaları söküldü. Kan kokusu ve öfkeyle başları dönenler, çukuru parmaklarıyla kazdılar. Gürültüye zangoç koşmuştu; bu çıldırmış kalabalığı teskin etmek için yalvardı, tehdit etti. Burası Tanrının eviydi, burada en habis bir suçluya bile dokunulmazdı, o ancak Tanrının huzurunda suçlarının hesabını verebilirdi.

Rahipler hepsi bağırarak nasihat ediyor, kalabalığı insan olduklarını hatırlamaya, Kiliseye ve şu önünde bulundukları mihraba saygı göstermeye dâvet ediyorlardı. Fakat çileden çıkmış kalabalık, bu sözlere çığlıklar ve küfürlerle karşılık veriyordu.

Nihayet bir sevinç çığlığı yükseldi. Meydana bir ayak çıkmıştı. Bir gayret daha, işte ceset olduğu gibi çıkarıldı. Oracıkta, çanların ipleri koparıldı cesedin ayaklarına takıldı. Ve korkunç çığlıklarla herkes, hepsi, iplere yapıştılar, Ceset et-

rafa toz bulutları saçarak, ağır ağır çukurdan çekilip alındı. Bu dehşet verici merasime katılmak için Parisliler, avluyu, bahçeyi, sokakları doldurmuşlar, duvarların, ağaçların üzerine çıkmışlar, kilisenin parmaklıklarına, salkım salkım tırmanmışlardı.

Baş rahip, korkmuş iğrenmiş ne yapacağını şaşırmıştı. Bir papaz göndererek polisi çağırttı. Emniyet Müdürü, nefes nefese, etrafında komiserler, yüksek rütbeli subaylar ve arkasında bir tabur polisle koştu, geldi. Fakat kalabalık o kadar büyük ve ne olursa olsun, istediğini yapmaya o kadar kararlıydı ki, kiliseye sokulamadılar. Hükûmet kuvvetleri geri çekilmeye mecbur kaldı. Şimdi, Paris'in tek sahibi ve hâkimi olanlar, bu yıllarca ezilmiş, hakaret görmüş, aç kalmış insanlar, cesedin üzerine atıldılar. Sopalar, kamalar, bıçaklar ve taşlarla, tekme tırmıkla paraladılar, parçaladılar. Sonra bu parçalanmış et yığını Pont-Neuf'e kadar sürüklendi.

Orada, iri yarı bir adam, cesedi yakaladığı gibi, ayaklarından en yakın ağaca astı. O zaman, kanlı bir geçit resmi başladı. Hepsi sırayla geldiler, bıçakladılar, vurdular, kestiler, parçaladılar. Ve o iri yarı adam, şapkası elinde, saygılı bir tavırla durmuş bağıırıyordu: «İşte Concini! Sırası gelen buyursun» Göz açıp kapıyana kadar, inanılmıyacak süratle, kulak, burun, el, ayak ne kalmışsa kesilmiş, saçlar yolunmuş, gözler oyulmuştu. Baltalarla, kollar, bacaklar koparılırken, baş da testereyle kesilmişti. Yarım saat sonra bu vahşetten geriye ne kalabilmişse ağaçtan indirildi ve sokak sokak, meydan meydan, rıhtım rıhtım gezdirildi. Ve nihayet, Tournon sokağında tutuşturuldu, bu iğrenç, bu korkunç yangının başında sabahlara kadar şarkılar söylendi.

Bu vahşi intikam, halkı doyurmuş muydu? Hayır! İnsan denen varlık daha neler neler icat edebilirdi? Nitekim ertesi gün, ellerinde Concini'den koparılmış bir et parçası, bir kemik, iki üç dişle kapı kapı dolaştılar ve işin şaşılacak tarafı, alıcı da buldular. Devrin tarihçilerinden biri, «iki para ermiyecek kemikler, Concini'nin diye iki eküye, dört eküye satıldı» diyor.

Bu feci olaylar sırasında Galigai de saraydan alınmış, tevkif edilerek Bastil'e hapsedilmişti. Fakat hukuk ve kanun bakımından ne ile suçlanabilirdi. Politikaya girmemiş, asla birinci plânda görülmemiş, hiç bir kirli işe ismi karışmamıştı. Sadece Concini'nin karısı olmuştu. Ve son zamanlarda kocasıyla arasının iyi olmadığını ondan tamamen ayrı ve uzak yaşadığını da herkes biliyordu. Fakat yine herkes biliyordu ki bu kadın, Ana Kırالیçe üzerindeki hâkimiyeti ile her şeyin, hattâ Concini rezaletinin asıl suçlusudur. O halde?

O halde.. İşte burada yargıçlar derhal şu nokta üzerinde durdular. Bu yabancı kadın, Ana Kırالیçe üzerindeki bu şaşılacak hâkimiyeti nasıl kurabilmiş, onu nasıl avucuna alabilmişti? Bu soru, Fransız hâkimiyetini kurtaracak olan soruydu. Çünkü o devirde bu sorunun cevabı, yok edilmesi mutlak gereken bir kadını ortadan kaldırabilmek ve bir başka kadını, bir Kırâlin annesini, bu rezalettaki payından kurtarabilmek için tek çıkar yoldu.

Galigai dâvâsı, böylece o devir insanlarının hiç de yabancı olmadığı bir dâvâ şekline büründü. Galigai büyüculükle suçlanıyordu.

Louvre'deki muhteşem salonda, hermin kürkleri, kokulu perukaları ile daha da iri ve haşın görünen yargıçlar, vahim bir ifade ve asık yüzlerle Leonora Galigai'ye soruyorlardı:

«Marie de Medicis üzerindeki bu hâkimiyeti, Kırالیçeyi böylece avucuna alabilmiş olmasını neyle izah ediyordu? Bu insan üstü bir kudretin, cehennemî bir iradenin eseri değil miydi?»

Galigai, siyah elbiseleri içinde daha da zayıf ve solgun görünüyordu: «Hayır, dedi. Bu sadece biraz zekâsı olan bir kadının, budala ve aç gözlü bir kadın üzerinde kurabildiği çok normal bir üstünlükten başka bir şey değildir.»

Mahkeme Leonora Galigai'yi, büyücülük ve sihirbazlık suçlarından saçları kesilerek ve vücudu ateşte yakılarak idama mahkûm etti. Genç kadın, üç gün önce önünde ikiyüzlü bir saygıyla eğilen subaylar tarafından Bastille'e götürüldü. O da saçları kesilecek sonra bir meydanda yakılacaktı.

KRALLARIN DARBELERİ 2:

XIV. LOUIS

Başbakan - Kardinal Mazarin, 8 mart 1661 günü sabaha karşı Vincennes şatosunda doymadığı hayata gözlerini kapadı. Otuz sene harpleri sırasındaki başarıları ve nihayet ünlü Fronde zaferi ile Fransa'nın bir numaralı adamı durumuna gelen Mazarin, yıllar yılı baş tacı edilmiş, her istediği olmuş, her emri tereddütsüz yerine getirilmişti. Ama işte bu erişilmez mevki şimdi birden sahipsiz kalıyordu. Yirmi iki yaşındaki Kralın koca memleketi tek başına yönetmeye kalkışacağı kimsenin aklına gelmezdi ve Fransa, Concini'den Luy-nes'den, Richelieu ve Mazarin'den beri iktidara mutlak olarak sahip kudretli bir başbakanın varlığına alışmıştı. Saltanat kralın, iktidar başbakanındı.

İşte bu yüzden, şimdi Mazarin'in ölüm döşegi etrafında toplananlar, yakın gelecek için endişeye düşmüşler, fısıldaşarak konuşuyor, tartışıyorlardı. Kardinalin büyük mirası kime nasip olacak, başbakanlığa kim getirilecekti? Savunma Bakanı Lionne mu, yoksa Maliyenin cambazı Fouquet mi? Mazarin'in dostları, velinimetlerinin ölümünü şimdiden unutmuşlar, gelecek başbakana sokulmanın çaresini arıyorlardı...

Mazarin'in ölümünden hemen sonra şatodan ayrılan Bakan Briene, alaca karanlıkta parktan geçerken, Fouquet, şatoya tam zamanında yetişememiş olmanın üzüntüsüyle:

— Ne yazık, diye hayıflandı. Kral beni bekliyor, halbuki ben ona ilk başsağlığı dileyenlerden biri olmak isterdim.

Bu, boşuna bir üzüntüydü, zira aslında Kral, Fouquet de dahil, hiç kimseyi teklemiyordu. Genç Kral Ondördüncü Louis çoktan kararını vermişti.

Saltanatı boyunca ona hükmetmeye kalkışacak bir «vaz geçilmez adam» yaratılmasına izin vermiyecekti. Hemen o sabah bakanlarıyla yaptığı sabah toplantısında kararını tebliğ etti:

— Efendiler, bugüne kadar işlerimin aziz Kardinal Mazarin tarafından görülmesine müsaade ettim, fakat bundan böyle devleti ben, sadece ben yöneteceğim. Ve yardımlarınıza ihtiyaç hissettiğiniz zaman sizden ben ricada bulunacağım.

Bu sözlerle, Fransada büyük başbakanlar saltanatı sona eriyordu. Fakat acaba Maliyeci Fouquet bu hususta ne düşünüyordu?

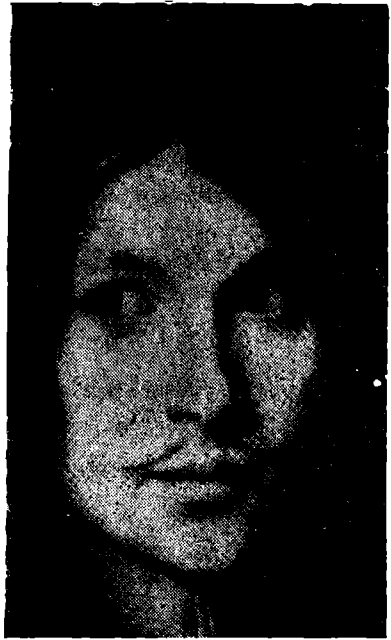
1661 yılında Fouquet, parlak meslek hayatının en parlak devrini yaşıyordu. 1615'de doğmuş, on sekiz yaşında, avukat olarak Parlâmentoya girmiş, otuz beş haşında başsavcı olmuştu. Mazarin tarafından Maliye genel müfettişliğine getirildiği sırada otuz sekiz yaşındaydı ve muktedir Kardinal'in en yakın adamlarından biriydi. Çok zekî ve olağanüstü yetenekleri olmasına rağmen bu hızlı ve çok parlak yükselişi, Tanrı vergisi meziyetlerden çok Mazarin'in himâyesine borçluydu. Fronde zaferi sırasında dönen binbir entrikaya ve su iistimale karışmayışı ve doğru yolu, yani devlete ve Kralı bağlılığı seçmesi, ahlâkının sağlamlığından çok, zekâsının ve aklının ona bu tutumun daha emniyetli olduğunu göstermişti. Paris'de hele Parlâmentoda sayılarının çok azaldığı bu kritik devrede «Mazarinci» kalmasını bilmişti. Velinimetinin sürgünde bulunduğu sırada onun malına mülküne, kıymetli halılarıyla, şahane mobilyalarına göz kulak olan gene Fouquet'ydi. Ve gene o sırada, Mazarin'in dillere destan serveti hakkında, kimsenin bilmediği bazı sırları da öğrenmişti.

Fakat Fouquet, fakirlerin en zayıf tarafı olan «haset» ve «arzu» dan çok uzak bir adamdı. O da zengindi çünkü. Brötanyalı bir armatörün oğluydu ve küçük bir çocuk olduğu uzak yıllardan beri para avuçlarına bereketli bir yağmur gibi akmış, durmuştu. Bu parayla, o mevki ve şöhret de dahil, herşeyi satın alabilirdi.

Maceraperest Fouquet'nin fırtınalı hayatı işte böyle bir hudutsuz mirasla başlıyordu.

Fouquet çok cesur ve kendine çok güvenen bir adamdı;

XIV. Louis'nin Hazine Bakanı Fouquet, devlet içinde bir devlet gibiydi. Aynı zamanda Başsavcı ve Parlâmento üyesi idi. Bir valiyle ve Brötanya Parlâmentosu başkanıyla kendisini korumak için gizli anlaşmalar yapmış, ayrıca bir askerî üs hazırlamıştı. Kırallın onu devirmesi için bir darbe hazırlaması gerekiyordu.



oyle olmasaydı 1653'de, Hazine Bakanlığını kabul eder miydi? Beş yıl önce Devlet iflâs etmişti. Hazine bomboştı, malîyenin başında bulunduğu yıllar boyunca Fouquet devlet kasasında iki milyon frangı bile birarada göremiyecekti. Nitekim Kırall, devlet idaresini eline aldığından beri de memleket bir türlü engel olunamıyan bir düzensizlik içindeydi. Vergiler vakitlice toplanamıyor, gecikiyor, eksik ve hatalı oluyordu. Masraflar her geçen günle artıyor, fakat mevcut gelir bile hazineye girmiyordu.

Para bulmak, mutlaka para bulmak lâzımdı. Ama nasıl, nereden? 1659 da, Pirene anlaşmasından sonra Mazarin, aynı çaresizlik içinde kıvranırdı:

— Kırallın hiç itibarı yok, diye aert yanıyordu. Kimse ona itimat etmiyor, gene iflâs eder endişesiyle ona kredi vermekten çekiniyorlar. On yıldan beri, hazineye 50.000 liralık bir yardım yapabilecek tek bir kabadayı bulamadım.

Ticaret âlemi uzak duruyor, devletin malî durumunu kötü gözle seyrediyordu. Sadece Kırılın adının verilmesi, paraların köşe bucak saklanması için yetiyor, kimse devletin kurtulması uğruna kendi parasını tehlikeye koymak istemiyordu; herkes Fransayı kurtaracak mucizeyi, hep başkalarından bekliyordu. Bu mucizeyi kim, hangi fedâî yaratacak, servetini ve itibarını bu yolda kumar masasına yatıracaktı? Bu fedâî 1635'de Kırala arz-ı hizmet etti. Müfettiş Fouquet'ydı bu! Bütün Fransa Fouquet'yi tanıyordu. Bugüne kadar zekâsından, kabiliyetinden, şeref ve şöhretinden başka, onun hakkında tek bir söz söylenmemişti. Ve zengindi, çok zengindi. İkinci evliliği ile, bir anda birkaç milyonu devlet hazinesine bağışlayabilecek bir aileye girmişti. Üstelik Parlâmento üyesi ve savcıydı, bütün bunlar, en şüpheli bir tâciri bile rahatlatacak vasıflardı. Hazine Bakanlığına getirilen Fouquet'nin şimdi tek bir görevi vardı: Para bulmak! Şayet günün birinde bu çok güç işte, para bulmak işinde başarı kazanırsa, hesaplarına kimsenin burnunu sokmasına izin vermiyeceği de muhakkaktı. On parasız ve müflis devlet, şimdi Fouquet'nin iyi niyetine ve cömertliğine bel bağlamış bulunuyordu. Mazarin, dostuna dert yanarken, durumu bütün acılığı ile onun gözleri önüne sermiş ve nereye baş vuracağını neye el atacağını bilemediğini itiraf etmişti. 1656'da ordu büyük bir bozguna uğrayınca Mazarin acele para istedi. Bu bozgunu 1658'de İspanya ile yapılan harp izledi. Ve Fouquet bıkmadan usanmadan yorulmak bilmeden, nasıl bir mucize ile bilinmez, para buldu. Para buldu ve altın sikkelerle yüklü arabalar uzak köy yollarından, dağ başlarından geçerek Kardinal'in savaştığı harp meydanlarına kadar gönderildi.

Mazarin mektuplarında Hazine Bakanına «Şahsî kredilerinizden faydalanarak ve kendi servetinizden sarfederek bu parayı temin ettiğinizi iyi biliyorum» diyordu. «Fransanın itibarı için varınızı yoğunuzu feda etmekten çekinmiyeceğinizi de biliyorum. Majeste Kırâl'la bu konuyu görüştüm; sizin vatana yaptığınız hizmeti Tanrının bu Dünyada ve ebedî âlemde mükâfatlandıracağından emin olduğunu söyledi.»



Ondördüncü Louis, hükmetmeye ve mutlak bir hükümdar olmaya hazırlanmıştı. Fakat karşısında kudretli ve zengin bir bakan vardı. Bu bakan, aynı zamanda hırsızlığın ve anarşinin de bir sembolüydü. Onu yıkınca Ondördüncü Louis'nin mutlak iktidarı başlayacaktı.

Mazarin, Fouquet'ye müteşekkîr olmakla yetiniyor ve bu meselenin sırrını düşünmek istemiyordu. Ama bu sır mevcuttu. Fouquet bir mucize yapmıştı. Ama nasıl? Bu para nereden, nasıl, neler karşılığında temin ediliyordu. Devlet, güzel ve namuslu karısının, bu kadar pahalı ve zarif giyinebilmek için gereken parayı nereden sağladığını düşünmekten hoşlanmayan fakir bir kocaya benziyordu.

Halbuki Fouquet'nin usulü çok basitti, Fouquet kendi sonsuz kredisini Kral'ın hizmetine vermişti. Kendi adına, tâcirlerden borç para alıyor ve bu parayı, borç olarak Hazineye ve tabîî, pek de küçük sayılmayacak çıkarlar karşılığında devrediyordu. Daha doğrusu, Bakan ve Parlâmento üyesi Fouquet, hiç yorulmadan; tâcir ve tefeci Fouquet'ye, yüzde 15, hattâ yüzde 18 gibi yüksek faizli alacaklar temin ediyordu. Böylelikle Hazinesinin dağınıklık ve perişanlığı her geçen günle koyulaşan bir bataklık haline alıyordu. Fouquet, devlete insafsız bir tefeci olarak yüksek faizle borç verirken,

devletin güçlkle sağladığı geliri de kendi kasasına akıyordu.

Bunların yanı sıra, görünmeyen, el altından, köşelerde, bucaklarda temin edilen çıkarlar, başka tefecilerle ortaklaşa tertiplenen, her çeşitten hırsızlıklar da, en mükemmel bir mekanizma ile sürüp gidiyordu.

Nihayet, günün birinde devlet maliyesinin işleri Fouquet'nin kişisel işleriyle karıştı; devlet hazinesi Fouquet'nin şahsi kasası, devlet gelirleri Fouquet'nin cep harçlığı oldu. Ve bütün hırslı ve aceleci, elinden gelip geçen paralarla sarhoş olmuş hırsızlar gibi o da, kendine öylesine güvenmeye başladı ki, hesap tutmayı, hiç olmazsa bu hesaplar da korkunç hırsızlığını gözden saklayabilecek tedbirler almayı gerekli görmedi. Barış yapılır ve Kardinal Paris'e dörerse, o zaman gereken şeyleri yapardı. Yok dönmez ve savaş meydanında ölürse, o zaman herşeyi ona yükleyip, işin içinden sıyrılmaktan daha kolay ne olabilirdi? Fouquet, o âna kadar kendisini hiç terketmemiş olan şansına güveniyor ve başdöndürücü servetinin zevkini çıkarıyordu.

Hazine Bakanı Fouquet, nasıl oluyor da koca bir devletin maliyesiyle böylesine oynayabiliyor, hazinesini soyuyor ve bütün bir milletin, bir hükümetin ve bir Kral'ın gözü önünde, hâlâ mucize yaratmış bir maliyeci olarak itibar görebiliyordu? Bu hâl bugün bizleri hayret ve dehşet içinde bırakabilir. Ama onyedinci yüzyıl Fransa'sında bu ola gelmiş, alışılmış bir olaydı ve örneği çok yüksekte geliyordu. Kahraman Mazarin, Kardinal Mazarin, devletin çıkarlarıyla oynayarak kendi işlerini yürütmekten aslâ çekinmemişti. Eğer 1658 yılının ilk baharında Fouquet'nin serveti 1.750.000 altın franga yükselmiş bulunuyorsa, Başbakan Mazarin'inki sekiz milyon frangı rahat rahat geçmiş bulunuyordu.

Şu halde Fouquet'yi nasıl suçlandırır, nasıl cezalandırabilirlerdi? Fouquet'nin bütün talihsizliği, bir Mazarin olamayışı, Fransaya, Mazarin'in yaptığı sayılamıyacak hizmetler gibi hizmetleri bulunmayışı idi. Fouquet, Mazarin'in herşe-

yi affettiren zaferinden yoksundu. Mazarin gibi krallığın otoritesini yeniden kuramamış, Avrupa siyasi tarihinin en önemli olaylarından biri olan Pirene andlaşmasını hazırlamamış ve otuz sene harplerinde herşeyini kaybeden Fransa'yı yeniden yaratmamıştı.

Üstelik Mazarin'in zekâsına hâkim olan aklından, hırslarını frenleyen dengesinden yoksundu. Çalabilirdi; Fransa bunu da affederdi; ama Fouquet hırsızlığını teşhir ediyor, bundan zevk duyuyordu. Kadınlardan ve gözlerini kör eden şımarıklıktan sıyrılmasını bilseydi, Fransa'nın en büyük Maliye Bakanı olarak adı tarihe geçerdi.

Fakat Fouquet, sadece yaşamak, zevk almak, herkesten üstün olmak, beğenilmek istiyordu. Daha 1650 yıllarında henüz kaba hatlı ve acemi sosyetesinde, uzak ülkelerden gelmiş nâdide bir çiçek gibi parıldıyor, en zengin ve endişesiz bir çocukluğun kazandırdığı, rahat bir nezaketle herkesten ayrılıyordu. Ama bu renkli ve cıvıllı görünüşün altında öylesine aç gözlü bir sonradan görmelik gizliydi ki, hissetmemek imkânsızdı.

DAHA DA YÜKSELECEK!

«Daha da yükselecek!» Fouquet'nin sincap resmiyle süslü armasında işte bu sözler yazılıydı. Daha da yükselecek! Fazla mağrur ve fazla tehlikeli bir söz! Bu söz Pariste, zaferleri karanlık ve şüpheli bir başarı üzerine bina edilmiş bir bakan için belki tehlikeli olmayabilirdi. Ama Mandé'de ve Vaux'da, Fouquet'nin kale kadar muhkem şatolarının duvarlarında da aynı sözler okunuyordu. Genç Bakan, şatolarının ışıklısı süslü salonlarında, güzel kadınlarla dans eder, zarif nükteler savururken gözler, altın harflerle işlenmiş aynı kelimelere takılıyordu. Ve aynı sincaplı arma, Belle Île'deki şatonun kulelerinde memlekete, bir hükümdar gururu ile bakıyordu. Fronde felâketleri henüz zihinlerde taptazeydi ve monarşi, ancak pek zorlu mücadeleler karşılığında, henüz kurulabilmişti. Şimdi de bu talihsiz memleket yeni bir derebeyliğin, hem de daha korkunç bir derebeyliğin, yâni

paranın tahakkümüne mi mahkûm ediliyordu?

Fouquet, bu tehlikeyi milletin gözünden, uzun zaman gizlemesini bildi. Genç Bakan, Fransa'da her zaman için, görünmeden hâkim olmuş iki sınıfın desteğine sahipti: Beyinleriyle hükmeden düşünürler ve güzellikleriyle hükmeden kadınlar! Şairler ve saçlarının, gözlerinin rengi ile her şeye sahip olmuş kadınlar, bu parlak adamın övgüsünü yapıyorlardı.. Corneille onun adına şiirler söylerken, La Fontaine onun cömertliğini anlata anlata bitiremiyordu.

Fouquet'nin «kadınlar» üzerine başarıları anlatmakla tükenmiyecek kadar çoktu. Genç Bakan, salonların, sarayların, gözdesiydi. Onun, bu merakı yanında bir ikinci zayıf yanı vardı ki, o da, dünyanın en muhteşem şatolarına, en güzel, en kıymetli eşyalarına sahip olabilmek ihtirasıydı. Kendisini alıp götüren bu yaldızlı, parıltılı, ama sonu belirsiz fırtınanın içinde sanki adını ve servetini, beşer hafızasından çıkmayacak ve ebediyen yaşayacak bir şato, bir malikâne, birkaç heykel ile kurtarmak, ölümsüzlüğe ulaştırmak istiyordu. Muazzam ve muhteşem şatolar yaptırmış, içlerini devrin en pahalı ve bulunmaz eşyası ile doldurmuştu. Türk ve İran halıları, altın işlemeli Afrika kumaşları, Bergama, Ruen ve Floransa çini ve porselenleri ve sayısız yakut, zümrüt, elmas ve okyanus incileri, eski uygarlıklardan kalmış antika eşya, en ünlü ressamların tabloları ve akla gelebilecek en pahalı cinsinden herşey.

Bu çılgın hayatın içinde Fouquet, yine de aklını ve zekâsını kullanabiliyordu. Gurur ve şöhretle başı dönmüştü ama, halâ mükemmel bir siyaset adamıydı. Etrafını çeviren artistler ve güzel kadınlarla yetinemiyeceğini biliyordu. Sabırlı bir ustalıkla, gizlenmesi gereken hizmetler, borçlar ve aşk maceraları karşılığında Saraya ve hükûmete mensup bir kalabalığın da desteğini kazanmayı başarmıştı. Zafer yolculuğuna, ailesini de beraber getirmişti. Erkek kardeşleri en yüksek mevkilere gelmişti. Sarayda ve bütün kilit noktalarında onlar bulunuyordu. Hattâ Brötanya'daki Fransız filosunun kumandanlığına da kendi hısımlarından birini ge-

tirmişti. Uzak eyaletlerin valileri, polis müdürleri, kumandalılar, hepsi Fouquet'nin yakınlarıydı. Bütün bu hazırlık, bunca entrika ne içindi? Yoksa, saray çevrelerinde söylendiği gibi Fouquet, Brötanya Dükü olmak niyetinde miydi? Fransa, henüz kavuşabildiği monarşiye yeni bir tecavüze mi şahit olacaktı?

Bu gizli tehdit Fransa'nın hayat bulmaya çalışan yaralı benliğini sarsıyordu. Mazarin, henüz herşeyi geride bırakarak doymadığı hayata gözlerini kapamıştı. Ve Fouquet, kararsız ve sebatsız zekâsı, en mağrur sevinçten en koyu ümitsizliğe, en renkli rüyalardan, en olmayacak korkulara geçiveren garip, hasta ruhu ile bu göğsü yükselmiş hayatın birden yıkılıvereceği o korkunç ânın kâbusu içinde yaşıyordu.

1657 yılında bir gece Fouquet, bir plân hazırladı. Günün birinde Kiral kendisinden vazgeçecek olursa, bütün dostlarını yardıma çağıracaktı. Kuzey Eyaletlerinin çoğu Kırallara baş kaldıracak, silâhlanmış halk ormanlarda, kalelerde mevzi alacak, Concerneau'da hazır bekleyen bir filotilla derhal harekete geçecekti. Bir yıl sonra Fouquet, iki yakın dostu, Concerneau Valisi Deslandes ve Brötanya Parlamentosu Başkanı Maridor ile gizli bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada Deslandes ve Maridor, «Ondan başka hiç kimseye hizmet etmiyeceklerini ve gerekince, her kime karşı olursa olsun, Fouquet'yi savunacaklarını» vaad ediyorlardı. Sonra Belle Îsle'de şatoyu tam bir askerî üs, bir kale haline getiren Fouquet, adamlarını da dişten tırnağa silâhlandırdı. Böylece Fouquet, belki kendi de farkında olmadan, hukuk dilinde «vatana ihanet» diye tanınan, en ağır bir suçun korkunç sorumluluğunu yüklenmiş oluyordu.

Bütün bu hazırlıklar yapılırken, Paris'de, suiistimaller, yüksek faiz karşılığı borçlar, danslar ve balolar ve aşk maceraları sürüp gidiyordu.

Fransa'nın kanını emen bu suiistimal ve israf hastalığı sadece Fouquet ile hudutlanmış olsaydı, belki de Fransa bunu çok geç farkedebilecekti. Ama Fouquet ardı sıra bütün

bir tefeciler ordusunu, paralı çiftçiler, bankacılar, tâcirler, komisyoncular, hattâ veznedar, ve maliye müfettişlerinden mürekkep doymak bilmeyen bir hudutsuz kalabalığı da sürüklüyordu. Memleket bir para imparatorluğunun işgali altına girmişti denilebilir. Karanlık işler peşinde koşan bankacı ve faizciler, insafsız tefeciler ve onların meydana getirdiği bu yıkılması imkânsız kale karşısında, on parasız, kuvvetten ve itibardan yoksun genç bir asılzade, Fransa Kralı Ondördüncü Louis! Ve bu eşit olmayan şartlar altındaki savaşta, kolay yanılan ve daima görünüşe göre acele hüküm vermek gibi bir zayıflıkları olan düşünürler, kalemlerini, vicdan ve haysiyetlerini para uğruna satmışların, vatanlarına göz kırpmadan ihanet edenlerin övgüsünü yapmak için kullanıyor ve halkı aldatıyor, uyutuyorlardı.

1660 yılının fakir ve zengin, hür ve esir Fransası, sonu bir uçuruma varan yokuşun başına gelmişti. Fakat tarih, affetmeyen kanunları ile nöbetteydi. Bir toplum, böylesine sonu belirsiz ve ümitsiz bir macerayı daha uzun zaman yaşamakta devam edemezdi. Fransa'da bir şeyler olacak, vicdanın sesini duyamayacak kadar nasırlaşmamış bir adam, hem de ümit edilmedik, beklenmedik bir zamanda tarih sahnesine çıkacaktı.

Hazine Bakanı Fouquet, her istediğini elde etmiş insanların pervasızlığı ve kendine güveni içinde, çılgın macerasını yaşamakta devam ediyordu. Fakat bir müddetten beri bu fütursuz hayatı uzaktan ve dikkatle izleyen biri vardı. Louvre sarayının, Saint Germain'in koridorlarında saray kadınlarının bile dikkatini çekmeden, kolunun altında siyah bir çanta ile dolaşan bu ufak tefek gösterişsiz, mütevazî görünüşlü adam, Mazarin'in yakın adamlarından Colbert'di. Ve o günlerde Maliye Müşavirliğine getirilmişti.

Ölümünden az önce, Kardinal - Başbakan, Kral Ondördüncü Louis'ye:

— Majeste, herşeyimi size borçluyum, diyecekti. Fakat ölürken size Colbert'i bırakmakla, borcumun hiç olmazsa bir kısmını ödemiş olacağımı ümit ediyorum.

Jean - Baptiste Colbert, metod ve düzen demektir. Çalışma, durmadan çalışma, günü gününe ve büyük bir titizlikle tutulan hesaplar, düzenli dosyalar ve kuruşu ziyan olmadan harcanan para demektir. Kısası, Nicoles Fouquet'yle, siyahla beyaz kadar farklı, dürüst, vicdanlı insan demektir. Mazarin'in sayesinde, o da çabuk yükselmiş, küçük bir servetin, bir şatonun sahibi olmuştu. İflâs ederek herşeyini kaybetmiş bir tâcirin oğlu iken, Seignelay Markisi pâyesiyle asiller sınıfına girmişti. Bu mevkiin henüz acemisiydi ve konuşurken Seignelay köylülerinden «tebaam!», Seignelay İrmağından «İrmağım!» diye bahsetmesi alaylı tebessümlere yol açıyordu. Fakat hiç kimse onun ruhunun medenî olusundan, zekâsının parlaklığından, doğuştan gelen nezaketinden, devlete, kırala olan bağlılığından ve Fransa'ya sapsağlam ve namuslu bir maliye teşkilâtı verebilmek konusundaki iyi niyetinden, azminden şüphe etmiyordu. Günün birinde Hazine Bakanlığına getirilmeyi de arzu ettiği muhakkaktı. Fakat bugün, kusursuz bir maliyeci, kanun ve düzen hastası, titiz bir devlet memuru olarak, Hazinenin, tefeciler âleminin aç gözlü kurtları tarafından yağma edildiğini görmenin çâresiz ıstırapı içindeydi.

COLBERT'İN DOSYASI

Colbert sessiz sedasız, kimsenin dikkatini ve şüphesini üzerine çekmeden, her zamanki dikkatli sabrı ile Hazine Bakanının akıl durduracak entrikalarının delillerini toplamıştı. Fakat herşeyden evvel Fouquet'yi doğru yola dâvet etmesi gerekliydi. Müşavirin ihtarlarını sükûnetle dinleyen Hazine Bakanı, defterlerini yeniden gözden geçireceğini ve varsa, hatâlarını düzeltereğini vâad etti. Fakat bu, sadece o sırada tatsız konuşmayı geçiştirmek için yapılmış bir vaaddi ve Fouquet durumu düzeltmek için en ufak bir değişiklik yapmadı. Bunun üzerine Colbert, çantasını koluna almış ve Mazarin'e gitmişti:

— Hazinenin hesapları, ancak bir mahkemenin huzurunda münakaşası yapılabilecek kadar kanuna ve vicdana aykırıdır, dedi.

Fakat Mazarin, bu sözleri duymamış görünmeyi tercih etti. Colbert yılmamıştı. 1659 ekiminde Mazarin'e dehşet verici bir suçlama ile, yeniden başvurdu. Yirmi sayfanın içinde Fouquet'nin bütün suçlu hayatını, en küçük ayrıntısına kadar, rakamlarıyla, Başbakanın gözleri önüne seriyordu. Yüksek faizli borçlar, devlet gelirlerinin iki, üç sene süreyle terhini, Bakanın zimmetine geçirilmiş olan 90 milyon Frank civarında vergi gelirleri ve nihayet Fouquet ve suç ortaklarının değerini kaybetmiş, eski tarihli paraları, yenisinden ve hileli yollarla, üzerinde yazılı değerleriyle piyasaya sürmeleri gibi, her çeşitten ve birbirinden ağır suçlardı bunlar. **Bütün bu suçların hesabını vermesi için Hazine Bakanı Fouquet'nin derhal adalete teslim edilmesi gerekiyordu.** Fakat büyük Başbakan Mazarin bu defa raporları dikkatle okuyarak defterine birkaç not almakla yetindi ve Colbert'e, Bakanla dostluk havasını devam ettirmekte zorunluluk olduğunu ve şimdi ortalığı karıştırmamanın doğru olmadığını, sertçe bir dille anlattı. Fouquet, hâlâ Fransa'nın «vazgeçilmez» adamı, Mazarin'in para hokkabazıydı.

Aradan iki yıl geçti. Bu iki yılda şartlar da değişti ve gelişti. Mazarin ölmüştü. Fransa yorgundu, sulh ve sükûn ümitleri ile de genç Kıralla bağlanıyordu. Eski devir artığı şarlatanların hâlâ övgüsünü yapmaya çalıştıkları cumhuriyet, eyâletlerin ve parlâmentoların devlet işine burunlarını soktukları monarşi ve bunların yanı sıra gelen türlü düzensizlik ve huzursuzluklar, Fransayı sarmaktan ve tüketmekten başka işe yaramamıştı. O, artık gerçek bir kiral istiyordu. Yeni bir Mazarin ve sonu belirsiz maceralar istemiyordu.

Fransa tarihinde pek az hükümdar, Ondördüncü Louis kadar hükmetmeye ve mutlak bir hükümdar olmaya hazırlanarak yetişmiştir. Genç Kiral, devleti başka hiç kimseyle ve hiç bir kuvvetle paylaşmamaya kararlı olarak Fransa tâcını giymişti. Ve milletle Kiral arasında çabucak bir gizli anlaşma doğdu. Bu ciddî tavırlı, zeki gözlü genç adam, daha Fronde olayları sırasında, kendisinden önce bu tahta o-

'urmuş olanlardan farklı, başka ve değişik yaradılıştaki bir insan olarak göze çarpmıştı. Çocukluğu, monarşinin ölüm kalım mücadeleleri içinde geçmişti. Tuzakları, komploları, yüze gülen düşmanları, dalkavuk ve ikiyüzlülerin ağır ihanetlerini görmüş ve uzaklara, sâkin ve iyi niyetli insanların yaşadığı köylere kaçıp, sığınmaya mecbur olmuştu. Hatırlarken, bugün bile kalbinin acıyla burkulduğunu hissediyordu. Fakat, bunların yanı sıra, Mazarin'le, halkın önünden geçerken, o heyecanlı kalabalıktan yükselen, «Yaşasın Kırall! Yaşasın, Fransanın tek hâkimi Ondördüncü Louis!» feryatları da hâlâ kulaklarında idi.

Genç Kırall bu feryatlardaki içten gelen arzuya cevap verecekti. Kendi sözleriyle, «Şan ve şöhretini yüceltmek arzusuyla yanıyordu!» Hiç kimsenin kendi yerine hükmetmesine izin vermeyecekti. Kardinal Mazarin ölmüştü ve Kırall, bundan böyle iktidarı hiç, ama hiç kimseyle paylaşmaya kararlıydı:

— İşe, devletin ve idare çarklarının her yerine, ayrı ayrı göz atmakla başladım, diyordu. Ama, lâkayt ve uyuyan bir insanın gözleriyle değil, bilen ve öğrenmek isteyen gözlerle baktım.

Fouquet, çok zekî bir insan olmakla şöhret yapmıştı, ama kendini çok beğenmek ve kendinden çok emin olmak gibi, bu zekâ ile bağdaşamıyacak iki yanı vardı. Bu yüzden yaşadığı topluma, bu toplumun dalgalanmalarına ve Kıralla gerekli önemi vermemiş ve onları aslâ anlamamıştı. Ondördüncü Louis, bundan böyle iktidarı tek başına kullanacağını söylediği zaman, gülüp geçmiş, bu kararı genç adamın geçici bir hevesi olarak kabul etmişti.

Fakat, gariptir, bizzat Kırall da, ondan uzak ve gizli hesaplarına hizmet eder görünüyordu. Şimdiden, çalışma odasına kapanarak, günde en az sekiz saat çalıştığı, kumandanlarıyla, yakın adamlarıyla, başbaşa uzun uzun Fransa'nın meselelerini tartıştığı halde, saray dışında eğlenceye düşkün, uçarı bir genç adam izlenimi bırakıyordu. Fontainebleau'daki eğlenceler, üç ay, geceli gündüzlü devam

ediyordu. Saray, çılgınca eğleniyordu. Ondördüncü Louis âşıkta ve âlemlerinde zevk ve safa içindeydi. Mancini'nin kendisini İngiltere Prensesi Hanriette ile evlendirmek için çevirdiği dolaplardan ustalıkla sıyrılarak, içki sofraları başında zevk sürüyordu. Fouquet, zekâsına rağmen, bu görünüşe aldanıyor, geçmiş devrin, kolay ve rahat hayatının devam edip gideceğine inanıyordu.

Kardinal'in ölümünden sonra Kırıl, bakanlarına, kendisine devlet işleri hakkında günü gününe rapor vermelerini emretmişti. Fakat Fouquet rahattı, korkmuyordu. Genç, bilgisiz ve tecrübesiz bir kırıl onun şeytanî dehasıyla hazırladığı entrikaları nasıl yakalayabilir, sırlarını nasıl keşf edebilirdi? Hazine Bakanı da her gün Kırıla rapor götürüyordu, fakat masrafları keyfince şişirip, gelirler hânesini boşaltarak. Kırıl ise bu raporları yalan ve yanlışları kendisine birer birer işaret eden Colbert'e gösteriyordu. Ertesi sabah Kırıl, çok da bilgili görünmemeye çalışarak Fouquet'ye sorular soruyor ve ondan, gene yalanlardan ibaret cevaplar alıyordu. Bu karşılıklı yalan ve hile alışverişi o kadar ısrarlı tekrarlandı ki, sonunda genç Kırıl, Fouquet'yi mahkûm etmeye karar verdi.

ONDÖRDÜNCÜ LOUIS'İN KARARI

4 Mayıs 1661'de Colbert'le uzun uzun görüşen Kırıl, çoktan zihninde biçimlendirdiği kararı verdi. Kırılın en yakınları arasındaki casuslardan aldığı haberlere ve Colbert'in kendisinden neylesine nefret ettiğini ve sırlarına sahip olduğunu bilmesine rağmen Fouquet, en ufak bir kuşku duymuyordu. Kırıl «Gizli Konsey» de, Fouquet'yi ürkütmemek için tutulacak yolu bildirdi. Bakana eskisinden daha çok itibar edilecek, yeni ve daha önemli görevler verilecekti.

Tarih boyunca eşine rastlanmamış bir olaydı bu: Bir kırıl, bakanlarının birinden kurtulmak için, el altından bir komplo, âdeta küçük ölçüde bir suikast hazırlıyordu! Ve memurlarıyla gizli köşelerde, gece karanlıklarında buluşuyor, konuşuyordu.

Bütün bu gizliliğe rağmen, bir şeyler hissetmişçesine Fouquet birdenbire kuşku krizlerine yakalandı. Bir süreden beri bu krizler onu ara sıra yoklar olmuştu. Kıralla, Fontainebleu'ya koştu, derhal huzura kabul olundu. Günah çıkaran saf bir Hristiyanın telâşı içinde, geçmişe ait bazı hatâlardan bahsetti, dert yandı ve gelecekte bu hatâları tekrarlamıyacağına söz vererek, Kıraldan geçmişini bağışlamasını, kendisini affetmesini rica etti.

Ondördüncü Louis vekarla:

— Peki, dedi. Söylediklerinizi burada unutuyor ve geçmiş hatâlarınızı bağışlıyorum.

FOUQUET DOLU DİZGİN ÇALİYOR SARFEDİYOR

Fakat, bu pişmanlık krizine ve kiralın affına rağmen bir tiryakinin vakit saat gelince esrar tekkesine dönmesi gibi Fouquet de alıştığı hayata hırsızlık, yalan ve ikiyüzlülükle örülmüş sefiş hayatına döndü. Fakat şimdi daha ihtiyatlıydı. Kırallın lütufkâr itimadından, Toulon ve Marsilya filolarının başına çok yakın bir dostunu kumandan tâyin etmek, böylelikle, Fransa'nın en önemli iki deniz ordusunu avucuna almak suretiyle yararlanacaktı.

Bu zaman zarfında Kiral ve sâdık bendesi Colbert, son darbeyi indirecek olan delilleri, sonsuz bir sabır ve büyük bir gizlilikle bir araya getirmeye uğraşıyorlardı. Bu noktada, cevabı çok güç bir soruyla karşı karşıya idiler: Fouquet'yi hangi mahkemenin, hangi yargıçlar heyetinin önüne çıkaracaklardı? Hilekâr, ikiyüzlü bakan sayılamayacak kadar dost edinmesini bilmişti. Normal şartlarla, normal bir mahkeme önünde görülecek bir dâva ile onu mahkûm etmek hemen de imkânsızdı. Yargıçları iktidar tarafından itina ile seçilmiş olağanüstü bir mahkeme hiç şüphesiz daha fazla söz dinlerdi. İyi ama, Fouquet'yi bu mahkemenin huzuruna nasıl götüreceklerdi? Başsavcı sıfatıyla bütün Parlâmento üyeleri gibi onun da yasama dokunulmazlığı vardı ve ancak Parlâmento huzurunda, milletvekilleri tarafından yargılanabilirdi.

Demek ki tevkifinden önce kurnazca davranarak onu savcılık görevinden istifaya sevk etmek gerekiyordu.

Kıralın içinden pazarlıklı mizacı işte bu sırada kendini gösterdi. Bir kabine toplantısı sırasında ve Fouquet'nin yanında Parlâmentonun sadece bir yüksek mahkeme haline getirilmesini düşündüğünden, bu reformun elbette direnmeyle karşılanmayacağından ve bu durumda Hazine Bakanı gibi enerjik ve becerikli bir yardımcının desteğine ihtiyaç duyacağından bahsetti, Fouquet, pek memnun olarak, bu iltifat önünde hürmetle eğildi. Öndördüncü Louis:

— Yazık ki, diye devam etti; işgal etmekte bulunduğunuz makam beni pek kıymetli yardımlarınızdan mahrum edecek. Bir başkasını bulmak mecburiyeti ise, biliyorum ki beni çok üzecek.

Kıral doğrudan doğruya bir şey istemedi. Artık çözüm yolunu çevresindekiler aramalıydı. Hemen herkes Fouquet'ye akıl veriyordu. İstifasıyla Kıralı son derece memnun edebilirdi. Hattâ mevkiini Kıral hesabına satmayı teklif edebilir, bunun için pekâlâ bir milyon altın lira da isteyebilirdi. Bu fedakârlığına karşılık Öndördüncü Louis de ona, herhalde Başbakanlık koltuğunu teklif edecekti. Fouquet'nin gururu bu ihtimallerin beşiğinde sallanmaktan hoşlanıyordu. Daha fazla yükselmek için, Kıralın arzularını, o söylemeden farketmek tek yoldu.

1661 ağustosunun başında Başsavcılık mevkii satılmış, parası Kırala verilmiş, o da bu parayı Vincennes Sarayı mahzenlerinde muhafaza altına almakta kusur etmemişti.

İşte şimdi Fouquet savunmasızdı. Hakkında her işlem yürütülebilirdi. Bu duruma ve dostlarının ikazlarına rağmen o, 1661 yazının son günlerinde olduğu kadar endişesiz ve neşeli görülmemişti. Her zaman kadınlara düşkün olan Fouquet, şimdi de Louise de la Valliere adında yeni bir güzele göz koymuştu. Ona, hem de eski metreslerinden biri vasıtasıyla, benzeri görülmemiş hediyeler ve bu arada 20.000 altın gönderdi. Ama güzel kız, «250.000 altının bile ona yanlış bir adım attırmaya yetmiyeceğini» söyleyerek, mağrur:

bir karşılıklıta bulundu. Bu hareket, haddini bilmezlikten çok öte bir anlam taşıyor, bir suikast suçu işlemeye hemen de eşit sayılıyordu. Böyleydi, çünkü birkaç gün sonra bütün Saray, La Valliere'in bir süreden beri ve gizlice Kırallın metresi olduğunu öğrenecekti. Fouquet'nin teşebbüsünü haber alan Ondördüncü Louis büyük bir hiddete kapıldı: Onu soyduğu yetmiyormuş gibi, Hazine Bakanı şimdi de kadınlar bahsinde karşısına bir rakip olarak çıkıyordu. Bundan böyle artık hiç bir şey Fouquet'yi kurtaramıyacaktı.

VAUX ŞATOSUNDA BÜYÜK ŞENLİKLER

Bütün bunlara rağmen 17 ağustos günü Vaux Şatosu pek hareketliydi. Bakan Fouquet, Majesteleri Ondördüncü Louis ve Ana Kraliçe Avusturyalı Anne şerefine şatosunda şenlikler düzenlemişti. İki yanında prenslerden ve senyörlerden iki tarh'ın uzandığı şahane Le Notre parkındaki on bir fıskiye, sularını, Fransa Kırallı şerefine sanki daha coşkun fışkırtıyordu. Sofrada Vatel'in hazırladığı, nefis yemekler, Hazine Bakanının som altından eşsiz takımları içinde sunuldu. Sonra bütün dâvetliler bahçeye geçtiler; orman perileri ve kır tanrıları ilahî rakslarını gösterdiler. Lulli'nin zhenkli ve büyüleyici müziği göğе doğru yükseldikten sonra yerini, dâvetlilerin neşeli kahrkahralarına bıraktı. Parktaki açık hava tiyatrosunda, arkadaşlarıyla birlikte Moliere, yeni oyunlarından birinin ilk temsilini veriyordu. Fouquet, şahane itibarının tadını çıkarıyor ve bu sırada Ondördüncü Louis, dudaklarında memnun bir tebessüm, yine kimseye belli etmeden çılgın bir öfkeyle yumruklarını sıkıyordu.

Tarihçi Ernest Lavisse, «Harikülâde bir tabiat ortasındaki bu muhteşem bina, tatlı ve gıcıklayıcı müzik, Moliere'in etrafa saçtığı neşe, fıskiyelerin ıfık oyunları, bu ihtişam, bu debdebe.. İyi ama, Kırall da bütün bunları kendisi için istiyor ve ancak kendine lâyıkk görüyordu» der. Bu şa'saa ancak bir hükümdar sarayına yakışırdı. Ondördüncü Louis'ye öyle geliyordu ki, Fouquet, meselâ bu Vaux sarayında bir gâsıptır.»

Nitekim Kırıl o gece kendine hâkim olamayarak, birkaç kere annesine sordu:

— Madam bütün bunların hesabını sormamız gerekmez mi?

Fouquet'yi hemen oracıkta tevkif ettirmesine de ramak kalmıştı. Uzun zaman Hazine Bakanını korumuş olan Ana Kırılçe Anne, oğlunun niyetini zamansız buluyordu:

— Hayır sevgili oğlum, diye cevap verdi; onu kendi evinde ve şerefimize tertiplediği bir eğlence sırasında tevkif etmeyiniz!

Kırıl sabretti. Ama tahammülünün sonuna da gelmişti Plânını uygulamak için koyduğu süre, pahalıya mal olmaya başlamıştı. Anılarında «Zira bu arada beni daha fazla soy-makla kalmıyor, asıl sinirlerimi bozan, Kırıl nezdindeki itibarını çevresine göstermek için benden, sık sık ve başbaşa görüşme isteklerinde bulunuyordu. Şüphelenmemesi için her seferinde onu kabul etmek ve sadakatsizliğini bile bile o uzun ve yararsız nutuklarını dinlemek zorunda kalıyordum.. Gençtim; benim yaşımdaki bir insanın aklını hislerine hâkim kılması ve soğukkanlılığını sonuna kadar koruması için, nasıl bir çaba harcaması gerektiğini tasavvur ediniz.» diyor.

FOUQUET'NİN SON GÜNLERİ

Brötanya eyalet meclislerinin bir toplantısı dolayısıyla, Saray halkının Nantes şehrine gitmesi gerekmişti. Ondördüncü Louis, Fouquet cenaplarını kendi memleketinde, türlü bin tedbir aldığı, kıyısına bucağına adam'larını yerleştirdiği ve âdeta bir sığınak olarak hazırladığı Brötanya'da tevkif etmeyi düşünüyordu. Colbert plân üzerine plân hazırlıyor ve uzun takiplerden sonra avına iyice yaklaştırmış bir avcının telâş ve heyecanı içinde son hazırlıklarla meşgul oluyordu. Fouquet'nin talih yıldızının sönmek üzere olduğu günlerdeki kadar, hiç bir zaman çevresindekilere ürküntü vermediği söylebilir. Onunla birlikte pek çok yakınının tevkifini, Madam Fouquet'nin sürülmesini, Kırılınkinden gayrı bütün posta-

lara el koymayı, tevkif edileceklerin naklini ve daha bunlara benzer binlerce hususu önceden plânlamak gerekiyordu. Hazine Bakanını tehlikesiz halde bulundurmak için, sonuna kadar ona, başbakanlığa gelmesinin bir an meselesi olduğu izlenimini vermek düşünülmüş, bunun da tedbirleri alınmıştı.

Fouquet, Nantes'a 30 ağustos günü vardı. Rahatsızdı, yüksek ateşi vardı. Kırıl derhal adam göndererek hatırını sordurdu; son günlerde bakanıyla iş konuşmaktan, hele malî kararlar almaktan dikkatle sakınmış, bu arada Fouquet'nin yokluğunda işlerin aksamaması için gereken tedbirleri de almıştı. 4 eylül pazar akşamı, Brienne gelip de, ertesi sabah Kırılın çok erken saatlerde bir kabine toplantısına dâvet ettiğini bildirdiği zaman, Fouquet'nin sağlık durumu da düzelmişti. Hâlâ yatakta, ama son derece canlı ve neşeliydi; olmayacak hayâller kuruyordu, Brienne'e:

— Mösyö, dedi; siz benim en yakın dostlarımdansınız; size açılabilirim.. Şunu biliniz ki Colbert mahvolmuştur. Yarın, hayatımın en mes'ut, en unutulmaz günü olmaya namzettir.

Halbuki aynı pazar günü öğleden sonra Kırıl, maiyet süvarilerinin kumandanı d'Artagnan'ı kabul etmiş ve yazılı tevkif emrini vermişti.

Ertesi sabah saat yediye doğru, Brötanya'nın çok kırıl görmüş ihtiyar şatosundaki bir salonda, Fouquet, Lionne ve Le Tellier Kıralla başbaşıydılar. Toplantı kısa sürdü, diğerlerine teşekkür eden Kırıl, Hazine Bakanından biraz daha kalmasını rica etti. Ve d'Artagnan'la süvarileri şatonun avlusunda belirinceye kadar Fouquet'yi sohbetle, tatlı iltifatlarla oyaladı. Sonra Bakanına (ebediyen) çekilebileceğini bildirdi.

Fouquet, dört kişi tarafından taşınan koltuğuna binmiş, şatodan ayrılmıştı. D'Artagnan şehrin ortasındaki Katedral meydanında Bakanı durdurdu ve Kırılın imzasını taşıyan tutuklama emrini gösterdi; Fouquet masum bir tavırla şaşkınlığını belirtti:

— Nasıl olur? Kırılın nezdinde ben bu memleketin en muteber insanı olduğumu zannederdim.

Herşey birkaç dakika içinde ve gürültüsüz sonuçlandı. Bir saat sonra d'Artagnan mahpusuyla birlikte Angers şehrine doğru ilerlerken Kırıl da Nantes şatosunda bütün bakanları bir toplantıya çağırmıştı. Aynı akşam annesine yazdığı mektupta bu toplantıyı anlatıyor:

«Onlara açıkça, bu projeyi dört aydan beri geliştirdiğimi söyledim. Başından beri yalnız sizin bildiğinizi ve iki gün önce de, uygulanması için bazı emirler vermek gerektiğini ekledim. (Gerçekte bu tertibin asıl hazırlayıcısının ve Kırılın sırdaşının Colbert olduğu açıktı). Ve bakanlarıma bundan böyle hazine işleriyle bizzat meşgul olacağımı, hazinemi iflâstan ve milletimi sıkıntıdan kurtarmanın tek yolunun bu olduğunu da bildirdim. Ne derece şaşırdıklarını tahmin etmekte güçlük çekmezsiniz.»

Fouquet'yle devrilen sadece bir bakan değildi. Böylece bir sembol gözden düşmüş oluyordu. Hapse atılan adam, iktidarı, serveti ve mübalâgalı lüksüyle, devlet idaresinde keyifliğin, hırsızlığın ve anarşinin şahane bir örneği idi. Fouquet çabuk unutuldu. Affını düşünen, isteyen, hattâ akıl eden olmadı. Pignerol kalesinde diri diri gömülmüş gibiydi. Tam on dokuz yıl, hakkında verilen hükmün değiştirilmesini, hiç de-ğilse yumuşatılmasını bekledi.

Fouquet'yi bu uçurumun dibine iten Ondördüncü Louis, dillere destan olacak iktidarına, âdeta bir ihtilâlle başlamış oluyordu. Zira, Fouquet'nin hırsızlığa, hileye, menfaat düşkünlüğüne, lükse, kısası paraya dayanan iktidarı, bir bakıma topla, tüfekte yıkılamıyacak kadar sağlamdı. Tarihçiler bu sebeple onun tevkif edilerek işten uzaklaştırılmasını, bir hükûmet darbesi, bir ihtilâl olarak göstermiştir. Fouquet'nin, gidişini, bir rejim değişikliği olarak kabul etmek de mümkündür. Çünkü, Fransa'da mutlak monarşi, Fouquet'nin tevkifiyle başlamıştır.

KIRALLARIN DARBELERİ 3:

XV. LOUIS

Eski Fransa'da, Kırılın yetkilerini hudutlandırın yazılmış veya yazılmamış hiç bir kanun yoktu. Kırıl, kanun yapıcıydı. Bu gerçeği Capet hânedanının hüküm sürdüğü eski devir hukukçuları şu cümle ile ifade ve kabul ediyorlardı: «Kırılın emri, kanunun emridir.» Kırıl, hâkimdi: Bizzat kendisi, Kırallığın hudutları boyunca, her yerde, her zaman, herhangi bir kimseye, örf ve geleneklere eşitliğe ve insan haklarına uymak kurallarına bağlı olmadan, istediği ceza-yı uygulayabilirdi. Fransa Kırılı Louis, Vincennes parkındaki büyük çınarın altında, Süleyman Peygamber kadar hudutsuz bir yetki ve kudretle, tebaasını yargılar, cezalandırır, mükâfatlandırır. Fransa Kırılı geçmiş ve gelecek için, hukukun tek kaynağı ve en önemlisi, yaşayan kaynağı idi.

Zamanla, devletin büyümesi, hudutların genişlemesi ve devlet işlerinin çoğalıp, çeşitlenmesiyle Kırallar kendilerine ait olan bu hakları, hiç olmazsa kısmen, Kırallık Konseyine emanet etmek zorunda kaldılar. Ve yine zamanla, bu konsey, hukukçuları bir araya getiren bir bilim heyeti halini aldı. İşte, Sarayda toplanan Paris Parlâmentosunun kaynağı, böyle bir hukukçular heyetiydi ve üyeleri, Kıralla mahsus hakları, yetkileri taşımalarının belirtisi olmak üzere, Kırılın elbiselerine eş kıyafetle dolaşırlardı. Ondördüncü yüzyıldan itibaren, bu heyet, her türlü hukukî meselede ve kırallığın her yerinde, kırılın vekili ve mümessili olarak hukuku ve kanunu uygulayan bir konsey hüviyetine büründü. Eyâlet Parlâmentoları, Paris Parlâmentosu örnek alınarak ve daha mütevazı bir ölçüde, Kırıl tarafından kurulmuştu. Yeni toprakların, Fransa Kırallığına katılması ile Parlâmentoların sayıları da arttı ve merkezle olan ilişkiler zamanla gevşedi ve zayıfladı.

Parlâmento müşavirleri başlangıçta bizzat Kırıl tara-

findan tâyin olunuyordu. Zaman geçti ve her Parlâmento kendi müşavirlerini kendi üyeleri arasından seçmeye başladı. Fakat yüksek mevkilerin ve önemli devlet memurluklarının bir mülk gibi görülmesi de yine bu parlâmentolarda doğan bir gelenektir. Bu mevkiler ve mansıplar, Kırıl tarafından verilmekte iken, bu hak da Parlâmentolara geçti ve yine zamanla, tıpkı mal ve mülk gibi, miras olarak, babadan oğula geçmesi örf ve âdet haline geldi. Böylece, bir zaman geldi ki, Parlâmento üyeliği gibi, müşavirlik ve milletvekilliği de yalnız kudretli ve zengin birkaç ailenin elinde toplandı. Bu aileler geniş topraklar edinmişlerdi ve buna rağmen, özellikle onbeşinci yüzyıldan itibaren, kendilerine çeşitli vergi muafiyetleri tanınmıştı. Bunlar zengin, çok zengin oldular, asalet ünvanları ile de taltif edildiler.

Fransa'da yeni bir sınıf, daha doğrusu yeni bir asiller sınıfı doğuyordu. «Mansıp ve mevki asaleti» ydi bu. Ondördüncü Louis devrinde artık bu yeni sınıf, geçmiş asırlara varan «Kılıç kalkan» asilleri sınıfından hemen de ayırdedilemez duruma gelmişti.

HUKUK, HANGİ NOKTAYA KADAR KUTSALDIR?

Ondördüncü Louis Fransasında Parlâmentoyu teşkil eden yüksek mevkideki hukukçular, zamanımızda teknisyenlerin gördüğü itibara benzer bir itibar görüyor, vazgeçilemez insanlar olarak baştacı ediliyordu. Kırıl, hukuku yaratabilir, kanunu yapardı ama Kırılın hukukunu ve Kırılın kanununu onlar biliyorlardı.

Anlaşmazlıklar sırasında, Kırılın kanunlarını uyguluyor ve bu kararların zabıtlarını tutmak suretiyle de, sözden öte varlığı olmayan bu kanunları, değişmez yazılı kurallar ve modern anlamıyla, kanunlar haline getiriyorlardı. Kırılın, bir önceki hükme aykırı olan, uymayan emir-nâmelerine itiraz ve uygulamamak hakkı da yine bu Parlâmentonun yüksek hukukçularına aitti. Fakat yetki burada bitiyordu. Öyle bir itiraz halinde, çoğu zaman Kırıl zor kullanmıyor, fakat

ertesi celse gelip, Parlâmentodaki şeref mevkiini alıyordu. Ve o zaman, devrin ünlü hukuk otoritesi Bodin'in dediği gibi: «En coşkun, en bereketli nehirler nasıl ulu bir denize karışınca adını ve kudretini bir anda kaybederse, ve nasıl gece, gözü süsleyen yıldız pırıltıları sabah güneşin haşmetli ve herşeyi hükmüne alan ışığı içinde gözden kaybolur, siliniverirse... Kırıl aralarında görüldüğü zaman, muktedir Parlâmento üyeleri, muktedir hukukçular da, işte öylece, kudret ve yetkilerinden bir anda mahrum kalmış gibi susuyor, boyun eğiyorlardı. Bu, Kırılın herşeyin, evet herşeyin, hattâ hukukun bile üstünde olduğunu gösteren bir delildi.»

ONDÖRDÜNCÜ LOUIS'NİN ÖLÜMÜ PARLAMENTOYU ÜMİTLENDİRİYORDU

İşte o günlerde «Hukuk» buydu. Ama, herşeye rağmen, devlet denilen müessese içinde, hakettiği yeri alacağı gün gelecekti. Uzun yıllar boyunca, merkezî kırıllıkların ortaçağ feodalitesiyle yaptığı amansız savaşta merkeziyetçiliğin desteği ve yardımcısı olmuş, devlet otoritesini yavaş, fakat bütün otoritelerin üstünde bir vazgeçilmez olgu haline getiren örf ve âdet hukukunu yaratmış bir müessese olarak, Parlâmento, kendisini, Fransız toplumu içinde en üstün ve imtiyazlı yere lâyük görmeğe başlamıştı. Fakat bütün bunlar, bu heyeti devlet idaresinde sözü tam geçer bir organ haline getirmeye yetmiyordu ve ne istediğini bilen bir hükümdar karşısında zayıflığı apaçık görünüyordu.

Ondördüncü Louis, bir emirnâme vesilesiyle yapılan itiraz karşısında, Parlâmentoya, av elbiseleri ve elinde kırbaçla gelerek, şu kısa cümle ile ifade edilebilecek ünlü konuşmasını yapmıştı: «Devlet benim!»

Büyük Kırıl Ondördüncü Louis'nin ölümü, Parlâmentoya artık ümit etmeye cesaret edemediği, hattâ hayâl bile edemediği yeni bir fırsat hazırlamış oldu. Hemen ertesi gün, 2 eylülde, Kırılın vasiyetnâmesi ile sadece kupkuru bir nâiplik ünvanına sahip olan Küçük Kırıl Onbeşinci Louis'nin naibi, Parlâmentoya koşarak yardım istemişti. Böylece Par-

lâmento, Fransa'da kırıaldan önce gelen bir kuvvet olduğunu ilk defa bu kadar kesin delille duyuyor ve ispat edebiliyordu. Onun da yıllar boyunca beklediği işte böylesine bir kudret olabilmekti. Fransa'da, yeni bir kiralın hükümrânlığı, böylece paylaşılmakta ve tâ kökünden sarsılmaktaydı.

MİLLETİN BABASI VE KİLİSENİN BABASI

15 eylülde, Parlâmentoya kiralın bir emirnâmesi ile, Ondördüncü Louis tarafından geri alınmış olan emirnâmelere itiraz hakkının yeniden tanındığı bildiriliyordu.

Kıralla Parlâmento arasındaki anlaşmazlık iki yıl kadar sonra ve malî kanunlar konusunda patlak verdi. Bu gerginlik o derece had bir safhaya geldi ki, 1720'de, Parlâmentonun kesin ve olumsuz tavrı karşısında Naiplik Konseyi, o güne kadar Fransa tarihinde görülmemiş bir tedbir almak zorunda kaldı: Parlâmento üyeleri «Asker eliyle ve sılâh zoruyla» saraydan çıkarıldılar, uzak eyaletlere sürüldüler.

Saint Simon'un dediği gibi, Parlâmento malî konularda kıralla mücadele ederek kendisini, «Milletin ve halkın babası» olarak kabul ettirmek istiyordu.

Parlâmento, dünya hâkimiyetiyle de yetinmiyor, Fransa hudutlarına kadar varan bir teşkilât hâlinde, din önderliği de yapıyordu. «Kiliselerin Babası» ünvanını taşımaya da hak kazanmıştı.

Onbeşinci Louis devrinde Parlâmentolarla merkezî iktidarlar arasında bazen açık, bazen görülmediği halde duyulan mücadele kırk yıl sürdü. Kanunî ve ilâhî iktidarın kontrol edilmesi, hattâ ikinci plâna itilebilmesi amacıyla yılmadan savaşılan Parlâmentonun, devlet mekanizması içindeki yerini almasını sağladı.

Bu amansız savaşta, o devir taassubu ile birbirine düşman hale gelen çeşitli mezheplerin de büyük rolü olmuştu. Onbeşinci Louis Fransasında Parlâmentoda çoğunluğu Jansenistler ve Gallikanlar teşkil etmekteydi. Bu temsilcilerin

taassubu öyle ileri gitmişti ki, sonunda Parlâmento memlekette din kavgasının taraflarından biri haline geldi. Nihayet, bu mücadele 1754'de, Gallikanların hoşuna gitmeyen bir dinî broşürün yayınlanması ile saklanamayacak şekilde su yüzüne çıktı. Parlâmento, başkaca hiç bir suçu bulunmadığı hâlde Cezvit rahibi Berruyer'i, bu broşürü yayınladığı için, yakılarak öldürülmek kararıyla idama mahkûm etti. Hattâ temsilciler bazı eyaletlerde kendi inançlarının dışında faaliyetinde bulunduklarından şüphelendikleri rahipleri, piskoposları işlerinden uzaklaştırdılar ve cezalandırdılar.

Parlâmentonun din alanındaki otoritesi ve müsamahasız siyaseti her gün biraz daha artıyordu. Nihayet, Kral tarafından, Fransa'da Katolik Kilisesini korumak ve Janse-nizmle mücadele göreviyle özel olarak kurulmuş komite, 1762'de Parlâmento kararı ile dağıtıldı ve üyeleri «Yok edildi.»

SARAYDA PARLAMENTO DOSTLARI

Parlâmentonun Jansenistlerinin, Kralın yanbaşında iki önemli dostları vardı: Kralın metresi Madam de Pompadour ve Bakan Choiseul. Ne bakan, ne de gözde, hararetili birer din savunucusuydu. Madam de Pompadour daha çok felsefeleri bakımından Jansenistleri destekliyordu. Bu iki önemli mevkideki destek, Parlâmentonun, Kralın mutlak otoritesine karşı gelen hareketin önderi olarak yaptığı mücadele için çok önemli iki kilit noktası idi. Parlâmentodaki Jansenistlerin bazı olaylar sonunda yenilgiye uğraması bile bu müessesenin, kırala karşı olan hareketin önderi olmasını önlemedi. Bu hareket, zamanla dine dayanan bir hareket olmaktan çıkmış, Montesquieu'nun hararetle savunduğu yeni bir takım fikirlerin ve yeni bir devlet ve hürriyet anlayışının şahlanması hâline gelmişti.

Bu arada, Kral Onbeşinci Louis, tedbirsiz, ihtiyatsız hareketleriyle, kırallık idaresini içinden sarsmaktan kaçınmıyordu. Ondördüncü Louis'nin barış ve mutluluk sağlayan otoritesi yerini çoktan anarşiye, keyfi idareye, güvensizlik ve

huzursuzluğa bırakmıştı. Parlâmento ve onun savunduğu yeni devlet anlayışı için bundan daha mükemmel bir ortam bulunamazdı. Artık kiralık idaresinin bir «insafsız diktatörlük» olduğu bağıra çağıra söylenebiliyordu. Hattâ, asırlar boyu, «dokunulmaz» bir varlık sayılan kiralın, herkes gibi, herhangi bir insan olduğu düşüncesi yayılmış ve yerleşmişti. Öyle ki, 5 ocak 1757'de Damiens adlı bir maceraperest kiralı bıçakla hücum etmekten korkmamış ve sorgusu sırasında şu cevabı vermişti: «Kırala, Parlâmentoyla uğraşmamasını ihtar ettim!»

Böylece Parlâmento Fransa'da kırıaldan ve onun yönetiminden, her ne sebeple olursa olsun, memnun olmayanların, yeni ve hür bir yönetime ümitle bel bağlayanların gözünde, bu hürriyetin koruyucusu olarak değerlendirildi.

Paris'de ve eyaletlerde Parlâmentoların olumsuz tavrı zamanla öylesine arttı ki, devlet âdeta yönetilemez duruma geldi. Bu durum, ilelebet devam edemezdi. Bu durum, ancak kiralın, halkı ile bir anlaşmaya varması ve mutlak iktidarından fedakârlık yaparak Parlâmentoların şahsında halka bazı haklar tanınması ile düzelebildi. Fakat, Onbeşinci Louis, âciz ve zayıf görüldüğü zamanlar dışında, kudretinden en ufak fedakârlık yapmak istemeyecek kadar mutlak bir hükümdardı. Kırall tarafından bulunan çare, Parlâmentoyu kendi görev hudutları içine sokmaktan ibaretti. Demek oluyor ki, Kıralla, Parlâmento arasında, milletin iki «Babası» arasında, savaş ilân ediliyordu.

BARDAĞI TAŞIRAN DAMLA

Kıralla Parlâmento arasındaki savaş, Rennes anlaşmazlığı ile açıkça ortaya çıktı. Rennes'de Chatolais isimli bir Başsavcı vardı. Yerini ve edebiyat alanındaki üstün yeteneklerini cezvitlere ve kiral taraftarlarına karşı bir silâh olarak kullanmaktaydı. Rennes Parlâmentosundaki olağanüstü durumuyla yetinmeyerek Paris'e gelebilmek amacıyla sar'alı ve geri zekâlı oğlunu, kendi yerine vekil bırakmaya karar verdi. Eyalet Başkumandanı d'Aiguillon, bu karara şid

detle itiraz etti. D'Aiguillon, Rennes eyaletinde Kırâlin temsilcisiydi, bu sebeple Chatolais Parlâmentoda, kumandanın şahsında kiralı hedef tutan ve saygı hudutlarını aşan bir mücadeleye girişti. Sonunda o kadar ileri gitti ki, Onbeşinci Louis, Chatolais'yi tevkif ettirdi. Fakat Parlâmento derhal harekete geçerek Başsavcüyı, Kırâlin emrine rağmen serbest bıraktırdı. Onbeşinci Louis, gerginliğe bir son vermek için, Chatolais'nin yargılanması için emir verdi. Bu defa Parlâmento, kumandan d'Aiguillon aleyhine dâva açtı.

Rennes olayı böylece Parlâmentonun kırâla isyan etmesi şeklinde gelişmiş oluyordu. Çatışma, hukuk alanında devam ettiğinden, Onbeşinci Louis, meseleyi hal için en güvendiği hukukçulardan birini, şansölye Maupeau'yu görevlendirdi.

Şansölye Maupeau, kendisi gibi Paris Parlâmentosu üyesi olan ve yıllarca başbakanlık yapmış bir siyaset adamının oğluydu. Ve yıllardan beri Parlâmento üyesiydi. Ama buna rağmen Parlâmentonun kırâlla çatışmasında kırâlin safına geçmekte tereddüt etmemişti. Hem bu yüzden hem de çirkin sevimsiz ve pek karanlık çehresiyle halk tarafından sevilmemiş tutulmamıştı.

Ama Maupeau çalışkan, ciddî ve bir işi sonuna kadar yılmadan ve bıkmadan aynı heyecan ve hararetle götürecekt, çözecek bir insandı.

Maupeau, 27 kasım 1770'de kırâldan bir emirnâme aldı. Bu emirnâme Parlâmentonun «Birlik » (Eyalet Parlâmentoları kastedilerek) «sınıfların eşitliği» ve nihayet Majistra» kelimelerini (ki bu sonuncusu, Roma İmparatorluğunda devlet otoritesine karşı koyan hukukçuları ifade eden bir kelimeydi.) kullanmasını yasaklıyordu. Aynı emirnâme, Parlâmentonun eyalet Parlâmentolarıyla uzak yakın temasını da men ve üyelere görev hudutları dışına çıkmamalarını ihtar ediyordu.

Parlâmento bu emirnâmeyi reddetti ve kırâla yazılı bir itirazda bulunarak «Tacınız ve atalarınız önünde saygıyla eğiliyorsak bu, tarafınızdan ve atalarınız tarafından

kurulmuş olan Parlâmentonun, gurur ve haysiyetinden fedukârlik yaptığı anlamına gelmez..» dedi.

Kıral, buna aynı kararlı tavırla cevap verdi ve Parlâmentoya, Maupeau vasıtasıyla, emirnâmede ısrar ettiğini bildirdi. Parlâmento tekrar itiraz etti ve emirnâmeyi tekrar reddetti.

KIRALIN KARARI

Nihayet, 19-20 ocak gecesi, Parlâmento üyelerinin kapıları bir saray muhafızı tarafından çalındı, kapıda iki şilâhşör bekliyordu. Üyelere hudutlu görevi kabul edip etmeyecekleri soruluyordu. «Evet» veya «Hayır» demek suretiyle kırala derhal cevap vermeleri isteniyordu. Parlâmento Başkanı şu cevabı verdi:

«Hayır» cevabını vermek Kırala karşı saygısızlık; «Evet» demek kendimize karşı saygısızlık ve haysiyetimizden fedakârlik olur.

Ertesi gün Parlâmentoda, üyelerin çoğunun katılmadığı, huzursuz ve gergin bir toplantı yapıldı. Ertesi gece, yüz otuz sekiz Parlâmento üyesi evlerinden alınmış ve çeşitli uzak eyaletlere sürülmüşlerdi.

İşte bu hareket tarihte «Maupeau darbesi» adıyla anılır. Fakat bu isim yanlıştır. Bu olay, eski hukukçuların «Kıral darbesi» dedikleri hareketten başka bir şey değildir.

Sürgüne gönderilen parlâmento üyeleri orada kahramanlar gibi karşılandılar ve bu mazlum pozundan yararlandılar. Bazıları hanlarda ve rahiplerin evlerinde kalıyorlardı: şartlara alışamadıklarından, yemeklerin yatakların fena olusundan yanıp yakılıyorlardı. Demek oluyor ki, eski Romalı Majistralara özenerek kendilerini halkın babası olarak görmek ve göstermek isteyenler, ancak karınları tok, sırtları pek olduğu zaman kahramanlık iddiasında bulunabiliyorlardı. Paris'ten uzakta, hepsi, ne yapacaklarını bilemez bir hâlde, sadece ağlamakta idiler.

Onbeşinci Louis, 20 ocak hareketini hazırlayarak kendisine yeni bir düşman kazanmış oluyordu: Aristokrat sınıf. A-

Kırallık devirlerinde parlâmentolar her yeniliğe, her reforma karşı olumsuz ve korkaktı. Onbeşinci Louis, modern bir adliye ve maliye kurabilmek, derebeylik devrinin birçok miraslarını temizlemek için Parlâmento-ya karşı bir «Kıral darbesi» yapmak zorunda kalmıştı.



sillerden meydana gelen parlâmentonun dağıtılması, üyelerinin sürgüne gönderilmesi, aristokrat sınıfa indirilmiş bir darbeydi. Eyalet parlâmentoları homurdanıyordu.

Aides Parlâmentosunun Başkam Malesherbes, ileri bir politika görüşünü ifade eden ve kırala hitaben kaleme alınmış clan ünlü notasında şöyle diyordu: «Bugün savunduğumuz, sadece halkın ve milletin haklarıdır. Bugün zayıfların, fakirlerin ve Tanrının çaresiz kullarının koruyucusu sadece Parlâmentodur. Halk çoktan, başka ümitlerle oylanmaktan vazgeçmiştir. Ama ne yazık ki şimdi bu son ümit de elinden alınmaktadır. Sorunuz, milletinize sorunuz! Bugün artık onun sesini kulaklarınıza kadar getirebilecek başka hiç bir vasıta bulunmadığına göre, bizzat kendisine sorunuz ki tek desteğini de kaybetmenin ıstırabını size söylesin!»

Kıralın, sarsılan adalet cihazını yeniden kurma yolundaki çabaları boşa gitmişti. Hükûmet Konseyinden, Parlâmentonun görevlerini üzerine almasını istemiş, fakat red cevabı almıştı. Bu duruma derhal bir çare bulmak lâzımdı.

İşte bu amaçla Onbeşinci Louis 23 şubat 1771'de ünlü emirnameyi yayınladı. Bu emirname ile yargıçların atanması bazı esaslara bağlanıyordu. Yargıçlar, Kıral tarafından atanacak ve maaşları gene Kıral tarafından uygun görülecek miktarlar üzerinden, Kırallık bütçesinden ödenecekti.

Yargıçlar işten atılamıyacaktı ve bağımsızlıkları bu kuralla sağlanıyordu. Sosyal yerleri, şahıslarına bizzat Kırıl tarafından verilen ünvanlarla asiller sınıfında olacaktı ve a-sâlet ünvanına bağlı bütün imtiyazlardan yararlanacaklardı. Diğer yandan, yargıçların her dâvâ için taraflardan almakta oldukları bir nevi hakkı huzur -ki bu işin «tuzu biberi» idi- emirnâme ile yasak ediliyordu. Devrin en ünlü düşünürü Voltaire'in de dediği gibi, bütün bunlar, modern bir hukuk anlayışına götüren kurallardı.

Ve şimdi sıra, yeni yargıçların atanması ile yeni heyetin kuruluşuna geliyordu. Kırıl, bu zor işi Maupeau'ye verdi. Maupeau, ümit edildiğinden de daha kısa bir zaman içinde, boşalan eski Parlâmento salonunu doldurdu.

«BEN ASLA DEĞİŞMİYECEĞİM!»

Kırıl, yeni yargıçlara karşı ilk konuşmasını yaptığı zaman, böyle demişti: «Ben aslâ değişmiyeceğim!» Bu sözün doğruluğuna inanmak için ortada birçok sebep vardı. Yeni yargıçlar saraya gidip gelmeye başladılar. Makine yeniden çarklarını döndürmeye başlamıştı.

Maupeau, eyalet Parlâmentoları meselesini aynı ustalıkla sonuca bağladı. Emirnâmeye boyun eğmeyen Parlâmento üyelerinin yerlerine yenileri seçildi. Bu arada ünlü Mallesherbes de görevinden alınmış ve yerine yeni bir başkan atanmıştı.

Halk, bu reformu hiç bir reaksiyon göstermeden kabulendi. Hattâ, eski Parlâmento üyelerinin, bütün o kahramanlık türkülerinden sonra şimdi böyle susup, bir kenara çekilmeleriyle alay etti.

Devrin hukuk bilginleri ve filozofları bu hareketi iyi karışladılar. «Aydın Diktatörlük» taraftarı ünlü Voltaire, reformu alkışlayanların başında geliyordu. «Kendi dostlarımdan bir halk çocuğunun emrinde bulunmayı tercih ederim!» diyerek Maupeau'ya ve kırallığa bağlılığını belirtiyordu. «Geçmiş kahramanlar Fransa'ya Loren'i, Korsika'yı ve başka toprak-

Onbeşinci Louis'in darbesini alkışlayanların başında, devrin en büyük düşünürlerinden Voltaire geliyordu.. Voltaire «Aydın diktatörlüğü» fikrinin taraftarıydı ve Maupeau'nun başarısını «Bir halk çocuğunun emrinde olmayı tercih ederim» diyerek memnunlukla karşıladı.



ları hediye etmişlerdi. Şansölye Maupeau Kırالا bütün Fransayı takdim ediyor» sözleriyle Maupeau'yu alkışlıyordu.

KIRALIN DARBESİ BAŞARI KAZANMIŞTI

Kıralın darbesi başarıyla sonuçlanmıştı. Fransa yeni bir hukuk düzeniyle huzur ve sükûn devresine girmişti. Kıral artık mutlak iktidarının tek sahibiydi ve memleketini gönlünce idare edebilirdi.

Parlâmentoların en büyük kusurlarından biri, her türlü yeniliğe ve reforma karşı gösterdikleri korkulu ve olumsuz tavidir. 1745'den 1754'e kadar dokuz uzun yıl boyunca genel müfettiş Machault, Parlâmentoların yeni bir para rejimi (bütün gelirlerden yüzde 5 oranında vergi alınması) konusunda olumlu oy vermesi için, boşuna uğraştı.

Machault'dan sonra müfettişliğe getirilen Rahip Terray, aynı mücadeleye, yeni bir kuvvet ve yeni bir hevesle devam etti. Fakat eski Parlâmentolar ayakta durdukça, hiç bir şey yapmak imkânı yoktu. Halbuki son derece yetenekli, bilgili ve iyiniyetli bir insandı. Parlâmentolar, 20 ocak hareketiyle dağılınca ve yeni teşkilât kurulunca Rahip Terray derhal harekete geçti. 1771 kasımından itibaren sistemli bir

propagandaya girişti. Vergi reformlarını çıkarmayı başardı. Bunu kadastro çalışmaları izledi. Bu amaçla halktan sahip oldukları evrakı göstermesi istendi. Haklarını, ispat edebilenlere resmî tapulama evrakı verildi ve gerektiği zaman, hak sahiplerine arazi bedelleri ödendi. Kırallığın bütünüyle gösterdiği iyiniyet ve esirgemediği yardım sayesinde, Fransa'da, artık herkesin bir düzelmeden ümidini kestiği sırada, Rahip Terray, kusursuz bir malî teşkilât kurmayı başardı. Ve daha önemlisi Fransayı güvenilir ve devrine göre şaşılacak kadar modern bir para rejimine kavuşturdu.

Modern bir adliye, modern bir maliye, modern bir para rejimi. 20 ocak darbesi, derebeylik devrinin mirası, ağır, hareketsiz, lüzumsuz ve yeniye, iyiye doğru her türlü hareketi köstekleyen bütün bir eskimiş gelenekler yığını temizlemişti. En doğru bir ifadeyle, bu hareket, eski rejimi kesin olarak yenilgiye uğratan gerçek bir zafardı.

Yirmi yıl sonra, 1789 Büyük Fransız İhtilâli gene aynı idealler uğruna yapılacak, yirmi yıl önce yenilmiş olan o eski devir mirası, eski feodal rejimin köhnemiş geleneklerine karşı «Hürriyet!» çığlıklarıyla halk, sarayın kapıları önünde yumruklarını sıkacaktı.

Ne olmuştu, aradan geçen ve koca bir tarih içinde bir ân kadar hükmü olmayan yirmi yıl gibi kısa bir zaman içinde, ne olmuştu ki, Onbeşinci Louis devri Fransasının bir devrimi başarmış mutlu insanları çâresiz ve umutsuz kalmışlardı?

Kıral Onbeşinci Louis, tarihe âciz ve zayıf tarafları olan, fakat vatanına yeni bir hayat kazandırmış bir hükümdar olarak geçmiştir ve ölümüne kadar, devrimci Maupeau'yu desteklemekte devam etmiştir.

AMERİKAN
İHTİLALİ

AMERİKAN İHTİLÂLİ

Amerikan ihtilâli ve Amerika Birleşik Devletlerinin doğuşu, tarihin dönüm noktalarından biridir. Amerikan ihtilâli yeni bir iktidar kavramı getirmiş ve İngiliz parlâmenter sistemi, tabii hukukun, hukuk ve ahlâk kavramlarına uyulmak suretiyle yenilenmiştir. Fransız ihtilâlinde olduğu gibi Amerikan ihtilâlinde de Rousseau'nun fikirleri büyük rol oynamış ve sosyal mukavele fikri Amerikan Meclisinin (Konvansiyon'un) temelini teşkil etmiştir. Amerikan ihtilâlinde Rousseau kadar etkileri olan bir düşünür de John Lock'tur. Bu ihtilâlle Fransız ihtilâlinde önce tabii hukuk prensipleri ve bir haklar beyannamesi, dünyaya ilân edilmiş, bu beyannâme 18. ve 19. yüzyıl'ın liberal ihtilâllerini etkilemiştir.

Amerikan ihtilâli ne zaman başlamıştır? İhtilâlin 1774 veya 1775'de başladığı ve 1776'da Haklar Beyannamesi ile ifadesini bulduğu ileri sürülmüştür. Ama artık rahatlıkla bunun doğru olmadığı söylenebilir. Amerikan ihtilâlinin liderlerinden biri olan John Adams şunları yazmıştır:

«İhtilâl halkın zihninde yaşıyordu. İhtilâl ve kolonilerin birliği fikirleri, çarpışmalardan önce olgunlaşmış ve tamamlanmıştı. İhtilâl ve birlik 1760 ile 1776 arasında yavaş yavaş şekillenmişti..»

Yeni yazarlar ve tarihçiler de ihtilâl fikrinin çok daha önce doğup geliştiğini, 1776'dan sonraki savaşların, ihtilâli halkın pasif kalan kısmıyla İngiltere hükûmetine kabul ettirmek için yapıldığını belirtirler. O halde 1760'lara dönmek ve ihtilâl fikrinin doğuşunu gerektiren şartlardan başlamak gerekir.

1763'de Kuzey Amerikada, Fransızlarla İngilizler arasında bu büyük ülkeye hâkim olmak için yapılan çarpışma-

lar (Yedi Yıl Savaşları) sona ermiş, İngilizler kazanmışlardır. Bu yıllarda Amerika'daki Fransız kolonilerinde yaşayanların nüfusu 100 bin kadardı. Sayıları on üçü bulan İngiliz kolonilerinde ise bir buçuk milyondan fazla insan yaşıyordu. İngiliz ve Amerikalıların kumandanları da, Fransızlardan daha üstündü. Bu iki üstünlük, Fransızların yenilgisinde önemli rol oynamış ve İngiltere Meksika'nın kuzeyinde bütün Amerika topraklarına hâkim olmuştur.

Fakat bu savaşların sonunda Amerika kolonileri ile İngiltere arasındaki ilişkiler de yepyeni bir duruma girmişti. Savaşlar, Amerikan kolonileri arasında birleşmeye uygun bir hava yaratmış, çeşitli kolonilerden yanyana savaşan Amerikalılar arasında bir birlik havası doğmuştu. Birleşmeyle ilgili ilk teklif de bu arada yapılmıştı: Yedi koloninin temsilcilerinin katıldığı Albany Kongresinde «Üyeleri koloni Meclisleri tarafından seçilecek bir Federal Meclis kurulması, bu meclisin başkanının Kral tarafından tâyini» bir teklif olarak ortaya atılmıştır. Desteklenmeyen bu teklif, birlikle ilgili ilk plân sayılmaktadır.

Yedi Yıl Savaşları, İngiltere'ye karşı duyulan saygıya da azaltmış, tâbiyette bir zayıflama olmuştu: Çünkü kolonilerin subay ve erleri kötü teçhizata ve malzeme azlığına rağmen İngilizler kadar, hattâ bazan onlardan iyi savaşabildiklerini görmüşlerdir.

Yine bu savaşlardan sonra, İngiltere İmparatorluğu, çok genişleyen Kuzey Amerika sömürgelerini, düşman komşularından korumak, ekonomik bakımdan tam bir kontrol sağlamak için yeni bir sisteme bağlamak istemiştir. Bu, o tarihlere kadar gevşek olan idarî ve ekonomik kontrolün sıkılaştırılması, sömürgelerde imparatorluk teşkilâtının kurulması ve dolayısıyla yeni kanunların, yeni vergilerin çıkarılması demektir.

İşte İngiltere ile Kuzey Amerika kolonilerinin ilişkilerinin tekrar ele-alınmasıyla ilgili bu faaliyet de ihtilâlin çıkmasını çabuklaştıran ikinci husustur, daha çok ekonomikdir. Zâten İngiltere aleyhindeki bir havanın doğmasında da-

ha önceki ekonomik durumun büyük rolü olmuştur. İngilizler Melas Kanunu ile (1733) rom yapımında kullanılan melas'ın Orta Amerika adalarından satın alınmasını ve bu adalara her çeşit mal satışını yalnız İngilizlere ait adaların yapabileceğini kararlaştırmışlardı. Bu, Orta Amerika Adaları ile büyük ölçüde ticaret yapan kuzeydoğu kolonilerine büyük bir darbeydi. Güneydoğu kolonilerinin bu adalarla ticareti yoktu. Mallarını yalnız İngiltere'ye satıyor ve karşılığında işlenmiş mal alıyorlardı ve mallar çok düşük fiyatla alınıyor, işlenmiş mallar ise yüksek fiyatla satılıyordu. Çiftçiler, İngiliz ticarethanelerine korkunç şekilde borçlanmışlardı. Birçok çiftçiler iflâs halinde veya iflâsın eşiğindeydi. «Biliyorlardı ki bu ağır borçtan kurtulmanın en kolay yolu, İngilizlere karşı toptan ayaklanmak, sonra da savaşın sağlayacağı moratoryum (borcun kaldırılması) çaresine sığınmaktır.» Güneydeki bazı meclisler cömert iflâs kanunları çıkarmış ve borçluları koruyan kanunları kuvvetlendirmişlerdi. Fakat bu kanunlar da İngiltere'de veto edilmişti.

Savaştan sonra İngiltere, fiilî çatışmayı başlatacak kanunları birer birer çıkarmağa başladı. 1764'te Şeker Kanunu, Melâs Kanununa aykırı hareket eden her gemiye el konulmasını emrediyordu. İngiltere'den kolonilere gönderilen mallar üzerindeki ihracat vergisi de bir misli arttırılmıştı. 1765'de Londra, Kuzey Amerikada 10 bin kişilik bir ordu bulundurulmasına ve bunun masraflarının üçte birinin kolonilerden toplanacak damga vergileriyle karşılanmasına karar verdi. Yine bu arada Londra, kolonilerde halkın batıya daha çok yayılmasını ve böylece İngiliz kontrolünden çıkmasını önlemek için Appalachian dağlarının doğusundaki toprakları Kırallık toprağı olarak ilân etti; bu topraklara giriş yasaklanmış, kıızılderililerin ancak Kıralla toprak satacağı açıklanmıştı. Bu tahdit, batıya yerleşmek isteyenler, tâcirler —özellikle kürk tâcirleri— ve toprak alım satımıyla uğraşan şirketlere darbe oldu. (Yedi Yıl Savaşlarından sonra ekonomik sıkıntı başlayınca, bu bölge, işsizler için bir ümit dünyası idi).

Koloniler, Anglikan kilisesinden de şikâyetçiydi. Lüterci'ler, Baptistler, Presbiteryen'ler, Quaker'lar ve diğer inançlarda olanlar Anglikan kilisesine vergi ödenmesine şiddetle itiraz ediyor ve bu kilise rahiplerinin imtiyazlarının kaldırılmasını istiyorlardı.

Kuzey Amerika, demokratik, cumhuriyetçi fikirler için elverişli bir ortamdı. Doğuda servetin büyük kısmını elinde tutan bir grup, batıda bazı şirketler ve büyük toprak sahipleri vardı. Fakat genellikle ticarete İngilizler hâkimdi. Amerikalılar arasında ekonomik farklar azdı. Halk iki yüzyıldan beri demokrasi havası içinde yaşamaktaydı. Doğudaki imkânlar herkese açıktı. Bu ortam içinde İngiltere'nin baskısı, liberal ve cumhuriyetçi fikirlerin hızla yayılmasına yardım ediyordu.

Amerikan ihtilâlinde ilk olarak şu ihtilâlciler büyük rol oynamışlardı; John Adams, Samuel Adams, Alexandre Hamilton, John Jay, John Scott, Benjamin Franklin, George Clinton, William Livingstone, Thomas Jefferson, John Dickinson, Richard Henry Lee, George Mason, Willie Jones ve John Rutledge... Bu listeye daha birçok isim eklenebilir. Bunlar yazar ve düşünürlerdi. Gazetelerde, toplantılarda birlik ve daha sonra bağımsızlık fikrini yaydılar. Bu grup, büyük İngiliz düşünürü John Lock'un fikirlerini benimsiyordu. Lock'un «Devletin asıl görevi, her insanın hakkı olan hayat, hürriyet ve mülkiyeti korumaktır. Siyasî otorite yalnız halkın yararı için emanet olarak elde tutulur. İnsanın tabîî hakları tecavüze uğradığı zaman, halkın bu hükûmeti kaldırmak ve değiştirmek hakkı vardır» şeklindeki görüşleri daha sonra Bağımsızlık Beyannamesinin giriş kısmında yer alacaktı.

Bu yazarlar ve düşünürler grupuna Jefferson'dan ilham alan bir grup radikal ihtilâlcinin de katıldığını belirtmek gerekir. Saf demokrasi isteyen bu grupta da Alexander McDougall, Isaac Sears, John Lamb, George Bryan, Patrick Henry, Thomas Person ve arkadaşları sayılabilir.

İhtilâl fikri bu sayılan kişiler ve arkadaşları tarafından

ortaya atılan fikirlerle beslenmiş, yavaş yavaş teşkilâtlanmağa başlamıştı. İhtilâlâle götüren ilk adımlar da çeşitli kolonilerde birbiriyle ilgisiz ayaklanmalar şeklinde atıldı.

1765 yılında Londra, Kuzey Amerika'da bulundurulacak 10 bin kişilik bir ordunun masraflarını kısmen karşılamak için Damga Kanununu çıkarınca bazı koloni meclisleri protestoda bulundu. Massachusetts, Virginia ve Kuzey Carolina'da ise halktan gruplar işi bir çeşit ayaklanmaya varırdılar. Damgalar ve eşya tahrip edildi, vergi tahsildarları ıstifaya ve kaçmağa mecbur bırakıldı. Kırılın valileri ölümle tehdit olundu. Bu hareketler sonunda, «Hürriyet Çocukları» adı verilen gizli teşkilâtlar kuruldu.

İki yıl geçmeden İngiltere, kolonilerin ithal ettiği çay, cam ve boya gibi bazı mallara «Townshend Kanunu» ile vergiler koydu. Bu kanun bazı kolonilerin meclisleri ile tâcirler tarafından desteklenen bir boykot hareketine yol açtı. Bu malların alınmaması, kullanılmaması kararlaştırıldı. Boykot kısa bir süre sonra diğer eyaletlerde de uygulanmağa başladı. İthalât azaldı. İngiltere, 1770'de çay hariç diğer Townshend vergilerini kaldırmak zorunda kaldı.

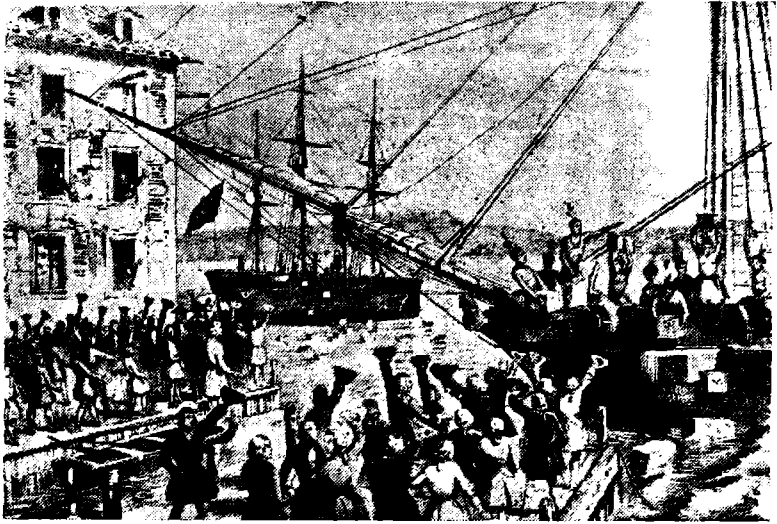
Bu hareketler kolonilerdeki kargaşalığı arttırdı, hattâ halk İngiliz askerlerini bir çatışma için tahrike başladı. New York'ta birlik ve ihtilâl fikri taraftarları, İngiliz askerleri ile halk arasında bir geçimsizlik havasını ustalıkla yaratmış, neticede halk silâhlanmağa başlamıştı. Bir çarpışma güçlûkle önlendi. Boston'da nöbet değiştirmekte olan iki İngiliz alayı yuhalanmış, askerler soğukkanlılıklarını koruma emrini aldıkları için tasalluta kadar varan hareketler bir çatışmaya yol açmamıştı. Fakat yine Boston'da (5 mart 1770'de) iki İngiliz askeri dövüldü, gümrük binasındaki nöbetçiye taş yağdırıldı. Nöbetçiye korumak için gelen müfreze de yuhalanıp, taşlandı. Halk «çesursanız ateş edin» diye bağıırıyordu. Nihayet bir sopa darbesiyle yere devrilen askerlerden biri kalkınca ateş etti. Öteki askerler de emir almadıkları halde ateş açtılar. Üç kişi öldü, iki kişi ağır yaralandı. Bir süre sonra askerî birlikler düzeni sağladılar. Fakat ilk olarak kan dökmüştü.



Amerikan ihtilâlinde, ilk kan Boston'da döküldü. Halkın tahrik ettiği İngiliz askerleri ateş açınca üç kişi öldü. (5 mart 1770).

Bu gergin ve sinirli hava devam ederken, İngiltere Kralı, Amerika'daki valilere ve yargıçlara maaş bağlayarak, onları halkın kontrolünden uzak tutmak, kendine bağlamak istedi (1772). 2 kasımda Boston'da halk bir toplantı yaptı. İhtilâlin ön plândaki sîmalarından Sam Adams bu işte başrolü oynadı. «Bütün ihtilâli kapsayan» bir tedbir alındı, eyaletteki bütün şehirlerle haberleşmeyi sağlayacak bir haberleşme komitesi kuruldu. Kısa bir süre sonra benzerleri, diğer kolonilerde de kurulmaya başladı. Bunlar bölgesel ihtilâl komiteleri gibiydi. Kolonilerarası komiteler sisteminin temeli atılmıştı.

İngilizlerin çaya koydukları vergi kalkmamıştı. Amerikalılar çay boykotuna devam ediyorlardı. Amerika'ya çay satan Doğu Hind Şirketi malî güçlüklerle karşılaşmıştı. Buna rağmen, çay satmak için bütün teşebbüslerini yaptı. Amerika'ya yine birçok çay yüklü gemi yollandı. Fakat halk ısrara ve bu defa daha fazla reaksiyon göstermeğe ka-



Bostonda kızılderili kıyafetine giren Sam Adams ve arkadaşlarının çayları denize dökmeleri ihtilâl yol açan en önemli hareket oldu.

arlıydı. İki şehirde (New York ve Philadelphia) gemiler geriye gönderildi. Charleston'da ise çay sandıkları mahzenlere konuldu. Boston'da reaksiyon daha fazla oldu. İhtilâl liderlerinden Sam Adams'ın başlarında bulunduğu elli kişilik bir grup, kızılderili kıyafetinde, limandaki gemilere çıktı. Çay sandıkları açıldı, çaylar denize döküldü. Kimse, çayların imhasını önlemek teşebbüsünde bulunmadı. Böylece başta Boston, dört şehir İngiltere Kralına meydan okuyordu.

Kıralın ve İngiliz hükûmetinin tepkisi sert oldu. Amerika'daki İngiliz kumandanı, Massachusetts valisi yapıldı ve valiye evlere asker yerleştirmek yetkisi tanındı. «Boston Port Act» denilen kanun, tahrip edilen çaylar ödeninceye ve gümrük resimleri verilinceye kadar Boston'u her türlü ticarete kapıyordu. Bir başka kanun da Kanada'nın hudutlarını Amerikan kolonileri aleyhinde genişletiyordu.

1774 mayısında «Boston Port Act» adlı kanunun çıkı-

rıldığı Bostonda öğrenilince şehri bir ihtilâl havası kapladı. O sırada eyalet meclisinde bulunan Jefferson ve arkadaşları 1 haziranda olağanüstü bir tören yapmağa, bir oruç ve dua günü ilânına karar verdiler. Meclis kararı kabul etti Fakat, İngiliz valisi, bunun itaatsizlik olduğu gerekçesiyle Meclisi hemen dağıttı. Aralarında Jefferson da bulunan temsilcilerden 89 kişi toplu olarak yürüyüş yaptılar ve başka bir binada toplanarak görüşmelere devam ettiler. 29 mayısta diğer kolonilerden de haber geldi. İngiltere ile her çeşit ticaretin kesilmesi isteniyordu. Boston'un dağıtılmış olan meclis üyeleri, bu defa 1 ağustosta bir toplantı yapılmasına karar verdiler. Kırılın valisinin emrine karşı yapılan bu toplantı ile ilk eyalet meclisi, bir bakıma ilk ihtilâl meclisi toplanıyordu.

Kolonilerarası haberleşme komiteleri faaliyettedir. Kısa bir süre içinde diğer kolonilerin meclisleri de olağanüstü toplantılar yaptı. Virginia Meclisinde, «Amerika'nın ortak menfaati» için eyaletlerarası yıllık kongre toplanması kararlaştırıldı. 5 eylül 1774'de Philadelphia'da, (Georgia hariç) bütün eyalet temsilcileri ilk Amerikan Kongresini yaptılar. Bu kongreye katılanlar arasında George Washington ile Benjamin Franklin de bulunuyordu.

Kongre, İngiltere Parlâmentosunu hiç dikkate almadan kararlar çıkardı. Kolonilerin haklarını açıkça gösteren bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede eyaletleri ilgilendiren işlerde kanun yapma hakkının —Kırılın vetosuna bağlı olarak— yalnız eyaletlere ait olduğu ilân ediliyordu. Kongre, imparatorluğu tanıyor ve onun sınırları içinde kalıyordu, fakat muhtariyet, hattâ federal birlik ilân edilmiş oluyordu. Kongre ayrıca, İngiliz mallarının ithalini ve İngiliz limanlarına ihracatı durdurmayı plânlayan bir anlaşmayı kabul etmiş, en önemlisi «Massachusetts'e karşı kuvvet kullanıldığı takdirde, mukavemet hareketinde bütün Amerika'nın onu desteklemesi gerekeceğini» kararlaştırmıştı. Bu duruma göre, İngilizler Boston'a karşı kuvvet kullanınca bütün eyalet'ler, İngiltere'ye karşı şavaşa başlayacaktı.



Philadelphia'da toplanan ikinci kongrede, (4 temmuz 1776'da) Amerika'nın Bağımsızlık Beyannamesi ilân ediliyor.

İngiltere Parlâmentosu, kendisini tanımayan ve çıkardığı kanunları hükümsüz sayanlara sert cevap verdi. Massachusetts'in isyan halinde olduğu ilân edildi. İsyanın bastırılması için İngiliz birlikleri harekete geçti. Amerikalılar da silâhlanmaya başladılar. Boston'daki İngiliz kumandanı Gage, 18 eylül 1775 gecesini bazı depoları basmak istedi. Bostonlu çiftçiler o gece toplandılar ve şafakta İngiliz askerlerinin üzerine ilk kurşunları yağdırdılar. İhtilâl harbi başlamıştı.

İki ay içinde eyaletlerdeki Kırallık hükümetleri devrilmiş, ihtilâl bütün eyaletlere yayılmıştı. 10 Mayıs 1776'da Philadelphia'da ikinci eyaletlerarası kongre toplandı. Bu

artık açıkça bir ihtilâl meclisiydi.

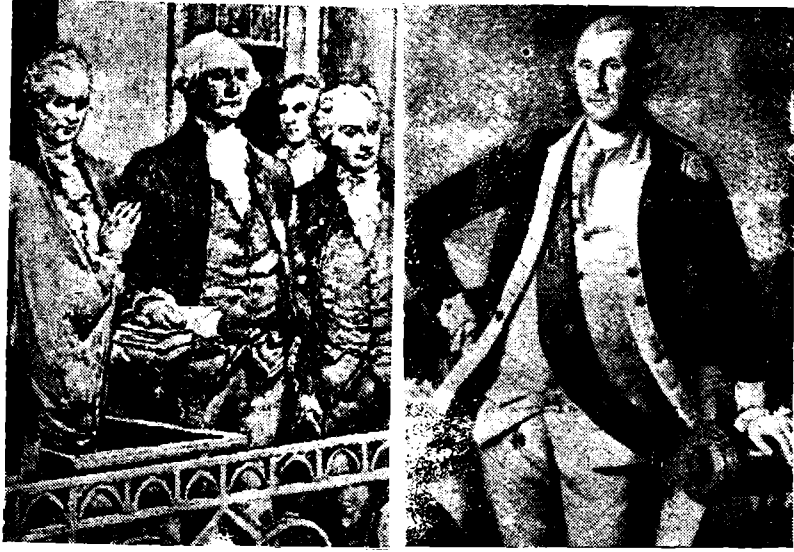
İkinci Philadelphia Kongresinde, Virginia delegeleri, «Birleşik Devletler Kolonilerinin, Büyük Britanya tâcına veya Parlâmentosuna karşı hiçbir itaat borcu olmadığını, tam bir bağımsızlık ve hürriyete sahip bulunduğunu» söylediler, bu hususun bir beyanname ile ilânını istediler. Kongre bir «Haklar Beyannamesi» yayınladı. Beyannamede, «bütün insanların eşit ve bağımsız doğdukları» belirtiliyor, «medenî ve siyasî hürriyetler, basın ve vicdan hürriyetleri» kabul ediliyordu. «Yaradanın insanlara başkalarına devri imkânsız haklar verdiği, bu haklardan faydalanmayı sağlamak için insanların, aralarında, meşrû otoritesi idare edilenlerin rızasından çıkan hükûmetler kurduğu, ne zaman bir hükûmet şekli yöneldiği hedefi yıkacak hâl alırsa halkın onu değiştirmek veya ortadan kaldırarak yeni bir hükûmet kurmak hakkı olduğu, bu hükûmeti de kendisine güven ve mutluluk sağlamağa en çok elverişli olduğuna inandığı prensiplere dayandıрмаğa hakkı bulunduğu» açıklanıyordu.

İnsanların evrensel dayanışmasının ancak ferdî hürriyet yoluyla gerçekleşeceğini bildiren, bu bakımdan evrensellik ve ferdiyetçilik prensiplerini esas alan bu beyannamenin yankıları 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda bütün liberal ihtilâlleri etkileyecekti.

Bu beyannamenin ilânını, Kongrenin, Virginia delegelerinin teklifine uyarak «*Birleşik Devletlerin birlik ve istiklâlini*» ilânı takip etti. Kongre George Washington'u Boston çevresinde teşkilâtlanan «Amerikan Ordusuna» komutan tâyin ediyor ve Washington'la genelkurmayının şerefine tertiplenen bir törende de, «bütün insanlık için medenî ve dinî hürriyetin ihtilâlin başlıca amaçları olduğunda» ittifaka varılıyordu.

İHTİLAL SAVAŞLARI

16-17 haziran 1776'da Boston çevresinde Bunker Hill adı verilen ilk ihtilâl savaşı yapıldı. İngilizler 1054, Amerikalılar 441 kişi kaybettiler. Bu savaş Amerikalılara büyük



Washington 1789'da Birleşik Devletlerin ilk başkanı seçildikten sonra (solda) ve ihtilâl savaşlarının başlarında.

bir güven duygusu verdi. Fakat savaşlar tahmin edildiğinden çok daha uzun ve çetin oldu. Altı yılda on iki önemli meydan savaşı verildi. Washington, derme çatma ve eğitimi, savaş tecrübesi olmayan birliklerle İngilizlerin düzenli ordularını yormaya çalıştı. Amerikalılar dört, hattâ beş defa kesin bir yenilginin kenarına gelip kurtuldular. Bu arada binlerce Amerikalı da Kral taraftarı olarak Washington'un kuvvetlerine karşı silâh kullandı, hiç değilse İngilizlere yardım etti.

1776'da Amerikalılar Boston'u ele geçirdikten sonra Washington ordusunu New York'a nakletti. O sırada elinde yalnız sekiz bin kişi kalmıştı. İngilizlerin kuvveti ise otuz bin üstündeydi. Washington savaştan sonra kaçmağa muvafak oldu. 1777'de ordusu dört bin kişinin altına indi. İngilizler yirmi bin kişiyle üzerine yürüyünce yine çekilmeye mecbur kaldı, ordusu perişan halde acı bir kış geçirdi. Diğer böl-

gelerdeki ihtilâlcî birliklerin durumu da parlak değildi. Üstelik birçok kıızılderili kabile, İngilizlere yardım ediyor, Amerikan birliklerine korkunç baskınlar yapıyordu.

Bütün bunlara rağmen, şartlar 1778'den sonra Amerikalılar lehine değişmeye başladı. İngilizler bir kıta kadar geniş olan eyaletlere bir türlü hâkim olamıyor, Washington'u tam olark ezemedikleri için, dağıttıkları birlikler bir süre sonra yine toparlanıp karşılırlarına çıkıyordu. Bu birlikleri yüzlerce millik mesafelere kadar takip etmek İngiliz birliklerini yormuştu. Bir başka deyimle, Amerikalı kumandanlar, «çarpışmaları kaybediyor, fakat seferleri kazanıyorlardı.» İngilizler başlangıçta Washington'un küçük ordusuna karşı bütün kuvvetlerini seferber etmemek ve kuvvetlerini ayrı tutmakla en büyük hatayı işlemişlerdi. Buna, çarpışmalardan sonra Amerikalıları yüzlerce mil takip ederek düşman bir ülke içine dalmaları gibi hataları eklendi.

İngiliz kumandanlarından Burgoyne, Kanada'dan güne ye doğru ilerlerken üssünden 200 mil uzaklaşmıştı. 6040 kişilik kuvveti dokuz bin Amerikalı tarafından durduruldu. Bir süre sonra da vahşî bir arazide; Saratoga'da yirmi bin Amerikalı tarafından çevrildi. Yorgun ve çaresiz ordu, silâhlarını bıraktı. Saratoga savaşı (17 ekim 1777) Amerika harbinin dönüm noktalarından biri olmuştu.

1778 yılında Fransa, ihtilâlcileri desteklemeğe karar verdi. (Daha önce aralarında Lafayette markisi olan bazı Fransızlar gönüllü olarak Amerika'ya gitmiş, ihtilâlcilere katılmışlardı.) Bu hususta en önemli rol Amerikan ihtilâlcilerinden fizikçi ve düşünür Benjamin Franklin'indir. Franklin, Amerikan Elçisi olarak Paris'e gitmiş, çok kısa bir sürede büyük sempati yaratmağa muvaffak olmuştu. Fransa'nın İngiltere'ye karşı savaşa girmesini sağlamaya çalışıyordu. 1778'de istediği anlaşma imzalandı: Amerika ile Fransa arasında devamlı barış, ticaret serbestisi, en fazla itibar gören millet muamelesi yapılması hususları kabul edildi. Antillerdeki Fransız limanları Amerikaya açıldı. En önemlisi, Fransa, Amerikanın bağımsızlığını desteklemeyi bir korun-

Amerikan ihtilâlinin liderlerinden fizikçi ve düşünür Benjamin Franklin, ihtilâl savaşları sırasında büyükelçi olarak Paris'te bulunuyordu. Kısa bir süre içinde Fransa'nın desteğini sağlamağa muvaffak oldu. İhtilâlin başarıyla sonuçlanmasında Fransız yardımı büyük rol oynadı. Franklin Fransa'da büyük bir sempati yaratmıştı. Öldüğü zaman Pariste binlerce kişi yas tuttu. (Resim Franklin'i lâboratuvarında çalışırken gösteriyor.)



ma anlaşması ile garanti ediyordu. İngiltere buna savaş ilân etmeden Fransa'ya saldırarak cevap verdi. İngiltere'nin deniz hâkimiyeti, o sırada üçüncü denizci ülke olan İspanya'yı da Fransa ve Amerika ile birleşmeye sürükledi. Hollanda da onu takip etti. Franklin istediğinden fazlasını elde etmiş, denizlerde bir dünya savaşı başlamıştı.

Fransızların Amerikalı ihtilâlcilere yardıma koşması ve Fransız donanmasının, İngiliz yardımlarını önlemeye başlaması durumu etkiledi. İngilizler, Kuzey bölgelerden ümidi keserek güneye döndüler, Georgia ve Güney Carolina'yı işgal ettiler. Amerikalı General Benjamin Lincoln onları durdurmak istedi, fakat Charleston'da çevrildi ve beş bin askeri ile teslim oldu. Saratoga kahramanı Gates de yenilgiye uğradı, iki bine yakın kayıp vererek çekildi. Nihayet üçüncü Amerikan Generali; Greene, İngilizleri baskın hücumları ve ustalıkla uzun çekilişlerle yordu. Yıpranan İngiliz birlikleri Charleston ve Savannah'ya çekilmek zorunda kaldılar.

1780 yılında, General Rochambeau'nun kumandasında altı bin kişilik bir Fransız ordusu Amerika'ya çıkıyordu.

1781'de kuzeyde son kesin savaş oldu. İkinci İngiliz ordusu Yorktown'a çekilmiş, şehri tahkim etmişti. Washington emrindeki kuvvetlerle, Rochambeau'nun kumandasındaki Fransız kuvvetlerini birleştirdi, on altı bin kişiyle şehri çevirdi. Fransız donanması da, sekiz bin kişilik İngiliz ordusunun denizden ricat hattını kesmişti. Uzun çarpışmalardan sonra, Amerikan topçusunun, savunma mevzilerini tamamen yıktığını gören İngiliz generali teslim oldu.

1782'de İngilizler güney limanlarını bırakıp çekildiler. İngiliz kuvvetleri sadece New York ve civarında kaldı. Kasım ayında barış imzalandı. 1783'de de genel barışı sağlayan Versailles andlaşmasıyla Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlığı tanındı. Aynı yıl Birleşik Devletler Kongresi bir Fransız şehircisini, Washington'un adını taşıyacak başkentini plânını çizmekle görevlendiriyordu. (*).

İHTİLALİN AVRUPA'DAKİ ETKİLERİ

Amerikan ihtilâli liberalizm cereyanını Avrupa'da kuvvetlendirdiği gibi İrlanda ve İsviçre'ye de örnek olarak buhran ve ihtilâllere yol açtı.

Amerikan ihtilâl savaşları, İrlanda'nın Amerika'ya ihracatını durdurmuş ve bu durum bir buhrana sebep olmuştu. İrlanda, İngiliz mallarıyla rekabet edebilecek yün ve cam gibi mallara sahipti, fakat İngiltere Parlâmentosunun kararıyla bu malların ihracı yasak edilmişti. Buhran başlayınca İrlandalılar önce ticaret serbestisi sonra bağımsızlık istediler. Dublinde ayaklanma oldu. İngiliz malları tıpkı Amerikadaki

-
- (*) İhtilâl savaşları bitince Washington çiftliğine çekildi. 1787 de Federal Anayasa hazırlandı ve 1789'da 13 eyaletten dokuzunun oylarıyla kabul edildi. Aynı yıl Washington oybirliğiyle Birleşik Devletler Başkanı seçildi. Jefferson, Hamilton ve Jay gibi başlıca ihtilâl liderleri de kabineye girdiler.



30 Nisan 1789'da, New Yorklular Washington'un A. B. Devletlerinin ilk başkanı seçilişini kutluyorlar. Ordu, Başkanın önünden geçiyor.

gibi boykot edildi. Durum bir ihtilâle doğru gidiyordu. İngiltere, savaşın en kritik yıllarında olduğu için İrlandalıların isteklerine boyun eğdi. Yün ve cam eşya ihracını yasaklayan kanunlar kaldırıldı (1779). Fakat bu tâvizlere rağmen İrlanda'nın bağımsızlık hareketi devam etti.

CENEVRE'DE HALK İHTİLALİ

O devirde bütün kantonlarında bir burjuva oligarşisinin hüküm sürdüğü İsviçre'de Amerikan ihtilâlinin liberal ve demokratik fikirleri büyük yankılar yaptı. İsviçre üniversite lerinde liberalizm yuvaları meydana geldi. Cenevre, 1782'de Yeni Dünya isyancılarının etkisiyle çıkarılan birinci ihtilâle sahne oldu. Önceki yıllarda çıkan bölgesel isyanlar gibi artık yönetici oligarşinin kadrosunu genişletmeğe değil, halk egemenliğinin zaferini kabul edecek yeni bir rejimin kurulmasını hedef tutan ihtilâl başarı kazandı ve bir halk hükümeti kuruldu. Kantonların en dar şekilde oligarşik olanı; Bern kantonu, Cenevre ihtilâlinin diğer kantonlara da sıçramasından korkarak, Sardunya ve Fransa kırallarını Cenevre'ye karşı, oligarşik rejimi tekrar kuracak ortak bir harekete çağırdı. Louis XVI. hükümeti, bu sırada Amerikan ihtilâlcileri safında savaşmakta ve Hollandalı liberalleri desteklemekte olmasına rağmen, büyük Lyon şehrinin yakınlarında bir ihtilâl yuvasının meydana gelmesinden de korkuyordu; Bern'lilerin teklifini kabul etti. Sardunya Kırallı da ona uydu. Müttefik kuvvetler askerlerinden bir ordu Cenevre'yi işgal ederek aristokratik hükümeti tekrar yerleştirdi.

**FRANSIZ
İHTİLALİ
VE
BONAPARTE'İN
DARBESİ**



FRANSIZ İHTİLÂLİ

Amerikan ihtilâlini izleyen Fransız ihtilâli bütün dünyayı sarsacak, mutlak monarşilerin tasfiyesi bu ihtilâlle başlayacak, ulusal egemenlik ve insan hakları fikirleri yerleşecektir. Fransa'nın ekonomik ve sosyal buhranı, malî yük altına girmek istemeyen, haklarından feragat etmiyen asillerle ruhbanın meydana getirdiği kiralılık devri meclislerinin bizzat kiralâla bile çatışması, halkın da temsil edileceği Sınıflar Meclisi'nin (Etajenetunun) kurulması, mutlak monarşi'nin çöküşüyle sonuçlanacaktır. Fakat ihtilâl başlayınca asiller ve ruhban vermek istemediğinden çok fazlasını kaybedecek, ihtilâl meşrutî monarşiye de son verecek, bu arada kiral, zayıflık ve kararsızlığını hayatıyla ödeyecektir. Hızlanan ihtilâl, «çocuklarını da yiyecek», cumhuriyet, anarşi ve dikta devirleri bu arada darbeler birbirini izliyecektir. Nihayet Bonaparte'm darbesiyle dikta ve imparatorluk devri başlayacaktır.

Fransa, XVIII. yüzyılın sonunda kendini gösteren hareketlere karşı dünyanın en hassas ülkesidir. Avrupa ve Amerika'mn bütün ülkelerinin fikir gelişmesini bu derece derin bir şekilde etkiledikten sonra buralarda sebep olduğu veya hızlandırdığı akımların etkisini bu sefer kendi duy-maktadır. Aydınlar felsefesinin yaratmış olduğu iyimserlik kaybolmuştur. Yaklaştığı sanılan ahlâkî, sosyal ve politik reformlar çağı bir türlü gelmemektedir. Yazarlar da fikir alanından doğrudan doğruya hareket alanına iniyorlar. Kilise'nin, kiralın ve imtiyazlı sınıfların her türlü reform teşebbüsüne karşı gelmesi ve —kısaca— malî meseleler dışında politikayla hiç ilgilenmeyen halk tabakasının direnmesi bir mücadele edebiyatı meydana getiriyor. Mercier, Paris Tablosu (1781) adlı kitabında —rezalet peşinde koşan—

monarşiyle imtiyazlı sınıflara şiddetle saldırıyor ve Rousseau'nun fikirlerini son haddine kadar götürerek demokrasiyi tanılatıyor. Chamfort: «Şatolara savaş evlere barış» sloganını ortaya atıyor, Beaumarchais de, Figaro'nun Düğünü (1781) ile, sosyal hicve acı bir hava veriyor.

Paris'te hüküm süren sınırsız spekülasyon, kalem sahiplerinin bile ahlâkını bozuyor. Herkes, her ne pahasına olursa olsun, para peşindedir. Para sahibi olmak için istidatını yatırımcılara satmak yetiyor. Devrinin kötü yönlerini şiddetle hicveden Beaumarchais, kalemini, üzerinde spekülasyon yaptıkları tahvillerin fiyatını yükseltmek için yanlış haberlerle dolu küçük malî gazeteler çıkaran kimselerin hizmetine vermiştir; Mirabeau da Borsada kanunsuz işler görenlerin emrinde çalışmaktadır.

Bütün reform projelerinin devamlı suya düşmesi, ihtilâl yoluyla hürriyete kavuşan Amerika'nın verdiği örnek, gençliği kuvvet ve gerekirse fedakârlık yoluyla Atlantik ötesinde yeni Amerikan cumhuriyetinin üzerine kurulduğu ideali gerçekleştirmeğe zorluyor. Sanatta zafer kazanan eskiçağın canlanması da zaten bu ruh haline çok iyi uymaktadır. Birleşik Devletler Cumhuriyeti, Fransız gençliğinin düşüncesini Roma Cumhuriyetine yönlendiriyor.

Din aleyhtarı rasyonalizmde doğmuş yeni bir mistisizm, serbest düşüncüyü benimsemiş çevrelerde kendini gösteren ihtilâlcî fikirleri kolaylaştırmak sonucunu da yaratıyor.

SOSYAL VE EKONOMİK BUHRAN

18. Yüzyılın son 25 yılında kendini gösteren fikir ve ahlâk buhranı monarşiye temel teşkil eden, hiyerarşiye bağlı toplumdaki gerçek bir çözülmeye aynı devreye rastlar.

Milletin her türlü hızlı değişikliğe karşı olan çoğunluğu, aileye, özel mülkiyete, katolikliğe ve monarşiye bağlı kalıyor; gerçi çok derin reformlar ihtiyacı duyuluyor ama bunların ekonomik ve sosyal karışıklıkları önlemek endişesiyle yavaş yavaş ve merhale merhale gerçekleşeceği umuluyor.

Sefil durumda bulunan ve çok sert muamele gören işçi proletaryası ise, toplumun dışında servet ve iktidarı elinde tutan herkese karşı derin bir kinle dolu olarak yaşamaktadır.

Ülkenin sosyal temeli olan çiftçiler, çıkarları birbirinden oldukça farklı çeşitli sosyal gruplara ayrılmıştır. Aralarında en talihlileri eskiden işgal ettikleri topraklar üzerinde mülkiyet hakkı kazanmış bulunan 450.000 küçük mülkiyet sahibidir; fakat bunlar gene de öşür ve eski feodal vergilerin yükü altında ezilmekte ve vergi yükünün toprakta ortakçı olarak çalışanlar ve ırgatlarla birlikte tamamını yüklendikleri için bu durumu çok zor hazmetmektedirler. Halbuki asillerle ruhban sınıfı mensupları yalnız her türlü vergiden bağışık tutulmakla kalmaz, bunlar bir yandan da aleyhlerine çalıştıkları köylüler tarafından ücretleri ödenen toprak kayıtlarını «toprak komiserleri» ne inceletip derebeylik vergilerini arttıрмаğa, eskilerini de toplamağa çalışırlar.

Aldığı vergilerden başka «senyör» ün çeşitli tekelleri de vardır: Hal'in, pazarın, değirmenin, fırının kullanılması da ücret karşılığıdır. Bundan başka bazı adalet hakları vardır ve —bu suretle emrinde tuttuğu— toprak gelirlerini karara bağlamakla görevli malî savcıyı da maaşa bağlamıştır. Otoritesinden kurtulmak imkânsızdır.

Mülkiyet rejiminde kendini gösteren buhran Parlâmentoların feodal vergilerin koruyucusu olması sebebiyle bütün bütün ciddileşiyor. Paris Parlâmentosu Boncerf'in (Feodal vergilerin zararları) (1770) hakkındaki bir broşürünü mahkûm ediyor. Bütün köylülerin elbirliğiyle, feodal hakları duydukları düşmanlık da onları rejimden, hattâ o vakte kadar kurban olabilecekleri suiistimallere karşı tabî koruyucuları saydıkları kıraldan bile uzaklaştırıyor.

18. Yüzyılın sonunda asiller sınıfı —ruhban ile birlikte kiralık nüfusunun yüzde 3'ünü teşkil eder — henüz gerçekten imtiyazlı bir sınıftır. Saraya takdim edilmiş 4000 aile Kral hizmetinde bulunma karşılığı ücret veya maaş adı altında 61 milyon lira, yâni Devlet gelirleri toplamının yüzde 12'sini alır. Bütün Fransa'daki kilise bölgeleri ve manastır-

ların çoğu asil ailelerine mensup çocukların elindedir. Böylece Kilise gelirlerinin, öşür dahil, 240 milyona yükselen büyük bir kısmına sahip olurlar. 1781'den beri maaşları toplamı 46 milyona yükselen askerî rütbeler de hemen hemen yalnız asillere verilmektedir. Asiller gayrimenkul vergisinden bağışık tutulmuştur.

Asiller sınıfının bu imtiyazları köylü sınıfı ve burjuvazinin şiddetli itirazlarına hedef olur. Buna karşılık bu sınıfların istekleri karşısında da asiller sınıfı içinde görüş ayrılıkları vardır. Genel olarak bu sınıf burjuvazinin istediği hoşgörü-yü ve düşünce hürriyetini kabul eder. Bazı asiller, La Fayette'le birlikte, işi Fransa'ya Amerikan tipinde bir anayasa getirilmesini ve ulusal egemenliğin ilânını istemeğe kadar ileri götürürler; bu davranış toprak alanına feodal hakların kaldırılmasını kabul etmek şeklinde yansır. Gerçi bu isteklerde bulunanlar bir azınlıktır ama, asillerin, imtiyazlarını korumak için bir tek cephe halinde birleşmesini önlemeye yeterlidir.

Ruhban sınıfındaki ayrılık daha az derin değildir. Genel olarak, vicdan hürriyetini, basın hürriyetini ve insan haklarını kabul etmemekte birleşmiş olmakla beraber Kilise'de reform, piskoposların halk ve ruhban tarafından seçilmesi, konkordanın kaldırılması, Kilise mallarının daha iyi bir şekilde dağıtılması, hattâ millîleştirilmesi ve bağımsız, hattâ demokratik bir Fransız kilisesi olarak ele alınan Kilise'nin yönetimine katılma hakkı gibi ihtilâlcî isteklerde bulunan çok sayıda papazların davranışlarıyla bu sınıf sarsılmaktadır.

Birçok manastırda, çok zaman yüksek asiller sınıfının aile çocukları arasından seçilip atanan ve ücretlerini almak-tan başka kaygıları olmayan papazlara karşı bir ihtilâl rüzgârı esmektedir.

Sosyal buhrana bir de çok derin ekonomik buhran ek lenmiştir. Hükûmet, malî durumunu düzeltmek için ülkenin iktisadî refahına güveniyordu. Kredinin teşkilâtlanmasıyla kolaylaşan ekonomik liberalizm güven havası yaratır gibi olmuştu. Gerçi, gelir bütçesi artıyordu. 1785'de 550 mil-

yon liraya ulaşmıştı. Fakat borç kısmı bu gelirin 300 milyonu yutmaktaydı; yâni yarısından fazlasını. Diğer taraftan, Fransa modernleşiyordu: Paris'te Su Şirketine şehirde su şebekesi kurma işi verilmişti; hayat ve yangın sigortaları şirketi kuruluyor, bunların hisse senetleri Borsaya çıkartılıyordu. Spekülasyon hırsı durmadan artıyordu.

Ciddî tezatlarla yürütülen liberal politika gerçekçi olmaktan çok ideolojikti. Çünkü, liberal ekonomi ancak ekonomik donatımı ile en büyük ihracatçı devletlerle boy ölçüşebilecek güçte olan devletler için bir refah kaynağı sağlıyabilirdi.

Bu yeni ekonomi politikasının ağırlık merkezi hiç şüphesiz, İngiltere ile imzalanmış ticaret anlaşmasıydı. Bu anlaşma da Fransa hesabına çok kötü bir zamana rastlıyordu. İngiliz endüstrisi 1760'dan beri makineleşme yoluna girmişti: üretimini arttırmış ve imalât fiyatını, endüstrisi henüz makineleşmeye ayak uydurmağa uğraşan Fransa'nın erişmeyeceği dereceye indirmişti. Fransa'yı o devirde kıt'aya yayılan İngiliz modasının da yardımıyla Hind kumaşları, İngiliz muslin ve ketenleri kapladı. İngiliz pamuklu kumaşları, Lyon ipekçiliğine çok ağır bir darbe indirdi: Birkaç ay içinde burada çalıştırılan 58.000 işçiden 20.000'i işsiz kaldı. Kriz, bütün dokuma endüstrisine yayıldı, Abbeville'de 15.000 Troyes'da 10.000 Sedan'da 9.000 ve Elbeuf'de 7.500 işçi açıkta kaldı. İşçi nüfusunun yarısı birdenbire sokağa atılmış demektir. Ülkede işsizler toplamı kısa zamanda 200.000'i buldu.

İspanya'nın, ona pazarını kapatan bir himaye politikasına girmesi, Fransa hesabına durumu bütün bütün vahimleştirdi.

Buhran o derece genişledi ki 1787'de Fransa'nın ticaret dengesi —o vakte kadar fazlasıyla lehteydi— tersine döndü. İthalâtın 611 milyona çıkmasına karşılık ihracat 542 milyona düştü. Evvelce 100 milyonluk ticaret fazlası varken, bîlânçosunun 69 milyonluk açıkla kapandığı görüldü. Bu, dış ticaretin kalkındırılması yoluyla malî hamle projelerinin

suya düşmesi demekti. İktisadî buhranın bütün bütün ağır-laştırdığı malî buhran artık çözülemez gibi görünüyordu.

Bunun sosyal sonuçları pek şiddetli oldu. Bilhassa Do-ğu bölgelerindeki işsiz grupları Paris'e gelip sefil ve tehlikeli işsiz kitlesini genişletti. Bütün büyük endüstri merkezlerinde dilencilik gerçek bir sosyal yara halini aldı, şehir dışı böl-gelerde haydutluk, askerî kuvvetlerin işe karışmasını ge-rektirecek derecede yayıldı.

Ülkenin beslenme durumu da güçtü; küçük çiftçiliğin hâkim olduğu Fransa, tarım metodlarının düzeltilmesi yo-iunda İngiltere ile Belçika'yı izlememişti; üretim yetersizdi. 1788'de mahsul çok fena oldu. Paris'te ekmeğin fiyatı —za-man zaman— dört misline yükseldi.

İşsizlik el emeğini de kıymetten düşürüyor, ücretlerin arttırılmasına engel oluyordu. Bütün Fransa'da karışıklıklar çıktı; Brötanya'da halk ellerinde tahıl bulunduranlara karşı gerçek bir savaşa girişti. Paris civarında, Burgonya'da, Midi'de isyan ve yağmalar gittikçe arttı. 1789'da Provence'da şa-tolara saldırıldı; Paris'te Saint-Antoine mahallesinde işçiler bir fabrikayı yağma ettiler. Silâhlı kaçakçı çeteleri yollarda dolaşüyor ve bunlara karşı ne jandarma, ne ülkeye yayılmış ordu yeterli olabiliyordu; aç kalan halk da o kadar tehlikeli hal alıyordu ki yöneticiler yağmacıları idama cesaret e-demiyorlardı. Bütün ülkede sefalet, şehir ve köy proleterya-larını ihtilâle götürüyordu.

Aslında; XVIII. yüzyılın sonunda Fransa, Avrupa'nın en zengin ülkesiydi. Fakat Devletin, milletin zenginliklerinden yararlanabilmesi için imtiyazlı sınıfları da vergiye bağlamak ve vergi mültezimlerinin mutlak iktidarını yıkmak gereki-yordu.

Halbuki monarşi aristokrasinin esiri olmuştu. Parlâ-mentolar, ordu, ruhban —hattâ vergi mültezimleri— kırıln girişmek istediği bütün reformlara sarsılmaz bir direnme gösteren asillerin eline geçmişti. Bunun sonucu, bütün alan-larda otorite parçalandı. Çıkarları milletin tam aksi olan imtiyazlı oligarşinin karşısında iktidarın zayıflığı her türlü

hükûmet faaliyetini felce uğrattıyor ve vergi sisteminde derhal yapılması gereken reformlara engel oluyordu; saraylılar karşısındaki zayıflığı sarayı kısır harcamalar girdabı haline getirmişti; devamlı olarak borçlanma zorunluğu Devleti, bankerlerle, spekülâtörlerin karşı konulması güç nüfuzuna terk ediyordu. 180.000 askerle, Avusturya ve Prusya ordularına oranla sayıca azalan ordu, rütbelerin satın alınması ve iltimas yüzünden düzenini kaybetmişti.

Bu iç durum, Fransız monarşisini dış politikasını desteklemek imkânsızlığı karşısında bırakıyordu: İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın aleyhine teşkil ettikleri üçlü ittifaka engel olamadı. Bu, Versailles ve Paris antlaşmalarının sağladığı çıkarları kaybettiren ağır bir diplomatik yenilgi oldu. Artık politik bakımdan tek başına kalmış gibiydi. Avusturya ile ittifakı ortadan kalkmıştı. Birleşik Devletler zaferden sonra ondan uzaklaşıp ekonomik bakımdan İngiltere'ye yaklaşmıştı. Tek müttefiki İspanya kalıyordu ama o da sınırlarını Fransız ithal mallarına kapamıştı. Fransa karşısında gerçekten düşman tavır takman İngiltere ise, onunla, kendisine Fransız pazarlarını açan ve Fransız ekonomisine, malî ve sosyal etkileri ülkenin siyasî faaliyetini felce uğratarak ekonomik buhrana sürükleyen bir ticaret anlaşması yapıyordu. Fransa, imzaladıktan sonra, İngiltere ile bir savaşı göze almaksızın bu anlaşmayı tanımazlık edemezdi. Kırallığın milletlerarası durumu hiç birazaman bu kadar hızlı ve tam olarak tehlikeye düşmemişti.

KIRALLIK PARLAMENTOSU VERGİLERE KARŞI

Malî ve ekonomik buhrana eklenen milletlerarası durumun ciddiliği karşısında hükûmet, Fransa'ya, üyeleri toprak sahipleri arasından seçilecek eyâlet meclisleri getirmek, sınıf farkı gözetmeksizin toprak sahiplerinden alınacak 80 milyonluk bir gayrimenkul vergisi koymak istedi. Parlâmentoların yardımına güvenmemek gerektiğini bildiği ve reformlarını

yalnız milletin rızasına dayandırmak istediği için, kararnamelerini de eşraf meclislerine sundu. Eşraf, eyalet meclisleri kurulmasını kabul, gayrimenkul vergisini ise kesin olarak reddetti. Hükûmet değışti. Fakat, devleti kurtarmak için asillerin gayrimenkullerinden vergi almaktan başka çare yoktu. Bu sebepten, yeni hükûmet eski projelere dönmek zunda kaldı, buna damgalı kâğıttan alınan bir vergi ekledi ve kararnamelerini eşraf meclisine sundu. Eşraf meclisi, ıratla ve aralarında reform projelerini seçilmiş bir millî meclise sunmak teklifini yapan La Fayette'in de bulunduğu birkaç liberalin müdahalesine rağmen, reddetti.

REJİM BUHRANI

Eşrafın ısrarlı muhalefeti karşısında, hükûmet normal usule dönerek kararnamelerini Paris Parlâmentosuna getirdi. Orada da gayrimenkul vergisi ve damga resminin konulmasına karşı aynı yenilmez muhalefetle karşılaştı. Bu sefer kiral dayattı; bir adalet divanı toplayarak kararnamelerin onaylanmasını emretti. Yüksek Mahkemeler derhal oybirliğiyle muhalefete geçti. Yardım Mahkemesi, mülkiyet kanununun hepsinden üstün olduğunu ve milletin rızası olmaksızın bu kanuna tecavüz edilemeyeceğini belirten bir karar verdi. Bu, kiralın meşrû yollardan açıklanmış otoritesine karşı açık bir isyan hareketiydi. Louis XVI bu harekete Parlâmentoyu Troyes'a sürmekle karşılık verdi: Teslim olacak yerde Parlâmento üyeleri, orada toplanıp gayrimenkul vergisini getiren kararname üzerinde hüküm vermekle görevli bir Etajeneronun (Sınıflar Meclisinin) toplantıya çağırılmasını istediler. Eyâlet Parlâmentoları da onu taklid etti.

Paris'te isyanlar patlak verdi. Hükûmet politik kulüpleri kapattı. Asker müdahale etti, fakat sonunda bu sefer de kiral boyun eğerek gayrimenkul vergisinden vazgeçti. Yine borçlanma yoluna başvurmak gerekti. Mutlak monarşi Devlette reform yapmak ve malî buhranı çözmek konularındaki yetersizliğini kabul etmiş oluyordu.

Kasım 1787'de Kırıl borçlanmalar ve Etajenero'nun toplanmasıyla ilgili kararnameyi tasvip ettirmek üzere, biz-zat parlâmentoya gitti. Yardım Mahkemesi, asillerin imti-yazlarını korumak amaciyle, Amerikalı ihtilâlcilerin dilini be-rimsemiş ve milletin haklarını öne sürmüştü. Kırıl da mut-lak monark otoritesini kabul ettirmek için aynı dili kulla-narak oturum sırasında, parlâmento üyelerine milleti tem-sil hakkı tanımadığını söyledi. Kırıla karşı gelmekte tereddüt etmeyen Orleans dükü, bu şekilde Parlâmentoya baskı yap-manın meşrû olmadığını öne sürdü. Kırıl cevap verdi: «E-zet, meşrûdur, çünkü ben öyle istiyorum.»

Monarşik iktidar açıkça tehlikeye düşüyordu. Rejim buhranı başlamaktaaydı.

Kırılın müdahalesine rağmen, parlâmento muhalefete devam etti; bazı üyeler kırallık emirleriyle tutuklandı.. Or-leans dükü, sürüldü. Parlâmento tutuklananların bırakılma-sını istedi. Kırıl reddetti. Onu zorlamak için Parlâmento, gizli tutuklama emirlerinin meşrû olmadığını ilân eden bir kararname yayınladı ve bunda «vatandaşların hürriyetini, şahsî güveni» öne sürdü, «tahtın ve milletin dâvasının a-dalete dayandığını» belirtti. Kırıl, boyun eğmedi. Birkaç ay sonra, parlâmento «şikâyetlerde» de bulundu. Kırıl da buna bo-yun eğecek olursa memleketin monarşinin üstünlüğüne ol-duğu kadar, milletin de çıkarlarına aykırı bir yargıçlar aris-tokrasisinden ibaret kalacağı sözüyle karşılık verdi.

Bunun üzerine Parlâmento bir kararname çıkartarak mutlak monarşiye cephe aldı ve buna bir çeşit «haklar be-yannamesi» şekli verdi. Şöyle deniliyordu: «Fransa, kanun-lara uyarak kırıl tarafından yönetilen bir monarşidir. Bu kanunlar içinde temelli olan birkaçı; düzenli olarak toplan-tıya çağırılan Etajenero organları yoluyla millete serbestçe yardımda bulunma hakkını... herkesin nasıl bir emirle olursa olsun, ancak vakit geçirmeksizin yetkili yargıç huzuruna çıkarılmak için tutuklanma hakkı gibi, yokluğu bütün diğer-lerini faydasız hâle getiren bir temel hakkı ihtiva eder.»

Böylece halka kendini kabul ettiren liberalizm akımı-

na kapılmış Kırıl da, parlâmento da, iktidarlarını meşrû göstermek için bu şekilde üstünlüğünü tanımış oldukları, milletin haklarını öne sürüyorlardı.

Monarşik iktidar karşısında kişilerin olduğu kadar, ulusun haklarını da tanıyan parlâmento kararı Paris'te heyecanla karşılandı.

Tehdit edilen kiralık mutlakçılığı Parlâmentonun ihtarına göğüs gerdi. 1788 mayısında Kırıl tarafından Versailles'de toplanan bir Adalet Divanında Adalet Bakanı, kiralılıkta, 16'sı Paris Parlâmentosu bölgesinde olmak üzere, 47 büyük yargıçlık kurulacağını, bunların, konusu 200.000 lira-yı geçmeyen bütün medenî hukuk dâvalarına, Parlâmento-ya itiraz hakkı bulunmaksızın bakmağa yetkili olduğunu bildirdi. Bu, fiilen tatil edilen Parlâmentoların adlî yetkilerinin ellerinden alınması demektir. Ceza Usulünde yapılan derin bir reform «önceden sorguya çekme» (*) usulünü kaldırıyordu. Kırallık ailesine mensup prensler, asiller, tahta bağlı büyük subaylar, mareşaller, generaller, valiler, bakanlar, yüksek yargıçlar ve din adamlarından meydana gelen, karar-nameleri onaylamakla görevli bir Meclisin kuruluşu da Parlâmentonun elinden, hükûmete her türlü müdahale hakkını alıyordu.

Genel divanın üyeleri olarak seçilen Paris Parlâmentosu üyeleri bu divana girmeyi reddettiler. Grenoble Parlâmentosu dağılmadan önce, kırıla resmî bir protestoda bulundu: «Haşmetmeâp, esirlere hükmetmiyorsunuz, hür bir millete hükmediyorsunuz.»

Navarre bölgesi Kırıla, kendini bağımsız bir kiralılık ilân etmek suretiyle cevap verdi: Bearn bölgesi, karar-nâmeyi kabule yanaşmadı. Fransız ruhban sınıfı, Parlâmentoların muhalefetine o vakte kadar önlediği yeni vergilerin konulmasından korkarak protesto etti. Rennes'de isyan-

(*) Önceden sorguya çekme usulü zanlıların suçortaklarına, itirafta bulunmaları amacıyla, işkence yapılması demektir.

lar patlak verdi. Grenoble'de Parlâmento, kararname uygulan-
cığı takdirde, Dauphine bölgesinin de kendisini hükümdara
sadakatle bağlı saymayacağını bildirdi. Bu parlâmento üye-
leri sürüldü.

Böylece ihtilâl öncülük eden hareket başladı.

Askerlerin müdahalesine rağmen, eyâlet Etajeneroları
(Sınıflar Meclisleri) kendiliklerinden Vizille şatosunda to-
landılar (1788) — 165 asil, 50 din adamı ve avukatların yö-
netiminde 325 tierzeta (*) temsilcisi—Etajenero toplantıya
çağırılmadığı müddetçe vergi ödemeğe yanaşmayacaklarını
bildirdiler ve gizli tutuklama emirlerinin kaldırılmasını iste-
diler. *

Durum çıkmaza giriyordu. Kırıl bu sefer de boyun eğ-
di. Hükûmet değişti. Genel Divan dağıtıldı. Etajenero'nun, 1
mayıs 1789'da toplanacağı haber verildi. Hazine de boş ol-
duğu için Devlet borçlarını ödemeyi durdurdu.

Louis XVI.'nın göstermiş olduğu zayıflık ve kararsızlık
tan cesaret alan memleketin ihtilâlcı muhalefeti, her türlü
hükûmet çalışmasını imkânsız hâle getiriyordu. Derhal en â-
cil işi halletmek gerekiyordu. Rejimi anarşiye sürükleyebile-
cek olan iflâstan kurtarmak. Yüksek Yargıçlar —birkaçı dı-
şında— ve Genel Meclis dağıtıldı; Parlâmentoların imtiyaz-
ları tekrar tanındı. Monarşi yetkilerini millet tarafından se-
çilen meclise geçirmeğe hazırlanıyordu.

İhtilâl şimdilik bertaraf edilmişti. Tekrar göreve baş-
layan Parlâmento, Etajenero'nun 1789 ocak ayında, 1614-
deki usullere uyularak toplanmasını istedi.

Bu, bir meydan okumaydı. Halk efkârı, Etajenero'da
tierzeta'nın (yâni halkın) olduğu gibi temsiliyi istiyordu!
Bundan başka imtiyazlı sınıflar toplamına eşit milletvekiliyle
temsil edilmesini ve Etajenero'da oylamanın sınıf başına de-
ğil, adam başına yapılmasını istiyordu. Parlâmentonun gerici

(*) Tierzeta, üçüncü sınıf, yâni asiller ve ruhban sınıfının
dışında kalanlara verilen isim. Kısaca, halk..

Fikirleri ve özellikle «Sosyal Mukavele» adlı eseri Amerikan ve Fransız ihtilallerinde büyük rol oynayan Jacques Rousseau



muhalefetini önlemek amacıyla, Necker, bir eşraf meclisinin toplantıya çağırdı. Fakat, bu meclis tierzeta'ya her türlü tâvizi vermeyi reddetti; kiral ailesine mensup prensler de, asiller ve ruhbanın ancak tierzeta kendilerine yapılan saldırıları durdurduğu takdirde, malî imtiyazlarından vazgeçmeğe razı olacağını yoksa, toplantıya katılmayacaklarını yazacak kadar işi ileri götürdüler. Halk, bu meydan okumaya göğüs gerdi. Tierzeta —bilhassa aydın sınıf— Kıralla muhalefetten uzaklaşıp imtiyazlılar aleyhine, hatta ülkenin büyük çoğunluğunun istediği reformlara gerçek engeli teşkil eden Parlâmentoların aleyhine döndü.

Rejim buhranına bir de iç mücadele tehdidi ekleniyor; İmtiyazlılar sınıfına karşı tierzeta savaşı... Yeni adamların yazdığı ve kirallık anayasasında değişiklik isteyen broşürlerle bu mücadele başlıyor. «Millet» fikri yeşeriyor. Papaz Sieyes, kendi kendine soruyor, «Millet ne demektir?». Cevap veriyor: «Ortak bir kanuna uyarak yaşayan ve aynı hukuk sistemine göre temsil edilen bir ortaklar bütünü.»

Bu, Mirabeau'nun «Millet olmadıkları için millete galip gelmeğe çalıştıkları» iddiasıyla ortadan kaldırılmasını istediği imtiyazlı sınıfların varlığıyla uyuşması imkânsız Amerikan fikirleri ve İnsan Haklarının zaferidir.

Sieyes, şöyle yazıyor: «Asiller sınıfı, korkaklığıyla olduğu kadar, medenî ve siyâsî imtiyazları sebebiyle de bize

yabancıdır. Ruhbana gelince, Sieyes, onun bir sınıf teşkil etme hakkını kabul etmiyor, ancak bir «meslek» olabilir, diyor. Halka gelince; «Nedir? Herşey. Şimdiye kadar politik düzendeki yeri ne oldu? Hiç bir şey! Ne istiyor? Bir şey olmak.»

Demek oluyor ki, halk tabakası (tierzeta - üçüncü sınıf) ülkede olduğu gibi Etajenero'da da esas unsuru, kesin karar verecek unsuru teşkil ediyor: İktidar da Etajenero'ya geçmelidir.

MİLLETİN EGEMENLİĞİ FIKRI

Hakların eşitliği fikriyle birlikte milletin egemenliği fikri de yerleşiyor. Condorcet, bu egemenliğin Amerikan «Haklar Beyannamesinden» örnek alınarak yazılmış bir anayasada ilân edilmesini istiyor.

Ancak, liberalizmin bu zaferi, memleketin eski monarşik geleneğini silmiş değildir. Yeni rejim hürriyet ve eşitliğin yerleştirilmesi yolunda millet ile Kralın, imtiyazlara karşı işbirliği etmesi şeklinde görünüyor.

Bu temeller üzerine bir «millî parti» kuruluyor. Politik kulüpler yeniden açılıp reformcu kaynaşmanın merkezleri haline geliyor. «Paris Gazetesi» çıkmaya başlıyor. Siyasî ihtilâl gelişiyor. Bütün idare mekanizmasını elde tutan imtiyazlı sınıfların muhalefeti karşısında burjuvazi, köylüleri ve işçileri yardıma çağırıyor. Açlık ve işsizlik bu sırada endüstri ve köy proleteryasını derin bir sefalet sürüklemiştir. Eyâletlerde ve Paris'in sanayi mahallelerinde tehlikeli durum alan sosyal kaynaşma artık siyasî kaynaşmaya eklenmiştir. Halk isteklerini kitlelerin sefaletinin teşkil ettiği tehlikeye dayandırıyor.

Paris'te Camille Desmoulins gibi kışkırtıcılar siyasî hürriyet rejimi kurması için halkı dâvet ederken, aç ve sefil çeteler de şatolarında asilleri tehdit ediyorlar.

Her taraftaki idare âmirleri, hükûmete, halk tatmin edilmeyecek olursa bir köylü isyanının mutlak çıkacağını

bildiriyorlar.

Etajenero seçimleri, ekonomik ve malî buhran, sosyal karışıklıklar ve gerçek bir politik anarşi içinde yapıldı. Halk (tierzeta) temsilcileri sayısı, birleşmiş imtiyazlı sınıflar sayısına eşit olacak şekilde bir misline çıkartıldı; fakat seçim — Etajenero'daki oylama gibi — "sınıf"lara göre yapılacaktı. Eski seçim sistemi muhafaza edildi. İmtiyazlı sınıflar, temsilcilerini doğrudan doğruya genel oylamayla seçtiler. Tierzeta, ise, hemen hemen genel ve birkaç dereceli oylama ile seçildi. Köy bölgelerinde 25 yaşını geçmiş her erkek, temsilcileri seçecek olan delegelere oy vermeğe çağrıldı. Şehirlerde oylama üç derece üzerinden yapıldı. Üstelik Paris'te proleteryanın faaliyetinden kurtulmak amacıyla 6 liralık bir seçim vergisi konuldu, bu yüzden şehirdeki seçmen sayısı 525.000 nüfus içinde 50.000'e indi. Böylece Paris halkı Etajenero'da temsil edilmek hakkından mahrum kaldı. Başkent'in halk tabakalarında bu hal ihtilâl kaynaşmasını geniş ölçüde ciddileştirecekti.

Etajenero toplandığı sırada 1165 üyesi vardı. Ortalama olarak 300'ü ruhbanın temsilcisiydi ve aralarında 200 köy papazının teşkil ettiği demokrat/kanat çoğunlukta idi; asillerin çoğunluğu gerici asillerin temsilcileri —154'ü subay— 285 kişiydi; bununla beraber, liberal azınlık da 90 temsilciden az değildi; nihayet tierzeta'nın 600 temsilcisinin hemen tamamı burjuva idi.

Genel olarak reform taraftarları kuvvetli bir çoğunluk elde etmişlerdi; çünkü 200 köy papazı ile 90 asil bazı noktalarda ve bilhassa dinî hoşgörü konusunda çıkabilecek görüş ayrılıklarına rağmen onlara katılmağa hazır idi.

Üstelik, üç sınıf içinde bazı genel temayüller de belir-di: Etajenero'nun vergi kararları vermesi, gizli kiralık emirlerinin kaldırılması, seçilmiş eyâlet meclisleri ve belediye meclisleri teşkili, her üç yılda bir Etajenero'nun düzenli olarak toplantıya çağırılması gibi.

Mutlak monarşi prensibi oybirliğiyle mahkûm edilmiş gibi görünüyordu. Artık Amerikan ihtilâlinin olağanüstü iti-

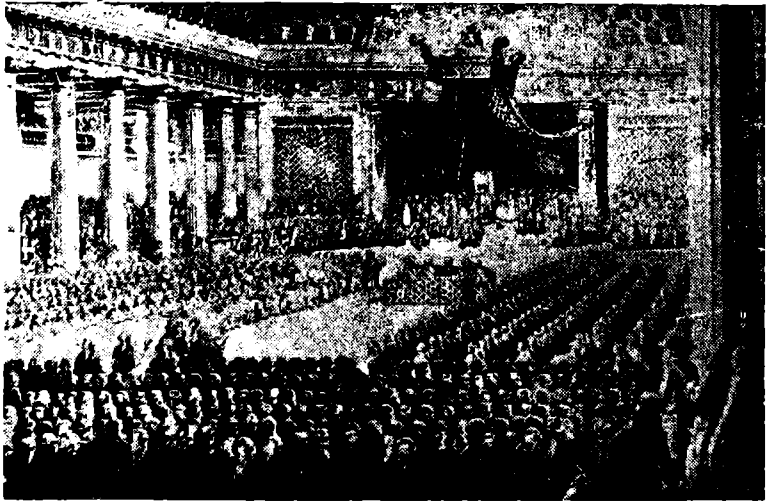
bar kazandırdığı yeni fikirler üstün gelmekteydi. Üç sınıfta da, yasama yetkisinin seçilmiş bir meclise geçirilmesi, basın hürriyeti, din hürriyeti, işkence ve gizli emirlerin kaldırılması suretiyle, kişi hürriyetinin teminat altına alınması, haklarda eşitlik isteyen talep defterleri vardı.

Amerika Birleşik Devletlerinden örnek alan Fransız halkı, yazılı bir Anayasa istiyordu. Paris talep defterleri de bir «haklar beyannamesi» ile başlıyordu.

5 mayıs 1789'da Versailles'da Etajenero'nun toplanması Fransa tarihinde yeni bir devrin başlangıcını haber veriyordu.

LIBERAL İHTİLAL

5 mayıs 1789'da Etajenero, ilk defa olarak Versailles'da toplandığı vakit üç ayrı politik düşünüş tarzını bir araya getiriyordu. Monarşik mutlakçılık, imtiyazları yavaş yavaş



Sınıflar Meclisinin (Etajenero'nun) 5 mayıs 1789'da Versailles'de toplanışı ile Fransa tarihinde yeni bir devir açılıyordu.

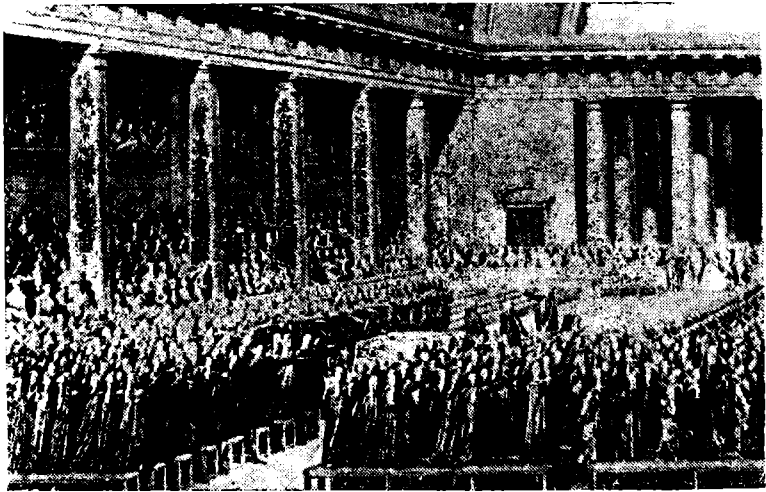
ortadan kaldırmak, bütün iktidarı kralın elinde toplamak emelindeydi. Eyâlet meclisleriyle diğer ülke hükümdarlarının desteklediği imtiyazlı sınıflar monarşiye «kırallığın temel kanunlarını» zorla kabul ettirmek istiyordu. Liberal muhalefet ise, hem imtiyazların kaldırılması suretiyle medenî eşitliğin gerçekleştirilmesini, hem de «ilâhî hak»ka dayanan mutlakiyetçi kırallık yerine ulusal egemenlik prensibine dayanan meşrutî kırallık'ı koyacak bir temsili rejimin getirilmesini istemekteydi.

Liberal muhalefet ile imtiyazlı sınıf mensupları arasında derhal mücadele başladı. Tierzeta (Tiers etat), üç sınıfın bir arada toplantı yapmasını ve adam başına oy verilmesini ısrarla istiyordu. İmtiyazlılar, Etajenero'nun eskisi gibi üç ayrı sınıf halinde toplanıp ayrı oy vermesine taraftardı. İmtiyazlılarla Tierzeta arasında hakem rolünü oynayabilecek durumda bulunan Kral ise tartışmalara yabancı kalıyordu.

Altı hafta süren verimsiz tartışmalardan sonra Tierzeta asiller ve din adamlarının muhalefetini dinlemedi. Kendini milletin tek temsilcisi ilân ederek Millî Meclis (Assemblée Nationale) adını aldı (17 haziran) ve üyeleri, kırallık için bir anayasa meydana getirmeden ayrılmamak üzere and içti.

Tierzeta'yı tasvip eden din adamları sınıfı, —arasında liberal fikirler çok yaygındı— büyük bir çoğunlukla Fransa'yı meşrutî kırallık haline getirmek kararını almış bulunan Halk Meclisine katılma kararını verdi:

Mutlakiyetin karşılaştığı bu büyük tehdit karşısında Kral, tepki gösterdi: 23 haziran'da Etajenero'nun çeşitli gruplarına ertesi gün ayrı ayrı kendi salonlarında oturumlarına devam etmeleri emrini verdi. Asillerle din adamlarının bir kısmı bu emre boyun eğdiler. Buna karşılık Tierzeta, Halk Meclisi olarak toplantılarına devam etme azmini bildirdi. Bu cevap kendisine ulaştırılınca Kral sadece: «Ne yaparlarsa yapsınlar; kalsınlar!» diye bağırarak yetindi. Mutlakiyet, yenilgiyi kabul etmiş oluyordu.



17 haziran 1789'da Tierzeta (halk temsilcileri), kendisini milletin tek temsilcisi ilân ediyor ve Millî Meclis adını alıyor.

Zafer kazanan Halk Meclisine çok geçmeden rahipler sınıfının büyük çoğunluğu ile asiller sınıfı milletvekillerinden 47'si katıldı. Aynı gün, Paris'in 400 seçmeni Meclisin güvenliğini korumak için bir gözlem bürosu kurdu. 27 hazi randa olupbittiyi kabul eden Kırâl, rahipler sınıfı ile asiller e, Tierzeta'yla birleşip Halk Meclisini kurmaları emrini verdi.

Liberal ihtilâl tamamlanmıştı. Üç sınıfın aynı mecliste toplanması medenî eşitliğin de yakın olduğunu haber veriyordu. Kırâl, Meclisin Fransa'ya bir anayasa kazandırmak hususunda kendi kendine verdiği görevi onaylayarak milletin temsilcilerine yasama yetkisini bırakmış olmaktaydı. Artık reformlar Kırâldan değil, Meclisten gelecekti. Egemenlik Kırâldan seçilmiş milletvekillerinin temsil ettiği millete geçiyordu.

Halk Meclisi, gerçekleştirilmekte olan köklü devrimi, 9 temmuzda kendini Kurucu Meclis ilân etmekle zafere ulaş-



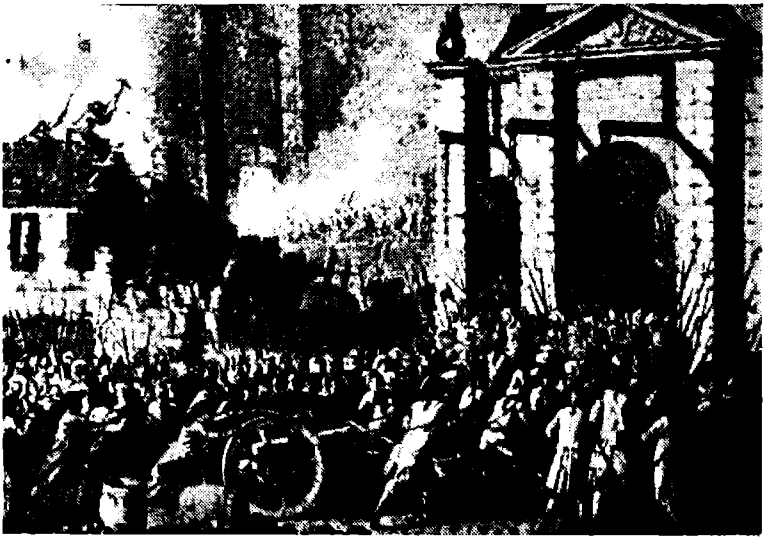
11 Temmuz'da kiralın kararlarını protesto eden Paris'liler bazı muhafızlara saldırmışlardı. Halk ayaklanmaya başlıyordu.

tırdı.

Kıral, bu olayların önemini anlamışa benzemiyordu. Sarayın etkisine kapılarak, geri dönmek henüz mümkün olacağını sandı. Liberal olarak zan altında bulunduğuşu bakan Necker'i görevinden uzaklaştırdı ve yerine Mecliste bu derece büyük zafer kazanmış yeni fikirlere muhalefet taraftarı olan asil Breteuil'ü getirdi. Paris banliyölerine de asker yığnağı yaptı.

HALKIN AYAKLANMASI VE BASTİLLE'İN ZAPTI

Paris halkı derhal mutlakiyete karşı tepki gösterdi. Seçmenlerin teşkil ettiği gözlem komitesi Paris Belediyesinin yerine geçtiğini ilân etti. Alelacele, burjuvalardan milis kuvveti topladı ve büyük bir kaynaşma arasında bunlara halk-



Silâhlanan halk 14 temmuz'da, cezaevi vazifesini gören Bastille kalesini ele geçirmiş ve cezaevi müdürünü öldürmüştü.

tan silâh sağlandı. Bastille yöneticileri de kendilerinden gelen silâhları vermeyi reddettiği için burjuva muhafızlar, Saint - Antoine mahallesi işçilerinin yardımıyla 14 temmuz'da Devlet hapishanesi vazifesini gören eski kaleyi ele geçirdi. Halk cezaevi müdürünü katletti.

KIRAL, ULUSAL EGEMENLİĞİ KABUL EDİYOR

Louis XVI., kendi tebaasına karşı kanlı bir savaşa girmeye yanaşmıyarak Kurucu Meclise geldi ve askerlerini geri çekeceğini, Necker'i de tekrar göreve çağıracağını bildirdi. 17 temmuzda da yeni rejimi kabul ederek Paris'e gitti; burada «seçmenler» in kanunsuz şekilde kurmuş bulunduğu belediye tarafından karşılandı, alelâcele teşkil edilen burjuva meclisi de Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanı La Fayette kumandasında selâm resmini ifâ etti. Kral meclisinin

Paris şehrinin kırmızı ve beyaz rengiyle birleştiren üç renkli kokard ilk defa bu törende ortaya çıkarıldı.

Aynı gün, Kurucu Meclis, Paris Parlâmentosunun, Ticaret ve Yardım Odalarının saygı ve bağlılık ziyaretlerini kabul etti. Az sonra Üniversite de Meclise ziyarette bulundu. Kıraldan sonra ülkenin bellibaşlı kurumları da Meclisin temsil ettiği, ulusal egemenliği kabul etmiş oluyorlardı.

Bastille'in alınışı ve bunu izleyen siyasî olaylar bütün ülkede büyük yankılar yapmıştı. Yeni rejime karşı koymakla ve daha sonra en ufak bir tepki göstermeksizin bir sokak hareketi önünde boyun eğmekle kiral, mutlakiyetin boş bir kalıptan ibaret olduğunu ve monarşinin olayların kontrolunu elden kaçırdığını birdenbire ortaya koymuş bulunmaktaydı. Kutsal haktan gelen monarşinin dayandığı oligarşi, milletten ayrılmış durumda kaldı. Bunun sonucusu olarak da monarşik kurumlar anî bir çöküntüye uğradı.

Otoritenin her bölümünde çürüme, dağılma başlamıştı. Ortaya çıkan anarşi bütün Fransa'da —yaydığı kargaşalık korkusu dolayısıyla— bir panik havası estirdi. Köy bölgele-ri şehirleri beslemez oldu. Her tarafta köy halkı, feodal hakların kaldırılmasını istiyordu. Asiller sınıfı da aksine, bunları kuvvetlendirmeğe çalışmaktaydı. Birçok senyörler, kendiliklerinden haklarından vazgeçtiler. Haklarını korumağa çalışanlardan bazılarının şatolarına hücum edildi; yağma ve katliâm hareketlerine girişildi. Büyük şehirlerde - Lyon, Amiens, Bordeaux, Dijon, Nantes, Rouen, Montpellier— seçmenler, Paris seçmenlerini taklitle belediyeleri iktidarı kendi seçtikleri delegelerle paylaşmağa zorladılar. Kırallık memurları görevlerini yapmaz olunca birçok yerlerde aylıklarını alamayan askerler de başkaldırdılar.

Devletin aczi karşısında belediyeler hükûmetin en âcil işlerini yürütmek ve düzen ile güvenliği sağlamak için onun ödevini yapmak zorunda kaldılar. Her tarafta burjuva milisleri teşkil edildi. Fransa, büyük şehir merkezleri etrafında kendiliğinden toplanan bağımsız komünler halinde parçalandı.

Merkezî monarşinin yıkıntıları üzerinde Fransa yine komünler federasyonu olarak gruplaşıyordu.

4 ağustos gecesı Kurucu Meclis, angaryaları, mecburî hizmetleri ve Devlet aleyhine edinilmiş feodal hakları kaldırdı. Vergi önüde bütün Fransızların eşitliği kabul olundu. Milletvekilleri malî imtiyazlarından vazgeçtiler. Memurlukların satılması usulü kaldırıldı. Parlâmento, büyük bir sevinç içinde dağıldığı vakit eski rejim artık mevcut değildi. Meclis, tamamlamış olduğı bu büyük reformun şerefini Kıralla atf ederek onu «Fransız hürriyetinin kurtarıcısı» ilân etti.

İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ

Amerikan Kongresinin yapmış olduğı gibi, Kurucu Meclis de hazırlamak görevini üzerine aldığı anayasadan önce, «Dünyaya örnek olacak» bir beyanname yayınlamağı karar verdi: İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi. Bu, 26 ağustos 1789'da Kurucu Meclis tarafından kabul edildi. Şu önsözle başlıyordu: «Millî Meclis halinde toplanmış bulunan Fransız milletinın temsilcileri, insan haklarının bilinmeyişi, unutulması veya hor görülmesinin halkın uğradığı felâketlerin ve hükûmetlerin yanlış yola sapmasının tek sebebi olduğunu kabul ederek muhteşem bir beyannameyle insanın tabîî, elinden alınamaz, ve kutsal haklarını ortaya koymağı karar vermiştir: Öyle ki bu beyanname sosyal bûnyenin bütün üyelerince daima gözönünde bulundurulsun, ve onlara durmadan ödev ve haklarını hatırlatsın; yasama ve yürütme yetkilerinin tasarrufları her an bütün politik kurumların amacıyla karşılaştırılıp bu amaca saygı gösterilsin; artık basit ve mutlak prensiplere dayandırılacak olan vatandaş istekleri her vakit, anayasanın korunmasına ve herkesin mutluluğına yönelsin.»

Bundan sonra Halk Meclisi, «ulu varlığın huzur ve himayesinde» insan ve vatandaş haklarını şöyle sıralıyordu:

«İnsanlar hür doğar ve hür, eşit haklara sahip olarak yasar; hürriyet, mülkiyet, güven ve baskıya karşı koyma, tabîî

ve kaldırılamaz haklardır; her türlü egemenliğin asıl kaynağı millettir; hürriyet başkalarına zarar vermeyecek herşeyi yapabilmek demektir; kanun genel irâdenin açıklanmasıdır, her vatandaş ister şahsen, ister temsilcileri vasıtasıyla kanun yapılmasına katılma hakkına sahiptir; bütün vatandaşlar kanun karşında eşittir; kanunun belirttiği haller ve koyduğu usuller dışında hiç kimse suçlandırılamaz, tutuklanamaz ve alıkonamaz; hiç kimse suçtan önce yapılmış ve kabul edilmiş bir kanundan başka bir kanunla cezalandırılamaz; hiç kimse düşüncelerinden dolayı kınanamaz; her vatandaş, bu hakkını kanunun belirttiği hallerde kötüye kullanmış sayıldığı vakit sorumlu olmak şartıyla, istediği gibi konuşmakta, yazmakta, yayınlamakta hürdür; vatandaşların serbestçe kabul etmeleri gereken vergiler onlardan yaptıkları işe göre eşit olarak alınır; toplum her hükûmet memurundan, gördüğü işlerin hesabını sorma hakkına sahiptir; mülkiyet kutsal ve tecavüz edilemez bir hak olduğuna göre, kanunla gösterilen kamu menfaati gerektirmedikçe haklı ve peşinen ödenen bir tazminat verilmedikçe kimsenin mülkiyeti elinden alınmaz.»

HALK KAYNAŞMASI DEVAM EDİYOR

Ancak, zafer kazanan liberal ferdiyetçi ve burjuva ihtilâl iki muhalefetle karşılaşüyordu: Yeni rejimi gerçek bir felâket olarak karşılayan saray asilleri ve 1789 seçici meclislerine alınmamış, durumu ticaret hayatının teşkilâtsızlığı ve özellikle rejim buhranının sebep olduğu, buğday ticaretindeki dengesizlik yüzünden ekmek fiyatının yükselişi ile gittikçe bozulan Paris proleteryası.

Bastille'in alındığı sırada başlamış bulunan halk kaynaşması, Paris'i karıştırmakta devam ediyordu. Kaynaşma, politik alandan sosyal alana geçmişti. Ekmek bulamayan halk Paris levazım müdürü ile başkentin beslenmesiyle görevli birkaç memuru karaborsacılıkla suçlayıp katletti. Saint - Antoine mahallesinde birkaç fabrika yağma edildi. Meclis

dışında köklü ve demokratik karakterde reformlar gerçekleştirmek için bir sokak hareketi düzenlemek isteyen, *Marat, Danton, Camille Desmoulins, Robespierre* gibi halk öncüleri ortaya çıktı. Endişeye düşen bazı asiller ve bu arada Kırallık kardeşi Artois kontu Fransa'dan ayrıldılar. Göç başlıyordu.

Bizzat kiral da meşrutî reformları görünürde benimsemekle beraber, reddetmeğe hazırlandığı 4 ağustos kararnamelelerini onaylamayı geciktiriyordu. Daha 15 temmuzda imtiyazlarının elinden alınmasına karşılık bir protesto kaleme almıştı. Bu protesto önce gizli kaldı, ekim ayında İspanya kiralına verildi. O sırada Torino'da —Sardunya kiralının himayesi altında— Fransa'dan kaçan asilleri çevresine toplamış bulunan Artois kontu da, ihtilâl aleyhtarı hareketi dışarıda hazırlamak için bir komite kuruyordu.

Ciddileşen hoşnutsuzluk, isyana sebep olabilirdi. Buna karşı hazırlıklı olmak için Kiral, Flandre Alayını Versailles'a getirtti. 1 ekimde alay subaylarının şerefine bir yemek verildi. Bu yemekte muhalefetin en sağlam desteği gözüyle bakılan Kırallığın siyah kokardının üç renkli kokardın yerine geçtiği ve bu halk sembolünün ayaklar altında çiğnendiği rivayeti çıkarıldı ve Paris'te bir çiğ gibi büyüyüp yayıldı. Başkent'in zâten heyecan içinde bulunan halkını bu küçük olay heyecanlandıрмаğa yetti. 5 ekim'de binlerce kadın Versailles'a yürüyerek Kırallıktan ekmek istedi. 20.000 millî muhafız da hem onları desteklemek, hem de düzeni sağlamak için bu yürüyüşe katıldı. Bu, Kiral aleyhine bir gösteri değildi; kıtlıktan bunalan halk, Kırallık hâmisisi olarak görüyor ve ona baş vuruyordu. Onu sarayın muhalif ortamından kopararak yeni bir Fransa'nın kurulmakta olduğu Paris'e götürmek istiyordu. Birkaç Kiral muhafızı öldürüldü, fakat Kiral, askerlerine atış etmemek emrini vererek daha fazla kan dökülmesinin önünü aldı. Halka ekmek vaadinde bulundu. 4 ağustos kararlarını onaylamayı kabul etti ve Meclisle birlikte Rouen'a gitmesi hususunda kendisine yapılan tavsiyeleri dinlemiyerek önünde bir un arabası, ardında da arabalara binmiş yüz kadar milletvekili olduğu halde, halkın kendisini başkente gö-

türmesine razı oldu. Kıraldan ayrılamıyacağı gerekçesiyle Meclis de hemen Paris'e gidip Tuileries'deki kiralık sarayına yerleşti.

5 ekim olayından sonra sokak, gittikçe daha geniş ölçüde ihtilâle hâkim olmâğa çalışacaktı. Kuruçu Meclis'in reformcu eseri yanında halk ihtilâlini destekleyen kulüpler kuruldu. Kasımda, *Jacobin'ler Kulübü* adı altında ülkenin bütün şehirlerinde şubeler açacak olan Anayasa Dostları Cemiyeti çalışmalarını genişletti. Halk uyandı. Gazeteler çıkarıldı. (*).

Bu kaynaşmanın serpintileri Kurucu Meclis'te hissedildi ve bu Meclis görevini gittikçe daha zorlaştıran partilere bölündü. İhtilâli meşrutî ve liberal kiralık çerçevesinde tutmak isteyen «monarşist»lerin yanında «aristokrat»lar eski düzeni tekrar kurmaktan vazgeçmiyor veya onu kurtaracak-

-
- (*) **Jakoben'ler (Jacobins):** Halk ihtilâlini isteyen solcu cumhuriyetçiler ve demokratlar. İhtilâlden önce Paris'te «Anayasa Dostları Cemiyeti» adı altında bir cemiyet kurulmuştu. Bir Jakoben manastırını merkez yaptığı için taraftarlarına Jakoben denildi. Bu cemiyet kısa zamanda diğer şehirlerde de şubeler açtı. İhtilâlcî ve Jakoben aynı anlama gelir oldu. Marat, Danton ve Robespierre bu cemiyetin liderleriydi. Kırallığın kaldırılmasını ve halk reformlarını istiyorlardı. Föyyan'lar (Fcuillants) meşrutî kiralığa taraftar oldukları için Jakoben'lerden ayrılarak bir grup oldular. Kordelye'ler (Cordeliers) de Jakoben'lerden çıkan bir gruptu. Fakat, Jakoben'lere karşı değildi. Jakoben liderlerinden Marat ve Danton tarafından kurulmuştu. Daha sonra Montanyarlar (Montagnards) da Jakoben'lerin 1793 İhtilâl Meclisindeki temsilcilerine verilen isim oldu. Robespierre ve Marat da bunların arasındaydı. 1793 yılı sonunda Jakoben diktatörlüğü kuruldu. Robespierre'in 28 temmuz 1794'te idamından sonra Jakoben ihtilâl komiteleri kaldırıldı, klüpleri kapatıldı, Jakoben'ler dağıldılar.



Mirabeau (solda), ihtilâlin en büyük hatibiydi. Kırالا karşı ilk protesto konuşmasını o yapmıştı. Robespierre (sağda) ise ihtilâlcileri teşkilâtlandırmış ve halk ihtilâline hazırlamıştı.

larını umuyor, «vatansever» ler ise, sokak ayaklanmalarına dayanarak aşırılığa kaçıyorlardı.

«Monarşist»ler Meclis'in en büyük çoğunluğunu meydana getiriyorlardı. Halktan kendilerini korumak için toplantıları yasaklayan bir kararname kabul ettirdiler.

Robespierre, bu tedbiri hürriyete bir tecavüz olarak i-lân etti: Güç duruma düşen ve üzerine aldığı muazzam görevi başarabilmek için bütün kuvvetleri toplamak isteyen Kurucu Meclis ihtiyatsız bir hareket yaparak Paris halkıyla doğrudan doğruya temas kurmayı kabul edince, toplantı salonuna, söz isteyen vatandaşların dinleneceği bir parmaklık konuldu ve dinleyici sıraları da istediği gibi gösteride bulunan halka açıldı.

Bundan sonra Kurucu Meclis'in temsil ettiği eşitlikle sokağın eseri olan ayaklanma arasında çatışma başlayacaktı.

Danton, avukat ve hatipti, ihtilâlcilerin üç büyük liderinden biriydi. Kırallığın kaldırılması ve cumhuriyet ilân edilmesi taraftarıydı. Kordelye kulüplerin kurucusuydu. Fakat sonunda Robespierre'le çatıştı ve tutuklanarak giyotine gönderildi.



Gittikçe çoğalan bu güçlüklerin ortasında Kurucu Meclis gerçekleri gözönünde tutarak bir eseri tamamladı. Fransa'yı meşrutî kiralık haline getirdi.

Ön tasarısı 1790 yılı temmuzunda tamamlanan anayasa XII. yüzyıldan beri Fransız toplumunu adım adım ferdiyetçiliğin, bireyciliğin zaferine ve dolayısıyla ulusal egemenliğe dayanan bir politik sisteme götüren iki taraflı tarihi gelişmenin ürünüdür.

Her türlü hürriyetle donanmış olan kişi, XVIII. yüzyıl düşüncesinden gelen bilhassa Locke, Hume, MontesQuieu Rousseau ile, fakat aynı zamanda bütün Batı'da ortaçağ ile yeniçağ boyunca süregelmiş, kişiliğin kazanılması yolundaki gelişmenin de son safhasını temsil eden yeni bir adlî ve siyasi sistemin merkezi oldu.

1791 Anayasasının en önemli bölümü, giriş kısmını teşkil eden İnsan Hakları Beyannamesidir. Getirdiği rejim bu beyannamenin devletin çeşitli yetkilerine uygulanmasından başka bir şey değildir.

Politik bakımdan doğrudan doğruya Montesquieu'nün

İhtilâlcilerin üçüncü lideri Marat, gazeteciydi. Danton'la beraber Kordelye klüplerini kurmuş, grevler tertiplemiş, ve tedhiş devrinin başlamasında rolü olmuştu. Fakat hastaydı, frengiliydi. Bu yüzden sık sık kriz geçiriyordu. Düşmanları yarı deli olduğunu ileri sürmüşlerdi.



İleri sürdüğü prensiplerden ilham alır, yâni teorik bir ideolojinin değil, gerçekçi bir idealizmin mantıklı eseridir.

Rejimin temeli olarak o zamana kadar hiç olmazsa teorik alanda, kiralın kişiliğinde toplanmış bulunan kuvvetler ayrılığını ortaya koyar.

Kıral artık Devlet demek değildir. Devletin sorumsuz ve dokunulmaz, bir numaralı temsilcisidir. Devlet maliyesi artık kiralın, anayasayla kabul edilmiş ve çok geniş tutulmuş bulunan 25 milyonluk gelirinden tamamen ayrılmıştır.

Kıral, kendi seçtiği ve azlettiği sorumlu altı bakan varisiyle yönetme yetkisini elinde tutar. Diplomatik teşebbüs iktidarına sahiptir. Elçileri ve kumandanları tâyin eder.

Yasama yetkisi iki yıl süreyle seçilen ve ulusal egemenliği temsil eden devamlı dokunulmaz ve dağıtılmaz Yasama Meclisine aittir. Yasama yetkisine karşı kiral uzlaştıracı bir rol oynar.

Yönetme yetkisinden ayrılan kaza yetkisi, seçilmiş, yerleri değiştirilemeyen ve bu sebeple, tamamiyle bağımsız olan yargıçların elindedir.

İşkence kaldırılmıştır; bundan başka sanığa, her türlü

keyfî mahkûmiyetten koruyacak şekilde garantiler tanınmıştır. Adlî mekanizmanın üzerine iki ulusal mahkeme konulmuştur; Hukuk ve ceza işleri için Yargıtay ve siyasal işler için Yüksek Mahkeme.

Malî işlerde anayasa XVII. yüzyıldan beri monarşinin boşuna sağlamağa uğraştığı vergi eşitliğini gerçekleştirmiştir. Hiçbir ayrıcalık gözetilmeksizin, bütün mülk sahiplerinden alınan gayrimenkul vergisi, Devlet gelirlerinin esas kaynağı olarak muhafaza edilmiştir.

Siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da anayasa, XVIII. yüzyılın sonunda ilgi gören liberalizm fikirlerinin gerçekleştirilmesi demektir, —monarşinin sırf malî sebeplerle muhafaza ettiği — korporasyonlar lâğvedildi, kırılların girdiği gümrük ve geçiş resimlerini kaldırma hareketi tamamlandı. Colbert tarafından güdümcü ekonomi endişelerini le yasaklanan grevler ve işçi birlikleri bu sefer de liberalizm gerekçesiyle yasaklandı.

Kısaca, adliye, idare, maliye ve ekonomide 1791 Anayasası, monarşinin yüzyıllardan beri âlet olduğu ferdiyetçiliğe, merkezleşmeğe ve birleşmeğe doğru giden uzun gelişmenin gerçekleştirilmesi olmuştur.

YENİ REJİMDE MAL SAHİPLERİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Fakat kiral mutlakçılığı yerine liberalizm ve ulusal egemenlik prensiplerini getiren 1791 Anayasası bazı prensiplerinde monarşik rejime oranla daha az demokratik görünmektedir.

Tamamiyle şahsiyete dayanan yeni özel mülkiyet kavramı köylülerin elinden bazı avantajların alınmasına yol açmıştı. Bu yüzden en fakir köylüler sefaletе düştüler. Bu olay, gelirsiz proleterlerin şehirlere akmasının sebebi olmuştur. Sayılarının çokluğu ile fakirlikleri de, endüstricilere ücretleri çok aşağı seviyede tutma imkânını vermiştir.

1791 Anayasası sınıfları kaldırmakla asiller ve rahipler sınıfının politik önemini hemen hemen sıfıra indirdi; Tier-

zeta (halk), eski imtiyazlı sınıfların üyelerini içinde eriterek tek başına milletin temsilcisi oldu. Fakat aynı zamanda hiç bir şeye sahip bulunmayan Fransızları oy hakkı vermemek suretiyle kabul etmedi. Monarşinin koyduğu herkesin oy verme sistemi, yerini — İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi — oy verme hakkını sadece mal sahiplerine tanıyan «servet esası üzerine kurulmuş seçim» prensibine bıraktı; böylece anayasa asillere, gayrimenkul sahibi olarak, imtiyazlarının kaldırılmasıyla ellerinden aldığı itibarı kısmen geri vermiş oluyordu.

Fransızlar, artık imtiyazlılar ve imtiyazsızlar olarak değil, mal sahibi olanlar ve olmayanlar diye sınıflara bölünecektir. Ancak mal sahipleri seçmek ve seçilmek hakkına sahip «faal vatandaş» olabileceklerdir. Mal sahibi olmayanlar «pasif vatandaş» vasfını alacak, medenî haklar alanında mal sahipleriyle eşit olmakla beraber politik haklardan yoksun bulunacaklardı. Seçim şartlarını tesbitte İngiliz Parlâmento sistemine, hattâ Amerikan anayasasına oranla çok daha geniş olan 1791 Anayasası, onlar gibi devlet idaresini sadece mal sahiplerine tanıma prensibini kabul etmişti.

Mal sahibi olmayanların politik hayattan uzaklaştırılmalarına rağmen, 1791 Anayasası Fransa'da o devre göre liberal ve demokrat bir temsil rejimi kurmuştu. Etajenero'da milletin seçtiği temsilcilerin sadece fikirleri sorulurdu; şimdi ise, millet, seçilmiş Meclis vasıtasıyla özellikle yasama yetkisiyle, egemenliği elde tutmaktadır. Anayasanın Fransa'ya kazandırdığı rejim, o devir dünyasındaki rejimlerin en demokratıydı.

Bununla beraber 1791 Anayasası, Amerikan anayasası gibi XIX. yüzyılda liberal burjuvazinin kurduğu rejimlerin karakteristiğini gösteren iki özelliğe de sahipti: hem idealist, hem gerçekçiydi, fakat egemenliği Amerikan anayasasının yaptığı gibi küçük bir mal sahipleri azınlığına vereceği yerde halkın büyük çoğunluğuna tanıyordu.

Bastille'in zaptının ertesi günü bütün Fransa'da halk, vergi ödemeyi reddetmişti. Kadastro olmadığı için, yeni gayri



Parisli kadınların 5 ekim 1789'da Versailles'a yürüyüşleri. Kadınlar, Kırالا «Açız, ekmek isteriz» diye bağırıyorlardı.

menkul vergisi ancak bizzat gayrimenkul sahiplerinin beyanına göre toplanabilecekti ki bunlar da maliyeye hiç bir beyanda bulunmuyorlardı. Halbuki borç durmadan artıyordu: Temmuz 1790'da 2 milyara ulaşmıştı.

Bunun üzerine Autun piskoposu Talleyrand, ülkeyi iflâsın yaratacağı korkunç felâketten kurtarmak için üç milyar tahmin edilen Kilise mallarını milletin emrine alma teklifinde bulundu. Bu genel kurtuluş tedbiri benimsendi. Kuşucu Meclis paraya karşılık olarak rahiplerin ücretlerinin ve din işleri masraflarının devlet kesesinden ödenmesini kabul etti.

14 temmuz 1790 günü, muazzam federasyon bayramı sırasında Fransa komünleri ve burjuva milisler delegeleri, Paris'te Champ de Mars'ta toplanıp anayasa çerçevesi içindeki sıkı işbirliğini kutladılar. Talleyrand, burada dinsel bir tören yaptı. Kırالا, bütün Fransa temsilcileri huzurunda anayasaya bağlılık yemini verdi. O sırada şöhretinin zirvesinde bulunan ve millî muhafızların meydana getirdiği vatandaşlar ordusunun kumandanı olan La Fayette, bütün Fransızlar adına, «Millete, Kanuna ve Kırالا» ölünceye kadar sadık kalınacağına and içti.

Fransa, vatandaşlar ile kiral arasında yapılan gerçek bir «sosyal mukavele»yle bağlanıyor, «mutlak hâkim» olmaktan kendi isteğiyle vazgeçerek yine kendi kabul ettiği anayasanın bekçisi durumuna gelen kralın çevresinde tekrar toplanıyordu.

Meşrutî Kırallık kurulmuştu.

LİBERAL İHTİLÂLİN SONU

Kiral ile milletin törenle 14 temmuz 1790'da Fransa'ya kazandırdığı anayasa bir yıl içinde liberal bir rejime geçilmesini sağlayan barışçı ve meşru bir ihtilâl sonu olabilirdi. Son yüzyıl zarfında uyanmış bulunan halkın istediği, toplumda ve kurumlarında yapılan derin değişiklikler, asgarî bir düzensizlikle gerçekleştirilmişti. Fransa, gözlerini üzerine diktiği genç Amerika'dan örnek alarak —mutedil bir ihtilâlden sonra— bir hürriyet, hoşgörü ve barış rejimine kavuşmuşu benziyordu.

Bununla beraber çok geçmeden umutlar kırıldı. «Büyük korku»nun ve âmme kuvvetlerinin yarattığı hoşnutsuzluk durmadan artıyordu. Eyaletlerden gelen işsizler Paris'te kümelenmekteydi. Fesadçılar bu işsizleri ağlarına düşürüyor, şiddet ve ayaklanmaya başvurarak aşırı reform istekleri için kullanıyorlardı. Paris aristokratları arasında göç hızlandı. Aristokrat salonlar kapanıp, yerlerini politik salonlara, kahvehanelere, klüplere, gazetelere terketti. Zengin mahallelerin tenhalaşması, Paris ticaretini ciddi bir buhrana sürükledi, bu da işsizliği bütün bütün arttırdı. Beslenme işlerindeki düzensizlik sürüp gidiyordu. sefalet yayılıyor, ekmek fiyatı yükseliyor ve Paris halkının sefil tabakalarındaki devamlı kaynaşmayı körüklüyordu.

Liberal burjuvazi içinde, gelenek ile bunun sağladığı imkânları teorik prensipler uğrunda bir tarafa bırakarak monarşiden cumhuriyete dönen ve genellikle milletlerin, kralalara karşı ayaklanmasını isteyen ideolojiye doğru bir temayül belirdi. Düzen güçlkle sağlanıyordu. Orduda aristokrat subaylarla «vatansever» askerler arasında anlaşmazlıklar

çıkiyordu. Nancy'de 300 kişinin ölümüne sebep olan isyan gibi gerçek askerî isyanların patlak verdiği oluyordu; bunlar, yavaş yavaş La Fayette'e itibarını kaybettirecekti.

Hayat pahalılığı durmadan artıyordu. Buğday gizleniyordu. Para da saklanmaktaydı.

Bununla beraber, bir darbede yıkılmış olan eski rejimin yıkıntıları üzerine herşeyin yeniden yapılması gerekiyordu. Bunu başarması gerekenlerin bilgisizliği karşısında Kurucu Meclis işe karışmak gereğini duydu. Anayasanın koyduğu kuvvetler ayrılığı prensibini bir tarafa bırakarak yönetme yetkisini üzerine aldı; kendi içinden seçtiği ve kralın bakanlarına basit birer yardımcı muamelesi yapan birkaç komiteye bu yetkiyi devretti: Bir «Raporlar ve Araştırmalar Komitesi» polis işleriyle görevlendirildi ve eski keyfi kral emirlerinden hiç farkı olmayan tutuklama emirleri vermek yetkisi bu komiteye tanındı; bir «Diplomatik Komite» kral yetkilerine tecavüzle dış politikayı yürüttü; bir «Askerî Komite» ordunun yönetimini ele aldı; bir «Feodal Haklar Komitesi» adli yetkiyi kullanarak feodal hakların kaldırılması veya satın alınmasıyla ilgili bütün anlaşmazlıkları çözme görevini aldı; bir «Ekleziyastik Komite» Kilise'yi rahipler sınıfının sivil teşkilâtına uydurmakla görevlendirildi; «Millî Malların Satış Komitesi» millet emrine verilmiş Kilise mallarının satışını düzenlemek işini üzerine aldı; nihayet bir «Malî Komite» ülkenin umutsuzlukla içinde çırpındığı müt-hiş malî buhranı kaldırma çarelerini arayacaktı.

Devlet teşkilâtının temeline koyduğu prensiplere sırt çeviren Kurucu Meclis, böylece kendini gerçek bir diktatör koltuğuna oturttarak rejime, doğduğu anda öldürücü darbeyi indirmiş oluyordu.

MALİYEDE VE DİNDE BUHRAN

Meşrutî monarşinin kuruluşunun ortaya çıkardığı zorluklar arasında derhal çözülmesi gerekeni, malî buhrandı. Kilise'nin mallarını milletin emrine vermekle Kurucu Meclis, millete, durumu düzeltmek için kullanmak niyetinde bulun-

duğu yüklü bir garanti — 3 milyar — sağlamış oluyordu. Devletçiliğe düşman olan Meclis, bu büyük parayı hükûmete vermeyi kabule yanaşmadı. Bununla bir millî banka kurabilirdi. Ağır bir hâta işleyerek paranın idaresini kendi üzerine aldı. Bundan sonra, Malî Komiteye bağlı bir «Olağanüstü Sandık» kurdu ve millî malların geliriyle beslenen bu sandığa, karşılığında millî malları göstermek suretiyle tahvil çıkarma yetkisi verdi.

Bu işlem teorik olarak sağlamdı. Fakat, güç ekonomik durum, itimatsızlık ve Kurucu Meclisin tam o sırada Papalık makamı ve Kiliseyle anlaşmazlık haline düşmesi, Kilise mallarının satışını çok zorlaştırdı. Nakit para yokluğu karşısında Kurucu Meclis tahvil miktarını gittikçe arttırmak zorunda kaldı; 400 milyon olarak tesbit edilmişken kısa zamanda 1200 milyona ulaştı; ve itibarı düştükçe de mecburî tedavül maddesi haline getirildi. Para derhal tedavülden kayboldu. Enflasyonun kaçınılmaz fasid dairesi başlıyordu.

Bununla beraber meşrutî monarşiyi öldüren, malî buhran değil, Kurucu Meclis'in büyük bir ihtiyatsızlıkla içine düştüğü din buhranı oldu. Rahipler sınıfının sivil teşkilâtlanması, köklü değişiklikleriyle rahipleri Devlet memuru haline getirecek ve çok tabiidir ki Papalık tarafından kilise'nin bağımsızlığına tecavüz sayılacaktı. Öte yandan, rahiplerin sivil olarak teşkilâtlanması pratikte zorluk gösterdi. Birçok başpapaz istenen yemini vermekte gecikti. Aşırı elemanlar Kilise'ye düşman tavır takınıyorlardı. Eklesiyastik Komite bir hata işleyerek bütün piskopos ve rahipleri yemin etmeğe zorladı. Yemin etmeyenler istifa etmiş sayılacaklardı. Bunun üzerine din buhranı had safhasına girdi.

Kıral, anayasaya bağlılık yemini etmekle Papanın dinsizlikle suçladığı bir Kilise reformunu gerçekleştirmeye söz vermiş bulunuyordu. Böylece, iki şık karşısında kalmaktaydı: Ya Papanın dine aykırı saydığı bir kanunun âleti durumuna düşerek açıkça ona karşı gelecek, yahut Fransa temsilcileri önünde verdiği yemine ihanet edecekti. Papa, fikrini değiştirmedii. Mart ve nisan 1791'de çıkardığı iki karar

la bu sefer açıkça, rahipler sınıfının sivil olarak teşkilâtlanışını dine saygısızlık ilân etti. Artık Kırıl bir cephe seçmek zorundaydı. Yeni rejim Kilise'yle yani Tanrıyla anlaşmazlığa düştüğü için görevinin bu rejimi reddetmek, Fransa'da yabancı hükümdarların yardımıyla da olsa, dine saygıyı tekrar sağlamak olduğu kanısındaydı.

Kırılın bu şekilde sıkıştırılmasıyla birlikte din kavgası da alevleniyordu. Rahiplerin küçük bir azınlığı kanuna uyarak anayasanın istediği Kilise'yi kurarken büyük çoğunluk da yemin etmeğe yanaşmadı. Kurucu Meclis bunları isyancı saydı ve maaşlarını vermedi. Kiliselerde dindarlarla vatanseverler arasında kavgalar çıktı. Böylece Kilise ve onunla birlikte Fransa, hattâ ihtilâl birbirine düşman iki partiye ayrılmış oluyordu. Aşırılar — ve bu arada Jacobin'ler — din aleyhtarı, hattâ Katolik aleyhtarı cephe kurarken Midi'de kırılmcı kulüpler kuruluyor ve başlayan dine haksızlık hareketlerine karşı Vendéede muhalefet teşkilâtlanıyordu.

KRALIN KAÇIŞI VE YAKALANIŞI

18 nisan 1791 günü yemin vermiş bir papaz için yapılacak törende bulunmayı reddeden Louis XVI'nın, isyancı papazların töreni yönettikleri Saint Cloud'a gitmesine Millî Muhafızlar engel oldu. Vicdan hürriyetine bizzat kendi muhafızları tarafından engel olunan ve herşeyden önce kendini kurtarmayı düşünen kırıl, o anda Kurucu Meclisten ayrılıp Paristen kaçmağa karar verdi.

20 haziran 1791'de Kırıl, ailesiyle Montmédy'de General Bouille'nin Fransız ordusuna katılmak için Paris'ten kaçıyordu. Masanın üzerinde bıraktığı «bütün Fransızlara» hitaben yazılan beyannamesinde, Kurucu Meclis'i yasama ve yönetme yetkilerini elinde toplayarak her türlü hükümet imkânlarını yok etmekle suçlandırdıktan sonra, serbestçe kabul edeceği bir anayasayla «kutsal dinimizin bağımsızlığı sağlanınca,» «hükûmet sağlam bir temele dayandırılınca» ve «hürriyet de sağlam ve değişmez esaslar üzerine

kurulunca dönme niyetinde olduğunu bildiriyordu.

Böylece, millet temsilcilerinin Kırılın kabul edeceği anayasayı yapacağı, yani yasama yetkisinin millete ait olacağı bir meşrutî monarşiyi kabul ediyor demektir. Fakat, Kurucu Meclisin diktatörlüğüne boyun eğmeğe ve özellikle girişmiş olduğu Kilise'ye saygısızlık yolunda onunla birlik olmayı kabule yanaşmıyordu.

Kurucu Meclis, Kırılın kaçışını Fransa aleyhine girişilecek bir tecavüz savaşının başlangıcı saydı. 21 haziran'dan itibaren korunma tedbirleri aldı: Nakit para, silâh ve cephane sınırlardan çıkarılmayacak, Kuzeydoğu'daki Millî Muhafızlar seferber olacak, 100.000 gönüllüden ordu kurulacaktı. Aynı zamanda çıkarılan bir kararnameyle Kırılın görevleri geçici olarak elinden alındı. Aynı gün Varennes'de yakalanan Kırıl ve Kırılıçe 25 haziranda Paris'e getirildi.

Fakat mutediller monarşinin kaderinin Louis XVI'nın kaderine bağlı olduğunu anlamışlardı. Meclis'in çoğunluğunu teşkil eden Feuillant'lar veya monarşistler ihtilâlin başarılarını meşrutî monarşi ile sağlamlaştırmak istiyorlardı; anayasanın tekrar gözden geçirileceği zamana kadar geçici olarak görevden uzaklaştırılacak Kırılı, bundan sonra anayasaya bağlılık yemini vererek yetkilerini kullanmağa başlaması suretiyle tekrar başa geçirmeye taraftar olduklarını bildirdiler.

KRALIN ANAYASAYA BAĞLILIK YEMİNİ

Louis XVI'nın yazdığı beyannamede ileri sürdüğü yasama ve yönetme yetkileri birbirine karışan bir rejim ithamının aslı var gibi görünüyordu. Demek ki, Meclis'in diktatörlüğünü önlemek için anayasanın Kırıla verdiği yetkileri azaltmak şöyle dursun, bunları arttırmak daha uygundu. Diğer taraftan, Fransa aleyhine bir Avrupa koalisyonu kurulması istenmiyorsa Kırıla saygı göstermek ve haklarını tanımak akıllıca bir iş olacaktı. Fakat, Meclis çoğunluğunun bu mantığı, meşrûtiyeti devirmek için halk ayaklanmalarından yardım bekle-

yen aşırı muhalif klüplerce kabul olunmadı. Bunların yaptır tırdığı gösterilere Meclis, düzeni sağlamak için aldığı sert tedbirlerle karşılık verdi. İhtilâl partilerini birbirine düşman eden kanlı çarpışmalar oldu: Bir tarafta Meclisi elde tutan — ve çoğunluğunu Feuillant'ların teşkil ettiği — liberal-ler; diğer tarafta sokağa dayanan ve kiralın azlını, halk reformlarını ve tek oylamayı isteyen Jacobin'ler ile Cordelier'-ler (*).

Feuillant'lar meşrutî monarşiyi kurtardılar. 3 eylülde, meşrutî monarşi kesin olarak kabul edildi. 14 eylül 1791 de kiral, Meclis huzurunda millete ve kanuna bağlılık yemini verdi. Mecliste, sokakta ve Opera'da alkışlandı.

Birkaç gün sonra Kurucu Meclis, Başkanı Thouret'nin Louis XVI'ya hitaben söylediği şu sözlerle dağılıyordu: Fransa'nın çıkarlarına en uygun gelen hükûmet şeklinin tahtın saygıdeğer imtiyazlarıyla halkın inkâr kabul etmez haklarını bağdaştıran bir hükûmet şekli olduğuna inanan Millî Meclis, Devlete hem kiralığı hem de millî hürriyetini garanti altına alan bir anayasa kazandırmıştır.

(*) Kordelye'ler (Cordeliers): İhtilâlin ikinci yılı «İnsan Hak-ları Dostları Cemiyeti» adında bir cemiyet kuruldu. Kuru-cuları Jakoben'lerden Marat ile Danton'du. Eski Kordelye keşişleri manastırında toplandıkları için bu ismi almışlar-dı. Jakoben klüplerinin aidatı yüksek olduğu için bunlara giremeyen zanaatkârlar ve işçiler, bu cemiyette teşkilâtlan-dırıldı. Bunlar da kiralığın kaldırılmasını, halk reformla-rını istiyorlardı. Birçok grevler tertiplediler. Kiralığın kal-dırılması için 17 Haziran 1792'de Paris'te Champs de Mars'ta tertipledikleri gösteride, meşrutî kiralığa bağlı kuvvetler tarafından dağıtıldılar. 100'e yakın Kordelye öldürüldü. Dan-ton İngiltere'ye kaçtı. Ancak 1791 anayasasının kabulü ve genel afıla dönebildi. Daha sonra Danton ve arkadaşları Jakoben'ler içinde sağcı cumhuriyetçi akımı, Hebert ve arka-daşları ise solcu akımı temsile başladılar.

Liberal ihtilâl Fransa'da zafer kazanır ve meşrutî monarşiyi yerleştirirken bütün kıt'a Avrupa'sında liberal fikirler gerilemekteydi. Mutlakçılık İspanya ve İtalya'da doğruluyor, liberal ihtilâl Hollanda'da olduğu gibi Belçika'da da başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Rusya, şiddetli bir tepki yoluna girerek açıkça düşman bir tavır takınıyordu. Reichenbachda barışan iki Cermen monarşisi de Fransa'nın kabul ettiği yeni rejime kesin olarak aleyhtar görünmekteydi.

İhtilâlin sebp olduğu göçlerin ve bunu izleyen halk ayaklanmalarının yankıları çok daha ciddî oldu. Kargaşalık, Palatin ile Yukarı - Ren bölgesinde yayıldı; Pomeranya kıyılarındaki Rugen adası serfleri başkaldırınca senyörler tarafından katledildiler; Saxe bölgesinde isyanlar patlak verdi.

Bütün Avrupa'da Paris'te olup biten aşırı olayların korkusu ihtilâl fikirlerine karşı bir tepki uyandırdı.

Avusturya'da Leopold II tahta çıkar çıkmaz anayasa rejimine uygun fikirlerine rağmen ve Fransa ile muhtemel bir savaşı düşünmeksizin dikleşti. Reichenbach kongresi (1790) durumu tamamen değiştirdi. İmparatorla Prusya Kıralları arasında ittifak yapılıncaya, Kırallık ihtilâlcisi Fransa'ya karşı bir Haçlı seferine girişilmesi teklifinde bulundu. Bu seferden sonra ülke, beraber hareket eden devletler arasında paylaşılacaktı.

Fransız anayasasının Papa tarafından açıkça dinsizlikle suçlanması da Leopold II'yi işe karışmaya ve Prusya kralı Frederic — Guillaume II ile beraber Pillnitz beyannamesini imzalamaya zorladı; bu anlaşmaya göre, iki Alman hükümdarı Kurucu Meclisin temsil ettiği meşrutî monarşinin karşısına bir kiralık ittifakıyla çıkarak ihtilâle değil, tam gelişme halinde bulunan Fransız monarşisine öldürücü darbeyi indirmeğe hazırlanıyordu.

Pillnitz beyannamesi Fransa'ya savaş ilânı değildi. Fakat kıt'a Avrupasını iki ideolojik bloka ayırmakla ve bir tarafa liberal Fransa'yı diğer tarafa mutlakçılık taraftarı kıt'ayı koymakla ihtilâle yeni bir karakter kazandıracaktı. Tehdit karşısında, ihtilâl yerleşeceği yerde monarşilere karşı savaşa sürüklenecekti; böylece monarşik müesseseden ayrılıp cumhuri-

yete kayacak ve savaş zorunlulukları sebebiyle müstebit bir rejim uygulayarak liberalizmin yok olmasına yol açacaktı.

Bu durumun Avrupa bakımından doğurduğu sonuçlar sayılamıyacak kadar çoktur. Fransız ordularının ardından ihtilâl Elbe'ye kadar bütün Avrupa'da yerleşecek ve eski rejime son verdirecektir.

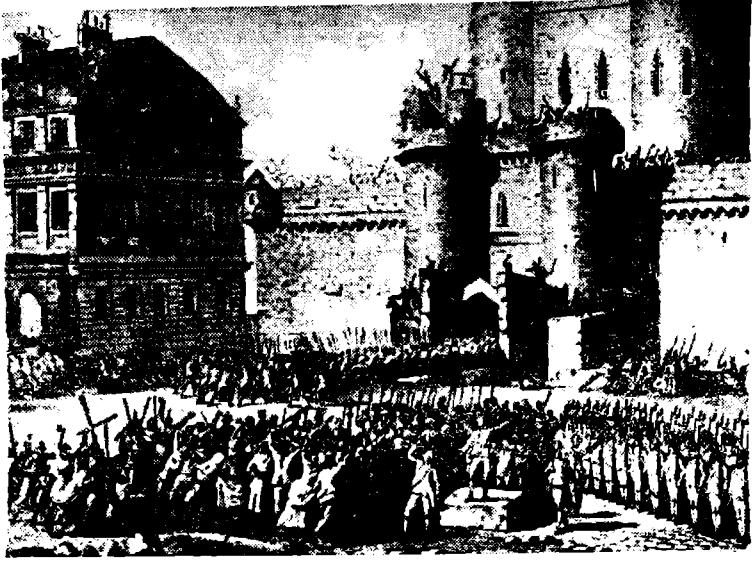
Böylece ihtilâlin meşrutî monarşiye temel yaptığı liberal fıkirlere karşı birleşmekle, kıt'anın büyük devlet hükümdarları, eski rejimin ölüm fermanını bizzat imzalamış oldular.

YENİ MECLİS

Kurucu Meclis meşrutî monarşi rejimini yaratmıştı. 1791 Anayasasını uygulama işi yeni yasama meclisine düşüyordu. Kurucu Meclis dağılırken büyük felâketler doğuracak bir kayıtsızlıkla hareket etmiş kendi üyelerini yasama meclisinden uzak tutmuştu. Burjuvazinin faal seçmenlerinin oy verdiği bu meclis, çoğunluğu pek genç — milletvekillерinin çoğu 30 yaşından küçüktü — ve orta halli yeni elemanlardan meydana geliyordu. Mecliste üç ayrı eğilim vardı. Mutedil, monarşik ve anayasa taraftarı Feuillant'lar 264 iskemle sahibiydi. İhtilâli henüz tamamlanmamış kabul eden faal kanadın 136 üyesi vardı. Bu iki grup arasında 345 bağımsız milletvekili oldukça dağınık bir grup meydana getiriyordu.

Siyasî durum zorluklarla doluydu. Din buhranı giderilmemişti ve bu sebepten kiralın anayasa karşısındaki durumu da pek belirsiz görünüyordu; malî buhran gittikçe kendini daha şiddetle duyurmaktaydı. 1791 in sonunda tahvil, değerinin % 40'ını kaybetmişti. Enflasyon, fiatların devamlı olarak yükselmesine yol açıyor, bir taraftan da işsizliğin artışı Paris ve büyük şehirler proletaryası içinde aşırı partilerin devamlı bir sosyal kaynaşmayı yürütmekte faydalandıkları bir sefalet yaratıyordu. Aristokratları büyük partiler halinde dış ülkelere göçe zorlayan bir panik havası esmekteydi.

Bu kadar tehlikeli bir durumla başa çıkmak için Fransa'nın başında orta derecede ve itibardan yoksun bir Feuillant



1791 yılının Şubat, Mart ve Nisan aylarında Paris'te birçok karışıklıklar olmuş, halk sarayın ve meclisin önünde nümayişler yapmıştı.

hükûmeti vardı. Yasama Meclisi ilk toplantısını henüz yapmıştı ki mültecilere karşı cephe aldı ve bir kanun çıkararak bunlardan 1 ocak 1792'de Fransaya dönmemiş bulunanların vatan hâini sayılacağını ve ölüm cezasıyla cezalandırılacağını kabul etti. Louis XVI, ülkenin bölünmesini hızlandırmaktan başka bir işe yaramıyacak olan böyle bir kanunu onaylamayı reddetti fakat kardeşlerinden ülkeye dönmelerini istedi, mültecilere de «derin hoşnutsuzluğunu» bildirdi.

KIRALA KARŞI KAMPANYA

Bunun üzerine kırala karşı, onu mültecilerle asilerin koruyucusu olarak tanıtan bir kampanya açıldı.

Jacobin'ler ile Cordelier'ler iç savaş çıkarmağa uğraşırken bunların liberal kanadı da Fransa'yı Avusturya'ya karşı savaşa sürüklemek için mülteciler meselesini istismara çalıştı-

yordu. Savaşın Fransızlar arasındaki birliği tekrar kuracak tek vasıta olduğundan emin bulunan liberaller, aynı zamanda bunun malî buhranın da çaresi olacağına inanıyorlardı. Çünkü, Louis XIV ün imparatorluk politikasına dönerek yeni ülkeleri Fransa'ya katmak ve bunların Kilise'lerinin mallarını da millileştirmek emelindeydiler. Bundan başka savaş onlara bütün Avrupa'da programları olan liberal ve cumhuriyetçi ideolojiye de zafer kazandıracak bir vasıta gibi görünüyordu. Kasım 1791 de milletvekili Isnard şöyle bağıırıyordu: «Hükûmetler kırılları halklar aleyhine bir mücadeleye sürükleyecek olursa biz de halkları kırıllara karşı savaşa sürükleriz.»

Böylece, Kilise'ye karşı bir mücadeleye sürüklenmiş bulunan ihtilâl gittikçe daha geniş ölçüde hükümdarlar aleyhine ve dolayısıyla hürriyet ve milletin düşmanı olarak tanıtılan Louis XVI aleyhine dönüyordu.

SAVAŞ

Meclis savaş istemekteydi. 25 ocak 1792 de Louis XVI yı, Avusturya imparatorundan «milletin egemenliği, bağımsızlığı ve güveni aleyhine giriştiği her türlü anlaşmadan vazgeçmesini» talebe zorladı. Cevap alamayınca da mültecilerin mallarına el koyduğunu bildiren bir kararname yayınladı.

Louis XVI, Avrupa saraylarının desteğini aramakla beraber savaşı arzu etmiyordu. Bunu önlemek için bakanlarından savaş taraflısı Narbonne kontunu görevden uzaklaştırdı. Gironden'lerin (*) de yer aldığı bir koalisyon kabinesi kurdu. General Dumouriez de Dışişleri Bakanı oldu. Fakat savaş taraftarları yine ağır bastı. Nihayet General Dumouriez, Meclis'e Avusturya'ya savaş ilânı teklifinde bulundu. Bu teklif 20 nisan 1792'de kabul edildi, karar çıktı. İhtilâlcı Fransa'da bir sevinç dalgası esti. Bu dalga, önemli bir hâtıra bıraktı: Ren ordusu gönüllülerinin, «Marseaillaise» adı altında Fransa Cumhuriyetinin millî marşı olacak yürüyüş marşı.

Fransa, 1815 yılına kadar aralıklı olarak devam edecek

bir savaşa girmiş bulunuyordu.

Avusturya ile Prusya'nın Polonya cephesindeki sıkıntıları Fransa'yı felâketten kurtardı. Azalan, sayısı 60.000'i geçmiyen Avusturya - Prusya ordusu karşısında, Fransa'nın subay yokluğundan düzensiz hâle gelmiş — aristokrat subayların çoğu çış ülkelere sığınmıştı — ve subayların gönüllüler tarafından seçilmesiyle disiplinsizliğe sürüklenmiş bir ordusu vardı.

Bu sebeple savaş yenilgiyle başladı. Alelacele sınırlarını geçmiş olduğu Belçika'dan atılan Fransız ordusu — askerlerin orduya ihanet edildiğini belirten çığlıkları ve generallerini öldürmeleriyle — görülmemiş bir kargaşalık içinde Lille ve Valenciennes'e çekildi. Jacobin klübü önünde Robespierre generallerin ihtilâle ihanet ettiğini ileri sürdü, Marat da kumandanlarını öldüren askerleri tebrik etti. Tehditler önünde boyun eğmekten ibaret politikasına devam eden Meclis de yenilgiye uğrayan generalleri ihanetle suçlandırdı. Klüplerin yarattığı kargaşalığın etkisiyle sokak da galeyana geldi ve kiralı, açıkça, düşmanla işbirliği yapmakla suçladı. İsyancıları yatıştırmak için Meclis, yemin vermemiş papazların yerine Millî Muhafızların konulmasını ve başkenti fesatçı generallere karşı korumak için de Paris kapılarında 20.000 gönüllünün kamp kurmasını karar altına aldı. Fakat, düşman karşısında iç savaşı düzenleyen bu kararnamelere Louis XVI — muhafızlarının kaldırılmasını kabul etmişti — vetosunu kullandı. Milletvekillerinin alkışları arasında bakanlar kiralın kararını protesto amaciyle istifa ettiler. Meclisin çekingenliği karşısında, fesatçılar kargaşalık çıkaran halkı Tuileries'ye sürüklediler ve Kıraldan vetosunu geri alması isteğinde bulundular. Halk yine sarayı bastı. Kiral, başına kırmızı başlık geçirilmiş olarak milletin sıhhatine kadeh kaldırdı, ama vetosunu geri almayı reddetti. Bunun üzerine Jacobin'ler, taşrayı ayaklandırmayı denediler. Marsilya, Grenoble, Clermont - Ferrand belediyeleri, bunların baskısı altında monarşinin kaldırılmasını istedi. Böylelikle, Jacobin'lerin Kırala muhalefet hareketinin, ancak milletin pek küçük bir azınlığı tarafından desteklendiği ortaya çıkmış oldu; Fransa'nın 83 ilinden 22'sinde bölge idareleri bu

istegi şiddetle protesto etmişti.

ROBESPIERRE İHTİLAL YÖNETİMİ İSTİYOR

Bir taraftan da savaş devam ediyor ve Fransa istilâ tehlikesi altında bulunuyordu. Meclis savunmayı düzenlemek için tam yetki verdiği Onikiler Komisyonunu seçti, Anayasayı geçici bir süre için yürürlükten kaldıran «millî tehlike» hali, sıkıyönetim ilân etti.

Artık Robespierre maskesini atmış ve meşrutî monarşinin can düşmanı olarak meydana çıkmıştı. Jacobin'lerin lokalinde eyaletlerden gelmiş gönüllüleri kışkırtarak onları çöküntü halinde bulunan Meclis'in yerine geçmeğe ve gizli bir ihtilâl yönetimi kurmağa teşvik ediyordu.

Cumhuriyetçi ideolojinin etkisi altında o güne kadar Jacobin'lerle işbirliği yapan Gironden'ler artık onların aleyhine döneceklerdir. Robespierre, klüp toplantısında onları milletin düşmanı olarak ilân ve Yasama Meclisinin yerine genel oyla seçilmiş ve Fransa'ya yeni bir anayasa kazandırmakla görevli bir Konvansiyon geçmesini istiyecektir.

İhtilâcilerin zoruyla ilk toplandığı günden beri hep sokak ayaklanmaları önünde boyun eğmek eğiliminde bulunan Meclis, Jacobin'lerin çekirdek teşkil ettiği, Paris'in 48 seçim bölgesine Belediye Sarayında yerleşen bir organa sahip olma hakkını vererek sokak nümayişçilerini kanunen tanımış olmaktadır. 48 bölgenin 47'si derhal kralın tahttan indirilmesi kararını aldı. Paris'in Jacobin Belediye Başkanı Petion da onların adına Meclis'ten Kral Louis XVI'yı tahttan indirmesini istedi. Meşrûluk gittikçe daha geniş ölçüde, kulüp şeflerinin teşkilâtlandığı birkaç bin sokak nümayişçisinin

(*) Jirondenler (Girondens): Bunlar mutedil ve liberal cumhuriyetçilerdi. Jakoben'lere göre sağdaydılar. Başlıca temsilcileri «La Gironde» bölgesinden olduğu için bu ismi almışlardı. İhtilâl Meclisinde Jakoben'lere karşı gruptular.

önünde boyun eğmekteydi.

Tedbirli kimseler kırala ihtilâlin bütün şiddetiyle hâkim olduğu Paris'ten ayrılarak memleketin büyü çöğunluğunun desteğiyle meşrû hükûmeti temsile devam edebileceği taşraya gitmesini ısrarla tavsiye ettiler. Fakat, Paris'i terkedişinin Fransa'yı, herşeye rağmen önlemek ümidinde bulunduğu bir iç savaşa sürükleyeceğinden korkan Kral, bu yoldaki teklifleri reddetti.

İHTİLAL KOMÜNÜ

Bu olaylar üzerine bir aksilik oldu, Brunswick dükü 25 temmuz 1792 tarihli beyannameyle, kıralın şahsına karşı en ufak bir tecavüzde bulunulacak olursa emrindeki müttefik ordularının «büyük bir askerî harekete girişeceği ve başkenti altüst edeceği» tehdidini savurdu. Bu beyanname Paris'te büyük heyecan yarattı. Halk silâhlandı. Danton'un kışkırtmasıyla, bölgeler Paris Belediyesini zor kullanarak devirdi ve yerine 82 komiser geçirdi, bunlar İhtilâl Komünü'nü kurduklarını bildirerek Millî Muhafız Birliğini de otoritelerini kabule zorladılar.

KRALIN HAPSEDİLİŞİ VE MEŞRUTİ MONARŞİNİN SONU

Aynı gün, — 10 ağustos 1792'de — silâhlı çeteler Tuilleries'yi istilâ etti. Kral, Meclise sığındı ve sarayı halk hücumlarına karşı koruyan 900 İsviçre'li muhafıza da ateş kesip kışlaya dönme emrini verdi. Sonuna kadar meşrûluk çerçevesi içinde kalma endişesinin verdirdiği bu emir, gayrimeşrûluğun zaferine yol açacaktı. Silâhsız hâle gelen kırallık muhafızları gözü dönmüş nümayişçilerin hücumuna uğradı. O gün 900 İsviçreli muhafız ile 200 kiral hizmetçisi sarayda öldürüldü. Olay ayrıca 400 nümayişçinin hayatına mal oldu.

Tuilleries bu kanlı olaylara sahne olurken, Kıralın kenilerine sığınmasından dehşete düşen milletvekilleri de kitle



10 ağustos 1792'de saraya giren ihtilâlciler kralın İsviçreli muhafızlarıyla çarpışıyor. O gün 900 muhafız, 200 hizmetçi öldürülmüştü.

halinde Meclis'i terkettiler. Kalabalık toplantı salonuna girdiği vakit 745 milletvekilinden ancak 284'ü yerinde bulunuyordu. Savrulan ölüm tehditleri karşısında bunlar Kralın yetkilerini geçici olarak elinden aldılar ve 21 yaşını geçmiş bütün Fransızların seçeceği bir «Millî Konvansiyon», «halk egemenliğini ve eşitlikle hürriyeti sağlayacak» tedbirleri almaya kadar Louis'nin «icra kuvveti şefliği» görevini yapamayacağına karar verdiler. Sonra, üye sayısı üçte bire inmiş olan bu Meclis —gene isyancıların tehdidi altında— yönetme yetkisini ele alarak hemen orada kendi içinden seçilmiş altı üyeden geçici bir hükûmet — içinde Danton da vardı— kurdu ve Kral yakalanarak Temple'e hapsedildi.

Danton ile Robespierre'in hazırladığı ihtilâl komününün hükûmet darbesi başarılı olmuştu. Artık bütün yetkilerin sahibi olan Komün, hemen bir diktatorya rejimi kurdu.

Bir önceki kabinenin bakanları tutuklandı, her tarafta kiralık armaları kaldırıldı; bir gözlem komitesi şüphelileri yakalayarak, olağanüstü bir mahkemeye vermekle görevlendirildi; dine karşı baskı çok şiddetlendirildi: Asi papazlar takip edildi bütün mezhepler kaldırıldı; din araçları eritildi.

Dehşete dayanan bu kuvvet gösterisi karşısında teşkilâtsız taşra, harekete geçmedi. La Fayette —Amerikan ihtilâlinin ve Federasyon Bayramının kahramanı— orduyu Paris üzerine yürüterek tekrar anayasayı uygulamaya boşuna zorladı (*). 1789 liberal ihtilâlinin kurmuş olduğu hukuk rejimi, sokak ihtilâline yenilmişti.

Kıralın Temple'e hapsedilmesi, meşrutî monarşiye fiilen son veriyordu. Kırallık iktidarının yerini, yönetme kuvvetinin sahibi olarak, Paris İhtilâl Komünü'nün baskısı altında seçilmiş bir oyuncak hükûmet almıştı.

Partilerin dışında ve üstünde hakemlik görevini yapan Kırıl, millî birlik ve iç barışın temsilcisiydi. Yasama Meclisi'nin koyduğu olağanüstü tedbirlere karşı kullandığı vetosuyla iç savaşı önlemeye ve 1791 anayasasının kabul ettiği prensipleri korumaya çalışmıştı.

Kırallığın düşürülmesi kiralın yatıştırıcı görevini de ortadan kaldırarak Fransa'yı en korkunç aşırılıklar içine sürükleyecektir. Feuillant'lar, Kırılın anayasayı kurtarmak amacıyla yaptığı kusurları tartışmayı reddederken ileriye görmüşlerdi. Kırıl meşrutî monarşiden ayrılacak olursa, bunun rejimin ölümüne sebep olacağını anlamışlardı; meşrutî monarşinin ölümünün de anayasayı ve Fransızlara garanti ettiği hürriyetleri birlikte götüreceğini sezmışlerdi. Gironden'lerin başlıca hatası, bunları anlamamak oldu. Liberal anayasanın eserini ortadan kaldırmak için Gironden'leri ilk kurbanları yapan bir diktatorya kurulmasına göz yumdular.

(*) Bu teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine La Fayette, Amerika'ya gitmek için Fransa'dan kaçtı. Fakat Avusturyalılar tarafından yakalanarak bir şatoya hapsedildi.

KIRALIN YERİNİ İHTİLAL KOMÜNÜ ALIYOR

Yönetme kuvveti olarak Kırılın yerini alan Paris İhtilâl Komünü, rolünü Kırılın tam tersi bir anlayışla yapacaktı. Partiler arasında bir hakem, anayasa ve halk huzurunun koruyucusu görevini benimseyeceği yerde, ihtilâlcî azınlığın elinde âlet olacak, ve çok geçmeden mutlak hâkim ve polis zihniyetli bir hüviyete giren devletin eline bütün yetkileri bırakacaktı.

Boyun eğmiş bulnan Meclis, Komünün emirlerini yerine getirmekten başka bir şey yapamazdı artık.. Orduya da hâkim olabilmesini sağlamak için «ordular nezdine komiserler» yolladı. Bunlara, general ve subayların elinden görevlerini alma veya tutuklama, şüpheli şahısları cezalandırma ve mülteci ailelerini rehine olarak tutma yetkilerini verdi. Komün'ün kurulmasını zorladığı olağanüstü mahkeme, zanlıları üstünkörü yargılama hakkını aldı. Dine karşı baskı da rahiplere yönelmişken doğrudan doğruya Katolikliğe yöneltildi. Basın hürriyeti kaldırıldı. Kırıl taraftarı dilekçeleri imzalamış kimselerin listeleri ilân edildi ve bunlar ihtilâlcilerin ki-miyle karşı karşıya bırakıldı. Elde edilmesi uğruna ihtilâlin gerçekleştirildiği ve 1791 anayasasının da büyük bir gururla kabul ettiği «insan hakları» kendini tek vatansever parti ilân ederek liberal ihtilâlin elde ettiği sonuçları yıkan ve Fransaya otoriter bir rejimi zorla kabul ettiren bir azınlık diktatoryası tarafından inkâr ediliyordu.

DİKTA REJİMİ VE KATLIAM

Kırılın hapsedilmesi bütün Avrupa'da derin etkiler yaptı. Fransız hükûmeti her ne pahasına olursa olsun kamu oyunu tatmin etmek gerektiğini anladı. Yasama Meclisi resmen her türlü toprak ve ülke zaptı politikasından kaçındığını bildirdi ve derhal bir takım diplomatik pazarlıklara girişti. Bu teşebbüsler başarısızlığa uğradı. İsveç ve Danimarka hariç olmak üzere Avrupa'nın bütün başkentlerindeki Fransız diplomatları

kovuldu. Savaş şiddetlendi. Bazı şehirler düştü. Büyük bir tehlike karşısında kalan hükümet, dikta rejimini kuvvetlendirdi. Paris Komünü'nün seçtiği tam yetkili komiserler yardımcı toplamak, gerekirse mallara el koymak ve şüphelileri aramak üzere taşraya gönderildi. İki gün içinde — 30 ve 31 ağustos— Paris'te 8.000 kişi tutuklandı. Bu iş, öylesine rezil süstismaller ortasında cereyan etti ki, Yasama Meclisi bir enerji sıçrayışıyla iktidarı tekrar ele geçirmeyi denedi. Kırtalık idaresine karşı duydukları nefretle ülkeyi ihtilâlâ teslim etmenin, liberal fikirlerin mahvını hazırladığına karar veren Jironden'lerin çağrısı üzerine Meclis, Komün'ün feshedildiğini bildirdi. Fakat kararlarına saygı gösterilmesini sağlayacak her türlü imkânın elinden alınmasına evvelce göz yummuş bulunuyordu. Sokağın ve Millî Muhafız Birliğinin hâkimi olan Komün, Jironden Partisi şeflerine karşı tutuklama emirleri ile karşılık verdi. Bu sefer de gene Meclis boyun eğdi. Cesaret bulan Komün, Marat'nın teklifi üzerine bir gözlem komitesi kurdu ve bu komite hemen — tamamiyle aydurma olan — bir rivayet ortaya attı, şüphelilerin yığıldığı hapishanelerde bir komplo hazırlandığı haberini kulaktan kulağa yaydı. Ertesi gün Paris, Verdün'ün düştüğünü öğreniyordu. Aynı gün —2 eylül— Konvansiyon milletvekillerinin seçimleri başlıyordu. Her ne pahasına olursa olsun, diktatorya düşmanlarını sindirmek isteyen Marat, halkı hapishanelere hücumu kışkırttı: Üç gün içinde güya yapılan yargılamalardan sonra mahpuslar öldürüldü. Binden fazla mahpus, katledildi. Paris Komünü, taşrayı da «ulusal güven» uğruna aynı tedbiri almağa çağırdı. Bütün eylül ayı içinde Fransa'nın çeşitli bölgelerinde katliâma devam olundu.

Bu gibi sindirme hareketleri karşısında vatandaşların büyük çoğunluğu oy kullanmaktan kaçındı. Genel seçimin 7 milyon seçmeninden sadece 700.000'i oy verdi ki bu rakam, 1790 ve 1791'deki şartlı, seçmen sayısı hudutlanmış seçimlerdekinden bile azdı.

Zaten her tarafta ihtilâlden yararlanan burjuvalar, zanaatkâr ve işçileri bertaraf ederek kendilerini ön plâna çıkardılar.

ıyorlardı. Köyler de neticede Konvansiyon'da temsil edil-
memiş oldu. İki işçi ile birkaç ihtilâle uymuş aristokratın—
ve bu arada Philippe - Egalite adı altında seçilen Orleans
dükünün dışında— Konvansiyon sadece burjuvaziye men-
sup milletvekillerinden teşekkül etti.

20 eylülde Konvansiyon toplandı. Aynı gün Prusya or-
dusu Valmy'de, Argonne'da durduruldu. İstilâ tehlikesi ber-
taraf edilmişti. (Valmy karşılaşmasında bulunmuş olan Goet-
he, daha sonra bu olayı tarihte yeni bir devrin açılışı olarak
nakledecektir).

CUMHURİYET İLAN EDİLİYOR

21 eylül 1792. Valmy zaferinin ertesi günü Eylül katli-
âmlarının baskısı altında Fransızların onça biri tarafından
seçilmiş bulunan Konvansiyon, Kırallığı ortadan kaldırıyor
ve 1792 yılının Cumhuriyetin birinci yılı olduğunu ilân edi-
yordu (*).

Cumhuriyetin ilk günleri zafer günleri oldu. Orduları
Savoie'yi istilâ etti. Dumouriez Avusturya ordusuna karşı
parlak bir zafer kazandı ve bu zafer Fransa'ya Belçika'yı işgal
etmek fırsatını verdi.

Konvansiyon, cumhuriyeti ilân eder etmez benimseye-
ceği politik program ve yön bakımından bölündü. Jironden-
lerin etrafında, şahsî hürriyet ve mülkiyete saygı gösteren ve
Paris Komünü'nün diktatoryasını kabul etmek istemeyenler
toplandı. Onların karşısında Danton, Robespierre, Marat'nın
hâkimiyeti altında bulunan «Montagneda» Montanyar-
lar (**) grubu ise, Paris İhtilâl Komününe dayanarak, «hür-

(*) Cumhuriyetin birinci yılı 22 eylül 1792'de başladı.

(**) Montanyarlar (Montagnards), Meclisin yukarı sınırlarında
oturdukları için kendilerine «Dağlılar» anlamına gelen bu
isim verilmişti. Bunlar Jirondenlerin (mutedil cumhuriyet-
çilerin) karşındaydılar. Marat ve Robespierre bu grubun
başlıca temsilcileriydi.

riyet istibdadını» zorla kabul ettirmek ve ihtilâli tamamlamak istiyordu.

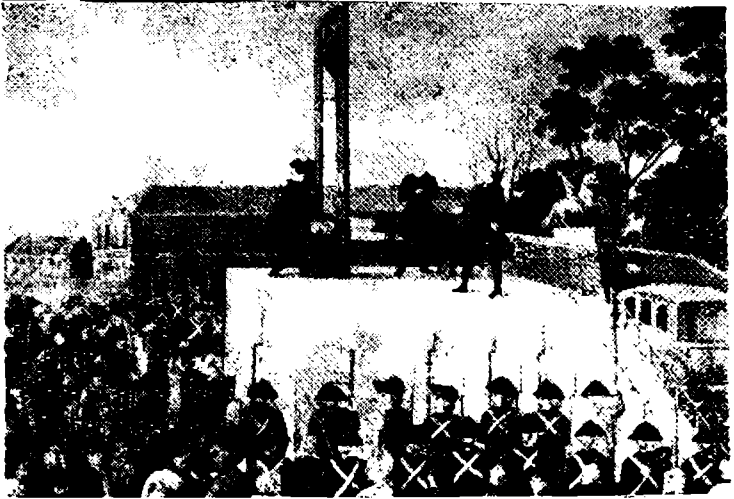
Cumhuriyetçi orduların kazandıkları zafer, Montanyar'ların taassubunu yumuşatmak şöyle dursun, onları büsbütün kızdırdı. Konvansiyon'un kuvvetli grubu olarak bir şiddet politikasına girdiler ve ilk iş olarak da savaş sırasında müttefik ordularında elde silâh yakalanan mültecileri giyotine gönderdiler; ikinci yaptıkları iş kiralın yargılanmasıydı.

KIRALIN İDAMI

Meşrutî Kırallığın tekrar kurulmasına engel olmağa kararlı bulunan Robespierre, Louis XVI'nın, yargılanmaksızın Konvansiyon tarafından ölüme mahkûm edilmesini istedi. Bu istek kabul olunmadı ama Konvansiyon, kendini hükümdarı yargılamaya yetkili görerek kiralın —Tuileries'deki demir bir dolap içinde yeni bulunmuş olan — gizli evrakını incelemek ve «cürümlerinin bir itham listesini» hazırlamakla görevlendirilmiş bir komisyon kurdu. 11 aralıkta Kırallığın yargılanması başladı. Bazı Jironden'ler, Konvansiyon'un vereceği karara karşı Kıralla halk nezdinde itiraz hakkının tanınmasını istediler. Robespierre, bu itirazın «cumhuriyeti lüzumsuz yere karıştıracak» ve Saint-Just de, halk nezdinde itirazda bulunmanın kırallığı canlandırmak demek olacağını ileri sürerek, teklifi geri çevirdiler.

Hüküm 16 ocak 1793'de verildi. Bu, sokağın baskısının zorla verdirdiği bir hüküm taslağıydı. Dinleyici sıraları tıklım tıklımdı. Halk arasında dondurma ve portakal yiyen, içki içen kadınlar ve bu arada millî renkli elbiseleriyle kendilerini gösteren Orleans dükünün metresleri göze çarpıyordu. Jakoben grupları yuh alıyor ve Kırallığın idamı için oy vermeyen milletvekillerini ölümlle tehdit ediyorlardı. Civar kahvelerde Meclisin kararları üzerine bahislere girişiliyordu. Kesin ölüm kararı 360'a karşı 361 oyla verildi.

21 ocakta Kırallığın Revolution (ihtilâl) meydanında, halkı



21 Ocak 1793'de XVI. Louis, İhtilâl Meydanında giyotinle idam ediliyor. (Bir İngiliz ressamının fırçasından).

zaptetmek için getirilmiş 100.000 silâhlı adamın ortasında idam olundu.

Kıral sükûnetle giyotine gitti, vakarla öldü; bu sükûnet, dehşet içindeki Konvansiyon'un idam kararını verdiği heyecanlı, korkulu ve ihtiraslı havası ile tam bir tezat teşkil ediyordu.

Kıralın idamı ihtilâl tarihinde yeni bir devir açmıştır. Kıralı öldürmekle Konvansiyon, 1789'un bütün liberal eserini de ölüme mahkûm etmiş bulunuyordu. Bundan sonra içeride milletin büyük bir çoğunluğunu sürükleyecek olan karşı ihtilâli önlemek için bir tedhiş politikası gütmekten ve dışarıda ise, Cumhuriyeti devirmek maksadıyla derhal kurulan bir koalisyona karşı savaşa girişmekten başka çaresi kalmayacaktı.

Artık ihtilâl, Montanyanlar'ın esiriydi. 1789 Kurucu

Meclisi'nin şiddet göstermeksizin meşrutî Kırallık hâline getirdiği mutlak monarşi yerine Konvansiyon, tutunabilmek için o zamana kadar görülmemiş şekilde insanın «elinden alınamaz» haklarını, bir şiddet rejimi içinde boğmaktan başka çaresi bulunmayan insafsız bir diktatorya getirecekti.

BASKI VE EMPERYALİST POLİTİKA

Bundan sonra ihtilâl, liberalizm yerine herkese zorla kabul ettirmeğe çalıştığı bir yönetim şekli getirerek iç alanda hürriyeti ortadan kaldırdı, dış alanda da mutlakçılığın en büyük kötülüklerinden biri olarak kabul ve şiddetle mahkûm ettiği imparatorluk politikasına saptı.

10 ağustos 1792 gününden sonra Meclis her türlü ilhak politikasını reddetmiş ve Konvansiyon, bütün milletlere «kardeşlik ve yardım» elini uzattığını bildiren bir karar çıkarmıştı. Fakat Cumhuriyet ordularının zaptettiği Belçika ve Rhenanya'nın bağımsızlık istemesine kızan Danton, Fransa'nın diğer milletlere ihtilâlcî ideolojisini zorla kabul ettirmeğe hakkı olduğunu ileri sürdü. Belçika'ya komiserler gönderildi; üç ay sonra bunlar, ülkeden 611 milyon lira çekmiş olmakla övünüyorlardı. O vakte kadar hiç bir zaman, fethe edilmiş bir ülkeye bu derece baskı yapılmış değildi. Bu gibi suiistimaller karşısında Belçika liberallerinin Fransız zaferi karşısında gösterdikleri büyük sevinç, kısa bir süre içinde, bütün ülkenin paylaştığı şiddetli bir düşmanlığa döndü. Belçika'lıların muhalefetini sindirmek için gönderilen komiserler, işgal ordusunun kontrolü altında rastgele toplanmış «şehir ve eyalet» meclislerine Belçika'nın Fransa'yla birleştirilmesi kararını verdirdi. Rhenanya'da Fransız birliklerinin nezareti altında seçilen Konvansiyon, Fransa'nın yaptığı ilhakı onayladı. Böylece, Fransa'nın ilhak politikası aynı zamanda, üç büyük mutlakçı Kırallık olan Rusya, Avusturya, Prusya'nın politikasına ayak uydurmuş oluyordu.

AŞIRILIKLARIN TEPKİLERİ

1791'den beri ihtilâlin kilise'ye uyguladığı baskı, İngil-

tere'de ihtilâlcî fikirlere karşı belirli bir tepki uyandırmıştı. Konvansiyonun aşırı hareketleri: Eylül katliâmları, Hıristiyan aleyhtarı tutumu ve bilhassa Louis XVI'nın idamı, ihtilâlin başlangıçta liberal çevrelerde uyandırmış bulunduğu sempatiyi yoketmişti. İhtilâlin aşırılıklarına karşı bir tepki olarak Parlâmenter reform fikirleri terkedildi. O vakte kadar ihtilâli savunmuş bulunan Fox grubunun Whig'leri bile, ondan yüz çevirdiler. İngiliz liberal Kırallığını kanlı ve müstebit Fransız Cumhuriyetiyle mukayese ettiler. En köklü sosyal emellere tercüman olan Godwin, (İnsan Adaleti) adlı eserinde, toplumun komünist olarak yeni baştan kurulmasını teklif ediyordu. Demokrat ve işçi birlikleri kısa zamanda on binlerce üye topladı. 1791 mahsulü kötü olmuştu, ekmek fiyatı yükselmekteydi; 1792'de sanayi merkezlerinde isyanlar çıktı. Pitt hükûmeti, şiddetten kaçınarak bu isyanlara karşılık ekmek fiyatına göre hesaplanan bir en düşük ücret tarrifesi koymak suretiyle işçi sınıfını sefaletten kurtardı ve ihtilâlin önünü aldı.

Louis XVI'nın idamından sonra aynı tepki hemen hemen bütün kıt'a ülkelerinde, liberal İngiltere'ye oranla çok daha şiddetli olarak kendini gösterdi. Yalnız Cenevre, Fransız fikirlerinden mülhem bir demokrat ihtilâle sahne oldu ve bu ihtilâl geçici bir süre için zafer kazandı, Cenevre'nin Fransa'ya ilhakını hazırladı.

Denilebilir ki, 1793 yılından itibaren Paris Komünü'nün sebep olduğu aşırılıklar ve ilhak politikası ihtilâle karşı dış ülkelerde hemen hemen aynı şiddette bir düşmanlık duygusu yarattı.

İhtilâlcilerin ilhak politikasına karşı koyan İngiltere; Louis XVI'nın idam edilmesini bahane ederek, Fransa'yla ilişkilerini resmen kesti (Ocak 1793).

Konvansiyon, bu harekete cevap olarak İngiltere ve Hollanda'ya harp ilân etti. Bu kararının üzerinden bir ay geçince de, Kırâlin idamından sonra Fransa'yla ilişkilerini kesmiş bir diğer ülkeye, İspanya'ya savaş açtı.

Fransa'nın elinde yalnız Amerika Birleşik Devletleriyle ittifak kalıyordu. Birleşik Devletleri, 1778'de imzalanan anlaşmaya göre kendi safında savaşa girmeye çağırdı. Daha önceleri, Fransa, bu anlaşmaya uymuş ve Bağımsızlık Savaşında — zafere kadar — Amerika'nın yanında yer almıştı. Muhakkak ki, Avrupa'nın hiç bir ülkesinde Fransa ihtilali Birleşik Devletlerde olduğu kadar sevinçle karşılanmış değildi. Bununla beraber, tedhiş (terör) burada da halkı ikiye bölmüştü. Fransız klüplerini taklitle bir taraftan demokrat cemiyetler kurulurken diğer taraftan da Birleşik Devletler'e anayasasını kazandırmış olan liberaller, Jakobenler'in aşırılıklarını ve Kırılın tutuklanmasını suçluyorlardı. (Birleşik Devletlerin Paris Elçisi Morris, Louis XVI'yı kurtarmak, kaçışını sağlamak için hazırlanmış bir komploya katılmıştı).

Amerikalılar, 1778 anlaşmasının Birleşik Devletler ile Louis XVI. arasında imzalandığını ve Cumhuriyet'in idam etmiş bulunduğu Kırıla verilen sözlerin yerine getirilmesinin artık imkânsız olduğunu ileri sürdüler.

Birleşik Devletler'in kendi haline terkettiği Fransa kendisine karşı kurulan koalisyonların en korkuncu önünde tek başına kalmıştı. Müttefikler, Belçika sınırına ve Ren nehri kıyısına 300.000 asker yığmışlardı.

1793 ilkbaharında Avrupa müttefik kuvvetleri, Fransa Cumhuriyetini ezmek için harekete geçtiler.

Konvansiyon ihtiyaç duyduğu 300.000 askeri toplamak için kura usulüne başvurmak zorunda kaldı; fakat ağırlığı köy halkına yıkmakla, üretimi güçleştirdi, hayat pahalılığını artırdı ve sosyal durumu ciddileştirdi.

Martta müttefik orduları Fransa'ya girerken askere alınmağa itiraz eden Vendee halkı da başkaldırdı. Ne pahasına olursa olsun ülkede düzeni korumak ve askerlik görevini sağlamak gerekiyordu. Bunu başarmak için Konvansiyon bütün illerde Paris'teki bir Halk Selâmeti Komitesi'nin emrine ve rilen, gözlem komiteleri kurdu.

Bu sırada fiyatlar durmadan yükseliyor, besin maddeleri

üzerinde yapılan sınırsız spekülasyonlar durumu bütün bütün kötüleştiriyordu. Konvansiyon kâğıt paranın tedavülünü zorunlu kıldı, bir kanunla besin maddelerinin fiyatlarını dengede tutmak istedi. Müttefik askerlerin Fransa'da ilerleyişi panik yaratıyordu. Robespierre, kitlelerin desteğini sağlamak amacıyla, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını isteyerek, ihtilâl heyecanını sosyal alana geçirdi. Paris bölgelerini de iyice elinde tutabilmek için Konvansiyon'a zenginlerden alınacak vergiyle bütün bölge mensuplarına (yani Paris seçmenlerine) bir ücret ödenmesini kararlaştırma teklifinde bulundu. Bu demagojik tavır karşısında Jironden'ler tepki göstererek Konvansiyon'a bir araştırma komisyonu kurdurdular, bu komisyon derhal isyancıların tutuklanmasına girişti.

Bu, Konvansiyon'un Komün diktatoryasından kaçmak için gösterdiği son çaba olacaktı. 31 mayısta, Paris'in 33 bölgesi bir Merkezi İhtilâl Komitesi olarak birleşti ve Jirondenler'in tutuklanmasını, bütün iktidar organlarının da «temizlenmesini» isteyen Komün derhal bu Komiteyi destekledi. Jakoben Partisi tek parti olarak iradesini kabul ettirmek ve diktatorya kurmak istiyordu. Konvansiyon bu isteklere boyun eğmeyince 2 Haziran'da 80.000 bölge taraftarı yürüyüşe geçti; bu sefer Konvansiyon, tehdit altında, 29 Jironden milletvekilinin tutuklanmasına razı oldu.

Muhalefet bertaraf edilince Konvansiyon aceleyle otoriteyi Meclis'in seçtiği hükûmetin elinde toplayan yeni bir anayasa çıkardı (24 haziran 1793). Yasama yetkisini elde tutan Meclis, herkesin katılacağı seçimle meydana gelecekti. Birinci derecedeki meclislere kanunların referanduma konmasını isteme hakkı verilmekle, halk ile sıkı bir ilişki yaratılmış oluyordu.

Düşman orduları, Fransa'da ilerliyordu. Avusturya Belçika topraklarını tekrar kazanmıştı. Ren'in sol kıyısı müttefiklerin eline geçmişti. Müttefiklerin başarıları, 1791 anayasasının kurduğu bölgesel bağımsızlıkları benimseyen ve

yeni anayasanın merkezleştirici eğilimlerine karşı koyan halkın muhalefetini kolaylaştırıyordu. Vendee'de ve güneydoğu da kıral taraftarları, mukavemet hareketinin başına geçtiler. Lyon, Marsilya ve Tulon'da kıralcı belediyeler kuruldu (Temmuz Ağustos).

Durum çok ciddiydi. Cumhuriyet hükûmeti malî felâketin eşğine sürüklenmişti; ulaştırma işlerinin düzensizliği de ülkede ve bilhassa Paris'te gittikçe artan bir yiyecek kıtlığı yaratıyordu.

Bunların sebep olduğu halk kaynaşması Konvansiyonun Klüplerin eline bırakmış oluyordu. Klüpler, — Jakoben partileriyle, Kordelye aşırı taraftarlarının eline geçmişti, — Paris Komünü bölgelerinin desteğiyle ifrata karşı savaş, aristokratlığa son verilmesini, karaborsacılara ölüm cezasının ve hisse senetli şirketlerin kaldırılmasını istiyorlardı; bu şirketlerin ortadan kaldırılışı, tahrikçilerin birçoğuna, şirket hisse senetlerinin düşüşünde borsa oyunu yapmak imkânını da verecekti

Birinci derece ihtiyaçları ön plâna alan Konvansiyon, fakirlere yardım kararı aldı, memur maaşlarını arttırdı ve feodal hakların, Kurucu Meclis'in satın alınabileceğine karar verdikleri de dahil olmak üzere, tazminatsız ortadan kaldırıldığını ilân etti.

Bundan sonra, demokrasiyi dayandırmak istediği yeni rejime gerçekten ulusal bir temel verebilmek için Konvansiyon anayasayı halk oyuna sundu. Birinci derecede meclislerde (7 milyon seçmen üzerinden) 1.800.000 oyla tasdik olunan anayasa resmen yürürlüğe girdi. Fakat, aynı zamanda, Robespierre'in işe karışmasıyla, süresiz olarak ileri atıldı. Teşkilâtlandığı demokrat rejim asla uygulanmayacaktı.

Anayasanın uygulanışının ileri atılması, bütün yetkileri gene Konvansiyonun elinde topluyordu. Bu yetkileri kullanmak için kendi arasından 21 komite seçti, bunlardan Halîk Selâmeti Komitesi ile Güvenlik Komitesi büyük kuvvet sahibiydi. Bunların mutlak iktidarı karşısında Konvansiyonun seçtiği Bakanlar ancak idare ajanlığı görevini yapacaklardı.



Charlotte Corday, Marat'ı evinde banyoda öldürmüştü. Marat'ya bazı ihbarlarda bulunacağını söylemiş ve o not alırken bıçaklamıştı.

MARAT'NIN KATLİ

Savaş ve iç karışıklıklar diktatoryaya olan eğilimi kuvvetlendirdi. Marat'nın genç bir kiral taraftarı kız — Charlotte Corday (13 temmuz) — tarafından katli birçok tedhiş tedbirlerinin alınmasına yol açtı: Kraliçe Marie Antoinette ihtilâl mahkemesi huzuruna çıkarıldı (12 ekim): Jironden milletvekillerine karşı bir sürgün kanunu kabul edildi; Borsa kapatıldı; karaborsacılar için idam cezası konuldu ve Mayence'i kaybeden general Custine giyotine gönderildi. Bütün düşman ülkeler uyrukluları tutuklandı ve Paris'te şüphelilere karşı gerçek bir takip başladı.

Bu arada Tulon'u yöneten kiralcı belediye, İngilizlere başvuruyor ve şehri, limanda demirlemiş filoyla birlikte onlara teslim ediyordu (27 ağustos). Bu haberi alan Paris bölge mensupları silâha sarıldılar ve onların baskısı altında,



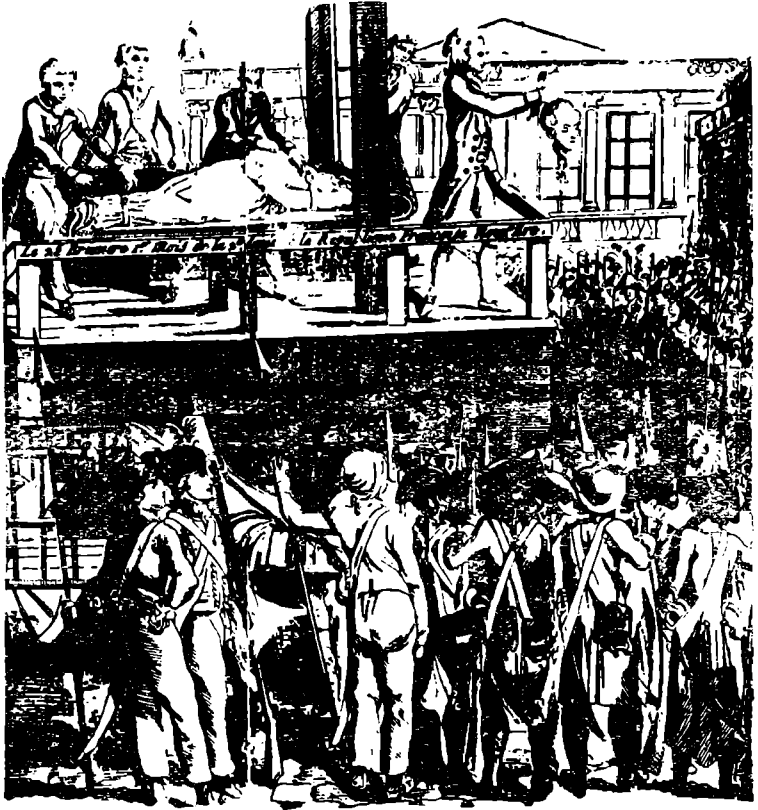
Kraliçe Marie Antoinette ihtilâl mahkemesinin korkunç başsavcısına bakarak savunmasını yapıyor. Fakat karar önceden verilmiştir.

Konvansiyon «tedhişi günün gerektirdiği gibi uygulama» kararını aldı.

DIKTATORYA REJİMİNİN KABULÜ VE KRALİÇENİN İDAMI

10 Ekimde, resmen diktatorya rejimi kabul edildi. «Fransız hükûmeti barışa kadar ihtilâlcidir.» Mutlak iktidarın ne dereceye kadar sertlikle kullanılacağını göstermek için de Kraliçe Marie - Antoinette idam sehпасına çıkarıldı. (16 ekim 1793). Kraliçenin idamını, birçok Jironden milletvekilinin ve Louis XVI.'nın idam hükmü lehine oy vermek suretiyle ihtilâle bağlılığını isbat etmiş bulunan Orleans dükünün idamları izledi.

Devletçi ve tedhişçi ideoloji en yüksek varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünü ileri sürmekle, kendini dindarlık derecesine



Kıraldan sekiz ay sonra (16 Ekim 1793) Kıraliçe Marie Antoinette de giyotinle başı kesilerek idam ediliyor.

kadar yükseltti. Kendisiyle mücadele için karşısına çıkan da, devletle ifade olunan kitle iradesine değil, kişisel vicdana dayanan Hristiyan ahlâkıydı. Bunun için cumhuriyetin ödevlerinden biri, Hristiyanlığı ortadan kaldırma politikasına girişmek oluyordu. Bir cumhuriyet takvimi kabul edildi, haftaların yerine «decades»'lar (on günlük), pazarın yerine «decadi» ve Hristiyan bayramlarının yerine de Cumhuriyet, Hü.

riyet, Şükran, Tarım, Gençlik, İzdivaç, İhtiyarlık gibi sivil bayramlar kabul edildi. Evlenme ve vaftizdeki dinî törenlerin yerini sivil törenler aldı. Kiliselerin kapatılmasına karar verildi.

YENİ BİR DİN

Fakat, Robespierre ile Danton, yayılarak, ihtilâli mistik temelinden mahrum bırakabilecek olan dinsizlik hareketinden korkuyorlardı. Onların önyak olmasıyla çıkarılan bir kararnameyle mezhep serbestisi ve öğrenim hürriyeti kabul edildi. Fakat bunlar sözde kaldı. Kiliseler gene kapalıydı. Dinsizlik ve ifadesi olan Mantık Mezhebinin yerine «en yüksek varlığa tapınmak»'tan ibaret bir yeni din, cumhuriyetin resmî dini olarak kabul edildi. Şiddetli ayaklanmalar üzerine, diktatoryanın kurulduğu tarihleri hatırlatan dört büyük anma günü: 14 Temmuz, 10 Ağustos, 21 Ocak ve 31 Mayıs (*) bayramları yerine «en yüksek varlık» şerefine yapılan törenler ve pazar âyinlerinin yerini alan «otuzaltı gecadi» bayramı konuldu.

Konvansiyon Başkanlığına seçildikten kısa bir süre sonra Robespierre kendinden sonra bütün diktatoryaların uygulayacağı büyük gösteriler usulünü açarak «En Büyük Varlık Bayramı»nı büyük ihtişamla kutluyor ve üzerine Hürriyet Ağacının dikilmiş bulunduğu «dağ» önünde dinsizliği temsil eden bir heykeli yaktırıyordu. Böylelikle kendini devlet'in en büyük otoritesi olmakla beraber cumhuriyetin büyük ruhanî lideri olarak tanıtmaktaydı. Böylece aynı zamanda da Konvansiyon diktatoryasının yerine geçecek olan şahsî diktatör lüğü hazırlamaktaydı.

Savaş, Konvansiyon'u diktatorya'ya sürüklemekle bera-

(*) Bunlar Bastille'in alınışı (14 Temmuz 1789), Paris Komününün kuruluşu (10 ağustos 1792), XVI. Louis'nin idamı (21 ocak 1793), Merkez İhtilâl Komitesinin kuruluşu (31 mayıs 1793) tarihleridir.

ber kısa zamanda devletçilik şeklini alacak bir ekonomik güdümcülüğe de zorluyordu. Özel teşebbüsler, kitle halinde asker toplama usulüyle sayısı bir milyon askere yükselen bir orduyu teçhizatlandırmayı, silâhlandırmayı ve beslemeyi başaramazdı. Bundan dolayı, devlet, mala elkoyma yoluna girdi; en önemli ihtiyaçları karşılamak için fabrikalar kurdu, mevcut teşebbüsleri yüksek bir üretim seviyesine erişmeğe mecbur etti, bunu da bilginler komisyonlarının bulunduğu bilimsel usullerin uygulanmasıyla sağladı. Ortaya çıkan işgücü problemini çözmek için işçi halka zorla yer değiştirildi. Bütün ham maddeler, devlet kontrolü altına girdi ve ithalât imtiyazını da devlet ele aldı. İhraç malı bulmak için hükûmet şarap, ipekli, kumaş gibi şeylere elkoyup ihraç etti.

Besin maddeleri vesikaya bağlandı; buğday ekmeğinin yerini «eşitlik ekmeği» adı takılan karışık bir ekmek aldı. Besin maddelerinin dağıtılması işi ise mahallî otoritelere bırakıldı. Paris'te ekmek karnesi kabul edildi. Fakat güdümlü ekonomi yerleştiği oranda spekülâsyon da artıyordu. Ülkede yoğun bir «karaborsa» faaliyeti belirdi. Fiyatlar ok gibi yükselmeğe başladı ve tahvilin değeri de gittikçe daha çok düştü.

Durumu düzeltmek için Konvansiyon köklü bir malî reform hareketine girişti. Bir hiç niteliğine bürünen tahvilin para olarak değeri kaldırıldı.

İhtiyatî istikraz başarı göstermeyince de mecburî istikraz kararı verildi.

Fiyat yükselmesini önlemek amacıyla hükûmet en yüksek ücretleri belirledi. Fakat aralarında işgücüne sahip olmak için mücadelede bulunan özel teşebbüsler, kanunu çevirdi. Bundan sonra diğerlerine oranla daha az ücret alan devlet atölyeleri işçileri, grev yaptılar.

Spekülâsyon, grevler ve pasif mukavemetle başa çıkabilmek için tedhiş hareketi genişletildi; Jakoben klüplerinin adamları tarafından şiddetle izlenip yakalanan aristokratlar ile liberallerin yanında karaborsacılar birçok köylü ve işçi de giyotine gönderildi.

Bu güdümlü ekonomi sosyalizme bağlanmıyordu. Montanyarlar sosyalist değildi. Konvansiyon, komünistler aleyhine ölüm cezası veriyordu. Bununla beraber Konvansiyon sağlam bir temele dayanmak zorunda bulunduğunu anladı: Bunu da küçük mülkiyeti yaygın hâle getirmekle başarmayı deneyecekti.

1789 ihtilâli, mülk sahibi burjuvazinin asillere karşı çıkardığı ihtilâl olmuştu. 1793'deki ise mülk sahibi burjuvaziye karşı küçük burjuvazinin ihtilâli olmağa çalışacaktı.

Küçük mülkiyeti yaymak amacıyla mirasların bölünmesi ve komün mallarının paylaşılması hakkında kanunlar çıkarıldı: XIII. yüzyıldan beri Fransa'da yayılmış bulunan sayısız yardım kurumu millileştirildi; mahkûmların mallarına el konuldu. Kilise mallarının ve mülteci mallarının satışı hızlandırıldı; fakat bunlar açık arttırmaya çıkarıldığı için gene ancak kendi sahipleri tarafından alınması mümkün oldu.

Çok geçmeden, küçük mülkiyet sahipleri sınıfının, sağlam, mutedil ve kesin geleneksel bir kuvveti temsil eden bir yönetime dayanmadığı müddetçe, sokak hareketlerinden yardım sağlayan halk klüplerine karşı koyamayacağı anlaşıldı.

Kitle halinde askere alma yoluna giden cumhuriyet, 1793 yılı sonunda bir milyon insanı silâh altında bulunduruyordu ve bunları silâhlandırmaya yetecek kadar silâh depolarına sahipti. Böylelikle müttefik ordularının 300.000 askerine karşı, ezici bir çoğunluk elde etmiş demektir. Eski askerî anlayış ve prensipleri bir yana bırakan taktiği — sivil-ler tarafından tâyin ediliyordu — düşmanı sayıca üstünlük karşısında, bozguna uğratmak değil, yok etmek için ezmekten ibaret oldu. 1793'de Tulon, genç bir Korsikalı yüzbaşı (Napoleon Bonaparte'ın) başarı gösterdiği bir kuşatmadan sonra İngiliz'lerden geri alındı.

Bundan sonra hücumla geçen cumhuriyet orduları Belçika sınırını aştı. Fakat, denizlerde üstünlük rakipsiz olarak İngiltere'nin eline geçmişti. Denizle kara arasında savaş

başlıyordu. Çeşitli değişmelerle 1815'e kadar sürecek ve sonunda denizin zaferiyle sonuçlanacaktı.

İstilâ tehdidinden kurtulan hükûmet, daha yumuşak metodlara döneceği yerde, tedhiş prensibi üzerine kurulmuş bulunan diktatoryayı meşrû bir rejim haline getirecekti.

BİNLERCE İDAM CEZASI

1793'ün son üç ayı içinde her gün ölüm cezaları verildi. Sadece Paris'te 177 baş kesildi, Lyon'un geri alınması, 1667 idama sebep oldu. Tulon'da yüzlerce kişi kurşuna dizildi. Vendee'ye gelince, bu bölge, elde silâh dine baskı yapanlarla mücadeleye girişen «haydutlar»ı kitle halinde idam ettiren askerî komisyonlara bırakıldı. Sadece Angers Komisyonu 2000'den fazla insanı kurşuna dizdirdi. Nantes'da gruplar halinde 3000 kadar insanı Loire nehrinde boğdular.

Diktatorya yerleştikten beri Konvansiyon, iktidarın Paris ve taşradaki bütün organlarını Jakoben olmayan bütün elemanlardan «temizleme» işine girişmişti. Birkaç ay içinde bütün ülkede, idarenin kilit noktaları böylece Jakoben ve Kordelye'lilerin tek partisine teslim edildi.

«Vatanseverler Partisi» yararına kurulan diktatorya, başlıca organı Halk Selâmeti Komitesi olan hükûmet tarafından uygulanıyordu. Fakat diktatorya tedhiş olmaksızın yaşayamazdı, bu iş de Genel Güvenlik Komitesine düşüyordu. Bütün yetkileri elinde toplamak için Halk Selâmeti Komitesi genel Güvenlik Komitesi aleyhine başarılı bir mücadeleye girişen bir Genel Polis Bürosu kurdu.

Fakat o zamandan itibaren tam yetkili duruma gelen «Halk Selâmeti Komitesi» kendi içinde bölündü. Üç eğilim ortaya çıktı. Danton'un desteklediği «müsamahakârlar» tedhişten gittikçe uzaklaşarak liberal fikirlere dönmek ve mütefiklerle devamlı barış sağlamak istiyorlardı. Kordelye klüplerinden toplanmış Hebertist'ler ise aşırı derecede hristiyan aleyhtarı ve tedhişçiydiler; aristokratlarla liberalle ve ölüm savaşı açmak, Paris'in proleter kitlelerine dayanarak

ihtilâli siyasî alandan sosyal alana aktarmak emelindeydiler (*)

Birbirine zıt bu iki eğilim arasında Robespierre ile taraftarları hem liberalizm, hem halk hareketleriyle bağları koparıp diktatoryayı meşrû bir rejim haline getirmek tiyorlardı.

ROBESPIERRE DİKTASI VE DANTON'UN İDAMI

Müşamahakârların desteğiyle, Robespierre «Halk Selâmeti Komitesi» içinde kökü dışarda ve kışkırtıcı olarak suçladığı Hebertist'lere karşı mücadeleye girişti. Bunlar idam edildiler. Bundan sonra müşamahakârların aleyhine dönerek onları halk efkârına satılmış, rüşvet alıcı olarak tanıttı; böylece Danton ile arkadaşlarını, birçok adî suçlu ile birlikte giyotine gönderdi.

Artık Halk Selâmeti Komitesinin içinde Robespierre, Saint - Just ve Couthan triyumvirasının egemenliğindeki Jakoben'lerden başka kimse kalmamıştı.

Sokak topluluğuna dayanarak iktidarı ele geçirmiş bulunan Robespierre artık diktatoryayı eline aldığına göre, halkın işe karışmasını istemiyordu. Orduya hâkim olunca daha önce ayaklanmalar çıkartmakta kullandığı Paris bölgelerini kaldırmak ve Kordelye klüplerini kapatmak için zaman kaybetmedi. Halk aldatılmıştı.

-
- (*) Hebertist'ler: Bunlar Jakoben'ler içinde en solcu akımı temsil ediyorlardı. İhtilâlin bir çeşit komünist devrimi gerçekleştirmesi taraftarıydılar. Bu akımın lideri Hebert, Paris'in en büyük gazetesinin sahibiydi. İhtilâl Komitesi ile Güvenlik Komitesinde de taraftarları vardı. Bir ara Jakoben'ler arasında çoğunluğu elde ettiler. Mülkiyetin ve dinin kaldırılmasını istiyorlardı. Robespierre tarafından tasfiye edildiler. Şefleri giyotine gönderildi.



Danton ile suçu artık terörün sona ermesini istemek olan gazeteci Camille Desmoulins de giyotine gönderiliyor. Danton, Desmoulins'e «Gideceğimiz yerde de ihtilaller varsa, artık biz karışmayız» diyor.

Bundan sonra diktatorya, Robespierre'in elinde basit bir âlet olan Jakoben Partisinini.

Halk Selâmeti Komitesi yoluyla uygulanan bu diktatorya gerçekte Kordelye klüplerinin kapatılmasından sonra etkisini hükûmete gittikçe daha çok duyuran tek parti haline gelmiş Jakoben Partisi şefi sıfatıyla Robespierre'in elindeydi. Halk Selâmeti Komitesi bütün kanunî yetkileri elinde toplayabilmek için Konvansiyon'un meydana çıkarmış olduğu diğer yirmi komiteyi birer yönetim organı haline getirdi ve on iki bakanın yerine de tamamıyla Robespierre'e bağlı parti üyelerinin kurduğu yönetim komisyonlarını koydu. Polisin âmiri ve şüphelileri tutuklama gibi müthiş bir yetkiye sahip gözlem komiteleri kuruldu.

Hemen hemen her tarafta bu komitelerin üyeleri korkunç ve iğrenç birer müstebit oldular.

Böylece, parti bütün Fransa'da bir üstün hükûmet yarattı; Saint - Just bu hükûmetin her bölgede merkezî hükûmet adına harekete yetkili, sınırsız iktidar sahibi bir tek ma-

jistra ile temsil edilmesini istiyordu (*) Tedhişin başlıca yaratıcısı yürütücüsü, parti oldu. Bölgesel etkilerin, hoşgörüyeye yol açmasını önlemek için eyalet mahkemelerini kaldıran ve bir tek Paris İhtilâl Mahkemesini ayakta bırakan da gene parti oldu.

Robespierre'in partiye dayanarak kurduğı şahsî diktatorya, Fransa tarihinin en kanlı devrini açtı. 1794 yılının ocak ve temmuz ayları arasında Paris İhtilâl Mahkemesi, her gün giyotine yeni kurbanlar gönderdi.

Bu rejime karşı hiç bir muhalefet imkânı yoktu. Bağımsız basın tamamıyla susturulmuştu; ancak hükûmetten yardım gören gazeteler ayakta kalmıştı. Bütün muhalifler, derhal tutuklanıyor, üstünkörü yargılanıp halk düşmanı olarak idam ediliyordu.

Bu arada ahlâk düşüklüğü gittikçe yayılıyor, halk batakanelere sürükleniyor ve namuslu, içki düşmanı ve ağırbaşlı Robespierre'in aldığı tedbirlerin bile önleyemediğı bir sokak fuhşu şiddetle hüküm sürüyordu.

Robespierre'in mutlak irâdesini kabul ettirmek için yapa çağı bir iş kalıyordu, Halk Selâmeti Komitesinden kendi partisinin kuvvetli adamlarını uzaklaştırmak ve Konvansiyon'un otoritesine mutlak başegmesini sağlamak.

Robespierre'in istediğı diktatörlük tedhiş üzerine kurulmuştu. Fakat o bu kanlı diktatoryanın «faziletli» olmasını da arzuluyordu. Keyfî hareketlerin ve ahlâksızlığın düşmanı olarak tedhişin sistematik olmasını arzu ediyor ve kişisel çıkarlarını değil, politik çıkarları yılmadan kovalıyordu. Faziletin savunması endişesi kendi partisinde, Halk Selâmeti Komitesinin içinde, o vakte kadar en iyi arkadaşları olmuş ve iktidarı paylaşmış bulunduğu arkadaşlarını bile feda etmesine yol açmıştı. Nantes katliâmını yöneten Carrier'ye, Lyon katliâmına sebep olan Fouché'ye takılmış ve belli-

(*) Bu Hitler rejiminin benimseyeceğı (Führer) sistemi olacaktır.



**Marat'ın tahriki ile hapisanelerdeki binlerce mahpus öldürülüyor
ve cesetleri Paris civarındaki çukurlara atılıyor**

başlı Jakoben'ler arasından göz diktiği «rüşvet yiyicilere» karşı şiddetle hücumla geçmişti.

Aynı zamanda Konvansiyon'u da avucunun içine almağa çalışıyor ve ona, (Robespierre'in elinde bulunan) komitele-
re Konvansiyon'un önceden iznini almaksızın milletvekilleri-
ni suçlandırmak yetkisini veren bir kararname çıkarttırı-
yordu (10 haziran 1794). Böylece milletvekillerinin Robes-
pierre'e en küçük bir muhalefeti İhtilâl Mahkemesinin idam-
dan başka bir şey olmayan müeyyidesiyle karşılaşacaktı.

ROBESPIERRE'İN DÜŞÜŞÜ

Konvansiyon diktatoryayı Fransa istilâ tehdidi altınday-
ken kabul etmişti. Bundan sonra da tedhiş karşısında sinmişti
Fakat diktatörlüğün sağladığı askerî zafer, Konvansiyon'a
kendini kurtarma imkânını vererek Robespierre'in aleyhine
dönecekti.

10 haziran 1794 kararnamesinin tehdidi altında bulunan



Meclise bağlı birlikler, Robespierre ile arkadaşlarının sığındığı Belediye Sarayını basıyor. Çaresiz kalan Robespierre intihar etmek istiyor.

eski tedhişçi ve rüşvetçi arkadaşları da mutedillerle birlikte Robespierre'e karşı birleştiler.

Paris Komün'ünün desteğiyle Robespierre muhalefeti susturmak için Halk Selâmeti Komitesi'ne katılmayı reddetti. Bunun üzerine Konvansiyonun bunu bahane ederek iktidarı tekrar ele geçirmesinden korkan Komite'deki rakipleri, uzlaşma teşebbüsünde bulundular. Robespierre reddetti. Onları yıkmak için de Konvansiyon'dan kendisine, istediği milletvekili tutuklama ve dolayısıyla giyotine yollama yetkisini tanıyan bir boş kâğıt verilmesini istedi. Bu, bir meydan okumaydı. Belki de düşmanlarına karşı teker teker mücadeleye girişseydi dehşet içinde kalmış milletvekillerinin karmakarışık topluluğu içinde yıkmak istediklerinin başlarını kopara-



Robespierre de yaralı olarak giyotine götürülüyor, Kırılm, kırılıçenin ve Danton'un başlarının kesildiği giyotinle idam ediliyor.

bilirdi. Fakat cüreti, Konvansiyonun bütün üyelerini tehdit ediyordu. Ona karşı cephe aldılar. Konvansiyon, ertesi gün (27 temmuz) istekleri karşısında bir kere daha boyun eğeceği yerde, Robespierre ile bellibaşlı yardımcılarının (Kardeş küçük Robespierre, Saint — Just, Couthon ve Lebas), tutuklanmasına karar verdi.

Robespierre taraftarı olan Paris komünü derhal ayaklanarak tutuklanan milletvekillerini serbest bıraktırdı. Robespierre'in bizzat dağıttığı bölgeler, Komün'ün çağrısına katılmadı. Muzaffer Fransa artık eylül katliamlarına ve Konvansiyon'a karşı halk hücumlarına fırsat vermiş bulunan panikten kurtulmuştu. Acele toplanan birlikler Robespierre ile dostlarının sığındığı Belediye Sarayı'na girdi. Herşeyin bittiğini anlayan diktatör, intihara teşebbüs etti. Bir kurşunla

çene kemiğini kırdı. Kanlar içinde sehpaye götürülerek Kral Louis XVI, Kraliçe Marie - Antoinette, Jironden'ler ve Danton'un başlarının kesildiği aynı giyotinle idam edildi. Bunu izleyen günlerde en tanınmış taraftarlarından 105'i ihtilâl meydanında giyotin'den geçirildi.

Diktatörlük İhtilâl şeflerinin başını yedikten sonra-Cumhuriyet orduları tarafından yenilgiye uğratılan devlet koalisyonunun çözüldüğü sırada ortadan kaldırılmıştı.

Robespierre'in düşüşü tedhişe son verdi. Tedhiş devri 300.000 den fazla tutuklamaya, sadece Paris'te 2627 kişinin giyotine gönderilmesine, taşrada ise 20.000 den fazla Fransızın ölümüne sebep olmuştu.

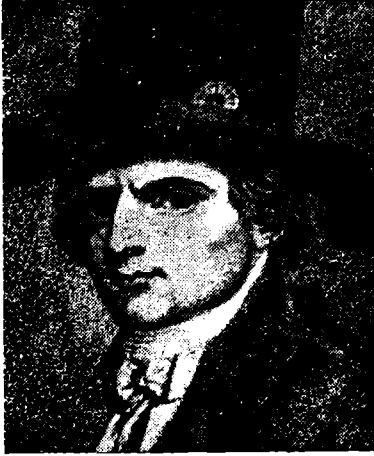
Robespierre'in idamından sonra, yeni bir devre başlıyordu. Konvansiyon Robespierre'cileri içinden attı, ihtilâl hareketlerinde büyük rol oynayan Paris Komünü'nü ortadan kaldırdı, İhtilâl Mahkemesinin yetkilerini azalttı. Bir süre sonra Jakoben Partisini dağıtarak tedhiş sorumlularını giyotine yolladı. İhtilâli bitmiş sayarak onu yerleştirmek ve yeni bir anayasa meydana getirmek için çalışmalara başladı.

Fakat Jakoben'ler geriye dönüş saydıkları bu harekete karşı koydular. Kıralcılar da şiddet hareketlerine başlamışlardı. 20 Mayıs 1795'te Jakoben'ler son defa başkaldırdılar. Kanlı bir isyandı bu. Konvansiyon şiddetle bu hareketi bastırdı. Sonra Jakoben klüpleriyle halk cemiyetlerini zor kullanarak kapattı. Bu Jakoben'liğin sonu oldu.

Konvansiyon bu arada komünist fikirleri yaymağa çalışan ve bunun için bir kampanya açan Babeuf ile arkadaşlarına karşı da tedbir aldı. Babeuf bir süre için tevkif edildi.

DİREKTUAR DEVRİ VE «BABEUF OLAYI»

Konvansiyon, 22 ağustos 1795'te yeni bir anayasa kabul ediyor ve direktuar devresi başlıyordu. Bu anayasaya göre rejim iki meclisli bir cumhuriyetti. Beşyüzler Meclisi ile. (250 üyelik) İhtiyarlar Meclisleri kuruluyordu. Hükûmeti



Babeuf, kendi ismini taşıyan hareketin asıl lideri Buonarroti ile beraber «Siyasî ihtilâli ekonomik bir ihtilâl ile taammılamayı» düşünüyordu. Bir ihbar üzerine yakalandı, idama mahkûm oldu. Mahkemede intihara teşebbüs etti. Fakat teşebbüsü önlendi. Giyotinle başı kesildi.

bu meclislerin seçtiği beş direktör yönetecek, her yıl içlerinden biri değişecekti. Kiliseye devlet otoritesinin kabul ettirilmesinden vazgeçilmiş, kilise devletten ayrılmıştı. Komünler direktörlerin tasvip ettiği kişiler tarafından yönetilecekti. Mülteciler hariç, genel af ilân edildi.

Fakat ekonomik sıkıntılar artmakta ve sosyal sıkıntıları arttırmaktaydı. Jakoben'ler ve aşırı sol ihtilâlciler durumu karşı ihtilâlcilerin bir zaferi olarak görüyorlardı. Bunlardan Babeuf ile Buonarroti «Direktuar'ı devirmeyi, ekonomik bir devrim yapmayı, siyasî ihtilâli ekonomik ihtilâl ile tamamlamayı» düşünmekteydiler. Buonarroti, Robespierre'in idamından bir süre sonra Panteon Klübünü kurmuştu. Klübün üye sayısı 1796'da 15 bin kişiyi geçmişti. Subaylar arasında da birçok üyesi vardı. Klüp yöneticileri halk ihtilâlini hazırlamak için gizli bir Merkez Komitesi kurmuşlardı. İhtilâlden sonra komünist bir idare şekli meydana getirilecekti. Fakat bu gizli birleşmenin üyelerinden yüzbaşı Griesel bir ajandı. Plânları Direktuar'a bildirdi. İlk olarak genç general Bonaparte sahneye çıktı. Millî Savunma Bakanlığının emriyle Panteon klübünü dağıttı, liderlerini tevkif ettirdi.

Babeuf olayı sanıkları, bir ihtilâl korkusuyla Paris'ten uzakta, Vendome şehrinde yargılandılar. (26 Mayıs 1797'de) Babeuf ile yakın arkadaşı Darthe idama, Buonarroti ile bazı sanıklar müebbed hapse mahkûm oldular. Karardan sonra Babeuf ile Darthe, gizlemiş oldukları hançerlerle intihara teşebbüs ettiler. Fakat bu teşebbüs önlendi. İkisi de kanlar içinde salondan çıkarıldılar, ertesi gün giyotine gönderildiler. (Yüzbaşı Griesel, Babeuf'ün büyük oğlu tarafından öldürüldü Buonarroti 10 yıl sonra tahliye edildi ve Babeuf Olayı adlı eseri yayınladı. Bu eser sonraki ihtilâlciler hareketleri etkiledi)

Bu olaydan sonra Direktuar mülteciler ve kıral tatarlarının baskısıyla karşılaştı. Dış baskılar da artmaktaydı. Avrupa'daki savaşları İtalya Seferi izledi. Bu sefer, genç general Bonaparte'a büyük itibar sağlayacak ve ona iktidar kapılarını açacaktı.

BONAPARTE'IN DARBESİ

Fransa'da Direktuar idaresi zayıflamaktadır. Rejimin kilit adamı Barras, Cumhuriyeti korumaktan çok kişisel çıkarının peşindedir. Millet de ağır ağır ihtilâlcı fikirlerden, alışkanlıklardan konuşmalardan uzaklaşıyor. Bu gevşek ortam eski kırılcılara yeni ümitler vermektedir. Ama paha liya oturan bir deneme bütün dehşetiyle hâlâ hatırlarındadır. Öyleyse, en iyisi halkı kazanmak ve iktidarı meşrû yoldan yâni seçimle ele geçirmektir. Meclislere, komisyonlara sızılacak ve kuvvete, ancak başka çıkar yol kalmadığı zaman başvurulacaktır.

Bu taktiğin beyni, eski Kurucu Meclis üyesi kırk yaşlarında, zekî, canlı, müteşebbis bir insan olan Antoine Dandrédir. O sırada Almanya'da bulunan Kırıl Onsekizinci Louis'nin, Conde Prensinin, İngilizlerin ve kırılcıların güven kaynağı ise, Hollanda fâtihi, kahraman General ve Beşyüzler Meclisi üyesi Pichegru'dur. Gerektiği anda, iktidara el koyacak kudrete ancak o sahiptir ve Louis XVII. hesabına İngiltere'de general Monk'un Charles II adına oynadığına benzer bir rol için en iyi aktör de odur.

21 mart 1797 seçimlerinden Cumhuriyetçiler iki yüz on altı kurban vererek ve sadece on üçü yeniden seçilerek çıktılar. Bundan cesaret alan bazı kırılcılar, oyuna son verilmesini ve bir darbeye meselenin çözülürvermesini istediler. Ama, Dandré ile General Pichegru'yu razı edemediler.

Ne var ki, halkın fikirleri gittikçe pekişiyor, halk arasındaki kıpırdanış gittikçe şiddetleniyordu. Güneyde sık sık siyasî cinayetler işleniyordu. Paris'de polemikler gittikçe kızışıyor, sokak şarkıcıları bile Direktuar idaresiyle ve meclislerle alay ederek para kazanıyordu. Din adamları, yavaş ya-

vaş dönmeye, meydanlarda dinî kisveleriyle görünmeye, çeşitli mezhep okulları yeniden açılmaya başlamıştı. Polis görevini yapmaktan âciz duruma düşmüştü. Kıralcılar ana caddelerde randevulaşıyor, komplo toplantıları hemen de açıkça yapılıyordu. Onsekizinci Louis şerefine on sekiz düğmeli uzun, gri renkli ceketler ve siyah şapkalar giyiyorlardı. Ellerinde «Sulh Yargıcı» adını verdikleri değneklerle geziyor, hemen her gün askerlerle sokak ortasında kapışıp, dövüşüyorlardı.

BARRAS'IN İKİ TARAFLI OYUNU

Komplonun yöneticileri masum bir ismin ardına gizlenmişti: «İnsan Dostları Enstitüsü». Bu devamlı tertip ve esrar havası esen bir çevreydi. Enstitüye girenler bağlılık yemini ediyorlardı. Yeminler, tartışmalar, ilk bakışta bir tertip hazırlığını belli etmeyecek özel bir dille yapılıyordu. Bütün memlekete yaygın bir askerî organizasyon taslağı da hazırlanmıştı.

Yeni meclisler 20 mayıs 1797 den itibaren çalışmaya başladı. Kıralcı çoğunluğun ilk işi, tasfiye hareketine girişmek oldu. Şimdi Direktuar'ı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Kanun gereğince bu sırada Direktuar üyelerinden Le Tourneur çekildi ve yerine derhal gizli - Kıralcılardan Barthélemy seçildi. Böylece Kıralcılar, Direktuar'a da ilk adımı atmış oluyorlardı.

Parlâmento'da taraflar gırtlak gırtlığaydı. Bu durumdan çoğunlukta olan Kıralcılar faydalananıyor ve sürgünlerin papazların geri dönmelerini, kiliselerin açılmasını, dinî törenlerin yeniden başlamasını sağlayan kanunlar çıkarıyorlardı. Ve bütün bu işler cumhuriyetçilerle birlikte, cesur ve sıhatli bir Cumhuriyetin anılarını hâlâ saklıyan Orduyu rencide ve tahrik ediyordu.

Direktuar'ın beş üyesinden biri olan Carnot'nun İngilizlerle kıralcıların beraber hazırladığı tertipten haberi yoktu. O, iki kutbun huzursuzluğu devam ettirmek için işbirliği yap-



Bacler d'Albe'nin fırçasıyla Napoleon Bonaparte.. İtalya zaferleri ve Mısır macerası onu iktidara yaklaşıtıyordu.

tiğine ve asıl tehlikenin sağda olduğuna inanıyordu. Kendisine sadık kalan sadece Le Tourneur'dü. Ama Carnot gizli kırılcı Barthelemy'yi ve onun yakın dostu görünen Barras'yı kendi safında biliyor böylece ikiye karşı üçle, Direktuar'da çoğunluğa sahip olduğunu zannediyordu. Soldan gelecek bir darbeden endişe etmemesinin sebebi buydu.

Derken, Barras İngilizlerle kırılcıların komplosunu farketti. Bonaparte'ın Trieste'de yakaladığı bir kırılcı casusun elinden alarak Paris'e gönderdiği gizli evrak Barras'ı ay-

dınlatmaya yetti. Kıralcılara ihanet eden iki kişi de onu durumdan açıkça haberdar ettiler. Şimdi Barras durumu biliyordu, ama cumhuriyetin kaderini bir kere daha umursamıyor, kıralcıların eline düşmeden veya oyuncağı olmadan onlarla anlaşmayı ve çıkarını gözetmeyi tercih ediyordu.

Hoche'u savaş bakanlığına tâyin ettiği zaman, kıralcılar pek şaşırdılar. Halbuki Barras'ın hesabı başkaydı. Hollanda'daki ordusunun önemli bir kısmını serbest bırakan Hoche, böylece, askerın Paris üzerine yürümesine imkân veriyordu. Anayasaya göre, asker meclislerin bulunduğu komüne altmış kilometreden fazla sokulamaz, hele kendi işinden başkasıyla özellikle politikayla aslâ uğraşamazdı ama, 3 temmuzda yürüyüşe geçen subaylar ve askerler, Paris'in civarında konaklamak suretiyle de olsa «Kıralcılığa karşı Cumhuriyeti» koruyabileceklerini biliyorlardı.

UZAKLARDAN BONAPARTE'İN SESİ GELİYOR

Hoche işte tam bu sırada, savaş bakanlığına getirildi. Askerlerin yaklaştığını duyan ve dehşete kapılan meclisler, Direktuar'dan hesap sordular. O da yüzünü Hoche'a çevirerek soruyu tekrarlamakla yetindi. Ne var ki, Barras herşeyi düşünmüştü ve Hoche onun dediğini yapıyordu. Kanunî yaş olan 30'u doldurmadığı için Hoche, bakanlıktan derhal istifa etmek zorunda kaldı. Ama, askerleri, Paris'e 60 kilometre mesafeye gelmiş durmuş emir bekliyorlardı.

İngiliz casusu Wickham'ın o zamanki bir raporunda belirttiği gibi, «Direktuar tehlikeyi görmüş ve kudretini göstermişti» ama, kıralcılarla cumhuriyetçiler arasında bir an için meydana gelen bu tehlikeli dengeyi sürdürmek mümkün değildi. Direktuar şimdi, askere dayanarak, bir askerî müdahaleyi önlemek durumundaydı. Dayanacağı asker ise, o sırada İtalya'da bulunan Bonaparte'dan başkası değildi.

Nitekim o krizin had safhaya geldiği 14 temmuz günü askerlerine bir tebliğle şöyle hitap ediyordu:

«Asker vatanı tehdit eden felâketlere üzüldüğünü biliyorum. Ama vatan gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya değil. Avrupa birliğini gerçekleştiren adamlar, orada, yine iş başındadır. Dağlar bizi Fransa'dan ayırıyor, ama Anayasayı, hürriyeti, hükümeti ve cumhuriyetçileri korumak gerektiği zaman bu yalçın dağları bir kartal süratiyle aşacağından eminim...»

Bu tebliğ, Paris'de de yayılmıştı. Beride Bonaparte durmadan elçiler göndererek, Direktuar'a askerî bir darbeye meclisleri dağıtmasını tavsiye ediyordu. Bazen, ondan, altında binlerce subayın ve askerinin imzası bulunan mektuplar geliyordu.

Bonaparte'ın kumandasındaki İtalya ordusu böyle düşünüyordu, ama iki ayrı orduya kumanda eden ve kırılcılarla yakın dostlukları ve akrabalıkları bulunan Moreau ile Kellermann, bu tutuma katılmıyorlardı. Onlar da bekliyordu. İngilizlerin adamı olan Wickham hareketin ve kavganın bir an önce başlamasını istiyor, ama gelecek seçimlerde kırıliyetin yeniden ve kendiliğinden kurulacağına inanan General Pichegru beklemeyi tercih ediyordu.

MUHAFİZ KITASININ YENİ KUMANDANI

Sinirler iyice gerilmişti. Siyah serpuşlarla, askerler arasında hâdiseler artıyor, polemik gittikçe şiddetleniyordu. Meclislerle, Direktuar arasındaki mücadele de artık açığa vurulmuştu. Bu arada, Hoche şüpheli faaliyetine devam ediyor ve Paris civarında 30.000 askerinin beklediği biliniyordu. Beşyüzler Meclisine kalsa, tehlike önemli değildi. Ama Direktuar Paris'i korumakla görevli 17. Tümenin başına Bonaparte'ın adamlarından Augereau'yu getirdi. Derken, Hoche'un subaylarından biri olan Cherin de, Direktuar muhafız kıtasına kumandan oldu.

Artık zarlar atılmıştı.

3 temmuz 1797'de Meclisler toplantıdaydı. Gün sâkin geçti: Muhafız kıt'asını kontrolleri altında bulunduran mü-

fettişler sık sık tekrarladıkları toplantılarından birini de o gün yapıyor ve içlerinden Vienot - Vaublanc'ın ertesi gün, her iki Meclise birden başvurup Direktuar'ın, Barras, Larevel-liere - Lepeaux ve Pewbell üçlüsünü suçlaması kararını alıyorlardı. Casus Prens Carency, Barras'ya haberi yetiştirdi. Barras derhal diğer iki arkadaşını, Augereau'yu ve bakanları toplantıya çağırdı. Bu, tarihe «devamlı celse» diye geçecek ve 5 temmuz gecesi saat on bire kadar devam edecek olan ünlü toplantıydı. Alınan ilk tedbir kararları gizlice tebliğ edildi. Hoche'un birlikleri büyük taşra şehirlerine yönelmiş bir harekete hazır bulunacaktı. İtalya'daki ordudan yedi bin asker derhal Marsilya - Lyon ve Dijon üzerine yürüyecekti. Posta ve ulaştırma servisleri durdurulmuştu Pichegru'nun ihanetini ortaya koyan bazı vesikalar, bildiriler hâlinde dağıtılmak üzere basılıyordu.

3 temmuz gecesi Cumhuriyet aleyhtarı komplocular da üç ayrı yerde toplandılar. Ama bir karara varamadılar. Muhafız kıtasına güvenemiyor ve ordudan çekiniyorlardı. Bir kısmı sabaha kadar tetikte bulunma kararı aldı. On, on iki milletvekili, General Pichegru ve Willo ile birlikte, kumandanına güvendikleri Meclis Muhafız Kıt'asının himayesindeki Tuilleries sarayında kaldılar Hükûmet, Pichegru'nun ihanetini gösteren bildirilerden ilkinin, Thibaudeau'ya gösterdi. Gözlerine inanamayan eski milletvekili Tuilleries'ye koşarak Pichegru'ya sordu. General:

— Bu iftirayı reddetmek üzere yarın kürsüye çıkacağım dedi.

— Çıkacak kürsü bulamıyacaksınız. Prens Conde ile askerî konularda haberleşmediniz mi?

— Hayır, asla!

4 temmuz günü sabahın saat üçünde, ortalık zifiri karanlıktı. Paris garnizonundaki birlikler, kışlalarından sessizce çıkarak köprüleri, Tuilleries sarayını ve Meclis binalarını işgal ettiler. Aynı anda şehrin merkez ve taşra idare teşkilâtı lağvedilmiş, sadece emniyet müdürlüğü iş başında bırakılmıştı Duvarlara asılan bir Direktuar kararnamesinde «Kıral-

cılıktan, 1793 Anayasasından ve Kıraldan bahseden her ferdin, derhal kurşuna dizileceği» bildiriliyordu.

SÖZÜNE SADIK KALAN SADECE 13 KİŞİYDİ

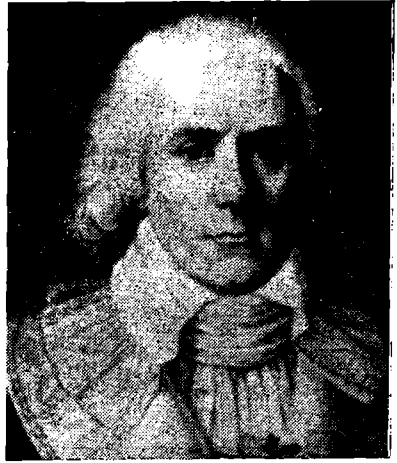
Duvarlara asılan bildirilerden biri, Kıralcıların düşmanla birlikte hazırladıkları komployu ve Pichegru'nun ihanetini ortaya koymak üzere, Antraigues Kontu'nun evrakı arasında bulunan bir vesikadan bahsediyordu. Bunda Kırılın, Conde vasıtasıyla, Pichegru'ya Başkumandanlık, Alsace Valiliği, Kırmızı Kordon nişanı, geniş parkıyla Chambord şatosunu, bir milyon gümüş lira ve yüz bin liralık gelir ile Paris'de bir malikâne vaadettiği söyleniyordu. Pichegru'nun doğduğu bölge onun adını taşıyacaktı. Ölümünden sonra karısına ve çocuklarına, nesli tükeninceye kadar maaş bağlanacaktı.

Bu bildiri, el yazısıyla Pichegru'nun cevabına da yer vermişti. Paris dışında Kıralla birleşmesini teklif eden Conde Prensine, General, yarım tedbirlere başvurmayacağını kuvvetlerine güvendiğini, Fransa'nın cumhuriyetle devam edemeyeceğini, mutlaka bir kırala muhtaç ve bunun Onsekizinci Louis olduğuna inandığını, ancak karşı ihtilâle başlamak için bütün şartların tamamlanması gerektiğini bildiriyordu. Ve kendi plânını anlatıyordu. Anlaşma böylece gerçekleşmemişti.

Gün ışımaya başladı. Paris'liler duvar afişlerini okuyorlardı. Tutuklanacağını vaktinde haber alan Carnot, Luxembourg bahçesinden kaçarak kurtuldu. Barthelemy evindeydi; Direktuar muhafız kıtası kumandanı Cherin'in istifa teklifini reddedince tutuklandı. Şimdi Direktuar üç kişiden ibaret kalmıştı. Triomvira hâlinde göreve devam ediyordu. Bu sırada kıralcı milletvekilleri Tuileries'ye koşarak General Pichegru'nun çevresinde toplandılar.

Bir kıt'a saraya girerek milletvekillerinin binadan çıkmasını istedi. Reddettiler. Feryat ve çığlıklar arasında hepsi tutuklandı. Haberi alan diğer milletvekilleri de saraya ko-

Direktuarın beş üyesinden biri olan Barras... Mecliste bir azınlık tarafından desteklenmesine rağmen bir darbeyle kiralcılar ve meclis çoğunluğu tasfiye edilecek ve Barras bir triomviranın en kuvvetli adamı olacaktır. Fakat karşısına ondan çok kuvvetli bir adam çıkacaktır. Bu, general Bonaparte'tir.



guyor, bir kısmı yakalanırken, bir kısmı kaçıyordu. Dandre, herşeye rağmen alârm topunun atıldığını işitti. Alaca karanlıkta sokağa fırlayarak, gönüllü taraftarlarını aramaya başladı. 500 siyah bereliyi, 500 geri dönmüş sürgünü ve 500 askeri emre hazır bulacağını sanıyordu. Etrafında sadece 13 kişinin toplandığını gördü.

Satta on'a doğru Direktuar, Meclisleri Odeon ve Tıp Fakültesi binalarında toplantıya çağırıyor. Binaların korunması işi başlarından kumandanları Ranel alındıktan sonra cumhuriyetçilere bağlanmış olan, Meclis Muhafız kıtasına veriliyor. Askerler şevk içindedir. «Yaşasın Cumhuriyet» diye haykırıyorlar. Etraflarında biriken kalabalıkla konuşuyor, kiralcılara karşı duydukları kini öfkeyle belirtiyorlar; halk da onları onaylıyor.

Artık darbe başarıya ulaşmıştır. Milletvekilleri öğleye doğru Direktuar'ın gösterdiği binalarda toplanıyorlar; çalışmaları iki üç gün bu binalarda devam edecektir.

4 eylülde civar mahallelerden derlenmiş küçük bir grubu öbetçi askerin itirazına uğramadan Yeni Köprü'den geçip şehre giriyor. Sayıları 300 kadar, ellerinde mızraklar var. Alışkırtılan ve tasvip eden halkı temsil edecek olan bu grup,



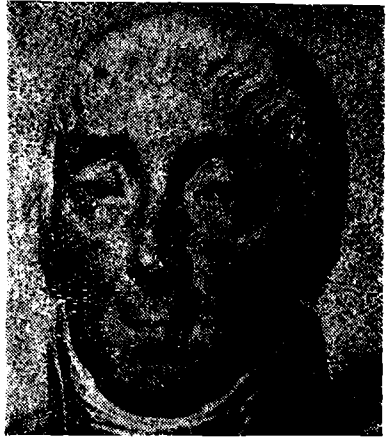
General Moreau, ordu kumandanıydı. Ona da bir darbe papması için teklifler gelmişti. Fakat Moreau, Sieyes'e «Aranılan adam Bonaparte'tır, demişti. Bir hükümet darbesini o ben den daha iyi becerir.»

«Pichegru'ya ölüm!» diye bağırıyor. Tuileries civarında pencerelerden paralar atılıyor ve kafile gece olmadan geri çevriliyor. Polis tarafından düzenlenen bu gösteri darbe sahnesine bir renk katmakla kalacaktır.

Ertesi günden itibaren Paris kapıları açılıyor, posta ve ulaştırma serbest bırakılıyor. Acele çıkarılan bir kanunla Augereau ile askerlerine vatanın şükranları bildiriliyor. İkinci bir kanun birliklerin Paris'e giremeyeceğine dair Anayasa hükmünü kaldırıyor. Bunlardan bir kısmı şehre getirilecektir. Ama bu fazladan bir tedbir oluyor; çünkü iş bitmiş darbe tamamlanmıştır.

4 ve 5 eylül günleri iki meclisin kabul ettiği bir kanun Cumhuriyete karşı hazırlanan komployu mahkûm ediyor. Geçen seçimde kırılcılık taraftarlarının zararlı propaganda yapmış oldukları bahanesiyle 49 eyaletin seçim neticeleri iptal ediliyor. Böylece 140 milletvekili Meclisler dışı bırakılıyor. Ayrıca 5 milletvekilinin mazbataları hileli bulunmuştur. Nihayet bunlardan 53'ü sürgüne mahkûm oluyor mallarına el konuyor. Bilânço: 199 üye bertaraf edilmiştir. Sürülenler arasında Direktuar'ın iki eski üyesi Carnot ve Barthelemy

Vatandaş Fouche işleri bakanı ve emniyet genel müdürüydü. Kimse saf bir insan olduğunu söyleyemezdi. Yüzünün çizgileri de şeytanî zekâsını açığa vuruyordu. Bonaparte'ın dehasını ilk gören ve onun oynayacağı rolü kavrayan da oydu. Generalle anlaşmakta güçlük çıkarmadı.



de bulunmaktadır.

Ayrıca «yaraları sarma» işi durdurulmuş ve bu konuda görevlerini ihmal ettiği öne sürülen memurlar mahkûm edilmiştir. Basın bir yıl süreyle toplama ve kapama yetkisi de bulunan polisin kontrolü altına konuyor. İhtilâl aleyhtarı gazeteler bir anda kaybolmuştur.

Direktuar'da açılan iki yere Merlin de Douai ve Francois de Neufchâteau seçiliyor. Augerau açıkta bırakılmıştır.

İhtiyaç duyulunca kullanılan kılıçların, Direktuar'a sokulması arzu edilmiyor. Hoche ölmüştür. Augerau onun ve aynı zamanda Moreau'nun yerini alıyor. İtalya ve Alp orduları Bonaparte'ın kumandası altında toplanmıştır. Şimdi hudutlarda iki büyük birlik ve bunların başında siyasete karışmayacakları muhakkak, iki güvenilir kumandan var: Augerau ve Bonaparte!

Meclislerde bir azınlık tarafından desteklenen Direktuar'daki (Baras, Larevelliere - Lepeaux, Rewbell triumvirası) zor kullanarak Direktuar'daki bir azınlığa (Barthelemy ve Carnot'ya) dayanan Meclisler çoğunluğunu tasfiye etmiştir. Ama asıl yenilen, iktidara meşrû yoldan gelmeyi düşünen, Anayasa bağlı kırılcılar partisidir. Dandre, İsviçre'ye sığınmış, İnsan Dostları Teşkilâtı dağılmıştır. İngiliz casusu

Wickham, Fransa'dan sürülmüştür.. Paris'in Prusya Kırallı üzerindeki baskısı, oradan Brunswick Düküne yansıyor ve Kral Onsekizinci Louis, Pichegru ile anlaşarak komployu yönettiği Blankenberge'den uzaklaşmaya zorlanıyor. Avrupa'nın öbür ucundaki Mittau'ya kadar gidecektir.

Temizlik hareketi şiddetli oluyor. 160 idam mahkûmun dan büyük kısmının cezaları sürgüne çevrilmiştir. Bununla beraber Kral adına tahrikçilikle suçlandırılan tanınmamış pek çok kimse de idam ediliyor. Kaldı ki, deniz aşırı sürgüne gönderilenlerden pek çoğu geri dönmeyecektir.

1799'da ihtilâlin tadı hemen de kaçmış, bugünkü deyi-miyle «hedeflerine ulaşamadığı» ortaya çıkmıştı. Önce kıs-a, ama parlak bir devre geçirmiş, sonra düpedüz anar-şiye dönmüş, şimdi de karışıklıklardan, kan dökmekten yor-gundur, ucuz hazlar ve pahalı suiistimaller içinde yüzmekte-dir. Direktuar, bütün itibarını kaybetmiştir. Ayakta duruşu-nu, çeşitli denemelerden sonra Fransa'nın neye karşılık olur-sa olsun, mutlak bir huzur ihtiyacı duymasına borçludur. Halk en kıymetli hayâllerinin heder olduğunu görmüştür.

Ne var ki mevcut hükûmet millete bu derece özlediği hu-zur ve sükûnu verecek kuvvette değildir. Paris oldukça sâ-kin görünse de, taşra devamlı olarak kaynamakta ve bir iç savaşın önü alınamamaktadır. 1799 sonbaharında Castries Dükü «Doksan ilden kırk beşi, apaçık isyan halinde diye yazıyor. Batıdaki on dört il ise, tamamen âsilerin kontrolü altında...»

Bu durum, aksiyon adamı olmak şartıyla, meselâ bir Onsekizinci Louis için bulunmaz/fırsattı. Kararsızlıktan kurtu-lamayan Prensler harekete geçebilseler, iktidarı almaları işten bile değildi.

Tarihçilerin çoğu, o günlerde Fransa'nın an'anevi monar-şiye dönüşü kabul etmekte hemen hiç güçlük çıkarmıyaca-ğı görüşünde birleşmektedirler.

Bu o derece akla yakın bir ihtimaldir ki, o sırada ikti-darda bulunanların bile hatırına gelmiştir. Hattâ akıllıları,

böylesine bir ihtimali gözönünde tutarak, hazırlıklar yapmaktaydılar. Meselâ Barras! Aracı olarak sekreteri Botot'yu kullanıyor. O Botot ki, mucidi geçindiği ve hâlâ adını taşıyan bir dış suyu yüzünden servet sahibi olmuştur. Tahtta hâlâ hak iddia eden eski Kıralla gizlice yaptığı temaslar sonunda Barras ondan, «peşin af» mektupları almıştı; Kırallarda, sadece geçmişi unutacağını vaad etmekle kalmıyor, ama Direktuar'ın bu nüfuzlu üyesine, büyük paralar ve monarşiyi yeniden kurmakla görevli genel komiserlik gibi önemli yerler de teklif ediyordu.

BARRAS TEREDDÜT EDİYOR

Barras düşünüyor. Castries Dükünün mektubundaki sarırlar, gözlerinin önünden gitmiyor: «Bir takibattan kurtulsa bile, hükümdarların malûm nankörlüğü, onu bir köşede unutulmaya terketmiyecek miydi?». Zâten ihtilâlcileri artık ayakta tutan ve bulundukları noktayı terketmemeye zorlayan da, intikamcılarının eline düşmek ve bir gün hesap vermek korkusundan başka bir şey değildi.

Elde edilmiş çıkarların devamını sağlayacak ve bir hareketin faillerini, mağdurlarından koruyacak düzen kurulmadığı için, ihtilâlin yapıcıları mevkilerini mutlaka korumak durumunda kalıyor ve bu yüzden, darbeler biribirini kovalıyordu. Fructidor, Floreal ve Prairial darbeleri diye tarihe geçen olaylar, bu kaynaşmaların en önemlileridir. Ve böylece idare edenler de, edilenler de, keyfî hareketlere ve kanunsuz işlere alışmaktadırlar. Brumaire hareketi adı verilen, şimdi tetkik edeceğimiz olay, işte bu darbeler zincirinin bir son halkasıdır. Büyümekte olan hoşnutsuzluğu ve muhalefeti bastırmak amacını güden ve bir bakıma kârlı mevkileri ele geçirmek veya elde tutmak için yapılagelen teşebbüslerin bir devamından ibarettir. Kanunların zorlanmasına, çiğnenmesine başlanalı çok olmuştur. Lavissee, «Her seferinde Paris duyusuz kaldı; gözlerini yumdu» diyor. Paris'liler evlere yapılan baskınları, tutuklamaları, sürgünleri gazetelerde oku-

maktaydılar; yaptıkları ya umursamazlıktan, ya da korkudan omuz silkip geçmekten ibaretti. Sonra işlerine veya eğlencelerine dönüyorlardı. Bu müthiş vurdumduymazlık, bu miskin sessizlik olsa olsa, asıl büyük maceraya heveslenenleri cesaretlendirebilirdi. Sıkışınca silâhlı kuvvetlere sığınmak, onların yardımına dayanmak bir kural haline geldiğinden, yöneticilerin tek düşüncesi kumandanları ele geçirmek ve elde tutmak oluyor. Başlı sıkışan Direktuar üyelerinin de ilk aklına gelen tedbir «Askere müracaat» tır. Başlıca generallerin sırayla kapısı çalınmış, fikirleri sorulmuştur. Eşiği aşınanların başında Hoche, Augereau, Bernadotte, Moreau, Joubert geliyor. Bu arada Barras, kendisine borçlu bildiği General Bonaparte'a başvurmayı tasarlamaktadır. Uzatacağı eli, onun tutacağına inanıyor. Yazık ki, şu anda Bonaparte çok uzaklarda; Mısır'dadır; üstelik de Generalin işleri hiç iyi gitmemektedir.

Ama bir gün, beklenmedik bir haber, Fransa'da bomba gibi patladı: Bonaparte birdenbire Fransa'ya dönüyordu.

«FRANSA'YA BİR KILIÇ LAZIMDIR»

İtalya'daki zaferleriyle ün yapan Bonaparte'ın nüfuzu, Şark seferinden sonra daha da artmıştı. Rivoli ve Ehramlar fâtihinin eşsiz bir «itimat» sermayesi vardı. Şu anda o, Fransa'daki bütün millî hislerin ve emellerin canlı bir sembolü gibiydi. Memleketin bir şefe, bir lidere ihtiyacı vardı. Mâdem ki bu yerin meşrû sahibi ortaya çıkmamaktaydı, öyleyse onun yerine bir başkası aranacaktı. İktidar adayının mümkün mertebe ihtilâlin ortaya çıkardıklarından olması da gerekliydi. Bir karşı hareketten endişe edenlerin direnmesi, ancak bu suretle önlenebilirdi. Nihayet bu adayın, muktedir, tanınmış olması da şarttı. Kısası, Sieyes'nin dediği gibi «Fransa'ya bir kılıç gerekliydi.»

Kılıç mı, buyrun öyleyse! General Bonaparte, Mısır'da ve oldukça güç durumda bulunan ordusunu terkederek, bek-

lenmedik zamanda yola çıkıyor. Öyle bir durumdaydı ki, Mısır macerasını gelecek başarılarıyla unutturabilir ve ancak böylece Harp Divanı önünde hesap vermekten kurtulabilirdi. Mısır'dan, en yakın yardımcısını bile haberdar etmeden ayrılmıştı; hareketini yardımcı bile ertesi gün öğrendi. İskenderiye'den gizlice bir gemiye bindi. Yolda, İngilizlerin eline düşmesine ramak kaldı. Rotayı kırmak gerekliydi. Fransız Amirali Korsika'ya yanaşmayı düşünüyor, ama Bonaparte razı değil. Çünkü acelesi var. «Muiron» fırkateyni nihayet, Saint - Raphael yakınında demir attı. Burası, on beş sene sonra Napoleon'un, bu defa Elbe'den gelen bir firarî olarak karaya çıkacağı sahilidi.

Bu sefer de karaya çıkmakta güçlkle karşılaştı. Doğu'dan gelmekteydiler; sağlık teşkilâtı gemiyi ve yolcularını karantinaya almakta ısrar ediyordu. Usul buydu. Sonunda memurlar razı edildi ve General, hızla Paris'e geçmek üzere karaya adımını atabildi.

PARİS COŞMUŞTUR

İhtilâl takvimiyle 21 «Vendemiaire» günü Paris, Bonaparte'ın yolda olduğunu hayretle öğrendi. Haber yıldırım gibi şehre yayıldı. Akşamın sekizine doğru, işsizlerin ve meraklıların karargâhı olan Palais - Royal bahçesinde, bir takım insanların «Bonaparte Frejustel!» diye bağırarak koşuştukları görüldü. Bir anda bütün şehir galeyana gelmişti. O akşamı anılarında General Thiebault şöyle anlatır: «Tiyatrolar salonundan gelen uğultular yüzünden temsilcileri tatil ediyor; seyirciler hep birden ayağa kalkıp millî marşlar söylüyor. Hiç bir yerden emir almadan, askerî birliklerin bandoları kışlalarından çıkıp şehre dağılıyor. Caddeler, meydanlar heyecanlı harp marşlarıyla inlemektedir. Kabareler sabaha kadar açık kalıyor; işçiler ve her çeşit halk sabaha kadar DÖNÜŞ şerefine kadeh kaldırıyorlar»

Ertesi sabah haberi doğrulayan «Gazette de France» şöyle diyordu: «Bu haberin yarattığı sevincin bir eşi daha gö-

rülmemiştir. Büyük zaferlerimizden beri ve uzun zamandır Milleti çılgın bir coşkunuğa sürükleyen, halkı ayaklandıran ilk büyük olay budur.» Bütün Fransa gerçek bir heyecan ve mutluluk içindeydi. Yol boyunca Bonaparte'a görülmemiş sevgi ve bağlılık tezahüratı yapıyordu. Ve Napoleon, Paris'e yaklaşıyordu.

Fransa, Mısır'dan dönen Bonaparte'ı çılgınca alkışlıyordu. Çünkü o, ünlü ve kahraman bir kumandandı. Çünkü halkın barışı ve huzuru getirecek birine ihtiyacı vardı. Generale bu ümit bağlanıyordu. Halk, bir kişiye tanınacak böylesine bir otoritenin başladığı noktada durmayacağını elbette biliyordu. Çağdaşlarından biri olan Jourdan, bu olayla ilgili notlarında şunları kaydediyor: «Tarih bilenler ve gidişi izleyenler Bonaparte'ın iktidarı ele geçirmek üzere olduğunu farkındaydılar. Ama halk nezdinde o, Cumhuriyetin ve ordunun şerefini kurtaracak muzaffer bir kumandandı. Onu bu göreve hiç kimse değil, fakat kader getirmişti» Bonaparte adlı etrafında örülen efsanenin sebebi ve ortamı buydu. Ama efsanenin kahramanı kendisinden beklenenle yetinmeyecek ve ihtirası onu çok daha ilerilere götürecekti.

23 Vendemiaire günü, Burbon sarayında meclis toplandı. Gündemde Direktuar'ın bir bildirisi vardı. Milletvekilleri merakla beklediler, dikkatle dinlediler ve lâf kalabalığı arasında sıkıştırılmış olması gereken asıl beyanı heyecanla aradılar. Bildiri, General Brune'ün Hollanda cephesinde kazanmış olduğu zaferleri uzun uzun, bu başarıların önemini belirterek hikâye ediyordu. Direktuar, şu sonuca varmıştı: «Artık kesinlikle kurtulmuş olan Fransa'nın bir kurtarıcıya da ihtiyacı kalmamıştır.» Ve bildiri devam ediyordu. Meclis tatmin olmamış hattâ beklediğini bulamayarak âdeta üzül-müştü. Ama hükümet sözcüsü henüz kürsüden inmiyordu. Kâğıdını katlayıp cebine koymamıştı. Nitekim bildirinin devamını okumaya başladı: «Vatandaşlar, Direktuar Mısır'dan gelen haberleri de sizlere bildirmekten zevk duymaktadır. General Berthier, bu ayın 17'sinde Frejus'da karaya General

Bonaparte'la birlikte...» Bu isim söylenir söylenmez, müthiş bir alkış tufanı patladı. Bütün milletvekilleri ayakta ydı. Bir ağızdan, heyecanla haykırıyorlardı: «Yaşasın Cumhuriyet!». Alkışlar, haykırışlar, hattâ tepinmelerin dakikalarca ardı alınamadı. Müfrit sol kanat milletvekillerinden biri kürsüye fırladı. Direktuar'ın güç durumunda kaldığını söyledi ve:

— «Hollanda cephesinde kazanılan mutlu zaferler sayesinde değil, fakat Fransa tam ve saf bir cumhuriyet âşığı olan, İtalya ve Şark Fâtihî General Bonaparte'ın gelişiyle kurtulmuştur» diye haykırdı.

Meclis hürriyet şarkıları söylemeye başladığı bir sırada, toplantıya son verildi. Herkesin gözünde Bonaparte, vatanı «Cumhuriyeti ve demokrasiyi kurtarmak üzere» dönmüştü.

ZAFER CADDESİNDE TERKEDİLMİŞ BİR EV

O akşam, oturdukları Luxembourg sarayında Direktuar üyeleri durumu inceliyorlardı. General Moreau geldi ve Sieyès'e «Bonaparte tam sizin aradığınız adamdır, dedi. İstedığınız hükümet darbesini o benden çok daha iyi yapabilir.»

Ertesi gün ölen Baudin isimli bir milletvekilinin cenaze töreninde konuşan Başkan Garat, «Baudin'in sevincinden öldüğünü» söylüyordu.

O gün öğleden sonra, saat altıya doğru Bonaparte Paris'teydi. Doğruca, İtalya talanından edindiği parayla satın aldığı malikânesine gitti. Şimdi mevcut olmayan bu ev, daha önce kurbağalı bir bataklıkken kurutulmuş ve o zaman yeni açılmış olan «Çığırktan» caddesinin üzerindeydi. İtalya fâtihinin şerefine caddenin kurbağaları hatırlatan adı değiştirilmiş ve orası, bugüne kadar muhafaza edilen ismiyle «Zafer Caddesi» olmuştu.

General, evi boş bulunca üzüldü. O uzaklardayken Josephine, Charles adında yakışıklı bir delikanlıyla açıkça bir aşk macerası yaşamıştı. Bu beklenmedik dönüş herkesten

fazla onu şaşırtmış, suçüstü yakalanmıştı. Genç âşığının başına bir iş gelmesinden endişe ederek, alay konusu hâline getirdiği bir kocanın gazabından korkarak, selâmeti kaçmakta bulmuştu. Zavallı Bonaparte geceyi, malikânesinin büyük ve bomboş odalarında, her köşesi sevgili ve vefasız karısını hatırlatan salonlarında yapayalnız geçirdi.

AVUKATLAR HÜKÜMETİ.

Ertesi sabah erken saatlerden itibaren, Paris Generalin geldiğini öğrendi. Kalabalık bir dostlar, dalkavuklar ve meraklılar kalabalığı, harekete geçmişti. General «Yorgun» görünüyordu; yüzünde «Kederli» bir ifade vardı. Yüzü olduğundan çok daha süzölmüş, benzi aslından çok daha sararmıştı. Aile huzursuzluğunun acısını bütün şiddetiyle hisseden General, çok kötü bir gece geçirmişti.

Sorulara cevap veriyor, bu arada «Avukatlar Hükûmeti» dediği iktidarla alay ediyor, ama kendi niyetlerine dair en küçük bir îmada bile bulunmuyordu. Herşeyden önce, memleketin içinde bulunduğu durumla ilgili bilgi almak, âmme işlerinin gidişini bilmek ve halkın düşüncelerini öğrenmek ister görünüyordu.

Öğleye doğru, Direktuar'a resmî ziyaretini yapmak üzere Luxembourg sarayına gitti. Ve orada, «Samimiyetle» karşılandı. Kumandasına verilmiş olan orduyu niçin terkettiğini anlatabilmek için mazeretler öne sürmeye davranınca, Direktuar üyeleri kendisini üzmemesini söylediler. O da «Cumhuriyetçi fikirlere olan sarsılmaz îmanı» nı söylemekle yetindi. Muhatapları nezaketle, bundan şüphe etmediklerini bildirdiler, Saraydan çıkışında, Tournon sokağında birikmiş olan kalabalık, Generali uzun uzun alkışladı.

Zafer sokağındaki evine döner dönmez, Josephine'in de döndüğünü öğrendi. Karısı Generalle görüşmek istiyordu. Bonaparte önce kapıyı yüzüne kapadı, ama sonra üvey çocuklarının ısrarlı yalvarmalarıyla yumuşadı ve barışmaya razı

oldu. Aile anlaşmazlığı böylece kapandıktan sonra, şimdi daha rahat bir kalble kendini politikaya verebilirdi.

Nitekim ertesi günden itibaren kendini dolu dizgin politikaya verecekti. Vendemiaire ayının sonuyla, Brumaire ayının ilk günlerinde pek çok ziyaretçi kabul etti. Konuştuklarından bir kısmı, onu, hükümet darbesine teşvik değil, hattâ tazyik ediyordu. Bunlardan biri olan Real'e «Bunu mümkün olduğuna inanıyor musunuz?» diye sordu. Beriki, «Zaten dörtte üçü gerçekleşmiş durumdadır» dedi.

Taraftarlarının sayısı gerçekten hızla artıyordu. Ayın otuzunda, kardeşi Lucien, Beşyüzler Meclisine Başkan seçildi. Bu seçim Bonapartçılığın bir kuvvet gösterisi ve bütün memlekette ve hattâ iktidarın eşğinin dibinde hüküm süren ruh halinin açık bir belirtisiydi. Bu olay Generalin kaderini de etkiliyecekti. Zira karar günü gelince, bulunduğu mevkiden taydalanarak, Bonaparte'ın başarısında kardeşi Lucien etken olacaktı.

İkinci bir belirti içişleri bakanı, emniyet genel müdürü Fouche'nin tutumuydu. Herhalde saf bir insan olduğu söylenemezdi. Kendini boş yere tehlikeye atmayacak kadar da hesaplı ve kurnaz bir politikacıydı. Sık sık Zafer Sokağındaki eve uğruyorsa, bu orada oturanın şansına güvendiği anlamına gelirdi. Geri hatları ve çekilme imkânlarını da dikkatle hazırlayan Fouche, herhalde Generalin başlıca yardımcılarının biri ve bu sayede kesin zaferinden payı olanların hemen de başında geleni oldu.

Fouche bir entrikalar ustasıydı ve General üzerine çekinmeden bahse girebiliyordu. Siyaset sanatında deha mertebesinde bir ustayla karşı karşıya bulunduğunu, daha ilk görüşte anlamıştı. Korsikalı, yarı İtalyan kanını inkâr etmiyordu. Daha sonra, tarihe geçen bir konuşma sırasında, Papa Yedinci Pie'nin yüzüne karşı söyleyeceği gibi, Generalin bir komedyen tarafı vardı ve daima kalacaktı. Karakterinde inkâr kabul etmez bir ikiyüzlülük kök salmıştı.

1799 yılının sonbaharı Bonaparte için sabırlı ve hesaplı bir bekleme devresi oldu. Milletin, ne olursa olsun ken-

disiyle beraber olduğunu bildiği için acele etmiyor, şimdiden lüzumundan fazla ortada görünerek şöyle veya böyle bir hüküm giymekten kaçınıyordu. Ordunun çok önceden beri kendi safında, hattâ emrinde olduğundan emindi; bu sebeple ordu ileri gelenlerinin, askerî şeflerin sık sık evinde, salonlarında görülmesini istemiyor, onları Zafer Sokağındaki eve davet etmiyordu. Şimdi onu düşündüren konu halkın, yâni sivillerin fethedilmesi, elde edilmesi idi. Orta halli bir Fransızın elbiseleriyle dolaşıyor, her zaman en büyük bir ciddiyet, en samimî bir tevazu içinde görünmeye çalışıyordu. Enstitü'yü sık sık ziyaret ediyor, Fransa'nın eleküstü fikir adamlarıyla uzun uzun konuşuyordu; bu konuşmalarda eleküstü fikir adamlarını herhangi şekilde şüpheye düşürecek, endişelendirecek en uzak bir emel, bir karar sezilmiyordu. Paris'e geldiği günden beri, her hareketi, her sözü, günlük yaşayışının en basit ayrıntılarına varıncaya kadar, bir gün iktidara mutlak sahip olmak amacına göre plânlanmış, düzenlenmişti. Bu hâliyle Bonaparte, bir erkeği elde edinceye kadar dünyanın en mükemmel, en kusursuz mahlûku görünen, ama evlendikten sonra korkunç bir müstebit kesilen o uzak hesaplı ve tehlikeli kadınlara benziyordu.

Günler geçiyor, hükümler yumuşuyordu. Mısır olaylarının tatsız hâtıraları çoktan zihinlerden silinmişti. En vesveseli olanlarda bile endişe, yerini huzura ve emniyete bırakıyordu: «Teslim edelim ki o askerler içinde en az asker olandır.» Zaten, Bonaparte'ın geçmişi de yeter bir garanti değil miydi? Gencecik bir yüzbaşı iken Cumhuriyetçilerin kırmızı serpuşunu başında taşıdığını herkes biliyordu. Fouché onun, Luxembourg sarayını son ziyaretinde, elini kılıcının kabzasına götürerek, bu silâhı ancak ve sadece Cumhuriyetin savunulması uğrunda kullanacağına yemin ettiğini anlatmamış mıydı?

Kısa şu ki, artık herkes daha doğrusu çoğunluk, Bonaparte'ın dehasının ağına yakalanmış bulunuyordu.

Halk önünde bu komediyi büyük bir ustalıkla oynarken, Bonaparte arkasında çok daha başka ve yeni oyunlar hazırlıyordu.

Halk önünde geçmiş devrin binbir hile ve entrikasını en ağır bir dille suçluyor, ama kendisi entrikacıların, hilekârların en korkuncu ile, eski dostu Barras ile ilişkisini ısrarla devam ettiriyordu. İki suç ortağı, herşeye rağmen aynı amaçların insanları olarak bir arada kalmayı çıkarlarına daha uygun buluyorlardı. Brumaire'in ilk günlerinde General Direktuar üyesi Barras'ya bir teklif götürdü. Bu teklif şu sözlerle özetlenebilir: Kolay ve başarılaacağı muhakkak bir hükümet darbesi ile Anayasa değiştirilecek, Barras tekbaşına bütün iktidarı eline alacak ve Bonaparte da bütün Fransız ordularının Başkumandanı olacaktı. Plân çok çekici görünüyordu, ama Barras bu renkli görünüşün arkasında gizli tehlikeyi derhal farketti: Muhteris ve cesur Korsikalı bir kere ordunun tamamını ele geçirdi mi, ilk yapacağı şey kendisini, yâni Barras'yı sinek kovar gibi devletin başından atıvermek olacaktı. Bu düşünceyle Barras, Generalin kendisine karşı beslediği bu yüksek hislerden dolayı ona teşekkür etmekle yetindi. Ve nezaketle teklifi reddetti.

Barras'yı ağına düşüremeyen Bonaparte, bu defa bir başka Direktuar üyesini denemeyi düşündü ve Gohier'de karar kıldı. O sırada Gohier, Josephine'e âşıktı ve ona sokulmak için binbir çareye başvuruyordu. Josephine'in kocasını büyük bir saygı ile karşıladı, sözlerini ilgiyle dinledi ve projesini pek enteresan bulduğunu söyledi. Ama, o da bu genç ve gözü pek maceraperestten çekiniyor, onu anlayamıyor ve korkuyordu. Akıl hocası olan Moulin'e danışmadan bu kadar önemli ve hayatî bir kararı alamazdı. Moulin de Bonaparte'a karşı aynı endişeli hisleri besliyordu. Gohier'yi ihtiyatlı hareket etmeye dâvet etti. Böylece, ikinci görüşmelerinde Gohier, Bonaparte'la (eğer..), (bakalım..), (şimdilik...) lerle ve fazla ciddî ve uzak bir tavırla konuştu. Bonaparte, Gohier ile de başarı sağlayamadı.

Geriye Sieyes kalıyordu. Sieyes, Barras'tan sonra rejimin en göze görünen, en önemli kişisiydi. Eski bir rahip, aklı selimden mahrum bir aydın ve zekâsı belirli noktalarda takılıp kalmış bir orta adam olduğu halde, Sieyes, Cumhuriye-

tin düşünme merkezlerinden biri sayılıyordu. Bonaparte bu kuru, bu eski zaman kokulu adamdan hiç hoşlanmıyor, onun bir «metafizikçi», bir «ideolog» olduğunu söyleyerek alay, hattâ tahkir ediyordu. Fakat mâdem başarılacak iş için onu basamak yapmak gerekiyordu, o halde şimdilik, ona karşı beslediği nefretle karışık hisleri bir lüks eşya gibi vitrinden kaldırmak, onu sadece önemli bir insan saymak gerekliydi. Sonra?.. Üst tarafı sonra düşünülür, üst tarafına sonra karar verilir.

Konuşma zeminini Talleirand hazırladı. İki adam Lucien Bonaparte'in evinde, 10 brumaire günü buluştular. Bonaparte karşısındaki adamı çok iyi tanıyordu. Onu pohpohlayarak konuştu: «Vatandaş şu anda Fransa muhtaç olduğu Anayasadan mahrum bulunuyor. Vatana iyi bir anayasa verebilmek için bizler, sizin dehanıza sığınıyoruz.» dedi. Bu kurnazca nutuk, beklenen sonucu sağlamış Sieyes bu parlak sözlerin câzibesine kapılarak büyülenmişti. Evet, o bir dâhi idi, yeni bir Anayasa yapmak ve bunu vatana hediye etmek ancak ona, vatandaş Sieyes'e düşen bir görevdi. Sieyes, Bonaparte'in teklifini kabul etti! Bu konuyu o da daha önce düşünmüştü, hattâ çekmecelerinde hazırlanmış Anayasa tasarıları bile vardı. Direktuar üyelerinin sayısı üçe indirilecek ve bunlar mümkün olduğu kadar, mevcut «siyasî kudretler» arasından seçilecekti. Meselâ Sieyes ve arkadaşı Duclos gibi. Üçüncü üyelik hakkında Bonaparte bazı şeyler düşünüyordu. Tasarı, Ayan Meclisi ve Beşyüzler Meclisinden geçirilecekti. Onu bu iki önemli barikattan atlatıp geçirmek de, üzerinde, ayrıca durulması gereken bir başka meseleydi.

Bu ilk buluşmayı kovalayan günler, peşpeşe gizli buluşmalar ve tartışmalarla geçti. Bu buluşmalarda, esas meseleyi halletmeye yardım edecek konuşmalardan çok, hoş ve faydasız tartışmalarla vakit kaybedildiği muhakkaktı. Bonaparte, sağda solda yaptığı temaslar sonunda şu sonuca vardı: Başarabilmek için dört önemli meseleyi halletmesi gerekiyordu. Bu dört önemli, hattâ hayatî mesele, Fouche'nin elde

edilmesi, Barras'ın tarafsızlığının ve malî yardımların sağlanması, nihayet, ordunun yüzde yüz desteğinin bir kere daha garanti altına alınmasıydı.

DÖRT ŞARTIN BİRİNCİSİ

Fouche'nin suç ortaklığını sağlayabilmek için Bonaparte, uzun bir süreden beri her fırsattan faydalanıyordu. Ne var ki, bu bin bir yüzlü adamın, kimin tarafını tuttuğu, hangi dâvayı güttüğü ve kime hizmet ettiği belli değildi, bunu tarih dahi öğrenemiyecekti. Fouche bizzat kendisi, «anılar»ında şöyle diyor: «Eğer ben karşı koysaydım ve aleyhinde çalışsaydım, Saint-Cloud ihtilâli başarılamazdı. Evet, Bonaparte, kaderini bir başkasının kararma ve hükmüne terkedecek, plânlarını tek bir adama bağlayacak insanlardan değildi. Beni vazgeçilmez insan haline getirmeyecek kadar kurnaz ve plânlarını bana bile hissettirmeyecek kadar zekiydi... Bana, ancak benim itimadımı kazanmasına yetecek kadarını söylemekle yetiniyordu ve ben, o üç beş kelimelik itiraflar içinde, Fransa'nın kaderine hükmedecek adamı tanıyordum. Kendisiyle, Real'de yaptığımız görüşme sırasında, karşılaşması mukadder olan zorlukları anlattım. O sırada, zihni, cumhuriyetçilerin şiddetli karşı koyması halinde mutedillerin sâkin ve kararlı desteğinden mi faydalanabileceği, yoksa süngüsüne başvurmak zorunda mı kalacağı sorusunun cevabını kestirebilmekle meşguldü.» Fouche'nin yine anılarında anlattığına göre, genç Korsikalı generale çabuk mümkün olduğu kadar çabuk harekete geçmesini ve Barras'ya yaklaşıp onun yardımını sağlamasını tavsiye etmişti.

Fouche'nin hakkı vardı. Barras hâlâ Fransa'da siyasî hayatın en önemli kilit noktasında duruyor ve anahtarları da sımsıkı elinde tutuyordu. Bonaparte ve Fouche onu mutlaka elde etmeye karar verdiler ve üç şeytanî zekâ buluşarak «Fransaya yeni bir Anayasa kazandırma» meselesini görüştüler. Bu çok kritik konuşma nasıl cereyan etti? Bu tarihi

sahnedeki üç aktör olanları o kadar birbirlerinden farklı anlatıyorlar ki, bu arada gerçeği bulup çıkarmak imkânsız hâle geliyor. Muhakkak olan, Barras'ın maddeci ve pratik zekâsıyla bu alışverişten kendi payına mümkün olan en büyük çıkarı sağladığıdır. Barras, kenara çekilip gölgede kalarak, plânın uygulanmasını kolaylaştırdığı takdirde, devrin parası ile on milyon frank (bugün bizim paramızla yüz milyon lira) lık bir meblâğ kendisine verilecekti. Barras, vaadlerini yerine getirmedeği takdirde, bu parayı alamayacaktı, ama her hâl ve kârda Bonaparte ona, çeşitli yollardan sağladığı muazzam servetiyle rahatça ve korkusuz yaşamasının garanti edileceğini de vaad etmişti. Şu hâle göre, Barras, Bonaparte'in suçortağı olsun olmasın, gerçekleştirebildiği takdirde gelecek rejim içinde de imtiyazlı durumunu koruyacak ve «garantiler» dediği önemli çıkarları rahatça sağlayacaktı.

Barras ile yapılan temaslar derhal gösterdi ki, onu zarsız, hattâ belki de faydalı hâle getirmenin tek yolu rakamları başdöndürücü seviyelere çıkan paralar teklif etmektir. «Para, harp meydanlarının kanı, ihtilâllerin de beyni, kalbi ve yumruğudur.» Fakat İtalya harplerindeki yağmalarla karun kadar zengin olan Bonaparte, karısının aklın alamayacağı çılgın israfı ile bu korkunç serveti çoktan yiyip, bitirmişti. O halde gerekli parayı bulabilmek için tâcirlere, daha doğrusu tefecilere baş vurmak zorunluydu.

Bonaparte amacına erişmek için tefecilerin açgözlü pençelerine düşmeyi bile göze almıştı. Bu açgözlü pençeler arasında, Fransa'nın ve tarihin çok iyi tanıdığı önemli bir el de vardı: Bir yerde küçücük bir çıkar bulundu mu hemen orada sıraya giren sayın bakan Talleirand'ın sabırlı azimli ama güvenilmez eli...

Geriye önemli bir nokta, daha doğrusu bir soru işareti kalıyordu: Ordu? Muhakkak ki bütünüyle dikkate alınacak olursa asker Bonaparte'in tarafından gelecek herhangi bir harekete taraftardı. Ama bu hükmü kesin olarak kabul etmez çok yanlış olurdu. Ordunun psikolojisi, sanıldığından çok daha karışık ve karanlıktı.

Ordu, gelenekleriyle kanun ve düzene bağlı, devlet otoritesine saygılı bir kuruluştur. Ayrıca saflarında samimî cumhuriyet taraftarlarının sayısı da hâlâ küçümsenemezdi.

Savunma Bakanı Cranse, hazırlanmakta olan darbe teşebbüsünü haber alır almaz böyle bir «felâket-i önleyecek tedbirler almak telâşına düştü. O, Bonaparte'a şiddetle karşıydı. Direktuar üyelerine, Gohier ve Moulin'e başvurarak, Korsikalı Generalin derhal tutuklanması için emir verilmesini istedi. Ama sayın üyeler omuz silkmekle yetindiler. Bunun üzerine, onları inandırabilmek ümidiyle, haberi kendisine getiren ihbarcıyı, —ki basit bir polis memuruydu— onlarla görüştürdü. Polis, böylesine tehlikeli bir işe karıştığına bin pişman, korkmuş, âdeta paniğe kapılmıştı. Ne olur, ne olmaz endişesiyle Savunma Bakanlığından ayrılır ayrılmaz şefine, yâni Fouché'ye giderek olanları anlattı.

Diğer taraftan kumandanlar ve şöhretli generaller Bonaparte'ı sevmiyorlardı. Onu fazla genç ve genç yaşına rağmen fazla kudretli, başarılı bularak kıskanıyorlardı. Jourdan ona karşı çok uzak ve soğuk davranıyor, Bernadotte selâm vermiyecek kadar hislerini açığa vuruyordu. Paris'teki birliklerin kumandanı Lefebre ise, daha akıllı bir politika güderrek tam ortada duruyor ve ona katılmak için son adımın atılmasını bekliyordu.

ZEHİRLENMEKTEN KORKAN BONAPARTE BİR ŞEY YEMEDİ

Fouché, «çabuk, mümkün olduğu kadar çabuk harekete geçmeyi» tavsiye ediyordu. Ateşli ve haris Korsikalı Generalin de istediği buydu. 15 Brumaire'de plânın son ve önemli tartışması yapıldı.

O gece, kendisini emniyette hisseden Direktuar üyeleri tarafından General şerefine bir ziyafet veriliyordu. Bonaparte keyifsiz görünüyordu. Pek az konuştu, hemen hiç bir şey ye-

medi. Belki de zehirlenmekten korkuyordu. Yemek biter bitmez Zafer Sokağındaki evine döndü.

16 Brumaire'de hareketin 18 Brumaire günü yapılması kararlaştırıldı. Ayın 17'sinde, son hazırlıklar tamamlanmıştı. O gece Bonaparte, Barras'ı yemeğe dâvet etti. O sırada Josephine de, Gohier'yi odasında şahane gece elbisesi içinde, her zamankinden daha güzel, kabul etmekle meşguldü.

17-18 Brumaire gecesi, geç vakit, Senato üyelerinin kapıları çalındı ve üyeler ertesi sabah saat 7'de «çok önemli bir meselenin görüşülmesi için» Tuileries sarayında toplantıya çağrıldı. On iki «Tutumu şüpheli» üye unutulmuştu. Senatörler, sabahın erken saatlerinde saraya, toplantıya giderlerken, yolların, Bonaparte'ın vatandaşı Korsikalı kumandan Sebastiani'nin askerleri tarafından tutulmuş olduğunu gördüler. Pelerinler omuzlarda, kılıçlar havada süvariler de sarayı kuşatmaya gidiyorlardı.

Meşhur toplantı, Bonaparte'ın yakınlarından Senato Başkanı Cornet'nin uzun karışık ve tehdit edici nutku ile açıldı. Cornet: «Tehlike belirtilerinden.. Korkutucu raporlardan...» söz ediyordu. O yaklaşan tehlike, her ne ise, bütün ülkeyi tehdit etmekteydi. Eğer vaktinde yardımına koşulmazsa, Cumhuriyet mahvolacak ve her bir parçası bir başka canavarın pençeleri arasında kalacaktı. Olup bitenden haberi olmayan üyeler korku ile karışık bir şaşkınlık içinde anlayamadıkları bu sözleri dinliyorlardı. Ne oluyordu, yoksa bilmedikleri bir felâketle karşı karşıya mı idiler?

Bu konuşmalardan sonra Meclise «Bilinmeyen o tehlikeden» korunmak maksadı ile, yarın, Saint - Cloud'da toplanması teklif edildi ve gene aynı güven tedbirlerinden olarak muzaffer general Bonaparte'ın başkumandanlığa getirildiği bildirildi. Teklif büyük bir heyecanla karşılandı ve müfettişler, acele yemin etmesi için, Büyük Şefi Meclise dâvet etmek üzere Victorie sokağına gittiler. Orada Bonaparte'ın yanında bütün haşmetiyle dünyaya ilân edilmek maksadı ile olsa gerek, kırktan fazla general ve kumandan toplanmıştı.

Kumandan ve generaller o zaman, «Avukatlar İktidarı»

diyerek küçümsedikleri sivil idarenin sona ermek üzere olduğunu anladılar. Bu durum onların da hoşuna gidecekti. Ama şimdilik mütereddittiler. Ev sahibi, onların düşüncelerini ruh hallerini ezbere biliyordu: son direnmeleri de kırmak için Korsikalı bir askerin olabileceği kadar yumuşak, nâzik ve zarif onlarla konuştu. Kumandan Lefebre geldiği zaman, Bonaparte kapıda, büyük bir nezaketle karşıladı ve ona, Piramit harplerinde kullandığı kılıcı hediye etti: «İhtiyar asker bu hareket karşısında kalbinin yumuşadığını hissetmişti» Bu romantik sahne Lefebre'in ve onun şahsında Paris'in Bonaparte'in iktidarı önünde diz çökmesiyle sonuçlanacaktı.

Meclisin müfettişleri, tarihî kararı bildirmek üzere Victorie sokağına geldikleri zaman Bonaparte, bu kutsal görevi devralmak üzere Tuileries sarayına gideceğini bildirdi. Evinin mermer basamaklı kapısında, sırma işlemeli başkumandan elbiselerini giymiş olarak, kendisini çılgın bir sevinçle karşılayan kalabalığın karşısına çıktı. Rengi sapsarıydı; heyecanla katılan parmakları kılıcının kabzasını sımsıkı kavramıştı. Çığlıklar, sevinçli ve heyecanlı alkışlar göklere yükseldi. Bonaparte «Kahraman askerleri Cumhuriyeti kurtarma görevine yardıma» çağırıyordu. Kılıçların kınlarından sıyrıldığını görünce ekledi: «Kılıçlarınızı kınlarınıza koyunuz! Kanun bizimle beraberdir!»

Bonaparte, çevresinde Murat'ın süvarileri, Tuileries sarayına doğru yola çıktı. Bu, Madelin'in dediği gibi «Bir zamanlar Robespierre'in korkulu rüyalarına, kâbuslarına giren bir imparatorun zafer yürüyüşü idi.» Bonaparte, bütün yol boyunca, halkın çılgın gösterileri ile karşılandı.

Sabah saat 8 de, Barras, Senatonun kararını öğrendi. Titiz ve düzenli bir insan olduğu için uzun, uzun yıkandı. Tuvaletini yaptı; her sabahkinden farklı hareket etmesi için hiç bir sebep yoktu. Barras sâkindi. Bonaparte zaferini ona borçluymuştu, bütün siyasî hayatı boyunca, onun yakın himayesini görmüştü. O halde endişe edecek ne vardı? Verdiği sözleri tutacağı muhakkaktı, Barras'ın sabırla beklemesi yeterdi.

Sieyes olayların normal seyrini almasını bekliyordu. Fakat, Gohier, olup bitenlerden pek bir şey anlayamıyor, sabırsız ve endişeli görünüyordu. Moulin de huzursuzdu. Nasıl hareket etmesi gerektiğini henüz kestirememişti.

Kısaca, iktidar, bir karara varamadan, ne yapılması gerektiğini kestiremeden, tam bir şaşkınlık ve tereddüt içinde, olayları sadece seyretmekle yetiniyordu.

BARRAS, KENDİNE GÜVENİYORDU AMA İSTİFA ETMEK ZORUNDA KALACAKTI.

Saat on'a doğru Barras rahat ve kendinden emin, tuvaletini henüz bitirmişti ki, Talleirand göründü. Bonaparte tarafından geliyor ve Barras'nın, görevinden kendi rızasıyla istifa etmesini istiyordu. Barras, bu beklenmedik, ama hiç beklenmedik teklifi şiddetle reddetti. Talleirand gülümseyerek ikna etmeye çalıştı, sonra ısrar, nihayet tehdit etti. Barras'a, pencereden görünen coşmuş kalabalığı gösterdi. Direnme boşunaydı. Eğer bu tavırda ısrar edecek olursa, tutuklanması mümkündü. Halbuki Bonaparte'ın arzusuna boyun eğecek olursa, generalin vadettiği üzere, kimseden korkmadan, rahat ve huzur içinde, servetiyle yaşayabilecekti. Barras o anda neler düşündü? çatışma sonucunu şimdiden kestirerek, en akıllıca hareketi seçmeyi çıkarına daha uygun mu bulmuştu? Sebep ne olursa olsun Barras, Talleirand'a «Evet!» cevabını verdi. Çok önceden hazırlanmış bir mektup çarçabuk imzalatıldı. Bu mektupta, Barras kendi arzu ve iradesiyle Direktuar'daki görevinden istifa ettiğini bildiriyordu. Öğleye doğru, yaldızlı arabası içinde silâhlı muhafızlarla çevrili olarak Grosbois'deki şatosuna doğru yola çıktı. Muhafızlar, onu muhtemel bir tecavüzden korumakla olduğu kadar, muhtemel ve âni bir karar değişikliği karşısında silâhla müdahalede bulunmakla da görevliydi.

O saatlerde Sieyes ve Duclos da istifa etmiş bulunuyorlardı. Kanunen, görevine devam edebilmek için, en az üç üye-

sinin iş başında bulunması şart olduğuna göre Direktuar şu anda tamamen felce uğramış durumdaydı.

Meclisler de aynı durumdaydı. Beşyüzler Meclisi gerçi derhal toplantıya çağırılmıştı ama, bu toplantıda Meclise, Senatonun kararı tebliğ edilmişti. Anayasanın üçüncü maddesi, Senatoya, Meclislerin başkent dışında uygun görülen bir şehirde toplanması hakkında karar almak yetkisini veriyordu. Demek ki, Senatonun, Meclisleri Saint - Cloud'ya nakletme kararı kanuna, Anayasaya ve siyasî geleneklere uygundu ve meşrû idi. Beşyüzler Meclisinin bu karara ekliyebileceği bir söz yoktu. Üyeler, şaşkın bir kararsızlık içinde dağıldılar ve ertesi sabah Saint - Cloud'da toplanmak üzere sözleştiler.

Direktuar'ın son iki üyesi, Gohier ve Moulin, elleri kolları bağlanmış tam bir iktidarsızlık içinde, çaresiz bir öfkeyle deliye dönmüşlerdi. Onlara da, istifa teklifi gelmekte geçikmedi. Ama, onlar, bu teklifi, oldukça cesur bir direnmeyle reddettiler. O zaman şatolarında nezaret altına alındılar, kapıları kilitlendi, önlerine silâhlı nöbetçiler dikildi.

Öğleden sonra, Bonaparte ve dostları, olayların gidişinden memnundular. Hakları da vardı, zira herşey istedikleri gibi olmuş, önemli hiç bir şey çıkmamış, silâh atılmamış, kan dökülmemişti. Ve en önemlisi, hareket tamamen kanun hudutları içinde yapılmıştı. Anayasaya saygı gösterilmişti.

İki Meclis, 19 Brumaire sabahı Saint - Cloud'da toplanacaktı. Şimdi plânın en güç safhalarından birine sıra geliyordu. İstenen kararları bu iki Meclisten geçirmek nasıl mümkün olacaktı? Darbeciler, 18 Brumaire gecesi geç saatlere kadar Tuileries'in salonunda görüşmelere devam ettiler. Fouché «Anılar»mda o meşhur geceden bahsederken, «Görüşüyor hatta tartışıyorlardı ama kimse kimseyi dinlemiyor ve anlamıyordu» demektedir. Muhakkak olan, darbecilerin dahi bu noktada tereddüt ve hattâ endişe içinde olduklarıydı. Toplantıya katılanların çoğu, silâhlı bir mücadeleye taraftardı. Carnot: «Eğer bu sabah bütün o nümayişler askerlerimizin silâh-

ları arasında yapılmasaydı, o müthiş kalabalığın yarısı bile toplanmazdı» diyor ve bir silâh tehdidinin gerekli olduğunu ısrarla söylüyordu. Fakat, generaller genç Korsikalı meslekdaşlarından daha endişeliydiler ve silâh atılmasını istemiyorlardı. Toplantı, hiç bir kesin sonuç almamadan dağıldı. Darbe ha zırdı, ama henüz tamamlanmış değildi.

GIYOTİNE GÖTÜREN FERYAT: «KANUN İSTERİZ!»

19 Brumaire sabahı, çok erken saatlerden itibaren Bonaparte askerini Saint - Cloud'ya sevketti. Paris sokakları yalın kılıç süvarilerin işgali altındaydı. Beş - altı bin kadar asker vardı. Milletvekilleri birer birer geldiler. Fakat askerlerden hiç de rahatsız olmuşa benzemiyorlardı. Koridorlarda küçük gruplar halinde toplanarak hararetli sözlerle durumu tartışmaya koyuldular. Fakat orada hava, Bonaparte'in istediği kıvama gelmemişti. Direnme her geçen dakika biraz daha artıyordu. O sırada mesele oya konacak olursa, generalin tam bir hezimete uğrayacağı muhakkaktı.

Bonaparte, saat on bire doğru Saint - Cloud'ya geldi. Rengi sapsarıydı, heyecanlı hattâ endişeli görünüyordu.

On birde toplantı açıldı. Beşyüzler Meclisi Lucien Bonaparte'in başkanlığında toplanmıştı. Fakat «Cumhuriyetin yenisinden gözden geçirilmesi» teklifi karşısında Meclis müthiş bir öfkeye kapılarak, «Kahrolsun Diktatörler!» feryatlarıyla, Bonaparte'i lânetledi. Senatoda durum, hemen de aynıydı ve zaten önemli kararlar alabilmek hak ve yetkisi Beşyüzler Meclisininindi.

Bonaparte, durumun ancak, Beşyüzlerde çözülebileceğini anladığından, Meclise gitti. Fakat, aynı «Kahrolsun Diktatör! Kanun isteriz!» feryatlarıyla karşılandı. Dantonları, Robespierre'leri giyotine götürün aynı feryat, şimdi Bonaparte'i tehdit ediyordu ve Lucien'in çabalarına rağmen, Bonaparte,



Bonaparte, Meclisin önündeki askerlere «Sana güvenebilir miyim?» diye soruyor. Cevap kaderini tâyin edecektir.

tartaklandı, tahkir edildi. Salondan çıktığı zaman, öfke ve heyecandan bembeyaz kesilmiş yüzünden kanlar akıyordu.

Bonaparte, son kozunu oynuyordu. Sırmalı elbiseleri yırtılmış, yüzü hâlâ kanlı, askerine seslendi: «Asker! Sana güvenebilir miyim?» Binlerce ağızdan aynı anda: «Evet!» feryadı yükseldi. «Kahrolsun kaatil milletvekilleri!»

Fakat.. en ön sırada, muhafızlar hâlâ tereddüt içindeydiler. O sırada Lucien görüldü: «Vatandaşlar, diye bağırdı. Meclis bir avuç haris ve çıkarıcı milletvekilinin elinde oyuncak olmuştur. Onlar sizi temsil edemezler. Zira, kanı ve hançeri tem-

sil etmektedirler..!» Bu sözler üzerine, Bonaparte'ın iki eniştesi, Murat ve Leclerc yalın kılıç atıldılar, askerin başında, Meclise girdiler. Toplantı salonu bir anda paniğe uğrayan milletvekilleriyle karmakarışık oldu; bazıları pencerelerden dışarı çıktılar; bazıları Paris kapılarına kadar koştular. Fakat şehrin kapılarını kapalı buldular. Fouché başkente girilmesini yasaklamıştı.

O, akşam, güneş batarken şurada burada saklanmış, korkudan hâlâ titreyen milletvekillerini topladılar ve Bonaparte, Sieyes ve Duclos'un konsül seçildiklerine dair Meclis kararını imzalattılar. Gece, sabahlara kadar Fransa gökleri, «Yaşasın Cumhuriyet!» feryatlarıyla inledi.

Bonaparte'ın darbesi, böylece tam bir fiyasko ile, belki zindan ve ölümle sona ereceği anda, başarıya ulaşmıştı.

Ertesi gün askerler Paris sokaklarında gösteriler yaptılar ve eski şarkıyı söylediler: «Olacak! Olacak! Asiller boy boy asılacak!» Kontlar, Dükler, Prensler için, pek gönül açıcı sözlerdi bunlar! Kahraman asker, «Cumhuriyeti bir kere daha kurtarmış» olmanın sevinci içindeydi.

Bonaparte plânının en tehlikeli safhasını böylece başarıyla atlatmış bulunuyordu. Ve İmparatorluk, Cumhuriyetin kurtarılması kisvesi altında yeniden kuruluyordu. Geçen yıllarla Bonaparte iktidarını ve istibdadını her gün biraz daha arttırarak tarihin tanıdığı en korkusuz, en küstah müstebitlerden biri olacaktı. (*)

(*) Bonaparte, bu darbeden kısa bir süre sonra birinci konsül olarak iktidarı ele alacak ve artık Napoleon devri başlayacaktır. Napoleon 1804'te imparatorluk tâcını Papa'nın elinden alarak başma koyacak ve sekiz yıl zaferden zafere koşacaktır. Fakat Rusya seferi (1812) hezimetle sonuçlanacak, çekilecek, sonra tekrar şansını deneyecek ve son 100 günlük iktidarı Waterloo bozgunuyla kapanınca (1815) Saint Helene'e sürülecek, orada ölecektir. (1821).

1830 İHTİLALİ

ve

Rusya'da

Dekabristler

1830 İHTİLALİ

Waterloo Savaşı Napolyon'un âkıbetini belli etmiş (1815) ve Fransa'da meşrutî kiralık tekrar kurulmuştu. Artois kontunun kardeşi, XVIII. Louis adıyla tahta çıkmış, XVIII. Louis'den sonra kiralık tâcını X. Charles giymişti. Bu kiral zamanında sert tedbirler Fransa'yı yeni bir ihtilâle götürdü. Bu ihtilâlin tepkileri de başta Belçika, İtalya, İspanya ve Polonya'da büyük oldu.

X. Charles, monarşiyi Avusturya ve Prusya hükümdarları gibi anlıyan ve «krallığın kutsal haklarına» sıkı sıkıya bağlanmak isteyen bir kiralı. Fransa'nın ulusal egemenliğe doğru giden tarihî gelişmesini anlamamıştı. Mutlak bir hükümdar olmak için gerekli tedbirleri almaya çalışıyordu. Ne var ki tarihin akışına karşı konulamayacaktı.

Kiral, ihtilâlcı ve devrimci Fransızlara ağır gelen kararları peşpeşe almaktan çekinmiyerek bir ihtilâl ortamı yaratığının farkında değildi. Kiral'ın ve hükûmetin sağcı tutumu belirli şekilde sertleşiyordu. Kimse kutsal şeylere tecavüzü düşünmediği halde bu konuda bir kanun çıkarılmış ve bu eşyaya tecavüz idamla cezalandırılmıştı. Mallarına el konulmuş mültecilere bir milyar franklık tazminat verilmesine dair kanun bunu izliyordu. Basın hakkında şiddetli tedbirler alınmasını isteyen bir tasarı da hazırlanmıştı. İşte bu sebeplerle 1827 yılındaki seçimler, muhalefetin başarısı oldu. Liberaller ve aşırı sağcılar azınlıkta kaldılar. Kiral mutedil bir hükûmet kurmak zorunda bırakılmıştı. Fakat bir yıl geçmeden mutedil başbakanı değiştiriyor, sağcı politikaya dönüyor ve hükûmetin başına Prens Polignac adında bir asili getiriyordu. Bu durum, Avrupanın mutlakçı hükûmetlerince «İhtilâl aleyhtarı bir hareket» olarak selâmlanmıştı.

İhtilâl hiç olmamış sayılarak eski rejim yeniden canlandırılacaktı. Dış politikada da emperyalist genişlemeye devam edilecekti.

Muhalefet, 1789 Fransız ihtilâlinde de rol oynayan La Fayette'in öncülüğü ile teşkilâtlanmıştı. Meclisler, Kırala «hükûmeti değiştirmesini» istedikleri beyannameler gönderdiler. Kırıl aksini düşünüyordu. Hükûmet meclisleri dağıttı ve basın dâvaları birbirini izledi. Durum gerginleşmişti. Temmuz 1830'da yeni seçimler yapıldı. Hükûmet partisi ancak üçte bir oy aldığı halde Başbakan Polignac «Tanrı tarafından kendisine Fransa'nın kurtarılması görevinin verildiğini» ileri sürerek iktidarı bırakmadı. Seçimleri iptal etti. Yeni seçimler için karar aldı. Basın hürriyetini (25 Temmuz'da) kaldırdı. Bu üç kararname bir ihtilâlin işareti oldu. Muhalefet, işçileri savaşa çağırırdı.

Gerçek bir darbe teşkil eden bu kararnamelerin yayınlanması, Paris'te duyulur duyulmaz halkta olağanüstü bir kaynaşma başgösterdi ve derhal sokağa yayıldı. 28 temmuzda Paris sokaklarında yüzlerce barikat kuruldu. Askerler ayaklandı. 29 Temmuzda ihtilâlciler Louvre ile Tuileries'yi ele geçirdiler. Buradaki İsviçreli muhafızlar çarçabuk çekildiler. La Fayette 1789'da olduğu gibi yine Millî Muhafız Birliği kumandanlığına getirildi. Belediye Sarayında Casimir Perier'nin başkanlığında geçici bir hükûmet kuruldu. Üç renkli bayrak dalgalandırıldı.

Âsiler, cumhuriyeti ilân etmek istiyorlardı. Fakat Thiers hem Charles X'u hem de cumhuriyeti bertaraf ederek taht'a Orleans Dükü'nü aday gösterdi. Thiers, Fransız milletini, tâcı istediğine vermek suretiyle liberal monarşi rejimi kurmağa çağırıyordu.

Paniğe kapılan Polignac çekildi; Charles X. da Mortemart Dükünü temmuz kararnamelerini geri alacak yeni bir hükûmet kurmağa ve liberallerle anlaşmağa dâvet etti. Fakat çok geç kalınmıştı. La Fayette, Belediye Sarayında, Orleans Dükünü kirallığın başkumandanı ilân ettirmişti bile. Charles X, partiyi kaybetmiş demekti. Kendisi ve veliaht adına Or-

leans Dükü önünde tahttan feragat etti ve onu, Henry V adı altında Bordeaux Dükünü kiral ilân etmekle görevlendirdi.

Fakat, 3 Ağustosta toplanan Meclis, kutsal hakka dayanan Kırallık prensibini artık kabul etmiyordu; Bourbon'ların uzaklaştırılmasını ve milletin irâdesine dayanan yeni bir rejim kurulmasını istiyordu. Kırallı buna mecbur bırakmak için bir halk ordusu Rambouillet'ye yürüdü. Charles X. sürgün olarak İngiltere'ye giderken birleşen iki Meclis — 7 ağustos 1830'da — Louis - Philippe d'Orleans'ı Fransızların Kırallı ilân etti.

Charles X'un düşmesi yalnız Avrupa için değil, Fransa için bile büyük bir sürpriz oldu. Charles X, eğer zamanı geldiği vakit Polignac'dan ayrılmayı ve temmuz kararnamelelerini geri almayı bilmiş olsaydı, ihtilâl önlenebilirdi.

BELÇİKADA İHTİLÂL

1830 ihtilâlini liberaller sevinçle karşılamış ve Almanya'da Hein, ihtilâli «bir ilkbahar» olarak kutlarken, Hollanda işgalindeki Belçika da ihtilâlin etkisinde kalmıştı. Fransa'da Belçika'lıları isyana sevk etmek ve Fransız halkıyla birleşmelerini sağlamak için büyük çaba harcanmıştı. Brüksel'de kralın doğum yıldönümü 25 ağustosta kutlanacakken şenlikler geri bırakıldı. Fakat 26 ağustosta (La muette de Portici) adlı eserin temsilinde isyan birdenbire yangın şiddetiyle başladı. Şaşırان, gafil avlanan Hollanda'lılar şehri terkettiler. Fransız ajanları faaliyettedir. Fransız bayrağı dalgalandırılıyordu. Fakat 30 ağustosta Hoogvorst baronunun düzenlediği şehir muhafız teşkilâtı iki günde 10.000 gönüllü topladı; bu teşkilât yeniden düzeni sağlayarak evvelce Brabant ihtilâlinin bayrağı olan siyah sarı, kırmızı üç renkli bayrağı açtı. Hareket bütün ülkeye yayıldı. 23 Eylülde Hollandalı birlikler Brüksel'e girmeye uğraştılar, çok şiddetli bir direnmeyle karşılandılar ve park içinde kuşatıldılar, aynı gün, katolik ve liberallerden meydana gelen bir komisyon, geçici hükûmet olarak işi ele aldı.

27 eylül gecesı Hollanda'lılar Brüksel'den ayrıldılar. 29

eylülde Etajenero 43'e karşı 55 oyla Hollanda ile Belçika'nın birbirinden ayrılmasını kabul ederek ihtilâlin başarısını onaylamış oldu. Gönüllüler tarafından her yerde püskürtülen Hollanda ordusu Anvers'e doğru çekilmek zorunda kaldı. 4 Ekimde geçici hükûmet, Belçika'nın bağımsızlığını ilân ediyordu. 26 ekimde Anvers gönüllüler tarafından kurtarıldı.

Her türlü partizan endişeyi bir tarafa bırakan geçici hükûmet gerçekten milletin bir organı oldu. Kısa zamanda idarî adli teşkilât kuruldu, bir millî kongre toplantıya çağırıldı. 27 eylülde, seçilmiş 200 üyeden meydana gelen Millî Kongre Brüksel'de toplandı; 7 şubat 1831'de Belçika Kırallığının anayasasını kabul etti. Anayasa hükümlerine göre, Belçika meşrutî ve parlâmanter bir monarşi oluyordu.

İTALYA'DA

1830'a gelinceye kadar, yalnız merkezi İtalyada ihtilâl hareketi görülmemişti. Bununla beraber Karbonari'ler (*) burada faal bir propagandaya girişmişlerdi. Papalık devirlerinde Karbonari'lere karşı açılan dâvaların ardı arkası kesilmedi; yalnız 1825'de 500 mahkûmiyet kararı verilmişti. 1828'de yedi liberal Ravenna'da asılmıştı. Haydutluk tehlikeli bir tarzda artıyordu. Fakirlik ve sefalet yaygındı. Vergiler büyük ölçülerde arttırılmıştı. Fransa'nın Roma sefiri Chateaubriand, 1829'da, dışarıdan verilecek en küçük bir işaretle ihtilâl çıkacağını haber veriyordu.

Bu işaret 1830 temmuzunda verildi.

(*) Karbonari (Carbonari) gizli bir İtalyan teşkilâtıydı. Amaçları İtalya'nın ihtilâlle bağımsızlığa kavuşmasıydı. Üyelerine Karbonaro (Carbonaro) denirdi. Her üye bir silâh ve en az 50 mermi bulundurmakla görevliydi. Şefinin işareti üzerine derhal harekete katılıyordu.

La Fayette ile Fransız liberal öncülerinin Fransa'nın İtalya'da yabancı devletlerin müdahalesine göz yummayacağı hakkındaki demeçlerinden cesaret alan İtalyan göçmenleri, vatanlarına döndüler. Modena dükü François, İtalya'da Fransa'nın desteklediği bir ihtilâl çıkmasının kendisini üstün bir İtalya kiralığı'nın başına geçirebileceği umuduna kapılarak politikasını tersyüz etti ve meşrutî liberal bir hareketin başkanı olma niyetini belirterek Karbonari'lerle anlaştı. Fakat ajanları tarafından uyarılan Metternich hemen harekete geçti Avusturya müdahalesinden korkan François benimsediği liberal hareketi bu sefer suçlayarak öncüsünü hapse arttırdı. Derhal bir isyan hazırlandı. Fakat teşebbüsler ortaya çıkarıldı, otuz beş müteşebbis tevkif edildi.

Bu olaylar duyulunca Bolonya ayaklandı, Papalık elçisi hapse atıldı ve Papa tanınmadı. Geçici bir hükûmet iktidarı ele geçirdi ve isyan eden bölgelerin bağımsızlığını ilân etti. İhtilâl Romagne şehirlerine de atladı. Barches'dan hareket eden bir birlik Ankona'yı alıp Roma üzerine yürürken, ihtilâlciler, François'i Modena'dan ve Marie-Louise'i Parma'dan kovuyordu.

İhtilâlciler zafer kazanmışlardı. Avusturya'nın müdahalesini önlemekte Fransa'ya güveniyorlardı. Fakat Fransa karışmadı. Papa tarafından yardıma çağrılan Avusturya İmparatoru François I, bir ordu göndererek Marie Louise'i Parmaya, François IV'ü Modena'ya yerleştirdi. Gönüllü birliklerini geri püskürterek geçici hükûmetin çekilmiş bulunduğu Ankona'yı ele geçirdi.

İhtilâlcilere, serbestçe yabancı ülkelere gitme hakkını tanıyan Ankona teslim anlaşmasının şartlarına rağmen, François, ihtilâlcilerin önderi Menotti'yi idam ettirdi.

İSPANYA'DA

Paris'te 1830 temmuz ihtilâlinin haberini alan birçok liberal göçmen ülkeyi ayaklandırmak için silâh kuvvetiyle İspanya'ya dönme teşebbüsünde bulundular. Ordu tarafından

yenilip Ferdinand VII'ye teslim edildiler. O da bütün esirleri kurşuna dizdirdi. Ertesi yıl general Torrijos, Elcezire'de bir isyan çıkarmağa teşebbüs etti. 52 taraftarıyla birlikte kurşuna dizildi.

Ferdinand VII, 1833'te ölmüş, kızı İsabelle, yerine geçmişti. Marie - Christine, nâibe oldu. Fakat derhal Ferdinand'ın kardeşi ve aşırı gerici fikirlerin temsilcisi olan don Carlos taraftarlarının şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Bilbao'da kendisini kiral ilân ettiren don Carlos bütün kuzey İspanya'ya dâvasını benimsetmişti. Nâibe, büyük devletlerden yardım istedi. İngiltere, Fransa ve Portekiz, hükûmetin isteğini kabul ederek, İspanya'ya birlikler gönderdiler. Böylece hükûmet duruma hâkim olabildi. Fakat yeni başbakan Toreno, şiddetle cezalandırma yoluna başvurmakla ağır bir hâta işledi. Madrid'de sıkıyönetim ilân etti. Bunun sonucunda liberallerin ihtilâl hareketi bütün bütün şiddetlendi, ihtilâl cuntaları kuruldu; manastırların kapatılmasını, basın hürriyetini ve kurucu Cortes'lerin toplanmasını istediler. İspanya'nın bütün büyük şehirleri meşrûti rejime taraftardı. Toreno çekilmek zorunda kaldı. Seçimler anarşi içinde yapıldı. 1837'de İspanya meşrutî parlâmanter rejimi yerleştiren bir anayasa kabul ediyordu.

POLONYA'DA:

1830 ihtilâlinden önce Polonya, Rusya'nın egemenliğine girmişti. Rus Çarı Alexandre I. Polonya'da otoriter bir rejim kurmuştu. Ama, Polonya'da milliyetçilik duygusu genişliyordu. Vilna, Krakovi ve Varşova üniversiteleri milliyetçilik yuvaları haline geliyordu. 1825 seçimleri milliyetçilik hareketinin bir zaferi oldu. Alexandre bu seçimleri iptâl etti. Artık anayasa ortadan kalkmış demekti.

Nicolas I'in tahta çıkışı anayasaya dönüş oldu. Çar kendiliğinden, anayasayı gözeteceğine yemin verdi. Polonyalı bir prensesle evlenen ve Polonya'ya karşı herkesçe bilinen bir sempati besleyen Grandük Konstantin de genel vali ol-

du. Bu durum, milliyetçilik hareketini böldü. Mutediller Beyazlar partisi Çar'ı Polonya kralı kabul ediyor ve bağımsızlığın yavaş yavaş genişlemesini istemekle yetiniyorlardı. Konstantin'in yardımıyla Nikola I, Polonya'da meşrutî hükümdar rolünü gerektiği gibi oynamaya kararlı bulunduğu için de, belki amaçlarına erişeceklerdi. Zâten Çar, Polonya ordusunu sırf millî esaslara dayanarak teşkilâtlandırma işini Grandük Konstantin'e vermişti. Mutediller'in yanında liberaller —bilhassa subay ve öğrencilerin katıldığı kızıklar partisi bağımsız cumhuriyetçi ve liberal bir büyük Polonya'nın kuruluşunu hızlandırmak emelindeydiler. Diğer taraftan, kızıklar da uygulanacak metodlar bakımından, iki gruba ayrılıyorlardı: Akademikler, Profesör Lelewel'in tesiri altında, halkoyu üzerine hareket taraflısıyken, askerler de kuvvet darbesine başvurmayı düşünüyorlardı.

Nikola I'in tac giymesi münasebetiyle, Diyet 1830 ekiminde Varşova'da toplandı. Fransa Belçika ihtilâlleri, memlekette bir sevinç rüzgârı estirmişti. Nikola I'in geliş vatansever gösterilere vesile oldu. Çar'ın Belçika ve Fransız ihtilâlleri aleyhine yayınladığı beyanname ve Belçika'da ihtilâlcilere karşı işe karışma niyetini ileri sürmesi, Diyette çok soğuk karşılandı. 29 kasımda asker ve öğrencilerin tertiplelediği ihtilâl patlak verdi. Grandük Konstantin'e suikast teşebbüsü başarısızlığa uğradı, ama bütün ordu, subaylarının peşinden gitti. Mücadeleye karışmayı reddeden Konstantin, Varşova'dan ayrıldı ve Saint Petersburg'a varmadan koleradan öldü. Birkaç gün içinde her tarafta zafer kazanan ihtilâl, Polonya'yı bağımsızlığa kavuşturdu.

4 aralık 1830'da geçici bir hükümet kuruldu. Beyazlar, çoğunlukta idi. Hükümet Başkanı olan mutedil Chlopiski, ihtilâlcilerin cumhuriyetçi programının gerçekleşmesine imkân olmadığını anladı. Çarla temas kurarak barış şartları üzerinde anlaşmaya varmak istedi. Diyet, Avrupa'nın yardımını sağlayacağından emin olduğu için, onu takibe yanaşmadı. Halbuki Polonya'daki eyâletlerinin tehlikeye girdiğini hisseden

Avusturya ile Prusya, bu harekete karşıydı. Polonya, Britanya'nın ekonomik yayılmasında hiç bir role sahip olmadığı için İngiltere de kayıtsızdı. Devletlerin davranışı hakkında iyi bilgi edinememiş bulunan Diyet, Chlopicki'nin yetkilerini elinden aldı ve Nikola I'in Polonya'yı af talebine, onu tanımadığını ilân etmek ve mücadeleye hazırlanmak suretiyle karşılık verdi. Heyecan içindeki milletvekilleri, Diyet'ten «Büyük Polonya»nın gerçekleşmesi uğruna Avusturya ve Prusya'ya savaş ilân etmesini istediler.

Grandük Konstantin, Polonya ordusunu iyi yetiştirmiş ve iyi donanmış bir kuvvet haline getirmişti. Diyet 80.000 askeri cepheye sürdü ve yeniden geniş ölçüde asker topladı. Ocak 1831'de Rusya'ya karşı gerçek bir savaş başladı. Polonyalıların iç mücadelelerle devamlı olarak zayıfladıkları birkaç aydan sonra savaş 7 eylül 1831'de Varşova'nın alınmasıyla son buldu.

Muzaffer olan Nikola I, Polonya'yı ilhak etmedi. «Polonya Kırallı» ünvanını muhafaza etti. Fakat anayasa yürürlükten kaldırıldı, ordu dağıtıldı ve ülke Rus ordusu tarafından işgal edildi. Polonya bakanlıkları lağvedilerek yerlerine doğrudan doğruya Saint Petersburg hükûmetine bağlı servisler konuldu. Aydın sınıf milliyetçilik hareketinin ruhu olduğu için de Varşova Üniversitesinin Hukuk Fakültesi kapatıldı.

Bundan sonra, Nikola I, sistemli bir şekilde Polonya'yı Ruslaştırma işine girişti.

Polonya kâğıt üstünde bir (kırallık) hüviyetinde kalıyordu. Ama bağımsızlığını kaybetmişti.

RUSYA'DA DEKABRİSTLER'İN (ARALIKÇILARIN) İHTİLAL TEŞEBBÜSÜ

Rusya'da da mutlak monarşi var. Yüzyıllarca sürmüş, dejenere olmuştur. 1825'te Dekabristler (25 Aralıkçılar) hareketi, Çarlık idaresine karşı ilk ihtilâl teşebbüsüdür. Bu ihtilâl teşebbüsü idealist ve genç Rus aydınlarının, asilzâdelerin eseridir.

— Siz hayâl peşinde koşan çocuklarsınız. Masum idealistlersiniz! Bütün o tasarladıklarınız, hazırladığınız plânlar, hepsi: bozulmağa mahkûmdur.

Yakoboviç, sözlerinin yaptığı etkiyi tartmak için bir an durdu, sonra alışık bir el hareketiyle sakat gözünü kapatan bez parçasını düzelterek devam etti:

— Milleti ayağa kaldırmak gerek, milleti. Bütün o işsiz güçsüzleri, kahveleri dolduran o cahil kalabalığı sokağa koyuvermek; bütün kara cüppelilerin ellerine ikonları, istavrozları verip bir papazlar ordusu kurmak gerek! Bu iş ancak böyle olur dostlarım. O aç, sefil kalabalık, koca bir deniz gibi sarayı da, Nikola'yı da çoluk çocuğunu da silip süpürür, götürür.

Kafkasyalının sağlam gözü, kendisini dinleyenlerin gözlerini arıyordu. Ama onlar, başları önlerinde, susuyorlardı. Şaşırmış, hattâ belki de korkmuşlardı. Hepsi de şimdi, bu coşkun ve kabına sığmaz adamı aralarına aldıklarına pişmandılar. Amaçları uğrunda ölmekten korkmayan fakat aynı amaç için öldürmeyi asla tasvip etmeyen bu idealist ve samimî insanlar arasında Yakoboviç, yabancı bir madde gibi yadırganıyor, göze batıyordu. Hepsi din ve âdet farklarını tanımadan sadece Tanrıya bağlı olan, hepsi mason bu genç subayların insanlık anlayışı ile, bu ateşli ve haşin dağlının ahlâk ve vicdan ölçülerinin bağdaşmasına imkân yoktu. Evet, onların da dedeleri bir zamanlar Çar Pierre'i gözlerini kırp-

Rusya'da ilk ihtilâl teşkilâtı Çar Birinci Aleksandr'ın (sağda) hükümdarlığı sırasında 1816 yılında kurulmuştu. Bir zamanlar halk ve ordu tarafından sevilen Çar Aleksandr, vaadlerini unuttu, liberal fikirlere cephe almıştı. Bu durum orduda hayal kırıklığı yaratmış ve gizli teşekküller kurulmuştu. Bu teşekküller Çar Aleksandr'ın esrarlı ölümünden sonra Çar Nikola zamanında ihtilâl teşebbüs edecekti.



madan öldürmüşler; babaları, Çar Paul olayını dünyanın en haklı olayı olarak kabullenmişlerdi, ama devir değişmişti artık. Şimdi genç kuşak sarayın ölüm ve intikam kokan entrikalarından nefret ediyordu. Genç kuşak, kanuna, bir hukuk sistemine bağlı, vakur ve temiz bir ihtilâl istiyordu. Hükümdar ailesini yoketme zorunluğunu onlar da kabul etmek durumundaydılar. Ama bu iş için yüz binleri harekete geçirecek, gizlenmesi gereken bir faciayı dünyaya ilân etmenin hiç faydası yoktu. Aralarında, hiç biri demiyelim, ama pek azı devlet idaresini eline geçirip hükmetmeyi arzuluyordu.

Yakoboviç'in sözlerine sinirlenen Bestujev, kuru bir sesle sordu:

— Siz yarın ne kadar bir kuvvet getirebileceksiniz?

Yakoboviç onun öfkesini anlamazlıktan geldi:

Prens Nikola, (Sağda) Çar Aleksandr'ın ölümünden sonra hemen kardeşi Konstantin'e biat etmiş ve onu imparator olarak tanımıştı. Fakat Konstantin tahtı istemiyordu. Feragat ettiğini bildirdi. Bu feragat kısa süren bir karışıklık devresi yarattı. Tahta Nikola geçiyordu. Fakat ihtilâlciler, asıl çarın Konstantin olduğunu ileri sürerek bunu ihtilâl teşebbüsü için bir bahane yaptılar.



— Muhafız topçu taburu emrinizdedir!

«Gizli ihtilâl hareketinin başkanı yazar Rilev'in apartmanında toplanmışlardı; hepsi tetik üstünde, hepsi silâhlıydı. Bu topluluk, 1816 da Sen Petersburg'da Muhafız Alayı Komutanı General Muraviev ve müşavir Turgeniev tarafından «Kuzey Birliği» ismiyle kurulmuştu. Teşkilât, 1812 de genç subayların da katılmasıyla çok genişlemişti. Aynı günlerde İkinci Ordu subayları, «Güney Birliği» adıyla, Kiev ve Podolsk'ta teşkilât kuruyorlardı. Çok daha haşın olan «Güney Birliği»nin başında, heyecanlı ve ateşli bir cumhuriyetçi olan Albay Pestel bulunuyordu. Çar Aleksandr I devrinin son yıllarında her iki teşkilâtın faaliyeti sadece böyle gizli toplanılarda yapılan hararetli tartışmalardan ibaret kalmıştı. Bir zamanlar milletin ümidi ve ordunun sevgilisi olan Çar Aleksandr'ın şimdi, eski vaadlerini ve bütün liberal ve hürriyetçi fikirlerini terkedip unutarak eski devirlerin mutlak hükümdarlarının hüviyetine bürünmesi, genç ve heyecanlı subayları müthiş bir hayâl kırıklığına uğratmıştı.

İmparator, her iki teşkilâtta da haberdardı. Aleksandr'ın hafiyeleri Saray'a muntazam raporlar getiriyorlardı, fakat son derece geveze ve savruktular. Subayların hepsi Çar'ın kendilerini gözlediğini öğrenmişlerdi.

Ama korkmuyorlardı. Çar, Turgeniev'den «Bir Hıristiyan'a yakışır nezaketle», «Kuzey Birliği» nin başkanı olarak faaliyetine son vermesini istemekle yetinmişti. Turgeniev, bu zarif ihtar üzerine, başkanlığı Rilev'e bırakarak Avrupa'ya gitmişti. Rilev, eski bir subaydı; şimdi Rus - Amerikan İşbirliği Teşkilâtında görevli bir yazar olarak çalışıyordu. Liberal bir iktisatçının elinden; hayâlcî bir yazarın eline geçen Kuzey Birliği böylece, ihtilâl hareketini bile yumuşatan lirik bir havaya bürünmüştü. (Hürriyet), (Adalet), ve (İnsanlık) gibi ateşli sözlerin büyüüne kapılan muhafız alayı subayları, Rusya'yı kurtarmak idealinin peşine düşmüşlerdi. Geçici bir hükûmet kurarak, seçim yapacak, bir meclis teşkil edecek ve bir anayasa hazırlayacaklardı. Kuzey Birliği, Prens Trubetskoy'un hazırladığı kanun tasarısını uygun bulmuş, Güney Birliği ise başkanları Pestel'in tasarısını tartışmasız kabul etmişti.

1 aralık 1825 de Aleksandr I, Taganrog'da, esrarlı bir ölümle hayata gözlerini kapadı. Bazı kaynaklar Çar'ın, tahttan uzaklaştırılarak Sibirya'daki bir şatoya gönderildiğini ve orada, basit bir Rus vatandaşı olarak yaşayıp öldüğünü iddia etmektedir. Her ne suretle olursa olsun, 1825 yılının sonunda Rusya tahtı Çar'sız kalmıştı. Kanunî bakımdan tahtın yeni sahibi Polonya Kral Nâibi ve Aleksandr'ın kardeşi Prens Konstantin'di. Fakat, Konstantin, Polonya'da bir aktrisle evlenerek, siyasî hayattan çekilmişti. Çar olmaya da niyetli görünmüyordu. Nitekim, halktan bir kadından olma çocukları Rus tahtının vârisi olamayacağından, kendisinin de tahttaki hakkından feragat ettiğini kardeşine yazdığı mektupla bildirmişti. Aleksandr, nedense, bu durumu resmen açıklamamayı tercih etmiş, küçük kardeşi Nikola'yı veliahd tâyin ettiğini bildiren bir ferman yazarak bir nüshasını Senatoya, bir nüshasını hükûmete ve üçüncü nüshasını da Moskova'daki Assomption Kilisesine vermekle yetinmişti. Bu yazılar, kapalı bir

zarf içinde saklanmış ve ancak Çar'ın ölümünden sonra açılmıştı. Demek ki, Konstantin, feragatinin kabul edilip edilmediğini kesin olarak bilmediği gibi, Nikola da böyle bir ihtimalin varlığından şüphe etmiyordu.

Aleksandr'ın ölümü haberi, Çarlığı bir anda altüst etti. Petersburg'da, Grandük Nikola ve emrindeki ordu, yeni Çar Konstantin'e biat ederken Varşova'daki, Prens Konstantin ve emrindeki subaylar da, Çar Nikola'ya biat ediyorlardı. Ölen Çar'ın vasiyetnamesi açıldı, ama Grandük Nikola, kardeşi Konstantin adına biat yemini ettikten sonra, Aleksandr'ın vasiyetinin artık yerine getirilemeyeceğini ileri sürerek, tahtı kabul etmedi. Bu sırada, yeni Çar'a ordunun ve hükûmetin kendisine biat ettiklerini ve başkentte Çarlarını beklediklerini bildirmek üzere Varşova'ya giden General Lazarev'i, Konstantin, asık bir yüzle karşıladı. Ve Lazarev'i kardeşi «İmparator»'a, kendisinin yıllar önce, tahttaki haklarından vazgeçmiş olduğunu bildirmekle görevlendirdi. Nikola'ya yazdığı mektupta, kendisinin, Petersburg sarayındaki havadan, Çarlığın idaresinin kendisine yükleyeceği bütün o süslü püslü, altınla yaldızlı sorumluluklardan nefret ettiğini ve bundan böyle kardeşine, «basit ve sadık bir tebaa olarak» hizmet etmekten başka arzusu olmadığını anlattı.

13 aralık 1825 de, Kuzey Birliğinin heyecanlı üyeleri, Rilev'in apartmanında, anayasa tartışması yaptıkları sırada, Rusya tahtının tek sahibi olduğunu kabul eden yeni Çar Nikola millete ilk bildirisini kaleme alıyordu. Ve ertesi gün, 14 aralıkta, sarayın ve ordunun yanlışlıkla Prens Konstantin adına edilen biat yeminini, bu defa Çar Nikola adına yenilemek üzere toplanmasını emrediyordu.

Kuzey Birliği üyeleri tereddüt içindeydiler. Fakat son olaylar onlara, bu karışık durumdan yararlanmayı düşündürdü. Bu defa ellerinde mükemmel bir koz vardı: İki ayrı hükümdara, aradan en az yirmi günlük bir zaman geçmeden, biat edilemezdi. Nikola, Çar'ın ölümünün sebep olduğu şaşkınlıktan yararlanıp hak sahibi olmadığı tahta oturmak istiyordu.

Asıl Çar, Konstantin'di. Prens, Sen Petersburg'a gelmeli ve tahtına oturmalıydı.

BİR AVUÇ VATANSEVER

Yüzbaşı Yakoboviç, askerce bir selâm vererek, çıkıp gitmişti. Şimdi aralarında hiç bir yabancı yoktu, başbaşıydılar.

Bir müddet önce Rilev'in teklifi üzerine hazırladıkları hükûmet darbesi için bir «Diktatör» arayan Kuzey Birliği üyeleri, nihayet anayasa tasarısını hazırlamış olan Prens Trubestkoy'u geleceğin şefi ve diktatörü olarak seçmişlerdi. Prens otuz dört yaşındaydı; Birliğin en yaşlı üyesiydi. 1812 harbindeki kahramanlıkları dillere destandı. Rusya'nın en eski, en ünlü ve en zengin bir ailesindendi; ama milleti uğruna herşeyden, bütün o büyük imkânlardan, zenginlik ve saltanattan, tereddütsüz vazgeçmeye hazırды. Birlik üyeleri arasında, başka önemli ve ünlü isimler de vardı: Prens Obolenski, Prens Rostovski, Baron Steingel ve Baron Suthof. Ve bunların yanı sıra, devrin en parlak yazarları olan Bestujev kardeşler ve ünlü Puşkin'in adaşı ve sınıf arkadaşı Puşkin. Bu topluluk içinde, havaya uymayan iki kişi vardı: Ekibin tek sivil üyesi: Wilhelm Becker ve Teğmen Kakovski. Alman asıllı olan Becker, pek az Rus'un olabileceği kadar çılgın bir vatansever ve ülkesi uğruna herşeyi göze alabilecek ateşli, idealist bir genç adamdı. Fakir bir ailenin kavruk ve ezilmiş oğlu Kakovski ise, tam bir ihtilâl delisiydi.

Harekete geçme gününün arifesinde, hevesli ve heyecanlı grubun içinde sadece «diktatör» adayı düşünceli görünüyordu. Harp meydanlarında gözü pek bir asker, bir kahraman olan Prens Trubestkoy, bir hükûmet darbesinin, en kanlı bir muharebeden daha zor, başarılması daha güç bir imtihan olduğunu söyliyerek, arkadaşlarını sükûnete dâvet ediyordu. Mutlu bir koca, iyi bir aile babası olan Trubetskoy, son dakikada, göze aldıkları tehlikenin büyüklüğünden ürkmüş, sevdiklerinin şerefini ve geleceğini bu kadar korkunç bir tehlikeye atmaya hakkı olup olmadığını düşünmüştü. Hayat ve

geleceklerini büyük bir kalb huzuru ve tereddütsüz bir güvenle kendisine emanet etmiş olan arkadaşlarının karşısında bu tereddüdünü göstermekten utanıyor ve korkuyordu; ama tâ içinden kendi kendisine bile itiraftan çekindiği bir yalancı ümitle, bu korkunç teşebbüsün, hiç olmazsa bir müddet için geri bırakılması ihtimaline sımsıkı sarılmaktan da kendini alamıyordu. Son tartışmalar sırasında, bir şefin alışılmış ve tabîî sükûneti içinde, hazırlıkların mükemmelliğinden şüphe ettiğini belirtti. Belki de derhal harekete geçmek yanlış olacaktı. Ama Rilev bütün plânlarının sarayca bilindiğini, her gecikme ve tereddüdün, hayatlarını tehlikeye koyabileceğini ileri sürerek bu sözlere karşı çıktı.

Sonra, ihtilâl hareketine katılacak birlikler birer birer ve tabîî sadece hayâlen teftiş edildi; İsmailovski'nin, Moskovski'nin, sonra Semenovski ve Preobrajenski'nin emrindeki birlikler, bir kısım piyade ve süvari birlikleri, Yakoboviç emrindeki topçular, muhafız alayına bağlı bahriyeliler...

Güney Birliğinden de ümit verici haberler gelmişti: Ukrayna'daki İkinci Ordudan 100.000 asker, başkente yürümek için emir bekliyordu. Moskova garnizonu hareketi destekliyecekti. Ve nihayet, Yakoboviç'in sözlerine inanılacak olursa, Kafkas Ordusu da, başında ünlü Ermolov olduğu halde, harekete hazırды.

Kuzey Birliğinin genç üyeleri yaz tatiliğe hazırlanan masum okul çocuklarının, hüznle karışık neş'esi içindeydi. Rilev tarafından Çar'ı öldürmekle görevlendirilen Kakovski'yi heyecanla tebrik ediyor, gülüşüp şakalaşılıyor, birbirlerine sarılıp öpüşüyorlardı. Rilev toplantıyı şu sözlerle bitirdi: «Kınlar parçalandı, dostlarım. Artık kılıçlarınızı saklamayınız.»

Ertesi sabah, askerî birliklerin yardımıyla, tam törene gidileceği sırada Senato kuşatılacak ve ihtilâl hareketi başlamış olacaktı. Sonra bu yüksek ve kutsal heyete, tabîî silâh zoruyla, Baron Steingel'in hazırladığı ve Rus milletine hitap eden bir bildiri yazdırılacaktı. Sonra... Sonra sıra saraya gelecekti.

Yeni Çar'a yapılacak ikinci bağlılık töreni sırasında bazı gizli toplulukların tecavüz hareketine kalkışacakları haberi Kış Sarayına kadar gelmişti. Fakat kimse bu hareketlerin ciddi bir ihtilâl hareketi olabileceğine ihtimal vermiyor, üzerinde önemle durmuyordu. Sen Petersburg'un garnizon kumandanı, 1812 harbi kahramanlarından General Miloradoviç, Çar'a Muhafız Kıtalarının bağlılığı hakkında teminat vermişti. Bir avuç genç çılgının hayâlleri telâşlanmaya değmezdi.

Fakat, sabah saat sekize gelirken, endişe verici raporlar birbirini izlemeye başladı. Birtakım ordu birliklerinde, genç subayların emrindeki bazı alaylar yeni Çar'a biat etmemek kararını almışlardı. Moskovski'nin kumandasındaki alayın bir kısmı, Senato'nun bulunduğu Birinci Pierre meydanına toplanmış, Prens Konstantin lehine tezahürat yapıyordu. Muhafız birliklerindeki bahriyeliler de kalabalık bir halde Moskovski kuvvetlerine katılmışlardı. Derhal, hem de şiddetli tedbirler alarak, bu tehlikeli gidişe engel olmak gerekiyordu. Sarayda bulunan general ve kumandanlar, sarayı muhtemel bir tecavüzden korumak için en yakın kışlalara koşarak Çar'a bağlı askerleri harekete geçirmek emrini aldılar.

Bu sırada Baron Suthof ve yardımcısı kumandasında üç muhafız bölüğü, Kışlık Sarayın bahçesine giriyordu. Sadık kullarının yetiştigini zannedip sevinen Nikola, onlara doğru koşar adımla yürüdü: Halbuki Suthof ve Panov, toplantı yerini şaşırmışlardı.

İmparatorun «Merhaba asker!» diye selâm vermesi üzerine, yeni gelenler «Sağolun Prensini!» diye cevap verdiler. Yanıldığını, karşısındaki askerin kendisine düşman olduğunu derhal anlayan Nikola istifini bozmadı, Sükûnetle:

— Benimle beraberseniz... sağa! Bana karşıysanız... sola, marş marş! diyerek, dünyanın en tabîî olayı karşısındaymış gibi kumanda verdi.

İki genç subay:

— Sola, sola! diye haykırdılar ve Birinci Pierre meydanına doğru dönüp, yürüyüşlerine devam ettiler.

O anda, vücudunu ortadan kaldırarak istibdat idaresini devirebilmek için orduların harekete geçtiği imparator, yap-
yalnız, her türlü savunma vasıtasından mahrum, karşıların-
daydı; ellerinin, avuçlarının içindeydi. Ve üç bölük asker,
belki de bir daha aslâ ele geçmeyecek, bulunmaz, inanılmaz
fırsatın farkına bile varmadan, düzenli adımlarla sola doğru
yürüyerek saray bahçesinden çıkıp gittiler.

Dünya tarihinde belki bir dönüm noktası olabilecek bir
tesadüf, iki heyecanlı subayın ve imparatorun karşısında bu-
lunmanın uyandırdığı korku ve heyecanla kendilerini unut-
muş üç bölük askerin bir anlık şaşkınlığı ile, sıradan bir olay
gibi zamanın akışı içinde unutulup gidecekti.

İHTİLÂLCİLERLE, KIRALCILAR KARŞI KARŞIYA GELMİŞLERDİ

Birinci Pierre Meydanına yığılan ihtilâlcî birliklerin ha-
reketi, herhangi bir tören öncesi hazırlığına benziyordu. Se-
natonun karşısında, alanı bir uçtan bir uca kaplıyan düzenli
sıralar halinde toplanan askerler, Çar Büyük Petro'nun hey-
kelinin ayakları altında verilecek emri bekliyorlardı. Topçu-
ların, bahriyelilerin, muhafız ve piyadelerin bir arada tek bir
emirle toplanmış gibi yığılması, cahil ve budala serserilerin
gözüne çarparak meraklarını uyandırmıştı; bu disiplinli yığı-
rın etrafında şimdi işsiz meraklılardan bir sefiller kalabalığı
da toplanıyordu.

O sırada kiral taraftarı muhafız birlikleri de sükün etti.
Bunlar da Saint-İsaac kilisesinin önünde mevki aldılar ve
âsilerle meraklı halk arasında bir duvar teşkil ettiler. Gene-
rallerin ısrarına rağmen Çar Nikola, saltanatının bir katliâmla
başlamasını istemiyor, sadece önleyici tedbir almakla yetini-
yordu. Ama ne yazık ki ilk kurban verilmiş ve Çar'ın temen-
nisine rağmen, kan akmıştı bile... Teğmen Prens Rostovski,
birliklerinin Senato'ya doğru yürüyüşünü önlemek isteyen
kumandanı General Fréderiks'e ateş ederek ağır yaralanma-
sına sebep olmuştu.

Gün, ihtilâlcî şefler için pek şanssız başlamıştı. Plânları böyle olaylarda her zaman olduğu gibi, gerçeklerden çok hayâller ve ihtimaller üzerine kurulmuştu. Hareket, affedilemeyecek kadar önemli bir gecikme ile başladı. Ve genç şefler, ancak o anda, bir ordu için, geçici heyecanlardan çok alışılmış, günlük disiplinin etkili olabileceğini anladılar. Rilev ve Puşkin, «Diktatör»e durumu haber verdiler ve bir kışladan ötekine koşuşmaya başladılar.

Şu anda ihtilâl hareketine sadece üç piyade birliği ile bahriyeliler katılmış bulunuyordu.

İttifak üyelerinin hemen hepsi şimdi; Birinci Pierre meydanındaki ihtilâlcî askerin başına geçmişlerdi; Bestujev kardeşler, Rostovski, Süthof, Panov, Obolenski, Odiyevski, Rosen ve Puşkin. Kakovski, her günkünden çok daha iri görünen cüs sesi, karanlık gözleri ve kırışmış alnı ile, göze çarpmayacak bir yerde, kenarda, hareketsiz duruyordu. Orada, isyan hareketine katılmaları muhtemel birliklere kumanda etmek üzere bekleyen Albay Batenkov, kendisine bir görev payı düşmesini özlüyerek sabırsız adımlarla dolaşıyordu. Alman Becker, sivil elbisenin üzerine aldığı geniş süvari pelerinine bürünmüştü. Dakikalar, dakikaları kovalıyordu.

Saat ona doğru, Yüzbaşı Yakoboviç göründü. Yalnızdı. Vaadettiği topçu bölüklerinden söz etmeye bile lüzum görmeden ve Bestujev'in kahredici bakışları karşısında gözlerini kaçırmakla yetinerek, şimdi meydana yığılan kiralıcı askerlerin ve halkın arasında pek çelimsiz kalan ihtilâlcî askerler topluluğunun yanından geçti, kalabalığın arasına karışıp gözden kayboldu.

Birinci Pierre meydanını dolduran kalabalık sabırsızlanıyordu. Akşam olmuştu; güneş, tören üniformalarının çok renkli, altın yaldızlı süslerinde parlıyor, ufku kızıla boyuyordu. Müthiş bir soğuk vardı. Askerlerin kürk eldivenler ve çizmeler içindeki parmakları buz kesmişti. Niçin bekliyorlardı? Eğer buraya sadece «Yaşasın Konstantin!» diye bağırma-ya gelmişlerse, işte işleri bitmişti. Kışlarına dönsünler, daha iyiydi. Verdiği söze rağmen Prens Trubetskoy gelmemişti ve

onu ümitsizlikle, boşuna uzun zaman bekliyen Rilev de çıkıp gitmişti. Subaylar askeri yatıştırmak için oradan oraya koşuyorlardı.

Aynı sabırsızlık Sarayda da kendini göstermişti. Genç İmparator, kan dökülmesini istememekte inat ediyordu. Fakat generaller ne olursa olsun bu duruma bir son verilmesi gerektiğini söyleyerek Çar'ı sıkıştırıyorlardı. İşte bu sırada General Miloradoviç, askerin kendisini saydığını ve güvendiğini ileri sürerek onlarla konuşma işinin kendisine verilmesini istedi. Miloradoviç 1812 harbinin ünlü kahramanlarından, Rus Ordusunun en sevilen kumandanlarından biriydi.

İhtilâlciler, uzaktan Generalin geldiğini gördüler. Atının üzerinde, göğsündeki nişanları ve büyük Saint Andre kordonuyla Generalin haşmetli bir duruşu vardı. Askerin meydana getirdiği kalabalığın karşısında durarak, altın kılıcını havaya kaldırdı:

— Çocuklarım! Bu kılıç, Grandük Konstantin tarafından bana, sadık dostluğumun bir nişanesi olarak verilmiştir. Derin bir sevgi ve saygı ile bağlı olduğum bir dostuma, Grandük Konstantin'e ihanet edebileceğimi aklınıza getirebilir misiniz? Size yeminle tekrar ediyorum: Grandük Konstantin Pavloviç tamamen kendi arzusu ile tahttan feragat etmiştir!

Askerler arasında bir kaynaşma oldu ve topluluğun fikrine tercüman olan biri bağırdı:

— İnanmıyoruz! Bunu bizzat kendisinden duyup öğrenmek isteriz.

Miloradoviç, sözüne devam etti:

— Vatanımızı kurtarmak için ölesiye çarpıştığımız harpte beni tanımamış olan var mı içinde? Eğer varsa, beni tanıyan arkadaşlarına sorsun! General Miloradoviç'in askerini aldattığı, yalan sözlerle oyaladığı görülmüş müdür? Hayır, değil mi?

Bu sözler etkisini göstermiş, az önce heyecanla bağırıp çağıran askerler başları önlerinde susmuşlardı. Evet! İhtiyar kahramanı hepsi tanıyorlardı.

Partiyi kazandığını hisseden General, askerlere, sükûnetle kışlalarına dönmelerini emretti. Ve o anda nereden geldiği belli olmayan bir silâh sesi duyuldu. İhtilâl şeflerinin topluca bulunduğu yol kenarında Kakovski, elinde hâlâ dumanı tüten tabancası, dimdik duruyordu. Miloradoviç, hafifçe sendeledi, sonra elini bir kırmızılığın müthiş bir hızla büyüyüp yayıldığı göğsüne götürdü. Prens Obolenski, âni bir hareketle Generale sokulmuş, elindeki süngüyü hafifçe ata değdirmişti; ürken hayvan birden olduğu yerde döndü ve yarı yolda ihtiyar binicisini karların üzerine fırlatıp atarak dört nal uzaklaştı.

O sırada Becker de fırlamış, Çar Aleksandr'ın en küçük kardeşi Grandük Mişel'e bir el ateş etmişti; fakat Bestujev kardeşlerden biri âni bir hareketle Becker'in koluna vurarak suikasti önledi.

Miloradoviç'in öldürülmesi ve sonra kendi kardeşine ateş edilmesi, Çar Nikola'yı saatlerden beri koruduğu sükûnete hiç uymayan çılgın bir öfkeye sürükledi. Anı ve kısa bir emirle meydana muhafız birliklerinin sevk edilmesini emretti. Ama hâlâ ateş emri veremiyordu. Fakat ihtilâlcilere hitap eden kumandanlar halkın alaylı kahkahaları ve askerlerin yüksek sesle savurdıkları küfürler karşısında çekilmek zorunda kaldılar. Nihayet, Generallerin ısrarları karşısında Çar, ateş emrini verdi.

Hiç beklemedikleri bir anda muhafızların ateşiyle karşılaşan ihtilâlciler, bir anda paniğe uğradılar. Birinci Pierre meydanını dolduran kalabalık, Neva nehrinin donmuş kıyısına doğru kaçmaya başladı. Aleksandr Bestujev, askerlerini karşı kıyıdaki Pierre ve Paul kalesine geçirebilmek için emirler veriyordu. Fakat nehrin üstünü kaplıyan kalın buz tabakası topçu ateşiyle bir anda parçalanmış, yarılmıştı. Orada çılgın bir ölüm kalım yarışı başladı. Korkudan çıldıran askerler nehrin buzlu sularına doğru saldırıyor ve bir anda büyük buz parçaları arasında gözden kayboluyorlardı. Büyük bir şans eseri hiç biri en ufak bir yara almayan şefler, muhakkak bir ölümden kurtaramıyacaklarını anladıkları askerlerini ölüme

terkederek, karşı kıyıya geçmiş ve buzlu gecenin karanlığına sığınmışlardı.

Diktatör, Prens Trubetskoy. bu sırada Avusturya Elçiliğinde ve emniyettedir. Sabahın erken saatlerinde Genelkurmay'a, görevinin başına gelmiş ve penceresinden, büyük bir sükûnetle Birinci Pierre meydanına yığılan ihtilâlcileri seyretmişti. Saatler geçmiş, fakat o aşağı inmemiş, kendisine hayatlarını emanet etmiş olan arkadaşlarının yanına, yardımına gitmemiştir. Çar'ın saray bahçesinde sabırsız adımlarla dolaştığını ve sonra koşarak gelen genç bir subayla konuştuğunu görmüştü. Çar bu subayın elini sıkarak, herhalde teşekkür etmişti. Bu subayın bir gözünde, tâ uzaktan seçilebilen siyah bir bant vardı. Trubetskoy, Yakoboviç'i tanıdı.

Diktatörü tarafından en son dakikada terkedilen «Kuzey Birliği» en acı bir şekilde aldatılmış, ihanetle ve korkunç kaderiyle başbaşa bırakılmıştı.

Trubetskoy, ateş başladığı anda Genelkurmaydan çıkarak Avusturya Elçiliğine sığındı. O sırada elçilikteki bir toplantıda Trubetskoy'un şu anda Petersburg'u kana bulayan bu ihtilâl hareketinin başında bulunabileceğini akıllarına bile getirmemişlerdi.

Gece polis, meydanda ve sokaklarda fecî katliâmın kanlı eserlerinin artıklarını temizlerken, Rilev ve arkadaşları da günün yürekler acısı muhâşebesini yapıyorlardı.

Rilev'in, meydanda, askerinin başında kalmamış olmasını kimse garip karşılamıyordu. Ama hiç biri Trubetskoy'u affetmiyor, affedemiyordu.

Bu kanlı günün gecesinde Nikola, derhal tedbir almak kararını kumandanlarına bildirdi. 14 aralık hareketinin müsebbipleri cezalandırılacak, fakat memleketin bundan böyle tekrar kan dökülmesini önleyecek şekilde, bu fikirlerden tamamen temizlenmesi için bir çeşit seferberlik ilân edilecekti.

14-15 aralık gecesi emniyet kuvvetleri, ellerinde listeler Sen Petersburg'u tararken, jandarma birlikleri de Güney Birliğinin merkezi olan Podolsk'da, İkinci Ordu Karargâhı Tulsino'yu kuşatmışlardı.

Derhal yakalanan suçlular, saraya gönderildiler ve bizzat Çar'ın huzuruna çıkarıldılar. O günün kanlı olaylarının etkisinden hâlâ kurtulamamış olan Nikola, büyük bir sertlikle konuştu. Tam bir ortaçağ usulü ile suçluları birer birer sorguya çekti. Ve onları konuşturmayı da başardı. Kuzey Birliği üyeleri ne gerçek anlamıyla suçlu ve ne de cürüm işlemeye alışmış, katılmış ihtilâlcilerdi; yalan söylemeyi bilmiyorlardı. Büyük ideallerinin bir anda yıkılışı ile onlar da yıkılmışlardı. Kahramanca bir düşünce ile her biri en büyük suç payını kendine ayırmak telâşına düşmüştü; ama bu, her birinin gerçek rolünü ispat etmekten başka işe yaramadı.

Prens Trubetskoy'un tutuklanması, Avusturya ile herhangi bir anlaşmazlık çıkmasına engel olmak amacıyla bizzat Dışişleri Bakanı Nesselrod tarafından yapıldı. Güney Birliği üyeleri de birer birer yakalanıp Petersburg'a getirildiler.

14 aralık suçluları 12 temmuzda yargılanarak, muhtelif cezalara mahkûm edildiler. Pastel, Rilev, Muraviev, Mişel Bestujev ve Kakovski idama, 116 suçlu da müebbed veya ağır hapse mahkûm edildiler. Avusturya Elçisiyle akrabalığı sebebiyle Prens Trubetskoy idamdan kurtulmuştu. İdamların kurşuna dizilerek yapılması kararlaşılmıştı. Ama Çar sonradan asılarak idam edilmeleri için emir verdi. 13 Temmuz sabahı güneş doğarken beş hürriyet kahramanı idam edilirken, 116 mahkûm da Sibirya'ya gönderiliyordu.

14 aralık hareketi, başırlanamamıştı; çocukça ve fazla idealist bir ihtilâl teşebbüsü olarak tarihe geçecekti.

Bu ihtilâl hareketinin en önemli sonucu, Rusya'da asıl sınıfın oynadığı aktif role son vermesidir. Bu ânâ kadar devlet ve toplum içinde en imtiyazlı yeri ellerinde tutan asıl sınıf, bu teşebbüsle itibarını kısmen kaybetmiş ve zaman geçtikçe itibarı ve imtiyazları hemen de tamamen elinden alınmıştır.

1848 İHTİLÂLİ

Louis Napoleon'un Darbesi

1871 PARİS KOMÜNÜ

Boulangier



1848 İHTİLÂLİ, BİR İŞÇİ İHTİLÂLİ OLUYOR

1848 ihtilâlini, önceki ihtilâllerden ayıran önemli bir nokta, işçilerin ilk olarak bu hareketle politik ve ekonomik iktidarı ele geçirmeğe teşebbüs etmeleridir. 1830 ihtilâlinde sonra Fransa'da halk topluluklarının öncülüğü liberal burjuvalardan, cumhuriyetçi demokratlara ve sosyalist ihtilâlcilere geçmektedir. Endüstrileşme büyük işçi toplulukları ve problemleri yaratmaktadır. Bu işçiler 1848'de silâhlanacak, isteklerinin gerçekleştirilmesini isteyecektir. Bu hareket çok geçmeden Almanya'da ihtilâllere yol açacak, İtalya'da, Macaristan'da tepkiler yaratacaktır.

Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısında buharın keşfi insanlık tarihinde yeni bir devreyi başlatmaktaydı. Bu devrin büyük iktisatçılarından Pecquer «Buhar tek başına anılmaya değer bir ihtilâldir» diyordu. Buharlı gemilerin, trenin yapılması, maden ve kömür üretiminin artışı endüstride ihtilâl yapmıştı. Makineleşme ilerlemiş, gazla aydınlanma, posta ve telgraf işlerinin teşkilâtlanması başlamıştı. Atlas Okyanusu bir iç deniz haline gelmiş, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeciliği hızlanmıştı. Bu kapitalizmin muazzam bir şekilde büyümesi, dünyadaki kuvvetler dengesinin bozulması demekti. Büyük servetler meydana geliyor, ticaret metodları değişiyor, serbest - alışveriş sistemi üstünlük kazanıyordu. Endüstride hi-mayecilik terk edilmekteydi.

Endüstrideki ihtilâl ve kapitalizmin büyümesiyle beraber işçi toplulukları da büyüyordu. Fakat makineleşme birçok maddenin maliyet fiyatını düşürdüğü ve işçi ücretlerini bir

miktar arttırdığı halde işçilerin durumu, kiralının yükselişi, teknik ilerlemenin endüstriye indirdiği darbelerin sebep olduğu grevler ve yüksek vergiler yüzünden kötüydü. İşçiler ve küçük üreticiler politik haklardan yoksundu. Büyük servet birikimleri yanında işçilerin ücretlerindeki yüzde 10 gibi artışlar gülünç kalıyordu. Üstelik iş günleri 14-15 saati bulmaktaydı. Bu durum nüfusları günden güne artan büyük endüstri merkezlerindeki işçileri sosyalist ve ihtilâlcı fikirlerin etkisinde bırakıyordu.

Endüstrinin dev adımlar atmaya başlamasıyla beraber, işçi sınıfının önemli problemlerinin ortaya çıkması, birçok düşünürü bu arada Stuart Mill'e «Liberalizm bu meseleyi çözmeye yeterli mi?» diye sorduruyordu. August Comte'un pozitivizm'i Batı düşüncesini liberalizmden sosyalizme doğru yöneltiyordu. Almanya'da Feuerbach Hegelciliği materyalist bir görüş haline getiriyor, Marx'ın görüşlerine temel teşkil edecek solcu ve maddeci bir Hegelcilik ortaya çıkıyordu. Fransa'da pozitivizm ve İngiltere'de pragmatizm yeni ve sosyal bir liberalizm ortaya çıkarırken, mülkiyete hücum eden Proudhon ve Marx ise işçi hareketine ihtilâlcı bir karakter veriyorlardı. Bu fikirler 1848 ihtilâlini etkileyecekti.

İşçi hareketi ilk olarak İngiltere'de teşkilâtlanmağa başlamıştı. İyiliksever endüstrici Robert Owen 1833'de (Büyük Meslek Birliği)'ni kurmuş, bu birlik Londra'da yapılan bir kongreyle bütün işçi gruplarının teşkilâtı haline getirilmişti. İş gününü sekiz saate indirmek ve işçilere sosyal haklar sağlamak için mücadeleye girişti. Patronlar lokavt kararları ve Birliğe üye olanları işe almamakla cevap verdiler. Çatışma yıllarca devam etti. 1837'de ihtilâlcı bir niteliğe büründü. İşçilerin haklarını elde etmek için isyana ve genel greve gitmeleri isteniyordu. Genel grev başarısızlıkla sonuçlandı. 1839 da Newport'ta 2000 maden işçisinin silâhlı ayaklanması da bastırıldı. Bu karışıklıklar işçi problemini ortaya koymuştu. Parlâmento bazı kanunlar çıkararak işçiler lehine birçok haklar tanıdı. (Owen kendi fabrikasını çalışma şartlarını hafifletecek hâle koymuş, devletin işe el koymasını isteyen ve top-

İumda reformlar yapılmasını gerektiren bir teoriyi yaymaya başlamıştı. Fakat, İngiltere'de başarı kazanamayınca Amerika'ya gidip orada «Yeni Ahenk» adını verdiği bir koloni kurdu).

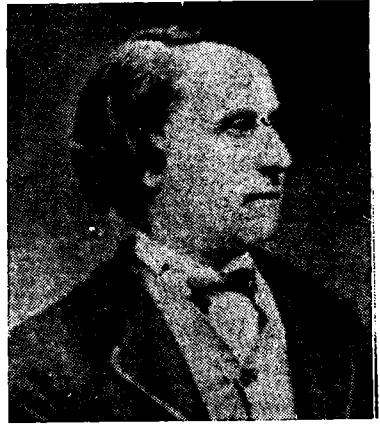
Fransa'da ise olaylar daha hızlı cereyan etti. 1830 liberal burjuva ihtilâli işçilerin desteğiyle yapılmıştı. Fakat, ihtilâl-den sonra işçilerin problemleriyle uğraşan olmamıştı. Bunun üzerine grevler başladı. Lyon'da işçiler için asgarî bir ücret tarifesini kabul edilmiş, fakat hükûmet bunu çevirmişti. İşçiler bir ihtilâl niteliğine bürünen büyük bir gösteri yaptılar. Kasım 1931'de ihtilâlciler şehre hâkim oldular. 20 bin kişilik bir ordu Lyon'a yürüyerek hareketi bastırdı. Babeuf'ün fikirleri tekrar ortaya çıkmaya başlamıştı.

Fransa'da 1839'a kadar bu hareketleri etkileyen gizli dernekler arasında en önemlileri «İnsan Hakları Topluluğu», «Halkın Dostları», «Aileler Topluluğu» ve «Mevsimler Topluluğu» idi. İlk iki topluluk cumhuriyetçi sosyalist, son ikisi ise ihtilâlciler sosyalistti. İnsan Hakları Topluluğu 1834'te Paris'te bir işçi hareketini başlattı. Hareket bir isyan şeklini alınca 40 bin asker getirilerek bastırıldı. Bu topluluğun yöneticilerinden biri Auguste Blanqui idi. Daha sonra Aileler ve Mevsimler Topluluklarını yönetti (*). Tevkif edildi ve iki yıl hapiste yattı. Mayıs 1839'da tekrar bir işçi ayaklanması hazırladı. Bu ayaklanma da bastırıldı. Blanqui idama hüküm giydi, cezası müebbed hapse çevrildi. 1848 ihtilâline kadar hapiste yattı.

Bu arada Louis Blanc'ın ve kapitalizmin bertaraf edil-

-
- (*) Blanqui (1805 - 1881) bu devir hareketlerinde en önemli rolü oynamıştır. Paris Tıp ve Hukuk Fakültelerini bitirmişti. Birçok ihtilâlciler teşkilâtta çalıştı. Halkın yavaş yavaş bir sosyalist toplum kurulmasına hazırlanmasını istiyor, «bu toplum kararnamelerle kurulamaz, eğitimle gerçekleşebilir» diyordu. Blanqui'ye göre iktidar ancak bir kuvvet darbesiyle halkın eline geçebilirdi.

Blanc (1811 - 1882) gazeteci-ydi. Tarihi eserleri vardır. Rekabetin kaldırılmasını, demiryolları ile madenlerin devletleştirilmesini, işçiler için üretim kooperatifleri kurulmasını istiyordu. Fikirleri Almanya'da da yayıldı. Çalışmanın teşkilâtlandırılması (1840) adlı eseri 1848 ihtilâlcilerini çok etkiledi.



mesini isteyen Proudhon'un fikirleri de benimsenmeye başlıyordu. Proudhon'un nazariyeleri 1870'de Karl Marx'ın fikirleri tarafından gölgede bırakılınca kadar işçilerin görüşlerine esas olacaktı.

Fransa'da 1845, 1846 yıllarında mahsul çok kötü olmuş 1847 yılında fiyatlar biraz daha yükselmişti. Maliye yine bir çıkmazdaydı. Kral Louis Philippe gittikçe şiddetlenen muhalefete karşı ters bir politika izlemeğe başlamış, antiliberal bir müdahale plânını uygulamaya hazırlanmıştı. İç ve dış tehlikelere karşı Avusturya İmparatorluğuna ittifak teklifinde bulunmuştu.

Kralın davranışı karşısında liberaller, radikaller ve sosyalistlerle işbirliği yapmaya karar verdiler. Aralık 1847'de böylece kurulan «halk cephesi» seçim reformu lehine Paris ve taşrada bir kampanyaya girişti.

Halk heyecan içindeydi. 21 şubat 1848'de hükûmet ertesi gün Paris'te yapılacak olan büyük bir toplantıyı yasak etti. Bu hareket bir ayaklanmaya yolaçtı, muhalifler işçileri harekete çağırdılar. Louis-Philippe'in rejimin asıl temeli saydığı Millî Muhafız Teşkilâtı da bir gün sonra ihtilâlcilere katılmaktan geri durmadı.

Buhran derhal ciddileşti. Ayaklanma karşısında kendisini iktidara getirmiş bulunan liberallerin terkettiği Louis Philippe çaresiz kalmıştı. Durumu 1789'da Louis XVI'nın veya 1830'da Charles X'un durumuna benziyordu.

Kıral, iç savaş tehlikesini anladı. Liberallere yaklaşıp bu tehlikeden kaçınmağa çalıştı. Thiers, hükûmeti kurmağa dâvet edildi. İsyan durulmuş gibi göründü. Fakat, kontrolünü kaybettikleri sokak kuvvetleriyle birleşmekle liberaller, muhalefete hâkim olmaktan da çıkmışlardı.

Bir nümayişçi tarafından atılan bir el silâh bir askeri öldürdü. Muhafız birliği galeyana geldi; ateş açtı, elli kişi öldü. Bütün gece kurbanların cesetleri Paris içinde gezdirildi. İşçiler «yaşasın cumhuriyet» haykırılarıyla barikatlar kurdular. İhtilâl birdenbire yeni bir nitelik alıyordu.

General Bugeaud Paris'i savunmakla görevlendirildi. İki gecedir uykusuzluktan bitkin birliklerden başka elinde hiç bir kuvveti yoktu. Thiers, Kırالا, daha sonra tam kuvvetle dönmek üzere, başkentten ayrılmasını teklif etti. Bu, monarşiyi kurtaracaktı. Fakat Louis Philippe iç savaştan nefret ediyordu. Düzenin korunmasını Millî Muhafız Birliğine bırakmayı tercih etti. Bu burjuva milisinin çoğunluğunu teşkil eden liberaller, ihtilâlin kendilerini de aştığı gerçeğini görmemişlerdi. Bu ihtilâlin sanki bazı mutedil reformlardan başka amacı yokmuş zannedildi; Millî Muhafız Birliği Kırال tarafından teftiş edilirken onu «yaşasın reform» diye bağırarak karşıladı. Bu sırada ihtilâl genişliyor ve ihtilâlcı gruplar Tuileries'e yaklaşıyordu. Louis - Philippe herşeyin bittiğini anladı monarşiyi kurtarmak için annesi Orleans dükusunin naibeliği altında, altı yaşındaki torunu Paris Kontu lehine tahttan feragat karar verdi (24 şubat). Sonra, araba ile Paris'ten ayrıldı. Birkaç gün sonra, evvelce Charles X'un yapmış olduğu gibi, İngiltere'ye geçecek ve orada 1850'de ölecekti.

1848 ihtilâli, kolay zaferinden sonra birkaç yıl içinde 1789'u takip eden on beş yıla benzer bir gelişme gösterdi.

Kırالın tahttan çekilmesinden hemen sonra, Orleans dükusu oğlunu kiral olarak tanıtmak ve kendine naipliği verir-

mek için Meclisin huzuruna çıktığı vakit, Paris banliyölerin de toplanan halk parlâmento üzerine yürüyor ve «Kahrolsun, Meclis dağılsın» diye bağırarak toplantı salonunu istilâ ediyordu.

İhtilâlin dayandığı anlaşmazlık bütün acı yönleriyle ortaya çıkmıştı: Louis - Philippe'i deviren ihtilâl, başlangıçta çoğunluğu monarşist olan liberallerin eseri idi. Fakat, liberal fikirlere ilgisiz Paris halkını ihtilâle katılmaya dâvet eden liberaller, Parlâmentoya liberal politik reformlar yaptıрмаğa değil, ihtilâlcî baskı kullanarak derin bir sosyal reform yaptıрмаğa kararlı «sosyalistler» önünde boyun eğiyordu.

1790'ın ihtilâl günlerinde olduğu gibi, Meclisin isyancılar tarafından istilâsı, dehşete düşen milletvekillerinin oradan derhal uzaklaşması sonucunu doğurdu. Oturumda kalan birkaç muhalefet temsilcisinin yanında sıralara yerleşen ihtilâlciler cumhuriyeti ilân ettiler. Bu parlâmento, yedi üyelik bir geçici hükûmet kurma işine girişti, bu yedi üye arasında Lamartine de vardı.

Bununla beraber, bir taraftan da ihtilâlcî şeflerin - Louis Blanc ile gizli cemiyetlerde kendilerini göstermiş bulunan birkaç önder - yönettiği ihtilâlcî gruplar Belediyeyi ele geçirmiş ve burada sosyalist ve radikallerden başka bir hükûmet kurmuşlardı. Üyeleri şunlardı: Marrast, Flocoh, Louis Blanc ve işçi Albert. Durum kritik hâle gelebilirdi. Meclisten çıkan hükûmet, ihtilâlcilerin hükûmetiyle kaynaşmayı kabul ederek buhranı geciktirdi. Bir anlaşma zemini bulundu: Geçici hükûmet halk tarafından onaylanmak şartıyla cumhuriyeti ilân etti (24 şubat 1848).

Lamartine ve arkadaşları cumhuriyeti ilân etmekte tereddüt göstermişler, fakat silâhlı işçilerin baskısıyla boyun eğmişlerdi. Bir işçi (Marche) eînde tabancası, «İşe hak» formülünü imzalayınca kadar Lamartine'in önünde bekledi.

Emeğin, işin hakkını tanımak anlamına gelen bu formül, 1848 ihtilâlinin parolası oluyordu.

Fakat cumhuriyet ilân edilince, muzaffer ihtilâl bölün-

müş olarak ortaya çıkacak, iç savaş çıkma pahasına birbirine saldırmakta gecikmiyecek olan iki düşman gruba - biri ihtilâli politik, diğeri sosyal istiyordu - ayrılacaktı.

Liberal ve sosyalist unsurların koalisyonu bir an için büyük bir sosyal eserin gerçekleşeceği ümidini doğuruyordu. Paris halkını büyük bir sevinç dalgası kapladı. Hükûmetin iki ayrı grubu geniş siyasî reformları gerçekleştirmek işi üzerinde görüş birliğine varmıştı; asalet ünvanları kaldırıldı basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, bütün vatandaşlara Millî Muhafız Birliğine girme hakkı tanındı. Derhal yüz kadar ucuz gazete çıkartılmağa başlandı. Paris'in bütün mahallelerinde işçi kulüpleri açıldı; 100.000'den fazla işçi Millî Muhafız Birliğine girerek Birliği tamamiyle hâkimiyetleri altına aldı.

1791'i izliyen olayların tekrarlanmasından korkan iller, cumhuriyetin ilânını büyük şaşkınlıkla karşıladılar. Burju vazinin endişelerini yatıştırmak için hükûmet siyasî meselelerde ölüm cezasını kaldırdı. İçişleri Bakanı olan ve geçici hükûmette radikallerle sosyalistler arasında ilişkiyi sağlamağa çalışan Ledru - Rollin bütün vâlileri alıp, yerlerine, cumhuriyeti yerleştirmekle görevli hükûmet komiserlerini getiriyordu.

Paris'te kaynaşma bir türlü yatışmıyordu. 25 şubatta işçiler - hükûmetin toplandığı - Belediye Sarayını işgal ediyor ve sosyal cumhuriyetin sembolü olarak kırmızı bayrağı kabul ettirmek istiyordu. Bu sırada itibarı çok yüksek olan Lamartine, bunu önledi, fakat hükûmet isyancıların sosyal taleplerini haklı görerek, Louis Blanc'ın teklifi üzerine şöyle bir kararname çıkardı: *«Fransız Cumhuriyeti hükûmeti, işçinin varlığını işle teminat altına aldığını bi'dirir: Bütün vatandaşlara iş bulmayı taahhüt eyler. İşçilere çalışmalarının meşrû menfaatlerinden faydalanmak maksadiyle birlikler kurma hakkını tanır. Açıkta kalan bir milyonluk kırallık tahsisatını asıl sahibi olan işçilere iade eder.»*

Ertesi gün bu kararnamenin uygulanmasına geçildi ve hükûmet, millî atölyeler kurulmasına karar verdi. Bu, Louis Blanc'ın sosyalist programının uygulanması demektir.

28 şubatta işçiler, Belediye Sarayına yeniden gelerek Kalkınma Bakanlığının kurulmasını istediler. Bu sefer hükümet direndi. Fakat salonu dolduran ihtilâlcilerin tehdidi altında boyun eğmek zorunda kaldı. Yeni bir kararname çıkarıldı, şöyle deniyordu: «Avrupa'nın bütün endüstri milletlerinin karşısına çıkan bir problemi incelemek ve çözmek, Fransa'ya düşen bir iştir». Bu kararname, aynı zamanda, istenilen Bakanlık değil, işçilerin kaderiyle derhal ve özel olarak uğraşmakla görevli bir «işçiler için hükümet komisyonu» kurdu. Fakat, hükümet sosyalist değildi. Louis Blanc ile Albert'ten kurtulmak istiyordu. Hükümet Komisyonu bunun için bahane edildi. Louis Blanc bu komisyonun başkanı, işçi Albert de onun yardımcısı oldu ve komisyon Luxembourg Sarayına yerleştirildi.

Hükümet böylece Louis Blanc ile Albert'den kurtulunca sosyalist partiyi de iktidardan uzaklaştırmış oldu. Sosyal reformların bütün yükünü ve sorumluluğunu bunları gerçek-tirmek yetkisinden mahrum bulunan «komisyona» yüklemekle kalmıyor, ihtilâlcî işçilere karşı silâhlı bir kuvvet kurmayı plânlıyordu. Bu arada da hükümet, 25 yaşına gelen herkesin oy kullanabileceği kuralını koydu. Bu, seçmen sayısını 250.000'den 9.400.000'e çıkarıyordu. Genel seçim hakkını tanımakla hükümet, halkı kendisine bağladığını sanıyordu. Halbuki halk, siyasî hürriyetle, ancak kendisini sefaletten kurtardığı oranda ilgiliydi; halk önderlerinin istediği, yeni ekonomik ve sosyal prensipler üzerine yeniden kurulacak bir toplumun gerçekleştirilmesiydi.

İhtilâl zenginler oligarşisi hükümetini devirmişti. Halk, cumhuriyetten yalnız politik değil, aynı zamanda sosyal eşitliği de gerçekleştirecek bir rejim istiyordu.

Yabancı ülkeler Paris'te hızla gelişen olayları korkuyla izliyorlardı. İtalya tam bir kaynaşma halindeydi. Almanya ve Avusturya'da liberaller yerlerinde duramıyorlardı. Dışişleri Bakanı Lamartine, Avrupa'ya cumhuriyetin niyetleri hakkında teminat vermeyi gerekli gördü. 2 martta Fransa'nın yabancı memleketlerdeki bütün diplomatik memurlarına şöyle

hir nota gönderdi: «Savaş, 1792'de olduğu gibi Fransız Cumhuriyetinin prensibi değildir. Fransız Cumhuriyeti, kimseye savaş açmayacaktır. Komşularından gizli ve kışkırtıcı bir propaganda yapmayacaktır.»

Seçim tarihi 9 nisan olarak tesbit edildi. Sosyalist parti harekete geçti. 16 martta işçi kulüplerinin kitle halinde Belediye Sarayına yürümesi hükûmeti, seçimleri 9 nisandan 23 nisana bırakmaya zorladı. Bu, sosyalistlerin şüphe götürmeyen bir zaferiydi. Bunlar kuvvetlerini çok büyük görüyorlardı. Aslında Paris'e hâkim olmakla beraber ülkede azınlık teşkil ediyorlardı.

Lamartine ve arkadaşları sosyalistlere cephe almışlardı. Burjuvazi ve köylüler de Paris halkının hükûmete devamlı müdahalesinden korkuyordu.

Bu sırada hükûmet de işçilere karşı direnme hareketini teşkilâtlandırdı. Millî Muhafız Birliğinin seçkin birliklerini bu iş için hazırladı, bu birlikler burjuvalardan seçilmişti ve Muhafız Taburu kurdu.

16 nisanda sosyalistler, programlarını kabul ettirmek amacıyla, Belediye Sarayı üzerine kulüp flâmaları ardında saflar teşkil etmiş, 40.000 kişilik yürüyüş tertipleddiler. Bunların getirdikleri talepnamele şöyle deniyordu: «Halk, demokrat cumhuriyet, insanın insan tarafından istismarının kaldırılmasını, çalışmanın teşekküllerle düzenlenmesini istiyor.» Fakat, artık tam olarak burjuvalarla işbirliği yapan hükûmet harekete geçti. Nümayişçiler, Belediye Sarayını, kendilerini «kahrolsun komünistler» haykırışlarıyla karşılayan seçkin birlikler tarafından muhafaza altına alınmış buldular. Dağıldılar ve o günden sonra, bir daha gösteri hareketlerine girişemediler.

İhtilâl şiddetli bir ekonomik buhrana sebep olmuştu. İşsizlik gerçek bir tehlike arz ediyordu. Louis Blanc, işsizleri devlet tarafından yardım edilen gerçek üretim atölyelerinde işlerine göre toplamak istiyordu. Sosyalistlerin can düşmanı olan Bakan Marie, işsizlerin toprak işçisi olarak yerleştirildiği millî atölyeler kurmakla yetindi. Bu atölyelere yazılan

işçi sayısı kısa zamanda 100.000'i buldu. İş bulunamayınca da, Marie - faal haldeki teşebbüslerini desteklemek için endüstricilere yardımı reddederek - millî atölyelerde iş gününü haftada ikiye kadar indirdi ve böylece Louis Blanc'ın teorilerinin itibarını bozmayı düşündü. Gerçekte ise, işsizleri bir araya toplamakla onlara kendilerine şef seçmek imkânını vermiş ve çok geçmeden, mücadeleye girişecek bir savaş kuvveti olarak teşkilâtlanmalarına zemin hazırlamış oluyordu.

23 nisan seçimleri burjuvalarla sosyal demokratların yüzünden sosyalistlerin yenilgisiyle sonuçlandı. 900 milletvekilinden aşağı yukarı 700'ü mutedil cumhuriyet taraftarıydı. Kurucu Meclis'in ilk işi, cumhuriyetin kuruluşunu onayladıktan sonra (4 Mayıs 1848), geçici hükümet yerine, kendi içinden seçilmiş ve Louis Blanc'ın olmadığı 5 üyelik bir İcra Komisyonu getirmek oldu; komisyon üyeleri Arago, Garnier - Pages, Marie, Lamartine ve Ledru-Rollin'di. Meclis derhal bir çalışma bakanlığı kuruluşunu reddetmek suretiyle sosyal reform politikasına karşı olduğunu ortaya koydu.

Bunun üzerine sosyalist parti şefleri, ihtilâl e gitme kararını aldılar. Polonya'nın lehine verilen bir talepten bahane eden muazzam bir işçi kitlesi - çoğunluğunu millî atölye işçileri meydana getirmişti - ve silâhlı Millî Muhafızlar kalabalığı Blanqui ve Barbes'in idaresi altında 15 mayısta Kurucu Meclis üzerine yürüyüp, toplantı salonunu işgal etti. Blanqui, kürsüden milletvekillerine, yerlerini sadece işçilerin fedakârlıklarına borçlu olduklarını ve asıl görevlerinin sosyal problemlerle uğraşmak olduğunu söyledi. Şeflerden biri olan Huber, «temsilcileri tarafından aldatılan halk adına» Meclis'in dağıtıldığını ilân etti. Barbes derhal zenginlere bir milyarlık vergi konulmasını istedi, kalabalık da, sosyalist Louis Blanc, Albert, Blanqui ve Barbes'ten kurulu geçici hükümeti alkışladı. Diğer taraftan başka bir grup Belediye sarayını ele geçiriyordu.

Fakat, eski hükümet hareketi bastırmak için tedbir almıştı. Seçkinler Birliği ile Millî Muhafız birlikleri duruma hâ-

kim oldu. Sosyalistlerin hükümeti devrildi. Üyeleri tevkif edildi. Blanqui 10 yıla hüküm giydi. (Louis Blanc kaçmıştı)

Birkaç gün sonra millî atölyeler ve kulüpler de kapatıldı. İşçiler yine harekete geçti, millî atölyelerin tekrar kurulmasını ve Meclisin dağılmasını istiyerek barikatlar kurdular. Meclis sıkı yönetim ilân etti ve general Cavaignac'a tam yetki tanıdı. Paris'te gerçek bir sokak savaşı oldu. Cavaignac'ın elindeki 20.000 askerin yardımına illerden Millî Muhafızlar getirildi. Savaş bütün şiddetiyle dört gün sürdü. Binlerce kişi öldü. Paris Başpiskoposu Monsenyör Affre araya girmek isterken, sokakta öldürüldü. 28 haziranda ihtilâl bastırılmıştı. Her türlü ihtimale karşı tedbirli olmak amacıyla hükümet, Bakanlar Kurulu Başkanı olarak general Cavaignac'ın yetkilerini korudu. 15.000 kişi tutuklandı. Bunlardan 3000'i yargılanmadan Meclisin çıkardığı bir kararnameye Cezayir'e sürüldü. Bütün kulüpler kapatıldı ve şüpheli görülen otuz iki gazetenin çıkmasına engel olundu.

Sosyalist hareket bastırılmıştı. Fakat, cumhuriyet bu sefer de iç savaşla öldürücü bir darbe yemiş oluyordu. Burjuvalar ve köylüler, tekrar karışıklık çıkmasından korkarak, cumhuriyet rejiminden uzaklaştılar. Liberallerin sosyalistlerle geçici işbirliğinin yerine, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında doğan sönmez bir kin geçmişti. Kabul edilen yeni anayasa başkan'a üstün bir durum sağlamış ve dikta yolunu Louis Napoleon'a açmıştı.

ALMANYA VE AVUSTURYA'DA

1848 — 1849 İHTİLALİ

Almanya'da daha onaltıncı yüzyılda köylü ihtilâli olmuş ve 1516 ile 1536 yılları arasındaki bu ihtilâl, şiddetle bastırılmasına rağmen toplum yapısını etkilemişti. Fakat Fransa'daki 1848 ihtilâli bir işçi ihtilâli olduğu halde, onun etkisiyle Almanya ve Avusturya'da çıkan ihtilâller burjuva ihtilâli niteliğindedir. Almanya ve Avusturya'da burjuvazi liberal bir rejim kurmağa, Alman birliğini sağlamaya çalışıyordu. Bu hareket 1830 ihtilâlinin etkisiyle hızlanmış ve 1847 1848

yıllarında kuvvetlenmişti. Çeşitli Alman prensliklerinde liberaller, din hürriyeti, malî reformlar, basın hürriyeti, bir halk parlâmentosu ve jüri sistemi istemekteydiler. Paris'teki ihtilâlin haberleri gelince, Güney Almanya'da da gösteriler, nümayişler başladı. Bu hareketler büyüyünce hükümdarlar prensler birer birer devrildiler. Bavyera'da Louis I. oğlu lehine tahttan çekildi, mihalefeti hükûmeti kurmaya çağırdı. Wurtemberg, Nassau ve Hesse'de hükümetler liberallerin eline geçti. Bu arada köy bölgelerinde kaynaşma başlamış, şehirlerde işçiler Paris'i örnek alarak ihtilâlcî davranışlar göstermişlerdi. Fakat işçilerin çevresinde toplandığı Sosyalist Parti zayıftı ve lidersizdi. Bu sebeple işçi hareketleri başarısız kaldı. Liberaller duruma hâkim olur gibi göründüler. Liberal Parti'nin bir komisyonu Frankfurt'ta Alman birliğini hazırlayıcı bir parlâmento toplamakla görevlendirildi. Hükümetlerden delegeler istendi. 31 martta Frankfurt geçici parlâmentosu toplandı. Radikaller, parlâmentonun devamlılığını ilân etmesini ve bütün otoriteyi ele almasını istediler. Bu, Frankfurt parlâmentosunun bir (ihtilâl) meclisi olması demekti. Teklif reddedilince radikaller ayaklandılar. Fakat, çeşitli Alman devletlerinin birlikleri harekete geçirildi. Ayaklanma on gün içinde bastırıldı.

Alman Kurucu Meclisi mayısta Berlin'de toplandı. Birkaç gün sonra, haziran olayları Paris'i kana buluyordu. Yankıları bütün Avrupa'da bir bomba tesiri yaptı. Berlin'de işçiler silâhlanıp, cephaneliği ele geçirdiler. Prusya eyâletlerinde karışıklıklar çıktı. Fakat, hareketin başında lider yoktu, ordu derhal duruma el koydu. Şiddet yolunu açmaktan sorumlu tutulan liberal hareket gözden düştü. Prenslerle Muhafazakâr Parti, başkaldırmak için bu durumdan faydalandı. Prusya'da büyük toprak sahipleri, asiller sınıfının imtiyazlarını korumak için Berlin'de toplandılar. Neşredilmeğe başlayan Yeni Prusya Gazetesi bunların organı oldu. Bismarck'ın en nüfuzlu üyelerinden biri bulunduğu sertlik taraftarı parti ülkeyi «Prusya dernekleri» yle doldurdu ve ihtilâle karşı tedbirler aldı.

Fakat, Avrupa'da mutlakçılığın en sağlam kalesi olarak bilinen Viyana'da Paris'in ihtilâlcî gazetelerinin birdenbire alevlendirdiği ihtilâl, beklenmedik bir anda, büyük bir zafer kazandı. 20 şubatta bütün fikir ve ekonomi çevrelerinde şiddetli bir kaynaşma başladı. Şiddetli bir huzursuzluk içindeki Viyana'da Etajenero toplandı. Paris'te olanları örnek alan halk, toplantı salonuna dolup reform istedi. Halkın baskısı altında Etajenero, imparatorun huzuruna çıkma kararını aldı. Sokakta patlak veren olaylar askerleri kalabalığa ateş açmak zorunda bırakıyordu. Bütün şehirde derhal ayaklanmalar başgösterdi. Devlet Meclisi, Aşağı Avusturya Eyalet Meclisi delegelerini bu iç savaş havası içinde kabul etti. Devlet Meclisi, basın hürriyetini ve burjuva muhafız teşkilâtı kurmayı kabul ederken, sözü dinlenmeyen ve birdenbire tehlikeli bir kişi haline gelen Metternich de istifa ediyordu.

Viyana ihtilâli bütün imparatorlukta kaynaşmaya sebep olmuştu. Galiciya'da asiller, köylülerin yeni bir isyanından korkarak, şehirlere sığınmışlardı. Bohemya'da, Prag'da toplanan bir halk meclisi Viyana'dan toplanma hürriyeti, feodal hakların kaldırılmasını, bir Muhafız Birliği kurulmasını istiyordu. Daha sonra geniş bir yasama bağımsızlığına sahip bir kabineyle Almanca ile Çekçe'nin eşitliği esasının kabul edilmesini istedi. 8 nisanda Viyana hükümeti Çek taleplerini kabul etti. Derhal Prag'da Bohemya valisinin başkanlığı altında bir millî komite kuruldu. Gerçekte ise bu geçici bir Çek hükümetiydi. Haziranda Prag'da ayaklanmalar başladı. Fakat bu ayaklanma General Windischgraetz tarafından bastırıldı. Çek millî hareketi durduruldu.

Durum, Macaristan'da da Bohemya'da olduğu kadar ciddiydi. Paris ihtilâlini duyar duymaz, muhalefet başkaldırmıştı. 3 martta alt Mecliste Kossuth, Avusturya mutlakçılığına kuvvetle karşı gelmiş ve Macaristan için sorumlu bir millî hükümet isteyen bir talepname çıkarttırmıştı. Bu talepname Viyanaya götürülürken de, alt Meclis, vergi karşısında eşitlik ve feodal hakların satın alınacağını ilânla eski rejime son vermişti. 16 martta Viyana boyun eğiyordu. Nisanda Maca-

ristan bağımsız bir ülke oluyordu.

Viyana hükümetinin Çek ve Macarların milliyetçi istekleri karşısında boyun eğmesinin sebebi, İtalya'da çıkan ciddi bir ihtilâlin Avusturyayı karşı koymak imkânlarından yoksun bırakmasıydı. Milâno'da Viyana ihtilâlinin başarı haberi duyulur duyulmaz halk, —bu sırada imparatora pek düşman olan— rahiplerin desteğiyle ayaklanmış ve «yaşasın Pie IX» haykırışlarıyla Avusturya garnizonuna hücum etmişti. Garnizon kumandanı şehri boşaltmak zorunda kalmıştı. Aynı gün, Venedik ayaklandı; bir sivil Muhafız Teşkilâtı kuruldu ve bir kaç gün sonra cephaneliği ele geçirdi. Avusturya birlikleri bir teslim vesikası imzalamak ve Venedik'ten kesin olarak ayrılmak zorunda kaldılar. 23 martta kurulan geçici hükümet, cumhuriyeti ilân etti. Parma ve Modena dükaları da ülkelere kaçmışlardı. Avusturya vesayetinden kurtulan Milânolular derhal Piemonte - Sardunya Kralı Charles - Albert'e bir heyet gönderdiler. 26 martta da Charles - Albert, ordusunun başında Avusturya'ya karşı savaşa giriyordu. İhtilâl bitmişti. Piemonte - Sardunya kralının etrafında toplanan İtalya, bağımsızlık savaşına girişiyordu.

Kral Charles - Albert, gerektiği kadar askeri olmadığı için Goito'da kazandığı zaferden faydalanamadı. 2 temmuzda Avusturya ordusu Piemonte'lilere karşı Custozza'da kesin bir zafer kazandı. Charles - Albert, Milâno'ya sığındı. 9 ağustosta eski durumu tekrar kabul eden bir mütareke imzaladı. Lombardiya ile Venedik tekrar Avusturya boyunduruğuna giriyordu.

Albert'in yenilmesi federalist, monarşik ve liberal hareketin de yenilmesi demektir.

Bu sırada papalık hükümetinin başına geçirilen Rossi, İtalya'yı papalık makamının otoritesi altında federasyon halinde toplama politikası izliyordu. Fakat radikal programın gerçekleştirilmesine uğraşan cumhuriyetçiler onu öldürttüler. (15 kasım.) Bu büyük bir ihtilâlin patlak vermesine yol açtı. Halk Quirinal sarayına hücum etti. Papa Pie IX, ihtilâl partisi şefini —bir taraftan dış ülkeler elçileri nez-

dinde yapılan şiddet hareketlerini protesto etmekle beraber — iktidara geçirmek zorunda kaldı ve kendisi Gaeta şehrine kaçtı. Roma Parlâmentosu kendi kendini dağıttı ve genel oylamayla bir Kurucu Meclis seçilmesi tarihini 21 ocak 1849 olarak tesbit etti.

8 şubatta toplanan ve radikal elemanların hâkim olduğu Kurucu Meclis, papanın tahttan indirilmesine, dünyevî iktidarının kaldırılmasına —mânevi bağımsızlığını garanti altına alarak— karar verdi, Roma cumhuriyetini ilân etti (9 şubat 1849).

Roma ihtilâlî Toskana'da şiddetli bir tepki yaratmıştı. Montanelli, Toskana hükûmeti adına derhal Roma'da bütün İtalyanlar tarafından seçilecek bir millî meclis toplanmasını istedi. Grandük, Viyana'ya sığınmak için başkentten kaçarken, Mazzini Floransa'ya koşuyor ve orada cumhuriyeti ilân eden bir geçici hükûmet kurarak bir Kurucu Meclis topluyordu. (18 şubat 1849).

Avusturya İmparatoru, Çek hareketini bastırdıktan sonra Macaristan'a döndü. Macarlara karşı Sırpları kullandı. Sırplar, Macaristan'a girdi. Peşte'de panik başgösterdi. Sıf radikallerden ibaret kalan Meclis, çekindiği hükûmeti kontrol etmesi için altı üyelik bir komite seçti. Meclisin tarafını tutan halk, sokakta bir bakanı öldürdü. İmparator derhal Meclisi dağıttı. Macaristan'da işgal rejimi kurdu.

Peşte olaylarını öğrenen Viyana halkı Avusturya birliklerinin Macaristan'a gitmek için oradan ayrılmasını önlemek amacıyla ayaklandı ve Savunma Bakanı olan Baillet Latour kontunu yakalayarak bir sokak fenerine astı (6 ekim). İmparator Olmütz'e kaçtı ve ihtilâlcileri yenmekle görevlendirilen Windischgraetz Prensi Viyanayı kuşattı. Üç gün süren savaşlardan sonra ihtilâlciler teslim oldular. İhtilâl birçok idamla sona erdi (31 mart).

Ordu, bütün Avusturya İmparatorluğunda Viyana'nın otoritesini yeniden tesis etti. Askerî diktatorya Bohemya, Galıçya ve Lombardiya'da yerleşti. İmparatorluğun ülkelerinin ayrı anayasaları kaldırıldı. Hepsi için Avusturya anayasasının

esas olduğu açıklandı.

Bu olaylar sırasında Frankfurt Parlâmentosu da dağılmış, ancak aşırı sola mensup yüz kadar milletvekili kalmıştı. Bunlar da hukukî bakımdan yetkisiz oldukları için bir ihtilâl hazırlamağa çalıştılar. Halbuki Karl Marx'ın plânlarına göre kurulan Komünist Partisi Silezya, Saxe, Westphalie ve Ren Prusya'sında teşkilâtlanmağa başlıyordu. Diğer taraftan demokratlar Bade grandükaliğinde, Wurtemberg'de, Ren Bavyera'sında az çok kuvvetliydi. Komünistlerle demokratların karşılaşması bazı reformlara yol açtı ve bunlar Wurtemberg kiralını Frankfurt anayasasını kabule zorladı. O zaman Parlâmentodan geri kalanlar yeni bir hareket merkezi haline getirmeyi umdukları Stuttgart'a taşındılar. Fakat burada 18 haziranda dağıtıldılar. Bundan sonra yeniden başlama teşebbüsünde bulunan ihtilâl, başsız kaldı. Prusya hükûmeti birliklerini, devletlerinde yeniden düzeni kurmaları için hükümdarların emrine verdi. Ren Bavyerasında ve Bade ülkesinde birkaç kavga cereyan etti. Fakat ciddî bir mücadele ancak Saxe'da çıktı. Rus Bakunin halkçı ve sosyal bir ihtilâlin başına geçmek için gelmişti. Dresden Diyetinin dağıtılması ciddî kargaşalıkların çıkmasına fırsat verdi. İşçiler barikatlar kurdular. Kiral, başkentinden kaçtı. Burada geçici bir hükümet kuruldu. Fakat Prusya Muhafız Birliği şehri kuşattı, şehir iki gün karşı koyduktan sonra teslim oldu (9 Mayıs 1849). Aynı gün Bade grandükaliğinde, Rastadt'ta bir askerî ihtilâl çıkıyordu. Bir ihtilâl komitesi iktidarı ele geçirdi. Almanya'nın her tarafından ihtilâlciler hareketi desteklemek için koştular. Fakat Prusya gene işe karıştı. 25.000 ihtilâlcinin koruduğu Rastadt teslim olmak zorunda kaldı. İhtilâl çok kan dökülerek bastırıldı.

Avusturya ve Almanya'da ihtilâller bastırıldıktan kısa bir süre sonra Macaristan ve İtalya'da da ulusal hareketler ezilmiş, Papa, Avusturya ve Fransa'nın yardımıyla tekrar iktidara getirilmiştir.

PRENS - CUMHURBAŞKANI LOUIS NAPOLEON CUMHURİYETİ BOĞAZLIYOR

1851 yılında Fransa'nın başında bir prens - cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Bu prens, Napoleon Bonaparte'in yeğeni olan Louis Napoleon'dur. Her ikisi de çoğunluk sağlayamayan cumhuriyetçilerle kırılcılar arasında bölünmüş bir Fransa'da ordunun, polisin desteğini elde etmiş, duruma hâkim olmuştur. O devirde dünya borsasının hâkimi ve bir bakıma dünyanın bankası olan İngiltere de görünüşe göre Louis Napoleon'un arkasındadır. Öyle ki Paris'te prene biraz da uluslararası kapitalizmin temsilcisi gözüyle bakılmaktadır. Papa'nın desteğini sağlamış olan prens cumhurbaşkanının masonluğu da ileri sürülmektedir. Louis Napoleon, 18 Brumaire darbesiyle kendisine imparatorluk yolunu açan büyük Napoleon gibi bir darbe yapmayı ve imparator olmayı plân-lamaktadır. Meclis, bütün gürültülere rağmen kuvvetli değildir. Basın gerçek tehlikeleri görmemekte, gevezeliklerle vaki geçirmektedir. Paris'in işçi mahalleleri 1848 ihtilâli ile büyük kayıplar vermiş ve öncüleri tasfiye edilmiştir.

Bir Bonaparte, hem de daha önce «Strasbourg ve Boulogne darbe teşebbüsleri» diye isimlendirilen bazı hareketlere girişerek iktidara gelmek hırslını açıkça göstermiş olan bir dikta heveslisi nasıl Fransa cumhurbaşkanı seçilmişti? Bunun için birçok sebep sıralanmıştır. Fakat hepsinden önce, 1848 ihtilâlinin yarattığı ortam ve Napoleon ismi gösterilebilir. 1848 ihtilâlinde devrimciler ezilmiş, işçiler bastırılmış meclise hâkim olan muhafazakârlar yanlış hareketleriyle Louis Napoleon'a yolu açmışlardı.

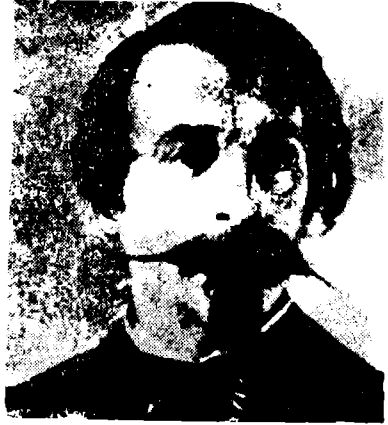
Louis Napoleon ihtilâl sırasında Fransa dışında yaşıyordu. Bir kısmî seçimden faydalanarak, dışardan adaylığını koymuş ve ismi sayesinde kazanmıştı. Bu isim, otorite, şan, şeref ve zaferlerle karışmış Napoleon hatıralarını canıandırıyordu. Olaylar Louis Napoleon'a yardım etti. Meclisin kabul

ettiği anayasa cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi esasını koymuştu. Louis Napoleon da imparatorluğa cumhurbaşkanlığından geçmeye karar verdi. Lamartine ve Cavaignac başkanlık için rakipleriydi. Bu rakipleri destekliyenler, Louis Napoleon'u bir hiç olarak görüyor, çevresinde fırsatçıların toplandığı bir maceraperestin kazanma şansı olmadığını söylüyorlardı. Fakat Napoleon isminin diğer iki isimden daha büyük olduğu unutuluyordu. Sonra Lamartine 1848 ihtilâline ihanet etmiş sayıldığı ve Cavaignac bu ihtilâlde işçileri amansızca bastırmış olduğu için bu sının desteğini kaybetmişlerdi. Sağ cephenin de onlara oy vermektense Louis Napoleon'u tercih edeceği açıktı. Sonuç, cumhuriyetçileri şaşırttı. Louis Napoleon rakiplerinin aldığından bir misli fazla oyla (beş buçuk milyon) cumhurbaşkanı olmuştu.

Louis Napoleon mutlak iktidarı için düşündüğü darbenin kozlarını yine cumhuriyetçilerden topladı. Meclisteki muhafazakârlar, 1793 ve 1848 ihtilâllerinin etkisiyle sosyalistlerden ve ihtilâlden korkuyorlar, hemen her harekette bir «kızıl» tehlikesi görüyorlardı. Kısmî bir seçim bu korkularını arttırdı. Bu seçimde, kendisine Montagne adını veren bir partiden birkaç milletvekili çıkmış, 1793'ü hatırlayan meclis, sosyalistlerin ve ihtilâlcilerin de ilerde meclise hâkim olabileceği endişesine kapılmıştı. Kabahat, genel oy prensibinde bulunuyor, Thiers «Zelil halk kalabalıklarından» bahsediyordu. Meclis kendi kuyusunu kazmağa başladı. Genel oy prensibini bozan bir kanun kabul edilerek üç milyon seçmen oy hakkından mahrum edildi (1850).

Louis Napoleon bu fırsattan faydalanarak, halk oyunun savunucusu pozuna girdi ve meclisin karşısına çıktı. Artık meclisle cumhurbaşkanı arasında çatışma açık olarak başlamıştı. Louis Napoleon bakanlarını meclis dışından seçiyor orduyu kendi saflarına çekmek için kumandanlarla görüşüyor, sık sık geziler yaparak halk arasında da sempatisini arttırmağa çalışıyordu. Meclis de Napoleon'un anayasanın bir maddesinin değiştirilmesiyle ilgili teklifini reddederek (bu

Cumhuriyete bağlılık yemini eden prens - cumhurbaşkanı Louis Napoleon, imparator olmayı plânlamış ve meclisi feshedebilmek için bir darbe hazırlamıştı. Bu darbe ikinci cumhuriyeti öldürecek ve tekrar imparatorluğa yol açacaktı. Louis Napoleon darbe için bir bayram gününü seçmişti. O gün aynı zamanda Austerlitz zaferinin yıldönümüydü.



maddeye göre cumhurbaşkanı yalnız bir defa seçilebilirdi), onun tekrar cumhurbaşkanı seçilmesini istemediğini gösteriyordu. Victor Hugo, cumhurbaşkanını bir tiran olarak gösteren yazılar yazmaktaydı.

Kasım 1851'de Parisliler bir darbe ihtimalinden sık sık bahsediyorlardı. 25 Kasım'da Napoleon Londra Fuarına giden Fransız sanayicilerine «Gelecekte korkmayın. Huzur ne olursa olsun sağlanacaktır. Yapılması gereken yapılacaktır» diyordu. Cumhuriyetçiler ise orduya güveniyordu. Ordunun ne olursa olsun cumhuriyeti savunacağını, halkın da tekrar bir diktatör istemediğini konuşuyorlar ve başta Victor Hugo yazıyorlardı.

Fakat Louis Napoleon 17 Kasım (1851'de) darbe kararını vermiş ve gününü seçmişti. Darbe, dini bir bayram olan ve Austerlitz zaferinin yıldönümüne rastlayan 2 Aralık günü yapılacaktı. Darbe kararını yalnız savunma bakanı general Saint - Arnaud, Paris Kumandanı general Magnan, Emniyet Müdürü Maupas, ve içişleri bakanı Morny biliyordu. Hepsi daha önce, cumhurbaşkanı ile görüşmüş ve darbenin hazırlanmasına katılmıştı. Cumhuriyetçiler ve Meclis ise Paris kumandanı ile emniyet müdürünün cumhuriyete bağlılıklarını övmektedirler.

Darbeye en önemli rolü Morny oynayacaktı: Louis Napoleon'un baş yardımcısı oydu. Anılarında «Ben olmasaydım darbe gerçekleşmezdi. Prens (Louis Napoleon) yanlış metodlara saplanmıştı. İşe yaramaz kimselerden yardım bekliyordu. Onun işe yarar adamlarla temasa geçmesini ben sağladım» diye yazmıştır. Bu adamlardan biri olan Paris kumandanı general Magnan yüksek rütbeli 20 subayı ile gizli bir toplantı yaparak «Kısa bir süre sonra önemli bir karara katılacağını, onun imzası olmadan hiç bir emri kabul etmiyeceklerini, neticede giyotine veya zafer madalyasına giden yolun sorumluluğunu üzerine aldığını» söylemişti.

2 Aralık 1851 sabahı saat 4'te darbeciler harekete geçti. Karşı koyması muhtemel kumandanlar ve politikacılar göz altına alınmıştı. Birer birer tevkîf edildiler. Şüpheli birliklerin başına güvenilir adamlar getirildi. Milletvekilleri evlerinden alınıp bir kışlaya götürüldü. Darbe kısa bir sürede tamamlanmıştı. Birkaç saat sonra Parisliler duvarlara yapıştırılan kâğıtlarda Meclisin ve Danıştayın feshedildiğini, genel seçimlerin yapılacağını okuyorlardı. Tebliğde Napoleon'un ve Morny'nin imzaları vardı.

Darbe haberi yalnız işçilerin çoğunlukta olduğu mahallelerde bir karşı koyma ile karşılaşmış, bazı yerlerde bariyerler kurulmuştu. Fakat işçilerin büyük bir kısmı 1848 ihtilalini hatırlamakta ve meclise karşı fazla bir sevgi duymamaktaydı. ~~Bu sebeple hepsi harekete katılmadı.~~ Hareket iki gün sonra bastırılacaktı. Hükümet, elinde silâhla yakalanan herkesin kurşuna dizileceğini açıkladı ve kurşuna dizdi. 5 Aralık sabahı hiç bir direnme kalmamıştı. İllerdeki kıpırdamışlar da askerî birlikler tarafından bastırıldı. Darbenin bilançosu 1545 sürgün ve beşi infaz edilen 59 idam hükmüydü. Victor Hugo da bir sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmıştı.

2 Aralık (1851) darbesi, diktatörlüğü getiriyor ve parlamento rejimini kaldırıyordu. Üçüncü Napoleon bir yıl geçmeden imparatorluğunu ilân edecek ve bunu 1870 yılına kadar sürdürecekti.

PARİS KOMÜNÜ: OTUZ BİNE YAKIN İHTİLÂLCİNİN ÖLDÜRÜLDÜĞÜ HAREKET

İhtilâller tarihinde Paris Komününün önemli bir yeri vardır. Kısa sürmekle beraber, gerek Enternasyonalin kararlarının ilk uygulanmağa çalışılan yer olması gerek sonuçları bakımından bu hareket 19. Yüzyılın en büyük ihtilâli olarak kabul edilir. Ayrıca, bu harekette yalnız bir şehirde; Paris'te iki hafta içinde öldürülenlerin sayısı, Fransız ihtilâlinin en kanlı yılı olan 1793'de öldürülenlerin sayısından fazladır. Hareket tam bir imha politikası uygulanarak bastırılmıştır.

1870 yılının eylül ayı. 1851'de bir darbeyle diktatör olan ve kısa bir süre sonra imparatorluğunu ilân eden Louis Napoleon'un yirmi yıl süren hükümdarlığı, tıpkı Napoleon Bonaparte'ın hükümdarlığı gibi bir bozgunla sona eriyor. Bis mark'ın birleştirdiği Alman devletlerinin orduları, Sedan'da Louis Napoleon'un başında bulunduğu büyük Fransız ordusunu perişan ediyor. İmparator yüz bine yakın askerle beraber teslim olmaktan başka çare bulamıyor (2 eylül).

Bu olay imparatorluğun sonu ve tekrar cumhuriyetin kuruluşuydu. Bozgun haberi duyulur duyulmaz Paris yine ihtilâl günlerinin heyecanını yaşamağa başlıyordu. 1870'in Paris'inde yeni fikir akımları vardı (*) 1848 ihtilâlcilerinin yerini

(*) 1848 ihtilâlini takip eden yıllarda Karl Marx'ın fikirleri büyük yankılar yapmış ve ihtilâlcî sosyalizm hareketlerinde Marx'ın otoriter doktrini (Marksizm), temel doktrin olarak kabul edilmeğe başlanmıştı. 1864'te Fransız ve İngiliz sosyalistleri Martin Halls mitinginde Uluslararası (Enternasyonal) bir birlik kurmuşlardı. Birliğin programını

yeni bir ihtilâlcı nesil almıştı. Büyük bir kısmı Enternasyonal üyesiydi. Bunlar Fransız sosyalizmine, Marksist doktrine bağlı ihtilâlcı bir karakter kazandırmaya çalışmışlar, teşkilâtlanmış ve 1869 yılı içinde Fransa'da 245 bin üyeye sahip olmuşlardı. Bunun için Paris komünü, Enternasyonal'in yarattığı bir hareket olacaktı.

Bozgun haberi üzerine Paris'te cumhuriyetçiler harekete

tanıtma işi Marx'a verilmişti. Bu birlik 1866'da Cenevre'de Birinci Enternasyonal kongresini toplamış, o sırada başlayan Avusturya — Prusya savaşını protesto etmiş, daimi orduların kaldırılmasını istemiş, işçilere barış çağrısında bulunmuş ve sekiz saatlik işgünü esasını kabul etmişti. 1867'de Lozan'da İkinci Enternasyonale Belçika ve İsviçre sosyalistleri de katılmıştı. Bu kongrede alınan kararlar arasında devletin, ulaştırma ve haberleşme vasıtalarına el koyması, hür Avrupa devletlerinin bir konfederasyon halinde toplanması gerektiği vardı. Enternasyonal otoriter devletçiliğe dayanarak komünizmin gerçekleşmesini isteyen Marx'ın fikirlerini kabul etmiş ve Marx'ın manifestosunu esas olarak almıştı. Bütün ülkelerin işçilerinin dayanışması isteniyordu. (Bu dayanışma ilk defa 1867 Cenevre yapı işçileri grevi sırasında görüldü). 1868'de Enternasyonal Brüksel'de üçüncü ve 1869'da Bâle'de dördüncü kongresini yaptı. Dördüncü kongrede özel mülkiyetin kaldırılması yoluyla toprakların sosyalleştirilmesi, miras hakkının kaldırılması, uluslararası meslek teşekküllerinin kurulması gibi kararlar alınmıştı.

Fransa'daki Enternasyonal teşekkülleri de Marksist doktrine bağlanarak ihtilâlcı sosyalizmi gerçekleştirmek için çalışıyordu. Ancak, Enternasyonal'in Fransız üyeleri, iştihsal vasıtalarının devlete değil işçiye ait olması gerektiğini ve gelecekteki halk devletinin „hür endüstri ve tarım birliklerinin hür federasyonu“ olarak kurulmasını istiyor bu bakımdan Marx'ın otoriter tezinden ayrılıyorlardı.



Karl Marx (sağda) ve yakın dostu Engels'in (solda) fikirlerinin Paris Komünü hareketinde büyük rolü olmuştur.

geçiyor, halk Bourbon Sarayını (Kurucu Meclisin toplandığı binayı) işgal ediyordu. Cumhuriyetçi liderlerden Gambetta imparatorluğun yıkıldığını haykırıyordu. Halk ihtilâl geleneğine uyarak Belediye Sarayına gidiyor, Cumhuriyet ilân ediliyordu. (4 eylül 1870). Cumhuriyetçi milletvekillerinden bir Millî Savunma hükûmeti kuruldu. Fakat bu hükûmette ihtilâlcî sosyalistlerden kimse yoktu.

15 Eylülde yeni hükûmetin temsilcileri Bismark'la görüştüler. Muzaffer Bismark barış için çok ağır şartlar ileri sürdüğünden savaş devam etti. Üç gün sonra Alman ordusu Paris önlerine geldi ve şehri kuşatmağa başladı. Millî Savunma hükûmetinin bazı üyeleri Tours'a çekildiler. Daha sonra Gambetta da onlara katıldı. Diğer bölgelerde Almanlara dayanacak ordular kurdu. Thiers Avrupa'dan boşuna yardım istedi. Diğer komşuları da Fransa'nın yenilgisinden memnun ve henüz bir Almanya tehlikesinden habersizdi.

Bu sırada Paris Alman orduları tarafından iyice çevrilmişti. Dört ay sürecek bu kuşatma sırasında açlık ve sefalet

kışla birleşerek bastırdı. İşte o günlerde Enternasyonal üyeleri harekete geçti. Bir komün kurulması fikri görüşüldü. 11 Ekim'de kuşatılmış şehirde ilk hareket patlak verdi. Blanqui de bu hareketin liderleri arasındaydı. Millî Savunma hükûmeti güçlkle duruma hâkim oldu.

Fransız birliklerinin Almanlar karşısında çöküşü devam ediyordu. Metz'deki ikinci büyük Fransız ordusu 150 bine yakın askeriyle teslim olmuş, (27 Ekim 1870) Paris'i kurtarmağa gelen birlikler de birbiri ardı sıra yenilerek çekilmişlerdi. Alman işgal bölgeleri büyüyordu. Paris bombalandı. Nihayet 28 Ocak'ta (1871) çaresiz kalan Millî Savunma Hükûmeti Bismark'ın şartlarını kabul ederek mütareke imzaladı. İlk şartlar Paris'in teslim olması Alman ordusunun şehirde bir geçit resmi yapması ve başkentin Almanlara 200 milyonluk harp tazminatı ödemesiydi. Bismark, bir seçim yapılmasını ve bu seçim sonunda Fransa'nın başına geçecek hükûmetin barış anlaşmasını imzalamasını istemekteydi.

Derhal seçim yapıldı (8 Şubat). Bu karışık ortamda halkın huzur ve sağlam bir idare istemesinden faydalanan muhafazakârlar meclise hâkim oldular. Thiers geçici olarak hükûmet başkanlığına getirildi.

Fakat Paris halkı özellikle ihtilâlciler mütarekeye karşıydı. Şehirde 200 bin kişi silâhlanmıştı. Millî Muhafızlar denilen bu milis teşkilâtından kırk bin kişi Almanlarla dört ay savaşmıştı. Mütareke hayal kırıklığı yarattı. Özellikle Alman ordusunun Paris'te bir geçit resmi yapacağı öğrenilince Paris kaynaşmağa başladı.

Mart başında Alman ordusu Paris'te bir geçit resmi yapıyor, Paris'in kuzeyindeki ve doğusundaki kaleler Almanlara teslim ediliyordu. Fakat Alman birlikleri şehirde kalmadı. Millî Savunma Hükûmeti Paris'e gelmiş ve barış anlaşmasını görüşmeğe başlamıştı. Şehirde huzursuzluk devam ettiğinden ve Enternasyonal üyeleri millî muhafızların kurdukları teşkilâta hâkim olmağa başladığından hükûmet 11 Martta daha rahat çalışabileceği Versailles'e, Paris dışına yerleşti.

Hükûmet Paris'ten ayrılınca Enternasyonal üyeleri, ha-

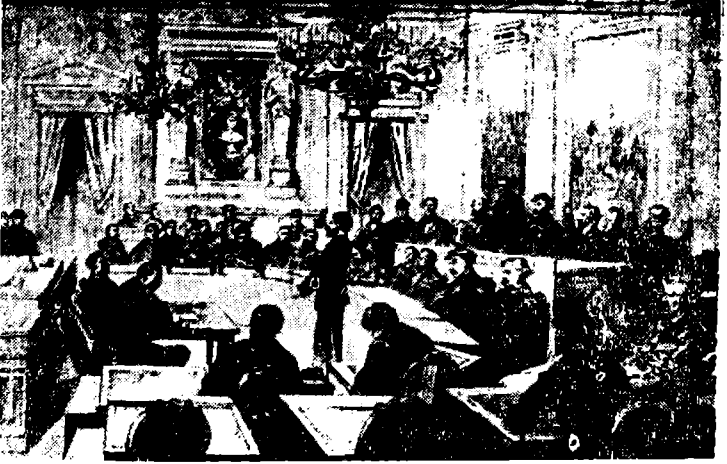
rekete geçmiş, ayrı bir hükûmet kurma fikri görüşülmeğe başlanmıştı. Halk silâhlıydı. Kuşatma sırasında silâhlanmış ve sonra silâhını bırakmamıştı. Şehirde Enternasyonal'in 15 bine yakın üyesi vardı. Hükûmetin Paris'i bırakıp Versailles'e gidişi Parislilere bir çeşit güvensizlik gibi yorumlanmış ve aleyhte bir hava yaratmıştı. İşte bu hava içinde Varlin, Deleschluze gibi şeflerin öncülüğü ile ihtilâlciler ihtilâli başlatacakları saati beklemekteydiler.

Hükûmet de Paris'e hâkim olmaya karar vermişti. Bu karara göre önce Paris'te Monmartre'da mütarekeden sonra toplu halde açıkta duran toplar alınıp, şehrin dışına çıkarılacak, sonra şehir silâhsızlandırılacaktı.

18 Mart, sabaha karşı Millî Savunma Hükûmetine bağlı birlikler toparları alıp götürmek için Monmartre'a gelmişti. Başlarında general Lecomte vardı. İhtilâlciler harekete geçtiler. Birliklerdeki askerlerin çoğu da generali bırakıp ihtilâlcilerin saflarına katıldı. General Lecomte birkaç saat sonra millî muhafız kuvvetlerinin eski generali Clement Thomas'la beraber kurşuna dizildi.

Millî Savunma Hükûmeti, generallerin kurşuna dizilmesi üzerine Paris'te kendisine bağlı ne kadar birlik varsa hepsini Paris dışına çekti. Şehir ihtilâlcilerin eline geçmişti. Fakat karşılarında iki kuvvet vardı: Bazı kaleleri elinde bulunan Alman ordusu ve Paris dışında ihtilâli bastırmak için kuvvet toparlamağa çalışan Millî Savunma Hükûmeti.

Enternasyonal üyelerinin hâkim olduğu Millî muhafızların merkez komitesi, seçmenleri «Paris Komünü'nde» bir genel meclis seçmeğe çağırdı. 26 Mart günü yapılan seçimlerde Enternasyonal üyelerinin arzuları gerçekleşti; 226. 167 Parisli oy kullandı. Burjuva temsilcileri yenilgiye uğradı. 90 temsilciden 17'si Enternasyonal üyesiydi ve 25'i işçiydi. Komün Meclisi «Komün'ün bağımsızlığını, işçinin emeğinin karşılığını alması için garantiler verilmesi gerektiğini» ilân etti. Otoriter olmayan bir komünist toplumun kurulması için gerekli sosyal reformların yapılacağı, kadınların kukukî ve siyâsî eşitliğe sahip olduğu açıklandı. Merkez Komitesinde Louise



6. Hotel de ville, Komün'ün merkez binasıydı. Üyelerinin 25'i işçi olan Komün Meclisi burada toplanıyordu.

Michel kadınların öncülüğünü yapıyor, onları ihtilâlin saf-
larında çalışmaya ve gerekince savaşmağa çağırıyordu. İlk de-
fa bir ihtilâlde kadınlar ön saflarda yer alıyorlardı.

Komün idaresinin kurulmasıyla beraber, iç savaş da baş-
lamaktaydı. Thiers'in başkanlığındaki Millî Savunma Hükû-
meti, bu tehlikeli ihtilâlin bastırılmasını isteyen Bismark'la te-
maslara geçmişti. Hattâ Bismark, ihtilâlin bastırılması için Al-
man Birliklerinin de kullanılabileceğini söylemişti. Thiers bu-
nun yerine Almanların esir Fransız askerlerini bırakmasını
ve bunlarla kuracağı bir orduyu ihtilâlciler üzerine yürütmeyi
istiyordu. Almanlar Fransız harp esirlerini bıraktılar. Thiers
bunların da katılmasıyla 130 bin kişilik bir ordu kurdu ve bu
orduyla nisanın Paris'i kuşattı.

İhtilâlciler sosyal reform plânlarını bırakmış, ihtilâli ya-
şatmanın çarelerini aramağa başlamışlardı. Varlın, binbir güç-
lükle silâh ve cephane ikmalî yapmağa çalışıyor, Louise Mic-



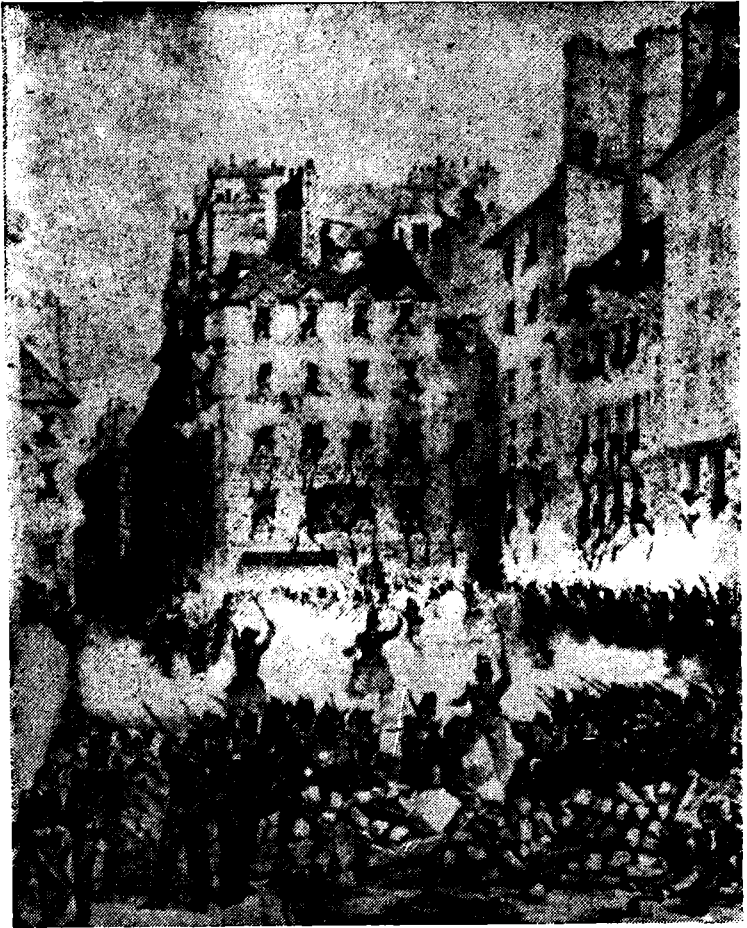
Louise Michel'in teşkilâtlandığı kadınlar, barikatlardaki Komün askerlerine canla başla yardım ediyor gerekince onlar da savaşıyordu.

hel, kadınları barikatlarda savaşmak üzere teşkilâtlandırıyor.

Nisan sonlarında Komüncüler general MacMahon'un idaresindeki Millî Savunma kuvvetleriyle ilk büyük çarpışmayı yapıyordu. Versailles'lılar diye isimlendirilen Millî Savunma Hükûmetinin birlikleri yakalanan ihtilâlcilere aman vermemiş ve hepsini kurşuna dizmişti. Bunun üzerine ihtilâlciler de rehine almış, bir Halk Güvenliği Komitesi kurmuşlardı.

21 mayısta «Versailles'lılar» ilk barikatları aşarak Paris'e girmekteydi. 21-25 Mayıs (1871) Paris tarihinin en dehşet verici günleriydi. Komün birlikleri barikatlarda çarpışarak ümitsiz bir mukavemette bulunuyordu. Monmartre barikatlarını yalnız kadınlar tutuyordu. Blanche meydanında da kadınlar saatlerce dayanıyordu.

24 mayısta Versailles askerleri Paris'in birçok bölgesine hâkimdi. İhtilâlciler pencerelerden ateş açarak onları durdurmağa çalışıyordu. Üniversite öğrencileri ve işçiler Soufflot so-



24 mayıs günü, işçi ve öğrenciler Versailles askerlerini Petit Pont ve Soufflot'da durdurup, barikatlardan ve pencerelerden ateş açmışlardı.

kağındaki barikatta bütün gün dayanıyor ve bir bir can veriyorlardı. Seine nehrinin sağ kıyısı şiddetli bir topçu ateşi altındaydı. İki taraf da yangınlar çıkarmakta, ihtilâlciler Versailles kuvvetlerini durdurmak ümidiyle rehineleri kurşuna diz-

mekteydi. Kurşuna dizilen ilk elli rehine arasında Paris başpiskoposu da vardı. İhtilâlciler daha önce onu verip Blanqui'yi kurtarmak istemişlerse de bu teklif Thiers tarafından reddedilmişti.

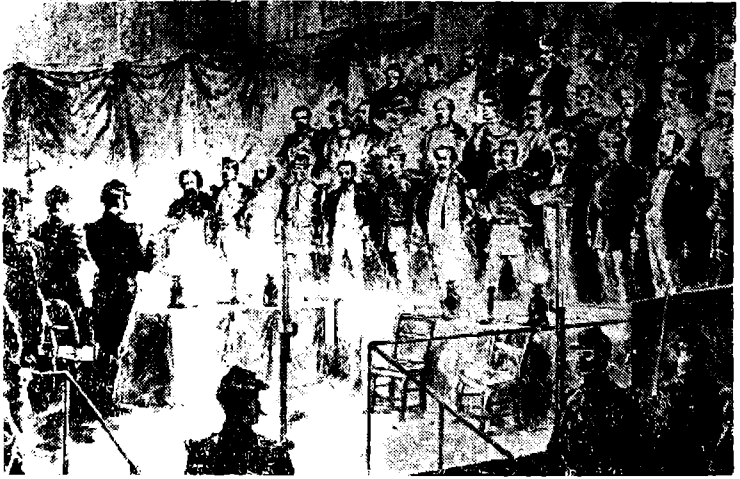
24 Mayıs gecesi Komün Meclisi'nin on beş üyesi merkez binayı yakmağa karar veriyordu. Artık kurtuluş ümidi kalmadığını kabul etmişlerdi. Bu binayı, Adalet Sarayının ve Emniyet Müdürlüğünün yakılışı takip etti. Daha sonra Tuilleries Sarayı da ateşe verildi. Paris alevler içinde kaldı.

Ertesi gün dumanları tüten bir şehirde son çarpışmalar oluyordu. Versailles askerleri ellerine geçen komüncüleri esir almıyor, derhal orada aman vermeden kurşuna diziyorlardı. St. Marcelle mahallesinde ve Luxembourg'da katliam oluyor, yüzlerce kişi öldürülüyordu. İhtilâl bastırılmıştı.

Bunu takip eden günlerde komüncüler bir bir arandı. Versailles birliklerine 399 bin 923 ihbar yapılmıştı. Varlin teşhis edildi, çeşitli işkenceler yapıldı, sonra Rossiers sokağında, ihtilâlin başında iki generalin kurşuna dizildiği yerde kurşuna dizildi. (Daha sonra Varlin'in generallerin kurşuna dizilmesine muhalif olduğu ve bunu önlemek için gayret sarfettiği ortaya çıkacaktı).

Bir hafta içinde ölenlerin sayısı korkunçtu. «Kanlı Hafta» diye adlandırılan bu haftada Versailles'lılardan 873 subay ve asker ölmüş, 1183 kişi kaybolmuştu. Komüncülerden dört günde ölenlerin sayısı dört bini aşıyordu. Beşinci gün üç bin kişi daha öldürülmüştü.

O günlerde sağcı Figaro gazetesi «Şimdi Thiers'e çok önemli bir görev düşmektedir. Paris'i temizlemek.. Paris kangren olmuştur. Bunu temizlemek gerekir. Merhametten mazarıat doğar. Merhamet etmemeli ve akrebi ezmeli» diye yazmıştı. Thiers hükûmeti süratle iş gördü. Harp divanları kuruldu. Bazen bir divanda iki saatte 40 kişi idam hükmü giydi. 28 Mayıs günü Pere - Lachaise'de bir duvarın önünde kurşuna dizilen komüncülerin sayısı bini aştı. 29 Mayıs günü 1900 kişi daha kurşuna dizildi. Kurşuna dizilenlerin açıklanan sayısı 17.000'i aşıyordu. Bu sayı Fransız ihtilâlinin en kanlı yılı



Thiers Hükümetinin aman vermeyen Harp Divanlarından birinde hükümler okunuyor. İki saatlik duruşmada 40 kişi idama mahkum olmuştur.

olan 1793'te bütün Fransa'da öldürülenlerin sayısından fazlaydı. İhtilâlde otuz bine yakın Parisli işçi öldürülmüş işçi sınıfının beli bükülmüştü.

1871 İhtilâlinin dâvâları 1875 yılına kadar sürdü. İhtilâl gününden bu tarihe kadar kırk bin kadar tevkif yapıldı. İlk olarak 7469 mahkûm Madame adasının kalesine hapsedildi, oradan Yeni Caledonia'ya sürüldü. Kadın ihtilâlcilerden Louise Michel, Noumea'ya sürgüne gönderildi. Bu arada idam hükümleri verilmesine devam edilmmişti. 28 kasımda (1871) komün şeflerinden ikisi daha (Rossel ve Ferre) idama mahkûm oldu. Ferre hâkimlere hiç pişman olmadığını söyleyerek «Alçaklık ederek hayatımı kurtarmayı asla düşünmem. Hür ölmek istiyorum» dedi.

İhtilâli, Üçüncü Fransız Cumhuriyetinin kuruluşu takip etti. Kralcı generallerden MacMahon bu cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı oldu. Fakat bu cumhuriyet de anarşiye doğru gidecek ve ortaya Boulanger gibi maceraperestler çıkacaktı.

BOULANGER: İKTİDAR DÜŞKÜNÜ İKTİDARSIZ GENERAL

1880 — 1890 yılları... Fransa'da karışıklıklar sürüp gidiyor. Ülkenin kaderine Paris'in sokak kalabalığı hükmediyor ve bu kalabalıkların bilinçsiz, çoğu zaman sebepsiz desteğini kazanan muhteris maceracılar, Fransa'nın mukadderatı üzerine cirit atıyor. İşte bu maceracılardan birinin ibret verici hikâyesi.

Fransa tarihine «Boulanger Meselesi» adıyla geçen olaylar 8 ocak 1886 günü, aşırı sol cephenin lideri meşhur Clemenceau'nun Savunma Bakanlığına General Boulanger'yi teklif etmesiyle başladı.

General Boulanger, kırk dokuz yaşındaydı ve Fransız ordusunun en genç tümen komutanıydı. Yakışıklıydı, parlak bir askerlik hayatı vardı; İtalya'da ve Koşen'in'de savaşmış Paris'in kuşatılmasında çok genç bir albay olarak büyük başarılar kazanmıştı. Sonra, Tunus'da, askerî kumandan Boulanger, genel vali Jules Cambon'a karşı yapılan ayaklanmada, birinci plânda göze çarpmış ve kendinden çok bahsettirmişti. Afrika güneşinin yaktığı esmer, teni, mavi gözleri devrin moda-sına göre bırakılmış sakalı ve yumuşak, teşhir edici bakışla-rıyla Boulanger güzel adamdı, mükemmel bir binici ve kususuz bir hatipti. Ve bütün bu parıltılı yanlarıyla Clemenceau nun temsil ettiği radikal sol cephenin bir numaralı adamlarından biriydi.

Clemenceau, Savunma Bakanının odasına kendi evindeymişcesine girip çıkıyor, ona herşeyiyle hükmediyordu. Boulanger, Clemenceau için zararsız bir âletten başka bir şey değildi ve Clemenceau istediğini biliyordu: Birkaç sene sonra daha da gelişmesi mümkün olan demokratik ve modern bir askerlik kanunu hazırlanması ve ordunun ıslâhı! Ordunun ısl-

lâhından maksat hâlâ saflarında bulunan kırılcıların ve Bonapartçıların temizlenmesiydi.

Boulanger, kendisine «Bul - Bul» diye hitap eden «büyük» Clemenceau'ya hayrandı ve ona sonsuz saygısı vardı. Üstelik tereddütsüz bir cumhuriyetçi olarak, sol cephe tarafından da alkışlanıyordu. Nantes ve Tours'da süvari birliklerinin değiştirilmesi olayında kırılcılara şiddetle karşı koyarak, Decazeville'de patlak veren maden işçileri meselesini kuvvetle çözerek cumhuriyetçi cepheye kolay zaferler kazandırmıştı.

Boulanger samimî bir cumhuriyetçi ve Clemenceau'nun en güvendiği adamıydı. Ama, bazen ihtiyatsız hareket ettiği oluyordu. Bir hiç yüzünden, Paris birlikleri kumandanı ünlü general Saussier'i cezalandırdığı için Meclis huzurunda kendisine soru sorulduğu zaman Savunma Bakanı şu cevabı vermişti:

«Zannetmeyin ki, günün birinde aklıma eser de hepinizi tevkif edip zindana göndermeye kalkışacak olursam bir ünlü general Saussier buna engel olabilir.»

Bu sözler onun kabine arkadaşlarını uyandırmalı ve ihtiyatlı harekete sevketmeliydi. Ne var ki, Boulanger, «büyük» Clemenceau'nun sağ koluydu ve solcu bir general olarak ün yapmıştı.

Boulanger, orduda korkutmadan bazı reform hareketlerine girişmişti. Askerin kışladaki hayatını düzene sokarak, halka orduyu sevdirecek tedbirleri arayarak işe başlamış, kışlaları cumhuriyetin üç rengi ile boyamış, devrin modern silâhlarının kullanılması emrini vererek yeni bir askerlik kanununun hazırlanması için bir komisyon kurmuştu.

Bu sırada, hükûmeti Boulanger hakkında yeniden ikaz eden bir olay vukubuldu. Kirai ailesinden prenslerin sınır dışına çıkarılması sırasında, Boulanger, Aumale Düküne karşı haksız ve sert hareket etmiş ve prens bir asker olduğu halde, onun ordudan tardedilmiş olduğunu ileri sürmüştü. Başbakan Freycinet, Boulanger'nin eliyle yazılmış bir mektuptan iftira ettiğini ve yalan söylediğini de öğrenmişti; fa-

General Boulanger, plânsız doktrinsiz, iktidara geçince ne yapacağını da bilmeyen iktidar düşünlerinin tipik bir örneğidir. İktidara geçebilmek için hem sağcılara hem solculara şirin görünüyor, Paris kontu ve Kırıl ta raftarlarıyla görüşüyor, bu arada Rusya Çarmdan da himaye istiyordu. Ve işin garip tarafı Fransa'nın büyük kısmı bu maceraperesti desteklemekteydi.



kat o sırada Savunma Bakanına, onu fedâ edemeyecek kadar ihtiyacı vardı. Zaten Boulanger, kısa bakanlığı sırasında, Paris'in sevgilisi haline gelmeyi başarmıştı. Yani fedâ etmek pek kolay bir iş değildi.

1886 yılında 14 temmuz şenlikleri sırasında genç general siyah atının üzerinde, parlak ve renkli üniforması ve ardında yüzlerce süvari ile başkentin sokaklarında görüldüğü zaman halkın heyecanı son haddini bulmuş, feryatlar göğe yükselmişti: «Yaşasın Boulanger!»

Büyük meselelerin adamı olan Clemenceau, Paris sokaklarını inleyen, hattâ konser salonlarında, kadınlı erkekli kalabalıkların hep bir ağızdan söyledikleri, «Cesur, cesur Boulanger!» şarkılarıyla, bulvarlara, kahvelere kadar yayılan bu «General Boulanger» sevgisine önem vermemiş, üzerinde durmamıştı. Freycinet kabinesi düşünce, yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Goblet'ye de Clemenceau, Savunma Bakanı olarak geçen kabinenin başarılı adamı Boulanger'yi tavsiyede tereddüt etmedi. O sırada generalin parlak başarılarla dolu hayat hikâyesini anlatan resimli, mükemmel ba-

sılmış bir broşür Paris bulvarlarında kapışılıyordu.

Savunma Bakanı sabırlı ve beklemeyi bilen bir politika-cı değildi. Meselelerin hallinde siyasetin yumuşak yumru-ğunu kullanacak yerde hemen kılıcını çekmeyi tercih ediyor, ih-tiyatsız davranıyordu. Hele dış politikada ateşle oynuyor-du. Almanya 72 bin yedek asker toplama kararı aldığı za-man, Boulanger derhal aynı sayıda yedek toplamakla kar-şılık verdi. Bir Fransız polisi Almanya'da bir Alman polisi tarafından zorla tutuklanmak istenince genel seferberlik ilân etmeye kalkıştı. Ancak bir savaşa ne olursa olsun, mutlaka engel olmaya kararlı ihtiyatlı ve kaypak Cumhurbaşkanı Grevy nin usta manevraları sayesinde ki, Fransa boşuna bir har-be girmekten kurtulabildi. Fakat bulvarları, kahveleri doldu-ran halk «cesur, cesur Boulanger»ye, onun cesur ve atak hare-ketlerine hayrandı. Boulanger'ye bu olay üzerine «General İntikâm» adı takıldı ve bakan koca Bismarck'ı tek kurşun at-madan yenilgiye uğratan kahraman olarak alkışlandı.

Goblet kabinesi 1887 mayısında düşünce, Clemenceau, sağ kolu ve yakın adamı Boulanger'nin politika arkadaşları tarafından istenmediğini gördü. Boulanger, artık bir yıl ön-ceki zararsız görünüşlü herhangi bir kabine üyesi değildi ve arkadaşlarını rahatsız edecek, hattâ kuşkulandıracak kadar birinci plâna geçmişti.

İşte o sırada kimyager Naquet, Boulanger'ye geldi Na-quet, lâboratuarını bırakarak siyasete atılmış garip tavırlı, genç bir adamdı ve şeytanî zekâsını, iktidarı ele geçirmenin çarelerini aramak için kullanıyordu. Boulanger'yi bir darbe-ye teşvik etmeye başladı. Henüz yeni bakan tayin edilmediği-ne göre Boulanger hâlâ Savunma Bakanıydı ve ordunun, tek hâkimiydi. «Vatanseverler Cephesi»nin kurucusu Derou-lede'in liderliğindeki milliyetçiler de Boulanger'yi destekli-yorlardı. O halde harekete geçmenin zamanıydı. General ik-tidarı ele geçirmek için ne bekliyordu? Elysee sarayı dehşet içindeydi. General ne yapacaktı? Bu, kaderin Boulanger'ye verdiği ilk fırsattı. Eğer Fransa'nın hâkimi olmak istiyorsa, bugün mevcut şartlardan daha uygun şartlar bulması çok zor

cu.

Fakat, Boulanger susuyor, kımıldamıyordu. Birkaç gün daha böyle durgun ve endişeli geçti. Boulanger artık Savunma Bakanı değildi. Paris sokaklarını dolduran heyecanlı miliyetçilerin, «Yaşasın Boulanger» feryatları cevapsız kalmıştı. Cumhuriyet, rahat ve huzur içinde, günlük hayat seyrine devam edebildi. Paris emniyet müdürü raporunda, «Hiç bir tehlike bahis konusu değildir, çünkü general bir kadınla birlikte Havre'a gitmiş bulunuyor» diyordu.

BOULANGER SÜRÜLÜYOR

Boulanger artık omuzunda üç yıldız taşıyan herhangi bir generalden başka bir şey değildi. Louvre'daki evinde dostları arasında sâkin bir hayat yaşıyor, sabahları etrafında güvendiği subaylar olduğu halde Boulogne ormanlarında gezintiye çıkıyordu.

Fakat, 14 temmuz bayramının yaklaşması üzerine, hükûmet Parislilerin muhtemel taşkınlıklarına karşı Boulanger'yi başkentten uzaklaştırmayı uygun gördü ve generali Clermon - Ferrand'daki 13 üncü tümenin komutanlığına yolladı. Bu, generalin, Auvergne dağlarına sürgün edilmesi demekti.

Hükûmet, Boulanger'yi Parislilerin çılgın alkışlarından uzaklaştırmak için Clermon - Ferrand'a sürmüştü. Fakat büyük ihtilâlde bile bu kadar korkunç bir kalabalık bir araya gelmemişti. Kararlı ve heyecanlı bir insan seli, «Kahraman General»in geçeceği yolları doldurmuş, Lyon garını istilâ etmiş yakın tepeleri kaplamıştı. Halk öylesine bir delilik içindeydi ki, Boulanger'yi götürecek olan tren, demir yollarını bile kesmiş, istilâ etmiş olan Parisliler yüzünden üç dört saat gecikti, hareket edemedi. General uzaktaki bir hattan gizlice kaldırılan bir lokomotifle yola çıkmak zorunda kaldı.

Bu müthiş kalabalığın açık sevgi tezahürü bir kere daha isbat etmişti ki, halk kalben hâlâ Boulanger ile beraberdir ve onun ardından yürümeye hazırdır.

General Boulanger'nin Paris'den ayrılışından üç gün son-

ra, Clemenceau Meclis kürsüsünde şöyle haykırıyordu:

«Bütün bu olaylar, milletin pek erken verilmiş acele ve acemice bir hükümünün ifadesinden başka birşey değildir.... General Boulanger, ismi etrafında fırtına koparmasını seven bir insan olarak bu hükümden en büyük ölçüde yararlanmıştı. Millet ve Meclis önünde bütün bu düzensiz anlamsız davranışları tel'in ederim»

Clemenceau'nun sözlerinin Boulanger için ifade ettiği anlam çok önemliydi. Bu sözler General'in, kudretli efendisinin koruyuculuğunu ve güvenini kaybetmiş olduğunu gösteriyordu. Bu arada hükûmet derhal tedbir almış ve Paris birlikleri komutanı Sossier askerlerine «hazır ol!» emri vermişti. Muhtemel bir harekettten korkuluyordu. Ama başkentten huzuru bozacak bir şey olmadı. Boulanger gene susmayı tercih etmişti. Paris bulvarlarında, cumhuriyetin muhalifleri, milliyetçiler ve aşırı sağcılar, Boulanger etrafında yeni bir hareket ümidiyle görüşürlerken General Royat'da, metresi Madam de Bonnemains'in kollarında Paris'i ve saltanat hayallerini tamamen unutmuş, ihtilâlcı dostlarına kulaklarını tıkamayı tercih etmişti.

CLEMENCEAU İLE BOULANGER KARŞI KARŞIYA

Fakat kader Boulanger'nin yakasını bırakmıyordu. Mesele kapanmış görünüyordu ki, Wilson olayı patlak verdi. Cumhurbaşkanı'nın damadı Elysee'de, Grevy'den habersiz mevki ve rütbe ticareti yapıyordu. Bu rezalet, cumhuriyetin muhaliflerince, hattâ bazı cumhuriyetçi çevrelerde bile «çürümüş bir rejim» olarak vasıflandırılan mevcut düzene karşı hareketlerin tabii lideri farzedilen Boulanger için bulunmaz bir fırsat yaratıyordu. Halk Boulanger'nin, Bismark'a kafa tuttuğu için istenmediğini ileri sürüyor; «Fransayı bu utanç verici durumdan ancak o kurtarabilir» diyordu.

Böylece halkoyunda, Boulanger lehine iki cereyan baş göstermiş oluyordu: İntikamcıların kan kokan fikirleri ve halkın, hükûmetteki «Millet düşmanlarının» temizlenmesi arzusu!

Wilson olayını izleyen günlerde görevli olarak Paris'te bulunan Boulanger, bütün entrikaların ağırlık merkezini teşkil ediyordu. Boulanger taraftarlarıyla Radikallerin uzun tartışmalarla durum muhasebesi yaptıkları ünlü 28 Kasım 1887 «Tarihî gece» sinde Boulanger de bulunuyor ve mevcut rejime karşı olan iki cephenin ortak lideri gibi görünüyordu. Clemenceau gene ortadaydı ve olayların akışıyla yeniden birinci plâna itilen Boulanger'nin zayıf ve kudretli taraftarlarıyla kazanma şanslarını tartıyordu. Clemenceau için Boulanger taraftarları da Radikaller kadar tehlikeliydi ve her iki cephenin de yıkılması, yok edilmesi gerekiyordu. Fakat bunun için beklemek ve her iki grubu birbirine vurdurarak, birbirleri vasıtasıyla yenmek en emin yoldu.

Bu sırada Radikallerle Boulanger taraftarlarının işbirliği hemen de gerçekleşmişti. O kadar ki, bir Clemenceau — Boulanger karma hükûmetinden bile bahsediliyordu. Fakat Clemenceau henüz karar vermemişti.

29 Kasım gecesı, toplantıda bulunanlardan biri, Boulanger'ye yardımlarına ihtiyaç hasıl olursa, Paris'deki birliklerin ne suretle silâh başına çağırılacağını sormuştu. Boulanger, düşünceli şu cevabı verdi:

«Ben askere emir vermem. Onlara itimat ederim.!»

Boulanger bu defa bir başka taktik düşünüyordu: Derouiede ile arkadaşlarını, «Vatanseverler Cephesi» ni, milliyetçileri ve sokakları dolduran Boulanger taraftarlarını harekete geçirecek ve hükûmet darbesini asker zoruyla değil sivil halkın eliyle yapacaktı. Clemenceau, bir hükûmet darbesinin sinsi hazırlığını vaktinde farkederek uzaklaştı.

Boulanger, Wilson olayı ile durumu sarsılan Grevy'nin Cumhurbaşkanlığında kalmasını istiyor ve bunu temin için her çareye baş vuruyordu. Halbuki Clemenceau Cumhurbaşkanının istifasına taraftardı. Hükûmet hâlâ kurulamamıştı, Clemenceau bunu fırsat bilerek Grevy'ye hükûmet başkanlığını kabul etmesini teklif etti. Fakat Grevy korkmuştu, bu teklifi reddetti.

Boulanger siyasî hayatının başından beri Cumhuriyetçi

olarak tanınmıştı. Fakat 1888 olayları generali sağ cepheye itecekti. Nitekim 1887'nin sonlarında Baron Mackau ile tanıştı. Baron, Paris kontunun yakın dostuydu ve onun adına politik oyunlara karışmıştı. Paris Kontu devrilen hânedana mensuptu. Kralın torunu ve kağıt üzerinde Fransa tahtının meşrû vârisiydi. Şimdi o da yeniden siyasî tarih sahnesine çıkmak ve dedelerinin hakkını istemek üzere hazırlık yapıyordu.

Boulanger, Mackau ile tanıştığından kısa bir süre sonra, Kont'un hizmetine girmişti. Bu kararı şu sözlerle izaha çalışıyordu:

«Eğer bugüne kadar vatanın selâmeti yerine kendi çıkarılarımı düşünmüş olsaydım, önüme çıkan mükemmel fırsatlardan yararlanırdım. Ama istemedim.! Bugün, şimdi bana teklif ettiğiniz şartlara göre harekete geçmeye karar verdim! Artık kararlıyım.»

Fakat Boulanger, hamuru entrika ile yoğurulmuş, politikanın iki yüzlülüğü damarlarına girmiş bir siyaset kumarbazıydı. Hiç bir zaman tek bir cephenin adamı, tek bir kişinin dostu olamazdı. Derouledé ve arkadaşlarının gelecekteki lideri olarak solda, koyu bir Cumhuriyetçi görünürken en aşırı Kralcılarla işbirliği yapmakta da tereddüt etmiyordu. Günün birinde, ne Cumhuriyetçilere ne de Kralcılara hissettirmeden, belki Clemenceaudan bile habersiz, Bonapartçılarla da anlaşabilir, onlara da hizmet edebilirdi.

2 ocak 1888 günü İsviçre'nin Prangin kasabasında, Napoleon Bonaparte'ın yeğeni Kral Üçüncü Napoleonun amcasını yâni Kral Jerome'u bir Fransız subayı ziyarete geldi. İsminin Solar olduğunu söyleyen bu subay, polisin elinden ustalıkla kurtularak Prens'in sığındığı bu küçük kasabaya kadar gelen Boulangerden başkası değildi. Bu gizli ve tehlikeli yolculuk Generalin, hangi cephede olursa olsun, mutlak iktidara sahip olma emeliyle neleri göze alabileceğini açıkça göstermeye yeter. Prense Generalin görüşmesi uzun sürdü. Ve dostluk havası içinde sona erdi. Boulanger, Prense ve fikirlerine taraftar olduğunu ve hizmete amade bulunduğunu söyleyerek İsviçreden ayrıldı.

Bu olaylar akıp giderken halk, Boulanger'ye olan sevgi ve güveninin devam ettiğini ispat ediyor ve bazı eyaletlerde yapılan seçimlerde Boulanger, adaylığını koymadığı halde büyük sayıda oy alıyordu. Bu eyaletlerde Generalin adına oy pusulaları hazırlanmış ve dağıtılmıştı. Hükûmetin, bu konudaki bir soruşturmasına Boulanger, bütün bu seçim hilelerinden asla haberi olmadığı cevabını verdi. Fakat her geçen gün yeni bir olay getiriyordu. 12 martta yeni bir gazete çıktı. İsmi «La Cocarde» (Kokart) olan bu gazete açıkça Boulanger taraftarı olduğunu ilân etti. Bunun üzerine Savunma Bakanı, Generali, güya zararsız hale getirmek için emekliye sevketti. Fakat bu tedbir, Generalin peşpeşe Paris'e gelerek halkı coşturmasına engel olamadı. Bulvarlarda halk «En çok oyu aldığı için hükûmet Boulanger'yi uzaklaştırmak istiyor! Ondan korkuyor!» diye fikrini yüksek sesle söylüyordu. 25 martta iki eyalette daha seçim yapıldı ve Aisne'de Boulanger en fazla oyu alarak kanunen girmediği seçimi büyük bir farkla kazandı. Savunma Bakanlığı, Boulanger'yi görevini devretmek için Clermond'da yerine tâyin edilen Generali beklemediği bahanesi ile bu defa kesin olarak ordudan ihraç etti. Bu karar büyük çok büyük bir siyasî gaf, görülmemiş bir tedbirsizlikti. Karar, taraftarlarının «Generale en çok muhtaç oldukları onun adı altında mevcut rejime karşı harekete hazırlandıkları sırada Boulanger'yi bir kahraman olarak, hareketlerinde serbest bırakmak demektir. Boulanger, ihtilâl fikirleriyle zehirlenmiş bir askerdir ve asker kalmak isterdi. Akıllı ve uzak görüşlü bir hükûmet, şu en kritik safhada onu Çin Hindine veya Afrika lejyonlarına tâyin ederdi ve Boulanger herşeye rağmen asker olduğu için kendini bu görevi kabule mecbur hissedebilirdi. Bu görevler belki de Generalin o efsaneleştirilen kahramanlık hikâyelerine yenilerini katacak millet gözündeki yerini daha da yükseltecekti, ama hiç olmazsa bu sırada kendisine âşık olan Paris halkından ve Cumhuriyete ümit bağlamış millet çoğunluğundan onu ayıracak, koparacak ve tehlikeli olabilecek yakın temasları önleyecekti. Hükûmetin bu çok yersiz ve zamansız hareketi, Boulanger'yi mevcut rejimi devirmek

isteyen karşı hareketin kahraman lideri haline getiriverdi.

Boulanger harekete geçmekte tereddüt etmedi. Kralcılar la Bonapartçıların birleşerek meydana getirdikleri «Yediler Komitesi» ile derhal temasa girişti. Bu görüşmeler sonunda Krallığın yeniden tesisi için karar alındı. Bu temaslardan Deroulede ve diğer solcu dostların haberi yoktu tabii. Aslında milletin çoğunluğu, Boulanger'nin şahsında hükûmetin ıslâh ümidini ve Alsace — Loraine'in düşmandan geri alınarak Fransa'nın bu ağır kayıpla zedelenen gururunun kurtarılması imkânını görüyordu. Ama hiç kimse gün ışığına çıkmasıyla, memleketin içinde ve dışında birçok tehlikeli olaylar yaratabilecek olan Boulanger'nin, bu üç cepheli oyununun farkında değildi.

1888 yılı mayısı Boulanger için, heyecan ve hareket devresi oldu. Kralcılar, Bonapartçılar, Radikaller ve Cumhuriyetçiler, hattâ bir kısım sosyalistler generalin peşindeydiler ve Boulanger millî mukavemet hareketinin bu biribirine tamamen zıt cephelerinin hepsi için bir lider ve bir sembol haline gelmişti. Kralcılar Boulanger'ye yüklü para yardımlarında bulunuyorlardı. Arthur Meyer, Uzes düşesi vasıtasıyla Boulanger'yi Avusturyalı bir Yahudi olan ünlü milyoner Hirsch ile tanıştırmıştı. Para bu kanaldan geliyordu:

15 mayıs 1888 'de bu defa kanunen ve meşrû olarak aday gösterildi ve Kuzey eyaletleri milletvekili olarak meclise girdi.

Boulanger'nin meclise ilk gelişi muhteşem bir tiyatro dekoru içinde cereyan etti. General, bir çift siyah atın çektiği süslü arabası ile gelmiş ve sokakları, balkonları dolduran halkın çılgın alkışları ile selâmlanmıştı. O gün o fevkalâde ânın olağanüstü heyecanından yararlanarak Parlâmentoyu dağıtabilir, hükûmeti devirebilir miydi? Belki! Fakat o Deroulede'in bu yoldaki teklifini reddetmişti. Ne var ki Paris'te hava hâlâ Boulanger fırtınasıyla yüklü ve gergindi. Halk kahraman generalden gelecek her türlü harekette, onunla beraberdi. Deroulede ve taraftarları, ünlü «İntransigeant» gazetesinin 200.000'i aşan heyecanlı ve hareketli okuyucusu, Boulanger'in emrindeydi. Naquet, o hasta ve şeytanî zekâsiyle yanibaşında,

askerlik arkadaşı Kont Dillon, devlet kasası ile arkasındaydı.

Hayatının bu ~~on~~ kritik dönüm noktasında general Boulanger, görmesini ve hüküm vermesini bilen bir göz için, sağlam bir karakterden ve üstün bir zekâdan mahrum kendi hakkındaki fikirleriyle başı dönmüş ve politika oyunlariyle iliklerine kadar zehirlenmiş orta çapta bir eski askerden başka bir şey değildi. Ama etrafını kuşatan kalabalık kendi ümit ve amaçları için onu olduğundan üstün, olduğundan önemli görmek zorundaydı. Halk topluluğu kahraman asker, cesur Boulanger'nin şahsında, yeni bir hayata yönelen ümitlerin sembolünü görüyordu.

BİR DARBE İÇİN ONUNCU ŞART

Boulanger, 4 haziranda Meclis kürsüsünde ilk nutkunu okudu. Bu hiç de parlak bir konuşma değildi. Başbakan Floquet'nin ona verdiği cevap aslında gülünç ve hattâ saçma bir söz olmakla beraber nutkun yarattığı havayı vermesi bakımından enteresandır. Floquet şöyle konumuştı.

«Sayın General Boulanger, unutmayın ki sizin yaşıңызdayken Napoleon Bonaparte bütün hayatını yaşamış ve çoktan ölmüştü.»

Floquet bu sözlerle, diktatör olmak için bir yaş haddi bulunduğunu mu ifade etmek istiyordu?

Bu arada Uzes düşesi, Boulanger'yi, bir an önce harekete geçmesi için teşvik ediyor, sıkıştırıyordu: «Ne dersiniz General sizinle ikimiz bir hükûmet kuraşm mı?» Bu şakayla karışık ihtara Boulanger: «Bir hükûmet darbesinin başarılması için 10 şanstan 9'u sizinle beraber olsa bile, gene tereddüt ediniz!» diye cevap vermişti.

Boulanger'nin bu ihtiyatı ve sabrı onun, şiddet hareketlerine değil, fakat her geçen günle biraz daha artan milletin oylarına dayanmayı tercih ettiğini gösteriyordu.

12 Temmuzda Boulanger Mecliste yeni bir konuşma yaptı. Fakat bu defa Başbakan Floquet'yle münakaşaları normal nezaket hudutları dışına çıkmıştı. Başbakanla General,



Boulangist'lerin amblemi ve Boulanger ile başbakan Floquet'nin düellosundan bir sahne.



13 temmuzda kılıçla düello yaptılar ve kılıç kullanma sanatının acemisi olan General Başbakanın öldürücü darbesinden büyük bir şans eseri kurtularak ağır yaralandı.

Ardeche'de seçim yapıldı ve Boulanger seçimi kaybetti. Hükûmet bu yenilgiden Boulanger taraftarlarının mücadeleden vazgeçtikleri sonucunu çıkardı ve alelacele, üç eyalette birden seçim yaptırılması kararı alındı. Fakat bu üç seçimde Boulanger korkunç bir çoğunluk sağlamayı başardı.

Bu yeni zafer üzerine tebrik için koşan dalkavuklar Generali bulamadılar. Boulanger'nın eski hastalığı tepmiş ve zamanın kahramanı, İspanya'ya gitmiş, âdetâ kaçmıştı. Madam de Bonnemains'le başbaşa bir nevi balayı gezisiydi bu...

Şans, Boulanger'ye yardım ediyordu. Seine milletvekillerinden biri ölmüştü. Paris'te kısmî seçim yapılacaktı. Ve Paris, 1789'dan beri Fransa'nın siyasî kaderini tâyin ediyor,

rejimleri keyfince deviriyor, değiştiriyor, yeniden kuruyordu. Fransa tarihindeki son yüz yılın birbirini izleyen ihtilâllerini hükûmet darbelerini, türlü entrika ve olaylarını besliyen, doğu ran Paris'ti!

Şüphesiz, Paris'e hâkim olmak bütün Fransa'yı avucuna almak demek değildi. Bunu Par.s'de çoğunluğu sağlamış cumhuriyetçilerin Fransanın diğer eyaletlerinde ağır bir şekilde yenilgiye uğradığı İmparatorluk devri pek güzel ispat etmişti. Ne var ki başkenti, askeri ve teşkilâtlı polisiyle bulvarları dolduran ateşli ve heyecanlı kalabalığı ile elde etmek, bütün ülkeye hâkim olabilme yolunda atılmış ilk, en önemli ve hayatî adım sayılabilirdi.

Hiç şüphe yok, Paris'in kalbi o tarihlerde soldaydı, solda atıyordu. Ama gene şüphe edilemezdi ki Boulanger hareketi de asla sağcı bir hareket sayılmazdı. Evet, sağcılar, hattâ en aşırı Kralcılar bile bu hazır ortamdan yararlanmak için Boulanger'ye sokuluyorlardı, ama onlar sokağa çıkmıyorlardı; bulvarlardaki kalabalığa karışmıyorlardı. Paris'de hareket Sokaktaki adamdan geliyordu. Çoğu radikal cepheye oy verecek olan sanatkârlar, orta halli memurlar, zanaatkârlar ve bütün sol fikirlerden arta kalmış anarşistler hepsi Generalin hesabına çalışıyorlardı. Paris kılıç ve apolet âşıkıydı, Boulanger'nin askerliğini seviyordu. Ve nihayet yüzyıllar boyu şövalyelerin, masal kahramanlarının, dövüşçü kralların, âşk kraliçelerin ülkesi olmuş şehir, macerayı ve maceraperestleri de seviyordu. Pariste cumhuriyetçiler çoğunluğu teşkil ediyordu ama topluluğun heyecanı, Boulanger'nin her yöndeki hareketine destek olabilirdi.

Seçim 27 ocakta yapılacaktı, 2 ocakta genç milletvekili Laguarre ile Boulanger arasındâ tarihî bir konuşma oldu. Genç milletvekili, yaşının verdiği samimiyetle:

«Generalim, diye konuştu, Sizinle apaçık konuşacağımı 27 ocakta seçimi kazanacağınızı biliyorum.

— Evet! Öyle ümid ediyorum:

Laguarre, kritik soruyu sordu:

— Peki, o zaman ne yapacaksınız? Meclisi işgal mi ede-

ceksiniz?

Boulanger, öfkeyle cevap verdi:

— Deli misiniz? Niçin acele edeyim; ne lüzumu var? Geçmiş devirlerde akıtılmış kanların vebali hâlâ Fransa'nın üzerindedir. Yeni bir faciaya sebep olmak istemiyorum. Kan nî yollar dışında hiç bir harekete izin vermiyeceğim.

Boulanger, Cumhuriyet taraftarı bir babanın oğluydu ve en küçük yaşından beri hürriyet vaadleriyle akıtılan kanların fecî hikâyelerini dinlemişti. İç savaş denilen korkunç felâketi öğrenmişti ve bundan ölesiye korkuyordu. Halbuki yanıldığı bir nokta vardı: devir değişmişti. 27 ocak 1889'da halk sokaklara dökülmez, hürriyet uğruna kan dökülmezdi. Aslında Boulanger haşin hareketlerin insanı değildi. Son dakikaya kadar direnir, fakat iş şiddete şilâh ve korkuya dayanınca Boulanger tereddüde düşerdi. Boulanger, hayata hayatın zevklerine, ölümü göze alamıyacak kadar bağlıydı. Fırsatların her zaman insana böylesine yardım etmiyeceğini bir anlık sadece bir anlık tereddütle herşeyin kaybedilebileceğini hesaphıyamıyordu. Bu defa da talihın hazırladığı fırsattan yararlanmaya cesaret edemedi. Generalin metresi Madam de Bonnemains de Boulanger'yi artık şu anda yukarı fırlaması ya da aşağı doğru inmeyi göze alması gereken siyaset basamaklarının dibinde tutan en önemli sebeplerden biriydi. İleride siyaset arkadaşları ve bilhassa Rochefort, Madam de Bonnemains'i general üzerindeki olumsuz etkileri için ağır bir dille suçlayacaklardı.

27 ocak mücadelesinde Clemenceau, dostu ve sadık bir yakını olarak senelerce koruduğu Boulanger'nin karşısına çıkıyordu. Birkaç uyanık devlet adamının teşviki ile Cumhuriyetçiler, bir disiplin kararı almışlardı, ihtilâlcı aday Boulanger'yi hesaba katmaksızın, tek bir aday göstereceklerdi. Bu aday, tam istedikleri gibi, işlerine gelecek kadar donuk silik kişiliği olmayan bir adamdı, ismi bile kişilikten voksundu. Jacques. Herhangi bir isim.

Mevcut rejim taraftarları ve radikaller de aynı adayı desteklemek kararındaydılar. Başbakan Floquet, işte aday

Jacques bu suretle seçilecek!» diye durumu açıklıyordu. 27 ocak seçiminin çok hareketli ve beklenmedik olaylar doğurabilecek bir siyasî dönüm noktası olduğu muhakkaktı.

Paris o tarihî 27 ocak günü sabahın erken saatlerinden itibaren taşkınlığa varabilecek bir heyecan içindeydi. Her an vuruşmaya hazır olduğu besbelli bir kalabalık bulvarları, meydanları doldurmuştu. Halk, alelacele uydurulmuş bir marşla, Cumhuriyetçilerin talihsiz adayı ile alay ediyordu: «Ah! Ah! Ne fena, ne fena! İnsanın isini Jacques olursa, ne fena, ne fena!» Boulanger'n.n resimleri, yıldızlanmış, pırıl pırıl boyanmış boy boy heykelleri sokak başlarında satılıyor ve kapışılıyordu.

General Sudes, kılıcının Boulanger'nin emrinde olduğunu bildirmiş Deroulede sadık-taraftarlarını Paris'in yirmi bölgesini elde etmekle görevlendirmişti. Duvarlar afişlerden görünmez olmuştu. Biçare Boule ancak 20.000 afiş bastırabilmişti. Buna mukabil, «Esrarlı kaynaklar tarafından tes teklenen hükûmet adayı Jacques üç milyon afiş astırmıştı.

Jacques: «Bütün cumhuriyetçiler benimle beraber!» di-yordu. Halbuki Paris'de hava öylesine değişik ve gergindi ki, partiler bile parti olmak niteliğini kaybetmiş ve seçim, seçim olmaktan çok bir plebisit niteliğine bürünmüştü. Sokakları istilâ eden halk, ümit, korku endişe ve heyecanla doluydu. Kahvelerde, köşe başlarında yüksek sesle konuşuyor, tartışıyor, dövüşüyorlardı. Saatler ilerledikçe Boulanger'in ağır bastığı hissediliyordu. Askere «Hazır ol!» emri verilmişti. Ama kışlalarda genç subaylar beklemekten sıkılmış, şarkılar söylüyorlardı ve hemen hepsinin cüzdanlarında Boulanger'nin üniformalı bir resmi vardı.

Deroulede o akşam saat yedide dostlarını yemeğe dâvet etmişti. Rochefort da arkadaşlarıyla toplantıdaydı. Boulanger taraftarlarından birini diğerine tercih etmiş görünmek için Kont Dillonla başbaşa yemeği tercih etmişti.

Gelen seçim sonuçları ümitlerin çok üstündeydi; tek kelime ile, tam bir zaferi ifade ediyordu. Boulangistler, pencerelerden sokaklardaki halka baş döndürücü rakamlarla so-

nuçları haykırıyorlardı.

Gece saat on olmuştu. Bulvarlarda heyecan son haddini bulmuştu, öyle ki, ana caddelerde yürümek imkânsız hale gelmişti. Boulanger'nin arkadaşlarıyla birlikte, toplantıda bulunduğu Durand lokantasının önünde hareketsiz, heyecandan sarhoş olmuş bir kalabalık bilinmez ve için için ilerleyen saate rağmen hâlâ sabırla bekliyordu. Bağırıp haykırıyor, sarılıp öpüşüyor ve gene bekliyordu.

Saat on bire geliyor. Durand kalabalığın birden yüklenerek kapısını, çerçevesini indirmesinden korkarak demir kepenkleri kapamak zorunda kalmıştı. Derouledé, uzamış sakalı, yorgun yüzü ile kalabalığa hitap ederek dağılmalarını rica etmişti. Fakat halk inatla bekliyor ve bağırıyordu: «Balkona: Balkona!»

Boulanger'den başka kim olsa, bu çılgın tezahürat üzerine balkona çıkar ve görünürdü. Ama Boulanger kımıldamadı. Bu bir tiyatro sahnesi değildi! Fakat kalabalık hâlâ bekliyor, ve şimdi biraz da öfkeyle haykırıyordu: «General istiyoruz. Nerede Boulanger ne bekliyoruz?»

Ordunun çoğunluğu ve cumhuriyet hükûmetinin muhafız alayları gibi, polis de Boulanger taraftarıydı. Paris emniyet teşkilâtı o tarihi 27 ocak günü Boulanger ve taraftarlarından gelebilecek herhangi bir harekete karşı hiç bir tedbir almamıştı. Kalabalık arasında tek bir görevli polis görünmüyordu: O sırada Savunma Bakanı bulunan Freycinet şöyle diyordu: «Eğer Boulanger, sokakları dolduran o kalabalıkla Elysee üzerine yürüseydi, onu durdurabilecek, felâketleri önleyebilecek hiç ama hiç bir kuvvet bulunamazdı.»

27 ocak sabahı Floquet, zaferden emindi. Gece, saat on birde ise bütün ümitleri kırılmıştı. Başbakanlıkta kimsenin ağzını bıçak açmıyordu.

Adalet Bakanlığında Clemenceau, on sekiz yıl önce askerî mahkemelerce mahkûm edilmiş bir eski milletvekiline soruyordu:

«— Siz askerî mahkemeleri ve sonra hapisaneleri bilirsiniz. Anlatın bana! Oralarda hayat nasıldır?»

Gece yarısı olmuştu. Durand'ın kahvesindeki büyük salonda Boulanger ayaktaydı. Dillon arkasında ,yakın dostları etrafını almışlar, Deroulede konuşuyordu:

«Generalim, şu kalabalığa bakınız: Her an sizinle birlikte yürümeye hazır! Bir işaret veriniz, yeter! Beş yüz bin kişi, evet, tam beş yüz bin kişi emrinizi bekliyor. Polis emrinizde! Ordu emrinizde! Ve Avrupa ayaklarının dibinde..»

Generalin metresi Madam Bonnemains, heyecan içindeydi. General biraz sonra onun kendisini endişeyle beklediği yandaki salona geçecekti. İhtilâlciler genç kadının, sevgilisini sonu meçhul ve tehlikeli bir maceraya atılmaktan alıkoyduğunu anlamışlardı. Nitekim ilerde, olaylar beklenmedik bir yola girip, beklenmedik bir felâketle sona erdiği zaman, bu hususu tarih önünde de itiraf edeceklerdi.

Saat sabahın biriydi. Boulanger yorulmuştu. Ne olursa olsun gitmek buradan uzaklaşmak istiyordu.

«Herhalde sabaha kadar burada ayak üstü bekleyecek değilim. Yorgunum, eve gidip yatmak istiyorum.»

Bu sözler Boulanger olayını en veciz bir şekilde ifade etmektedir. Boulanger, Prens Napoleon'a iktidarı vaad etmiş, Paris Kontunun dostlarına, aynı şartlarla, kontun Fransa tahtındaki meşrû haklarını kendisine en kısa zamanda sağlıyacağı üzerine sözler vermişti. Sonra, hem de seçim gibi en tabii ve tamamen hukukî bir olayla aklın almayacağı bir zafer kazanmış ve Fransa'yı kayıtsız şartsız avucuna almak imkânına kıl payı yaklaşmıştı; herşeye ama herşeye sahip olabilmesi için elini uzatması yeterdi! Ve o şimdi sadece bu çılgın kalabalıktan kurtulup uzaklaşmayı evinin huzur ve sükûnuna bir an evvel kavuşmayı düşünüyordu.

Generali kapıda gören halk bir anda çevresini sarmış onu omuzlarına almış, arabasına kadar taşınmıştı. Arabacı atları kamçılıdı, ama kalabalık yol vermiyordu:

«Saraya! Saraya!»

Beş yüz bin ağızdan aynı anda sel gibi, çığ gibi fışkırıp yayılan, gökleri istilâ eden bu feryat, bütün bir milletin heyecanını ifade ediyordu. Fakat, hayır! General konuşmuyor

sadece eliyle «Hayır!» diye işaret ediyordu. Araba kaynaşan kalabalığı yarıp uzaklaştı. Kalabalık ardı sıra koşup yakalamak istiyordu, ama atlar dört nal kalkarak Generali hayranlarından kurtardı. Arabanın basamaklarına tırmanmış olan Derouledede kalabalıktan sıyrılıp Generalle birlikte uzaklaşabilmişti. Yol boyunca yalvararak tehdit ederek Generali iktidarı ele geçirmeye razı etmek istedi. Fakat boşuna!

Sabahın ikisinde seçim sonucu kesin olarak belliydi. Bütün Paris Boulanger'nin korkunç zaferini haykırıyordu.

General Boulanger 444.546 oy'un 250.000'ini kazanarak diğer üç adayı aşağı yukarı 83.000 oy geride bırakmıştı. Aşırı sağcılardan başka aday Jacques'in oylarının yarısını radikallerin oylarının yarısını ve nihayet sosyalistlerin oylarının yarısını alarak görülmemiş bir zafer kazanmış oluyordu. Paris'in her bölgesinde bütün banliyölerde, çoğunluğu almıştı. Hele ihtilâlciler reformcu çevrelerde oyların hemen tamamı «Kahraman Generale» verilmişti.

Fakat, ne yazık ki, Boulanger büyük hareketlerin adamı değildi. O tarihi 27 ocak günü, bir hükûmet darbesi için hiç bir hazırlık yapmamış hiç bir tedbir alamamıştı.

28 ocak'da bütün Fransa Paris seçimlerinin sonucunu öğrenmişti. Paris millet adına Generali halk oyuna sunmuş ve yine millet adına ona oy vermişti. Fakat, tarihî geleneklere uyararak başkent bu defa bütün memlekete el koymuyor, Paris'e hâkim olmayı reddediyordu. General, seçimin ertesi günü Figaro gazetesine şu beyanatı vermişti:

«Aldığım oyların büyük anlamını araştırmak istemiyorum.. Ben milliyetçi parti tarafından aday gösterildim. Bu partinin adayı olarak da oyların çoğunluğunu almaya muvaffak oldum. Bu parti hudutları son derece geniş kapıları sağda veya solda düşünsün, sağcı veya solcu olsun herkese açık bir teşekküldür. Bunun için benim de bu partinin adayı olarak her cepheden oy almam çok normaldir: İşte, benim bildiğim ve bilmek istediğim bundan ibarettir!»

Asıl tehlikeli olan da işte partinin bu kalıpsız, hudut-

suz şekli, doktrinden ve ciddi bir ana yapıdan yoksun düzensizlikti.

Bu derme çatma yapı, kurulduğu kadar hızlı ve kolay yıkılmaya hazırды.

Hükûmet son seçimi, hakkında verilmiş bir mahkûmiyet hükmü kabul ederek istifa etmeyi kararlaştırdı, fakat Carno bu kararı kabul etmedi. Paris hâlâ bekliyor, Boulanger'in Saraya yürüyeceğini, peşinden bütün o kalabalığı sürükleyerek Meclisi, Senato'yu işgal edeceğini ümit ediyor, 27 Ocak gecesi yapılamayan şey, 28 ocak'da başarılacak zannediyordu. Fakat, General gitmedi. Hattâ evinden dışarı çıkmadı. Akşam, Madam Bonnemains'le başbaşa keyifle yemek yedi. Ve ertesi gece onu izleyen gece. Bu tatlı aşk hayatı böylece günler ve geceler boyu sürüp gitti. Sevgilisiyle Royal'da hafta sonu tatillerini geçiriyor, eğleniyordu.

Ama yaklaşan tehlikeyi görmüyordu. Halbuki tehlike yakın, çok yakındı. Hükûmet ve Meclislerde Paris dışındaki eyâletlerin temsilcileri çoğunluğu teşkil ediyordu. Bu eyâletler Paris'den, bir çılgınlık ânında cumhuriyetçilik maskesini düşürüp olanca çıplaklığı ile gerçek kimliğini, geçmiş ve geçmiş rejime bağlılığını açıkça göstermiş olan Fransanın bu en kudretli şehrinden korkuyorlardı. Bütün birinde Paris dün başarılamayanı başarabilir ve neler bahasına ayakta tutmaya çalıştıkları cumhuriyeti tehlikeye düşürebilirdi... O halde? O halde bu ânı beklemeden harekete geçmek gerekiyordu.

11 Şubat'ta karşı cephe harekete geçti. Floquet meclise bir kanun teklifi getirmişti. Bu teklif, seçim kanunda yapılacak değişikliklerle ilgiliydi. Buna göre, Paris'de seçimler artık genel listelere göre değil, bölgelere göre yapılacaktı. Her bölge sadece kendi adayı için oy verecek ve böylelikle seçimler plebisit niteliğini kaybedecekti. Bu da Boulanger'nin, gelecek seçimlerde sadece tek bir bölgeden seçilebilmesini temin edecekti. Ve böylece General 27 ocaktaki mutlak zaferi bir daha aslâ tadamıyacaktı. Fakat, o, bunu da gülümseyerek karşılamış ve şöyle demişti:

«Biliyor musunuz, bu durum bana ne düşündürüyor? Ö-

İnümüzde, yıkılması gereken bir kale var: Parlâmenter rejim! Bu kale sadece birkaç bin görevli memur tarafından korunmakta, buna karşılık milyonlar yâni bütün Fransa tarafından kuşatılmış bulunmaktadır. Şu hale göre, maddeten ve mânen yıkılmaya mahkumdur. Biz bu kaleyi yıkmak için kanun yolunu izliyorduk. Ama şimdi bu yeni seçim kanunu bize bu yolu kapadı. Eh, öyle olsun! Biz de bir başka, daha dolambaçlı, ama mutlak hedefe varacak yolu deneyeceğiz..»

Karışık sözler, tebessümler ve bekleyiş. Dostları kendisine, bu yeni kanunla partinin eski kanunla sağlayabildiği çoğunluğu sağlayıp sağlayamayacağını sordukları zaman, rahatlıkla cevap verdi:

«Evet! Hiç şüphem yok.»

Şu halde yine beklemek, yeni bir seçime kadar sözlerle, vaadlerle oyalamak gerekecekti. Ama, bu sabır daha ne kadar zorlanabilirdi?

Yeni seçim kanunu ile karşı cephe Boulanger'ye savaş ilân etmiş oluyordu. Ama Generalin durumu, herşeye ve değişen şartlara rağmen sarsılmamıştı. O gene bütün kozları elinde tutuyordu ve sadece Fransa değil, bütün Avrupa, Generalin yakın mutlak zaferinden emindi. Carnot kendisine bu beklenen zaferden endişeyle söz açtığı zaman, Rus Elçisi gülererek:

«Bu bahsettiğiniz olay bir tehlike olmaktan çok, bazı kimseler ve bazı gruplar için can sıkıcı bir ihtimaldir» demişti

Boulanger ise, Rus Çarına yazdığı tarihî mektupta şöyle diyordu:

Haşmetmeap, benim için harekete geçme zamanı gelince, kudretli himayenizi benden esirgemeyiniz! Ancak bu sayede, parlâmenter rejim denilen korkunç hastalığı, etrafını sarmış olan daha korkunç parazitlerle birlikte yok etmem mümkün olacaktır.»

Hükümet öylesine bir korkuya kapılmıştı ki, Boulanger hareketine karşı akla gelen her çareye başvuruyordu. Sürgünde bulunan ve Boulanger aleyhtarlığı ile tanınan Aumale Dükü, sağcı cepheyi kazanabilir ümidiyle, Fransa'ya geri çağırıl-

dı. Hazırlanmakta olan ve sağcılarının şiddetli muhalefetiyle karşılaşacağına şüphe olmayan, okulların ve hastahanelerin lâikleştirilmesi hakkındaki kanun tasarısından vazgeçildi.

14 şubatta, beceriksizliği ve tereddüdü ile Cumhuriyetçileri güç durumda bırakan Floquet kabinesi düşürüldü. Boulanger, bu beklenmedik fırsatın kendisine yeni imkânlar hazırlayacağı ümidine düşmüştü. Artık hazırlanmış bir plân ve her an iş başına gelmeye hazır bir hükümet de vardı elinde, ama bu da boş bir ümitti! Henüz 27 ocak olaylarının anıları taptazeydi. Fransa, sekiz uzun gün, hükümete kalmayı bile göze almıştı. Deroulede'in kuvvetleri yeniden ayaklanmıştı ve tetikte, bekliyordu. Herşey beklenebilirdi, herşey mümkündü. Ama hayır! General bu defa da harekete geçmiyecek ve susup beklemekle yetinecekti. Bu Boulanger'ye kaderin tanıdığı son imkân, son fırsattı ve o fırsattan da yararlanmasını bilmeyecekti.

Boulanger cephesinin Constans'a karşı takındığı olumsuz tavır, yapılabilecek en büyük taktik hatası idi. Laguarre, Meclis kürsüsünden yaptığı devamlı hücumlarla bu hatayı daha da göze görünür hâle getiriyordu: yeni bakan, en güç şartlarda bile havayı kendi lehine çevirmesini biliyor ve her mücadeleden muzaffer çıkıyordu. Boulanger, Cumhuriyetçilerin, her geçen günle kendisinden uzaklaştıklarını görerek, sağ cepheye biraz daha sokulmaya karar vermişti. Bu amaçla, 27 ocakta büyük bir çoğunlukla kendisine oy vermiş olan «sol aleyhtar» işçilerden faydalanmayı düşünüyordu. Bu sırada, Constans harekete geçmişti bile. Deroulede'in ünlü «Vatanseverler Cephesi» teşkilâtını, silâhlı bir hareket hazırlamakla suçluyor, bu hazırlığı muhtemel ve yakın bir hükümet darbesi teşebbüsüne bağlıyordu. Bütün Deroulede taraftarlarının toplanacağı, hattâ bizzat Boulanger'nin tutuklanacağı dedikoduları halkı heyecanlandırıyordu.

Naquet, şeytanî zekâsıyla Generale tutuklanmasının Boulanger cephesi için beklenmedik bir fırsat hazırlayacağını anlatmaya çalışıyordu. Fakat hiç kimse bu çok tehlikeli fikre yanaşmadı. Madam Bonnemains, teklifi baygınlık krizleri

arasında reddetmişti. Constans'ın hafiyeleri, tutuklama ihtimalini halk arasında yayarken Generalin hapishanede zehirleneceğini de kulaklara fısıldıyorlardı. General Boulanger, hapsi ve ölüm ihtimalini göze alamayacaktı: Gitmek, bir an önce gitmek, uzaklaşmak, kaçmak istiyordu; ama yine istiyordu ki kendisi, kendi yarattığı hareketi en güç ve tehlikeli zamanda yarıda bırakıp gitmiş, alçakça, korkakça kaçmış olmasın! Bu yüzden, şimdilik Fransa'dan uzaklaşmak fikrinin dostlarından gelmesini bekliyordu. Nitekim, başbaşa yaptıkları kısa bir tartışma sonunda, zayıf karakteri sayesinde Naquet'e, düşündüklerini tamamen özetleyen bir mektup yazdırmayı başardı. Naquet, Generale yaranmak için kaleme aldığı bu mektupta şöyle diyordu:

«General Boulanger, burada kalıp tutuklanmayı ve haps edilmeyi beklemektense, Belçika'ya geçmelidir. İşçiler ve köylüler, bu hareket karşısında, Generalin, hudut boylarını tutan jandarmayı atlatmaktaki ustalığına hayran kalacaklar ve onun, ordudan ve hükümetten bile kuvvetli olduğunu bir kere daha anlayacaklardır.»

Bu arada Constans boş durmuyor, büyük bir hızla hareket ederek Boulanger'nin mahvına doğru yürüyordu. Senato, 29 martta Yüksek Mahkemenin kurulması hakkındaki kanun tasarısını kabul etti. 30 martta hükümet bu konuyu görüşmek üzere olağanüstü toplantıya çağrıldı. 1 nisanda, General Boulanger aleyhinde soruşturma açmayı reddeden Başsavcının yerine, Quesnay de Beaupaire Başsavcılığa getirildi.

Dedikodular almış yürümüş, heyecan son haddini bulmuştu. Sağdan soldan bütün dostları, yakınları, taraftarları Boulanger'yi ikaz ediyorlardı. Onu ikna edemiyenler Madam Bonnemains'e koştular. Genç kadın korkudan çılgına dönmüştü. Constans, amacına yaklaşıyordu. Kurnaz ve entrikacı bakanın amacı, Boulanger'nin tutuklanması gibi tehlikeli olaylar doğurabilecek bir zor tedbirine lüzum kalmadan, düşmanın kendiliğinden sahneden çekilmesini, paniğe kapılıp kaçmasını sağlamaktı.

1 nisan sabahı, Clemenceau'nun yakın dostlarından Gra-

net, Constans'a geldi, Bakan, Granet'nin Boulanger ile yakın temasta olduğunu biliyordu. Boulanger adına çıkarılmış bir tutuklama emrini, Granet'nin görebileceği şekilde kitapların arasına koydu.

Konuşmanın sonunda Granet, koşa koşa Generalin evine gitti:

«Adınıza çıkarılmış tutuklama emrini gözlerimle gördüm» dedi.

Boulanger, o gece Madam Bonnemains'le birlikte, polisi şaşırtmak için dolambaçlı yollardan geçerek Belçika hududuna vardı. Constans'ın hafiyeleri adım adım peşindeydiler. İki sevgili Brüksel treni ile huduttan çıktılar.

Paris durumdan derhal haberdar edilmişti. Boulanger hudutta yakalanıp, tutuklanacak mıydı? Aslâ! Tutuklanmış bir Boulanger, Belçika'ya kaçmış bir Boulanger'den çok daha tehlikeliyken, buna ne lüzum vardı?

Ertesi gün, 2 nisan sabahı «Vatanseverler Cephesi» aleyhindeki dâva başladı. Generalin kaçmış olduğu haberi yıldırım gibi bütün şehre yayılmıştı. Boulanger taraftarları ümitsiz bir sabırla Senato'nun, Meclisin merdivenlerine, köşe başlarına, meydanlara yığılmışlar, kahramanın çıkıp gelmesini bekliyorlardı. Gün sona erdi, gece bütün Paris hâlâ ayaktaydı, hâlâ bekliyordu. Sabaha karşı saat birde Brüksel'den Generalin mesajı geldi:

«Beni hain ve kötü niyetlerine engel sayanlar tarafından tutuklanıp yargılanacağımı öğrenmiş bulunuyorum. Kendi ihtiraslarıyla gözleri kör olmuş bu düşman cephe önünde yargılanmaktansa bir süre için çok sevdiğim vatanımdan uzaklaşmaya karar verdim. Sevgili milletim beni kanun yolu ile yereden bağrına basıncaya kadar burada kalmaya mecburum.»

Lagarre, derin bir hayâl kırıklığı içinde:

«Bir alçakla nasıl mücadele kazanılır?» diye sordu.

Boulanger'nin firarı Fransa'yı şaşkına çevirmiş, dostlarını perişan etmiş ve onun yakın zaferine inanmış Avrupalı günlerce konuşulan tartışılan en önemli konu olarak işgal etmişti. «Vatanseverler Cephesi» hakkındaki dâva çabuk sona ermiş

General Boulanger büyük hareketlerin adamı değildi. 27 ocak günü taraftarları sokaklara afiş asmaktan, nutuklar söylemekten başka bir şey yapmamışlardı. Muhtemel bir hükümetleri bile yoktu. 28 ocak günü de general kıpırdamamış, 14 şubat hükümet buhranından ise hiç faydalanamamıştı. Maksatsız plansız hareketin lideri, yurt dışına kaçıyor ve başıboş hayatına sevgilisinin mezarı başında son veriyordu.



ve yüzer franklık para cezaları gibi gülünç kararlarla sonuca bağlanmıştı. Boulanger, Paris'te olsaydı bu sonuçtan yararlanabilirdi. Fakat şimdi bütün bunların kimseye faydası kalmamıştı. Sonra, büyük bir hızla Yüksek Mahkeme teşkil edilerek Boulanger, Rochefort ve Dillon hakkında «hükümeti devirmeye teşebbüs» suçlaması ile dâvâ açıldı ve her üç sanığın bir kalede hapsine hüküm verildi. Ama bu hüküm uygulamayacaktı. Çünkü mahkumlar çoktan kaçmışlar, kendi kendilerini sürgüne mahkum etmişlerdi.

Kahraman General Boulanger, birkaç ay sonra Brüksel'de, Madam Bonnemains'in mezarı başında intihar ederek amaçsız, başsız ve sonsuz bir maceradan ibaret olan hayatına son verdi.

LATİN AMERİKA

İLE

UZAK DOĞUDA

İHTİLAL

VE

DARBELER

LATİN AMERİKA'DA DARBE VE İHTİLALLER

Ünlü «Kurtarıcı Bolivar»'ın yardımcısı Mareşal Sucre şöyle diyordu: «Vatanımızı yabancıların sultasından kurtardık. Şimdi onu, kurtarıcılarının elinden kurtarmak gerekiyor.»

Bu iki cümle, ondokuzuncu, hattâ yirminci yüzyılda İspanyol asıllı Lâtin Amerika'nın havasını, en veciz şekilde ifade etmektedir. 1808'den sonra İspanya, Fransa'ya yenilip işgal edildince Güney Amerika'da doğan bağımsızlık, özgürlük anlayışı hudutsuz ve geleneksizdi. Hareket kısa zamanda yüzyıldan fazla sürecek iktidar buhranları safhasına girdi.

Bağımsızlığını kazanan memleketlerde cumhurbaşkanları hızla meşrû diktatörler haline gelecek ve yirminci yüzyıl, Lâtin Amerika'da, ortaçağ şartlarıyla karşılaşacaktır.

1 ocak 1820. Kadisk şehrinin süslü balkonlu, bembeyaz evlerle çevrilmiş daracık, eğri büğrü sokaklarında bayram günlerinin heyecanlı havası esiyordu. Yeni yılın ilk duasına katılmak için en güzel elbiselerini giymiş Hristiyanlar, kiliselerin gelişigüzel döşenmiş basamaklarına yığılmıştı. Dilenciler, körler yol kenarına oturmuş, kötürümler pis ve büküm büküm olmuş ellerini uzatarak iç ezici bir ahenkle sallanıyordu: «Ave Maria Purisima!» Daha cesurları, halkın ta içine kadar sokulup zenginleri kollarından, kürklü eteklerinden çekiyorlardı: «Ave Maria Purisima!»

Kiliselere giden sokaklar her çeşitten satıcılarla doluydu. Bağırmağdan kısılmış seslerle, en akla gelmedik ufak tefek satılıyor: Akua freska! (Temiz taze su!) Bunuelos! (Çörekler) Turrenos! (Şekerlemeler!)

Birden, ana caddenin başında tören üniformalarıyla man-

ga manga askerler göründü. Dar sokakların kaldırımlarını çınlatan sert adımlarla yürüyüp, geldiler, meydanı işgal ettiler. Bir kısmı hükümet konağının, bir kısmı yüksek devlet memurlarının konakları önünde yer aldılar. Aradan kısa bir zaman geçmişti ki, konakların kapıları ardına kadar açıldı, silâhlı askerlerin arasında, elleri kelepçeli adamlar, şaşkın ve korkmuş, dışarı çıkarıldılar.

Halk hayret ve dehşet içinde, bu anlayamadığı olayı seyrediyordu. Ne oluyordu? Askerin burada ne işi vardı? Asker, Amerika'daki âsileri ezmek için çoktan denize açılmamış mıydı?

— «Vali hazretlerini niçin tevkif ettiler acaba?»

— «Belki de Vali hazretleri Majeste Kırılın hoşuna gitmeyecek bir iş yapmıştır. Yahut... Yahut... Tanrı korusun kutsal Engizisyon'u harekete geçirecek kadar ağır bir günah işlemiştir!»

Birkaç dakika önce bir bayram sevinciyle sokakları dolduran halk, şimdi uzaklaşmak, evlerinin huzur ve güvenine kavuşmak için telâşlı adımlarla dağılıyordu. Eski bir İspanyol atasözü: «Resim ve savaş ancak uzaktan seyredildiği zaman güzeldir.» demez miydi? Evet, havada barut kokusu vardı. Bereketli bir günün sabahında ümitle senor ve senoraların geçecekleri yolları tutmuş olan dilencilerle yankesiciler bile, paçavralarını sürüyerek kaçıyorlardı. Birkaçı, son bir ümitle askerlere sokulmaya kalkıştılar. Fakat, asker o gün kutsal kilisenin emirlerini yerine getirmek ve fakirlere yardım etmek gerektiğini unutmuşa benziyordu. O gün askere gözünü açmak, halktan gelecek en ufak hareketi bile hoşgörmemek emri verilmişti.

Vakit öğleyi geçmişti. O güne kadar duyulmamış, kan ve barut kokan, erkek bir ses hançereleri yırtarcasına göğe yük seldi:

«Serenos, alegres,

Valiantes i asados!»

Korkuyla sımsıkı kapatılmış kepenkler birer birer açıldı, mütereddit ama meraklı başlar uzandı. Askerler, düzenli

sıralar halinde yürüyorlar, ilerde Riego'nun marşı olarak tanınacak bu yeni bu garip tüyler ürpertici şarkıyı söyliyerek ilerliyorlardı. Kumandanları hemen önlerinde, atının üzerinde dimdik duruyordu. İri yapılı, enerjik yüzlü, pırıl pırıl gözlü bir subaydı bu. Birden, balkonların birinden birisi haykırdı: «Riego! Riego!»

«Yaşasın Riego!» feryadı bir anda bütün şehri dolaştı; balkondan balkona, pencereden pencereye atlayarak birkaç saniyede bütün Kadisk'e yayıldı!

Don Rafael Riego Nunez, Asturi'deki birliklerin kumandanıydı. Albay Riego, Fransız ordularına karşı yapılan kurtuluş savaşının en genç, en ünlü kahramanlarından biriydi. 1808'de fecî bir savaştan sonra esir düşerek Fransa'ya götürülmüş, 1814'de, Napoleon'un esiri olarak Versailles sarayında mahpus bulunan Kral Ferdinand'la beraber serbest bırakılıp anavatana dönmüştü.

İspanya Kralının yurda dönüşü tarifsiz bir zafer olmuştu. Gececeği yollar boyunca sıralanan zafer takları, yıllardır bu dönüşü bekleyen koca bir milletin coşkunu sevgisini açıklayan şu sözlerle süslenmişti: «Ey Mesih, selâm sana!». Yıllar yılı İspanya, hükümdarını Mesih'i bekler gibi beklemişti; ümidini hürriyet ve istiklâl aşkıyle bu uzaktaki, kahraman bildiği kırala bağlamıştı. Fakat yazık ki, hayal kırıklığına uğrayacaktı. Nitekim, «Yaşasın hürriyet! Yaşasın Anayasa!» sesleri istibdadın zinciri ile, yumruğu ile susturulacaktı.

İspanyol Anayasası, savaş sırasında, Kadisk'te toplanan meclis tarafından hazırlanmıştı. Liberal bir anayasaydı. Babadan oğula geçecek bir kiralık müessesesini tanıyor, hak ve yetkilerine saygı gösteriyor, fakat bunların yanı sıra devlet yönetimine halkın katılmasını teminat altına alıyordu. 1789 ihtilâlinin dünyaya ilân ettiği insan haklarını, vatan-daşların eşitlik ve dokunulmazlığını, insanlığın yüzyıllar boyunca mücadelesini yaptığı bütün o kutsal hakları tanıyor ve kanun himayesine alıyordu. Ne yazık ki, gerek Ferdinand, gerek dostları, vatandaşın uzakta oldukları uzun yıllarda, insan hak ve hürriyetlerinin beşiği Fransa'da hiç bir şey öğreneme-

mişlerdi. Vatandan uzak geçen altı yıl onların kalblerindeki lükmetme aşkını, herşeye tek başına sahip olma ihtirasını külleyecek yerde beslemiş, doymak bilmez bir iştiha haline getirmişti. Yurda dönüşünden birkaç gün sonra, Ferdinand VII., İspanya'nın heyecanla beklediği Mesih, Anayasa için yemini kesinlikle reddetti. Daha da ileri giderek kanunun hükümsüz olduğunu ilân ve Kadisk Meclisinin Anayasayla ilgili zabıtlarının Madrit'de, törenle yakılmasını emretti.

Ferdinand, asıllere, kiliseye, çıkarları taht'a sıkı sıkıya bağlı bir kısım halka dayanarak, Anayasa taraftarlarına karşı amansız bir mücadeleye girişti. Fazla «ileri» fikirleri olduğundan şüphe edilen herkes (evlerde Voltaire'in bir kitabının bulunması yeter delil sayılıyordu) tevkif ve hapsediliyor, hattâ çoğu zaman ölüm cezasına çarptırılıyordu. Kiral, tek bir imza ile, Engizisyon Mahkemesini de yeniden kurdu. Gerçi, Kraliçe İzabelle'den beri İspanya'da tek bir «Kâfir» kalmamıştı; ve kuruluş amacı, Tanrı düşmanlarını yok ederek kut sal Kiliseyi korumak olan Engizisyon'un varlığını haklı gösterecek bir sebep de yoktu. Ama bu korkunç teşkilâtın politik rolü eski şiddetiyle devam ediyordu. Dün, masum insanları «Büyücülük» damgasıyla fecî ölümlere lâayık görenler, bugün darağacına «Anayasa taraftarlığı» ile suçlandırdıkları insanları gönderiyorlardı. Değişen bundan ibaretti.

Bu dehşet havası içinde Ferdinand, etrafında bir avuç çıkarıcı ve hasta ruhlu, yarı çılgın gözdesi ile tek başına saltanat sürüyordu.

Bu durum, Kadisk'te bulunan kurtuluş savaşı kahramanlarından Albay Riego ile arkadaşlarına, saraya karşı bir hareket hazırlamayı düşündürmüştü. Riego, İspanyol ordusunun en sevilen kahramanlarından biriydi. O sırada Kadisk'te, Amerika'ya gönderilmek üzere binlerce İspanyol askeri bulunuyordu, bunların kumandanları da Riego'nun arkadaşlarıydı. Birkaç görüşme, Riego'un bir darbe plânı hazırlamasına yetmişti.

Kurtuluş savaşı kahramanı Riego'nun plânı çok basitti. Önce çeşitli bahanelerle, değişik yerlerdeki kuvvetler bira

raya getirilecek, sonra yılbaşı günü, sabah duası sırasında harekete geçilecekti.

Plân, buraya kadar kusursuz uygulanmış ve Kadisk kolayca zaptedilmişti. Şimdi, yol boyundaki birliklerden istifade edilerek Madrid üzerine yürünecek ve sonra sıra memleketin bir huduttan diğerine askerî disiplin altına alınmasına gelecekti. 1 ocak 1820 günü akşam üzeri Don Rafael Riego, kuvvetlerinin başında, dört nal, Madrid'e doğru yol alıyordu.

Sarayda, Kadisk isyanı çoktan duyulmuştu. Riego henüz çok uzakta olmasına rağmen haberin uyandırdığı korku, tam bir panik hâlini almıştı.

Ferdinand soruyordu:

— Kuvvetleri ne kadar?

Heyecandan titreyen sesler cevap veriyordu:

— Amerika'ya sevkedilmek üzere Kadisk'e yığılan bütün birlikler Riego'nun ardındaymış!

— Fakat elimizde daha pek çok kuvvet var.

— Hayır, Haşmetmeap! En son aldığımız haberler, birçok bölgelerde askerin isyan ettiğini gösteriyor, Koron'da, Siragüza'da ordu bütün birlikleriyle âsileri destekliyormuş.

İspanyol Kırallı Ferdinand VII, tarihe cesaret ve kahramanlığı ile geçecek hükümdarlardan değildi ve bu zayıflığını Napoleon karşısında göstermişti. Şimdi de, ihtilâlciler karşısında dizlerinin bağı çözülüyor ve onlarla anlaşmayı mümkün kılabilecek çareler arıyordu.

Ferdinand bu maksatla, yürürlükten kaldırdığı 1812 Anayasasını yeniden ilân etti. Dağıttığı meclisleri toplayarak, bilinmedik bir mucizeyle hayatta kalabilmiş olan milletvekillerini çağırdı. Meclis önünde Anayasaya saygı göstereceğine yemin etti. Etrafındaki çıkarıcı ve açgözlü dalkavukları dağıtarak, eski bakanları zindanlarından çıkarttı ve yeniden hükümetin kurulmasını sağladı.

İspanyol ordusu, mevcut kanun ve otoriteye karşı yaptığı ilk isyan hareketini rahat ve kolay bir zaferle tamamlamıştı. Riego böylece İspanyol siyasi tarihinde Prononsiamen-
to adıyla anılacak olan çığır, bilmeden açmış oluyordu. Pro-



İspanya Kralı Ferdinand, ordunun ayaklanması üzerine 1812 anayasasını tekrar yürürlüğe koymuştu. Fakat sonradan yine mutlak idareye dönmek istedi. Başkaldıranları, bu arada Torrijos ve taraftarlarını kurşuna dizdirdi. Resimde Torrijos Hareketi liderlerinin idamı görülüyor.

nonsiamento, bir kuvvetin, özellikle ordunun, mevcut otoriteye, onun kanun ve nizamlarına karşı koyması, itaat borcu olduğu hukuk düzenini çiğnemesi, demektir.

Prononsiamento, yâni mevcut iktidara karşı yapılan hareketler, İspanya ve sonra bütün Güney Amerika için toplum bünyesini kemiren, bir türlü ilâcı bulunmayan bir hastalık olmuştur.

İspanya'nın karanlık parti mücadeleleri ile bunaldığı devirde Güney Amerika, daha da karanlık bir hürriyetsizlik içindeydi. Bu bilinmedik kıtaya, eski dünyanın gözüpek maceraperestleri ayak basmadan önce de orada hak ve hürriyet, anlamsız sözlerden ibaretti. Kızılderili toplumunda başkanın, herhangi bir kişinin yaşamasına veya ölmesine hükmedebilecek kadar hudutsuz bir iktidarı vardı. Amerika'nın

keşfinden sonra kıtaya gönderilen genel valiler ve sömürge yöneticileri, ülkelerindeki mutlak rejim anlayışını da beraber götürmüşlerdi. Nihayet, uzun yıllar devam eden iç savaşlar, sömürge yöneticilerine, gerektiğinden çok önemli görevler verdirdi. Bazen bir albay koca bir memleketin kade-rine hükmetme hakkını hiç düşünmeden kabulleniyordu. Halkın, hiç bir meselede söz hakkı yoktu. Sefil, cahil, aç ve her türlü ahlâk ve fazilet duygusundan yoksun bir kalabalık yüzyıllardan beri, beyaz derili dedeleri ile öğünen bir avuç maceraperestın emrinde kul köle olmaya alışmıştı. Esir edilmiş kızılderililerin ve kölelik yoluyla Amerika'ya getirilmiş zencilerin çocukları, tabiatın kendilerini mahkûm ettiği bu haksız esarete, şikâyetsiz boyun eğmekteydiler. «Büyüklerin» çok yüksekteki beyazların «Kavgaları, mücadeleleri onları hiç bir surette ilgilendirmiyordu. İktidarı şu general veya bu albay almış, o sefil kalabalığın hayatında bu değişikliğin en ufak bir etkisi, en küçük bir yankısı olabilir miydi»

İŞİ GÜCÜ OLMAYAN ASKERLERİN MARİFETİ

Güney Amerika'da askerî yönetim, Yedi Sene Savaşlarının sonunda kiral Charles III'ün, sömürgeci devamlı bir ordu bulundurma kararı ile doğmuştur. O güne kadar sömürgelerde görev alanlar parlak subaylar daima anavatanında alıkonduğuna göre - seviyece düşük kişilik ve bilgiden yoksun, sıradan askerlerdi. Charles III'ün kanunu ile sömürgelerdeki asker, anavatanındaki askerle aynı hizaya getiriliyor, onlarla eşit hak ve imtiyazlara sahip oluyordu.

Ayrılık savaşları sırasında zorunluklar; melezlerin de orduya alınmasını gerektirdi. Sonra İspanyollar gidince bu melezler onlardan boşalan yerleri alarak, toplumdaki en imtiyazlı yerlere geldiler.

Güney Amerika ordularının aslında hiç bir ulusal niteliği yoktu. Kendilerine tanınan imtiyazları haklı gösterecek

General Bolivar, İspanyollara karşı ayaklanarak Kolombiya ve Venezuela'yı (1821) bağımsızlığına kavuşturdu. Yardımcısı general Sucre de Ekvator'un kurtarıcısı oldu. Bolivar, bu ülkeleri, Peru ve Bolivya da dahil «Andlar Federasyonu» adıyla diktatörlüğü altında topladı. Bolivar ölünce federasyon dağıldı, yeni diktatörlerin yönetiminde beş devlet meydana çıktı.



hiç bir sebep de yoktu. Hudutlarda aslâ bir tecavüz tehlikesi bahis konusu değildi. Savaşmıyan muhtemel bir savaşa hazırlanmıyan bu ordu, baştan beri, biriken kuvvetini iç politika meselelerine harcamayı bir gelenek hâline getirmişti ve sonunda, «Sömürücü Devletlerden» kurtulan Amerika devletlerinin çoğunda idare, askerin eline geçti. Arjantin'de Manuel de Rosas, Meksika'da Antonio Lopez, Venezuela'da Andre Santa Paez ve Bolivya'da Andre Santa Cruz, askeri idareler kurarak ordu saflarından politika saflarına geçtiler.

Antonio Lopez Venezuela'da elli yıla yakın süren iktidarı sırasında, ülkenin tek ve mutlak hâkimi oldu, her istediğini yaptı, en ilkel bir ortaçağ derebeyinin özliyeceği hayatı yaşadı.

AMERİKA KITASINDAKİ İLK SOSYAL İHTİLAL

Meksika, 1821 yılında İspanyol idarecilere karşı ayaklanmış, Meksiko garnizonu genel valiyi indirerek ülkenin bağımsızlığını ilân etmişti. Fakat ayaklananlardan general

İturbide, imparator olmak sevdasına düşmüş, törenle taç giymişti. Bu defa imparator - generale karşı ayaklanma oldu. Devrilen İturbide kurşuna dizildi. Meksika başkanlık sistemini kabul ederek federal bir cumhuriyet haline geldi. Bu tarihten itibaren darbeler ve iç savaşlar birbirini izledi. Ülke 19. yüzyıl ortalarında tam bir anarşi içindeydi. Liberal partinin şefi yerli Juarez meşru olarak başkanlığa getirildiği halde, muhafazakârlar bu seçimi kabul etmemişlerdi. Meksiko'yu ele geçiren muhafazakârlarla, Veracruz'a çekilen Juarez arasında iç savaş başladı. Bu sırada Meksika'yı kendi himayesinde bir imparatorluk haline getirmek isteyen Üçüncü Napoleon, işe karıştı. Fransız birlikleri Meksika'yı işgale başladı. Avusturyalı Prens Maximilien imparatorluk tahtına oturtulmuştu (1864). Juarez bağımsızlık savaşını başarıyla yürüttü. Fransızlar çekilmek zorunda kaldılar. Maximilien esir düştü ve kurşuna dizildi. Çok geçmeden Juarez diktatör bir başkan olarak muhafazakârları eziyor, din aleyhtarı bir politika takip ediyordu.

Juarez ölünce (1871), iç savaşlar tekrar başladı. Beş yıl sonra melez general Diaz diktatörlüğünü kurdu ve İngiliz kapitalizminin de desteğiyle otuz beş yıl (1876 - 1911) bir hükümdar gibi yaşadı.

1911'de Meksika'da Amerika kıtasındaki ilk sosyal ihtilâl patlak verdi. (Bu ihtilâl ikinci ciltte yer almaktadır). 1911 ihtilâlinde önce ihtilâl diye isimlendirilen hareketler ise gerçekten bağımsızlık mücadelelerinden, iç savaşlardan ve birbirini izleyen darbelerden başka bir şey değildi.

MEKSİKA'DA HER AY BİR DARBE TEŞEBBÜSÜ

Meksika Amerika kıtasındaki devletler içinde askerliğin barut ve silâhın peynir ekmek kadar kutsal bilindiği, peynir ekmek kadar günlük hayata karıştığı en hareketli devlettir. Amerikan ihtilâlinde sonraki seksen yıl içinde Meksika'da binden fazla darbe teşebbüsü olmuştur. Ortalama bir hesapla, ayda bir darbe teşebbüsü olduğu söylenebilir! Her türlü

sivil kontrolden uzak askerî iktidarlar, Meksika bütçesiyle istedikleri gibi oynamışlardır. Memleketin kaderi onların ellerindeydi ve silâhlanmaları, vatanlarını korumak için değil kendi çapraşık çıkarlarını daha kuvvetli bir askere karşı koruyabilmek içindi. Entrikalar en akla gelmedik amaçlarla yapıyordu. Genç bir asteğmen, bir darbe hareketine önyak olarak, generalliğe yükselebiliyor, bir zindan kaçkını, bir darbeye iktidara gelerek korkunç geçmişini bir anda unutturuluyordu. Bir hükûmet darbesinin tehikeleri de vardı tabîî. Fakat uzun yıllar beklemektense, bu tehlikeleri göze almak Meksikalının mizacına daha uygundu.

CASTİLLA DARBECİ SUBAYLARI ATAŞE YAPARAK SÜRÜYOR

Hemen belirtmeli ki bütün Lâtin Amerika'da başarıyla sona ermiş darbelerin sayısı sadece yüz on beştir. Bu hareketlerin çoğu bir ihanete kurban gidiyordu. Asilerden biri, son dakikada ya paniğe uğrayarak, veya kin ve kıskançlık hislerine kapılarak, arkadaşlarını ihbar ediyordu. Lima'da diktatör Castilla'ya karşı hazırlanan bir isyan hareketi, son dakikada korkan ve diktatöre sığınmayı çıkarlarına daha uygun bulan bir isyancının ihbarı ile meydana çıkarılmış ve bastırılmıştı.

Castilla'nın ilk hareketi, bir güvenlik tedbiri olarak genç isyancıları yakalatıp hapsettirmek oldu. Kaçmaya teşebbüs edenler Castilla'nın askerleri tarafından öldürüldüler. Castilla diğerlerini yargılatarak kurşuna dizdirebilirdi. Fakat diktatör, çok tecrübeli, son derece zekî, kurnaz bir politikacıydı. Üç beş genç subayı idam ederek, üç beş bin düşman kazanmayı göze almaktansa, suçluları, hareketsiz hâle getirmeyi, memleketten gene kendi kontrolü altında uzaklaştırmayı uygun gördü. Genç isyancılar zindandan çıkarılarak, Peru'dan çok uzak ülkelere askerî ataşe olarak gönderildiler.

Lâtin Amerika'da hükûmet darbeleri (Prononsiamento) kurumu toplum bünyesine öylesine işlemiş, günlük hayata öylesine karışmıştır ki, normal günlük yaşayış kurallarının

yanısıra bir de «Prononsiamento âdâbı» ortaya çıkmıştır. Komplonun şefi başarısızlığa uğrar da yakalanırsa, tabii kurşuna dizilir. Fakat darbe başarıya ulaşıncı kazanan yenilene cömert ve yumuşak davranmak zorundadır. Yenilen de buna karşılık derhal uzaklaşmak ve iktidarı en kısa zamanda yeni sahibine bırakmak nezaketini gösterir. Kaçıp uzaklaşmak imkânını bulamazsa, o zaman dost bir memleketin elçiliğine sığınır. Burada şunu kaydetmeli ki ancak yirmi bir Lâtin Amerika devletinin diplomatik temsilcileri, sığınma hakkını tanımaktadır. Bir süre beklenmekte, huzur ve sükûn kısmen olsun sağlandıktan sonra elçilik hükûmet makamlarıyla temasa geçmekte ve mültecinin yurt dışına çıkmasını temin etmektedir. Böylece hem yeni iktidar elini kana bulamadan kritik bir problemi çözmekte, hem mülteci hayatını ve geleceğini kurtarmaktadır.

Prononsiamento, yani hükûmet darbesi yapma hakkı, diğer birçok imtiyazlar arasında sadece subaylara tanınmış bir hak ve imtiyazdır.

Lâtin Amerika'da tıpkı İspanya'da olduğu gibi XIX uncu yüzyılda hattâ XX nci yüzyıl başında kışla askerinin askerlik dışındaki hayatla hemen de hiç teması yoktu. Basit bir asker, hattâ bir assubay, subaylara tanınmış bir hakkı istemeyi aklından bile geçirmezdi. Lâtin Amerikalı er, hattâ küçük subay, İspanyol askeri gibi bir savaş makinesi haline getirilmişti. Öylesine cahildi ki, kendisine ezberletilmiş görevlerden başka hiç bir şey bilmez, kışla dışındaki dünyayı hemen de tanımaz ve hele politikadan hiç anlamazdı. Devamlı veya yedek, asker, sadece vatanın sadık ve fedakâr bir hizmetçisiydi. Bir üst kademedен aldığı emirleri körükörüne yerine getirirdi. Onun için politika çok yüksektekilerin bilecekleri anlayacakları ve karışabilecekleri, erişilemeyecek kadar uzak bir şeydi. Nefer, subayların bulunduğu bir yere gelişigüzel giremediği gibi, onların karıştıkları olaylardan entrikalardan da uzak durmaya mecburdu.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, kışla askeri ve küçük subay kımıldamaya başladı. Dünyayı saran ekonomik kriz,

cnları toplumun diğer mensuplarından çok daha fazla sarsmıştı. Hayat şartları zorlaşmış, pahalılık ve yokluk bir felâket halini almıştı. Askerin bu felâkete karşı alınacak hiç bir tedbiri yoktu. Çünkü hükümetler daima en düşük şartlar içinde bulunanlarla meşgul olmayı unutuyor, yahut sonraya bırakıyorlardı. İşte bu geçim sıkıntısı, 1931 de Peru'da kışlaları dolduran neferleri ve küçük subayları harekete geçmeye zorladı. 5 inci alayda askerler isyan ettiler ve hükûmeti devirmeye kalkıştılar.

Bu isyân neticesiz bir teşebbüs olarak kaldı. 1932'de bu defa Ekvator'da, bahriyelilerin, gene neticesiz kalacak bir ayaklanması oldu. Fakat 1933'de Küba'da Fulgencio Batista, peşine taktığı bir avuç askerle, subayları ve kumandanları atlatarak bir hükümet darbesi yapmaya ve iktidarı ele geçirmeye muvaffak oldu. Batista uzun yıllar Karaipier'in bu en büyük ve en güzel adasının hâkimi olarak kalacaktı.

PRONONSIAMENTO BİLİMİ

Yarım kalmış veya başarıyla sonuçlanmış darbelerin sayısı kabardıkça Lâtin Amerika'da bu uzun tecrübelerin ürünü olan bir bilim, evet bir «Prononsiamento Bilimi» doğdu. Hükümet darbesi yapma iş artık tesadüfe bırakılmıyor, bilimsel ve teknik kurallara göre hazırlanıyordu.

Askerî hükümet darbelerinin en eski ve en klâsik şekli «Kışla darbeleri»dir. Ordunun hiyerarşiyeye olan geleneksel bağlılığı sebebiyle böyle bir hükümet darbesi için, o birliğin en kıdemli ve en yüksek rütbeli kumandanının şef olarak darbecilerin başında bulunmasında zorunluk vardır. Bu subayın aynı zamanda birliğindeki bütün subaylara tamamen hâkim olabilecek, enerjik bir kumandanın bütün niteliklerine sahip olması gereklidir. Bir kışla darbesinin lideri «Muy Hombre» tam bir erkek ve «Jefe Macho» tam bir kumandan olacaktır. Böyle tek bir şef seçilemediği ve bu şef, bir alt kademedeki darbecilere tam anlamıyla hâkim olamadığı takdirde darbe, bir ihtilâl komitesi, bir heyet tarafından hazırlanır ve yapılır. Fakat Prononsiamento biliminin iddia

ettiğine göre, böyle bir komite veya bir heyet tarafından yapılan darbeler, zaferden sonra uzun zaman huzur ve sükûnu sağlayamamaktadır. Zira darbe başarıya ulaşip iktidar alındıktan sonra komite üyeleri arasında anlaşmazlıklar çıkmakta ve bu anlaşmazlıklar yeni hükûmet darbelerine zemin hazırlamaktadır.

Kışla darbesinin hazırlıkları subaylar arasında tamamlandıktan sonra, hareket, bir veya birkaç birliğin ya da kit niteliğindeki bir askerî kuvvetin ayaklanması ile başlar. Hareketin şef veya şefleri, ordunun diğer birliklerinin kumandanlarına, bir Prononsiamento, bir isyan bildirisi gönderirler. Bu bildiri bir dâvet, bir çağrı niteliğindedir. Bir darbe içinde tarafsızlığın yeri yoktur ve her birlik katılacağı cepheyi derhal seçmek zorundadır. «Yanımda olmayan karşımdadır.»

Hareketin ilk birkaç saat içinde olaylar darbecilerin zaferine doğru gidiş gösterirse ve yeter sayıda kuvvet darbecilere katılırsa o zaman hareket plânının ikinci safhasına, yani iktidara karşı genel saldırıya geçilir. Bunun için derhal memleketin en önemli merkezleri işgal edilir. En önemli yol kavşakları, liman ve istasyonlar, meydanlar, hükûmet ileri gelenlerine ait binalar ve nihayet hükûmete bağlı kalmış olan askerî birlikler...

Hazırlıklar kusursuz yapılmış ve hareket mükemmel bir şekilde hızla ve sessizce başarılabilmişse, iktidar rekor sayılabilecek kadar kısa zamanda ve bir damla kan akmadan alınmış olur. Bütün memleket şaşkın ve sessizlik içindedir.

Batista'nın 1952'deki hareketi kışla darbelerinin tipik bir örneğidir. 1944'de iktidarı bırakmaya mecbur olan, Küba ordusunun bu eski çavuşu tam sekiz yıl sonra doyamadığı iktidarı yeniden ele geçirmek için bir hükûmet darbesi hazırlamıştı. 10 mart 1952 sabahı saat 2.30 da, yanında on altı adamı olduğu halde Batista, Havana'nın dışında bulunan Kolombiya Garnizonu'na gitti. Orada, birkaç genç subayı, assubayı ve sonra bazı yüksek rütbeli subayları, albay ve generalleri çevresinde toplayarak onlarla görüştü. Sonra

onların yardımıyla kumandanlar ve kurmay heyeti elde edildi. Birkaç saat sonra, Batista Havana'daydı, Küba'nın hâkimiydi ve eski diktatör - cumhurbaşkanı Carlos Soccoras Miami'ye kaçmış bulunuyordu.

EN STRATEJİK NOKTA: TELEFON

Amerika'da darbe için ideal gün, bir pazar veya bir bayram günüdür. Devlet daireleri kapalıdır. Hükûmet üyeleri çoğu zaman başşehirden uzakta, sayfiyede veya başka bir şehirde dinlenmektedir.

Telefon aynı zamanda bir silâh ve bir savunma aracıdır: Geçmişinde çok sayıda hükûmet darbesi bulunan eski bir asker, emekli bir albay ve Prononsiamento biliminin en sözü geçer uygulayıcılarından biri, şöyle diyor:

«Unutulmamalı ki, iktidar bütün o kocaman ve önemli lâfların dışında herşeyden önce cumhurbaşkanının telefonu ve mührü ile yürütülmektedir. Bir mühür, her zaman taklit ve tahrif edilebilir, ama telefon! Telefon, bir hükûmet darbesi içinde zaptedilmesi en gerekli en önemli stratejik noktadır.»

JAPONYA'DA DARBELER VE İÇ SAVAŞLAR DEVRESİ: 1867 - 1877

1867—77 Japonyasının şahit olduğu kadar heyecanlı, haşin ve bitmek bilmeyen, peşpeşe patlak veren siyasî olaylara, hükûmet darbelerine ve isyanlara pek az ülkenin tarihinde raslanır.

İmparator Mutsu - Hito 1864'de 14 yaşında bir çocukken Güneş İmparatorluğunun kutsal tahtına oturdu. Çocuk imparator Japonyanın en ileri düşünceli hükümdarlarından biri olacaktı.

1860 yıllarına doğru Japonya, Avrupa ülkelerinin ortaçağda yaşayıp geride bıraktıkları en ilkel bir feodal sistemle yönetiliyordu. Memleket, 276 eyalete bölünmüştü. Bu eyaletler, her biri belirli bir silâhlı askerî kuvvete sahip Japon asillerinin, «daimios» ların elindeydi. Bir kukla imparator adına iktidar, Tokuogava ailesinden gelen ve miras gibi babadan oğula kalan bir hakla başa geçen bir Naip tarafından kullanılıyordu. Bu Naip, Japon dilinde Şogun adıyla anılıyordu.

1863'de, Batı âlemi ilk olarak Uzak doğu üzerinde haklar elde etmek amacıyla harekete geçmişti. Bunun için, Batı devletlerinin donanmaları Japonya açıklarında bir «yıldırma hareketi» ne girişti. Bu hareketi, zorla kabul ettirilen kapitülasyonlar izledi. Naip (Şogun), Batılıların mallarının ve gemilerinin Japonya'ya sokulmasına razı olmak zorunda kalmıştı.

Ülkenin bütünlüğünü tehdit eden bütün bu hareketler, Japon asillerinin, daimios'ların şiddetli itirazı ile karşılandı. Japon derebeyleri bu fırsattan yararlanarak, devlet üzerinde eski devirlerin kudretini yeniden elde etmek hevesine kapılmışlardı. Genç İmparatorun müşavirlerini de elde etmekte gecikmediler. Sistemli bir mücadele ile Şogun'u, kutsal görevinden İmparator lehine çekilmeye, razı ettiler. 3 Ocak

1868'de ilk Japon hükûmet konseyi kuruldu. Bu modern, bir anlayışla kurulmuş bir heyet olmaktan çok, feodal düzene göre düzenlenmiş bir daimioslar topluluğu idi.

Hareket, Şogun'un (ki o da geniş topraklara sahip bir derebeyidir.) direnmesi ile karşılaştı. Fakat Şogun'un askeri İmparatorun kuvvetleri karşısında bozguna uğradı.

Bu zaferden sonra İmparator eski saraydan ayrılarak Şogun'un eski kalesi Yedo'ya yerleşti, buraya Tokyo adı verildi. İmparator, rejimin değiştiğini ifade etmek üzere, adını da değiştirdi ve bundan böyle İmparatorlara «Meiji» denildi. Japon dilinde bu kelime, aşağı yukarı, «Aydınlık monarşi» anlamına gelmektedir.

Sonra genç İmparator bir «Danışma Konseyi» bir çeşit «Kurucu Meclis» topladı. Ve bu Meclisten yapılacak inkılâpların bir programının hazırlanmasını istedi.

Derebeylerin (Daimios'ların) para basma ve ordu kurma hakları ellerinden alındı. Muhteşem saraylarına elkondu, malları yağma edildi. Samurai'ler (asilzade askerler) bin yıllık geçmişleri boyunca iftihar ettikleri atlarını ve silâhlarını bırakmak zorunda kaldılar.

Daimios'ların geniş toprakları fakir köylüler arasında bölüştürüldü. Yeni bir kanun önünde bütün Japonlar eşit kılındı ve asâletin tanıdığı haklar ve imtiyazlar kaldırıldı.

Fakat bu inkılâplar kan dökülmeden yerleşemiyeycekti. Nitekim Samurai'ler isyân ettiler ve bıraktıkları silâhlara yeniden sarıldılar. Japon usulü kanlı bir iç savaş, bir yıl boyunca ülkeyi kasıp kavurdu, fakat o fecî senenin sonunda yine İmparator galipti.

1875 ile 1890 yılları arasında Japonya'da Avrupa modelleri gözönünde tutularak yeni bir devlet kuruluyor ve bir toplum doğuyordu. Danışma Konseyi ve iki meclisi ile Japon ya modern devlet anlayışına yaklaşıyordu. Bu inkılâpların yanı sıra memlekette ekonomik alanda da başdöndürücü bir ilerleme başlamıştı. Öyle ki, birkaç yılın içinde Japonya Dünyanın sayılı devletleri arasına katılma hakkını kazanabilirdi.

ÇİN'DE TAI PİNG İHTİLALİ VE İMPARATORİÇENİN DARBESİ

Çin'de ihtilâller devri «Afyon Savaşları» ile başlar. Bu savaşlardan sonra çıkan «Tai Ping ihtilâli» modern Çin tarihindeki en büyük ihtilâlcî köylü hareketidir.

On sekizinci yüzyıl sonlarında İngilizlerin «Hindistan Şirketi» Çin'e afyon sokmağa başlamış, on dokuzuncu yüzyıl başlarında Çin'in yıllık afyon ithalatı 20 bin sandığı bulmuştu. Halkın sağlığı bozuluyor, dışarıya da büyük miktarda para çıkıyordu. Durumun son derece vahimleşmesi üzerine imparator afyon ithalini yasaklamak, içenleri ve afyon tâcirlerini idama mahkûm etmek zorunda kaldı. Bu arada Kanton'a gelen 20 bin sandık afyon müsadere edildi.

Çin'i büyük bir pazar olarak gören İngiltere bu durumdan faydalanarak Kanton'a asker çıkardı. Hong Kong adasını ele geçirdi. Pekin direnince Yang-Çe bölgesine de çıkarma yapıldı. Şanghay çevrildi. Şehirdeki 16 bin Mançu ümit kalmayınca hep beraber intihar ettiler. Çin 1824'de Nankin anlaşmasıyla aman dilemek zorunda kaldı. Savaş İngiltereye 520, Çin'e ise 20 bin ölüye mal olmuş, ülke yine bir afyon pazarı haline gelmiş, beş liman İngiliz ticaretine açılmıştı. Çin'in gümrük bağımsızlığı kalmadı, İngilizler yalnız kendi mahkemelerinde yargılanmak hakkını elde ettiler. Üstelik ilkel silâhlara sahip Çin ordusuna karşı ateşli silâhlara büyük üstünlük sağlayan İngiltere Hong Kong'u da alıyor ve burasını büyük bir askerî üs haline getiriyordu.

Çin'in yenilgisi, ve Avrupalılara tanınan imtiyazlar, halk arasında Mançu hanedanına karşı beslenen düşmanlığı arttırdı. Bu hanedanın yerine bir Çin hanedanı geçirmek fikri kuvvetlenmiş, bunun için gizli cemiyetler kurulmuştu. Köylüler



Tai Ping ihtilâlcilerinin Pekin kuvvetlerine karşı savaşmasını gösteren bir temsili resim... Savaşlar ihtilâlcilerin galebesiyle sona ermişti.

kaynaşmaktaydı. Nüfusun yüzde seksenini teşkil eden köylü sınıfı pek sefil durumdaydı. Tâcirler ve çok zaman ticaret burjuvazisinden gelen büyük toprak sahipleri halkın afyonlanmasına göz yumuyorlardı. Köylünün hayatı mahsul durumuna bağlıydı, kıtlık halinde, ulaştırma vasıtaları yetersiz olduğundan yüzbinlerce bazan milyonlarca insan ölüyordu.

1851'de Kuang Si eyaletinde köylü ihtilâli patlak verdi. Hung Siu Çuan adında bir köylü lider hareketin başına geçti. Mançu hanedanının yerine bir Çin hanedanı geçirmek toprak reformu yapmak, Çin'e millî ve dinî alanlarda canlılık kazandırmak isteyen Çuan'ın taraftarları kısa sürede yüzbinleri buldu. İmparator orduları yenildi. Hung Çuan «Tien Wang - Gökler Kırılı» adıyla kendini imparator ilân etti ve Tai Ping'ler hanedanını kurduğunu açıkladı. Bir yıl sonra 120 bin kişilik bir orduyla Nankin'i alarak başkent yaptı. Böylece Çin'de biri Nankin'de diğeri Pekin'de iki impara-

tor hüküm sürmeğe başlıyordu. İhtilâlcilerin imparatoru reformlara girişti, fakat bunları devam ettiremedi. Çin'deki karışıklıktan faydalanan İngilizler, Fransızlarla birleşerek Çin'e asker çıkardılar. 1857 - 1860 yılları arasındaki savaşlarda eski imparator dize getirildi. Çin, İngiliz ve Fransız emperyalizmine açıldı. Sonra eski imparatorla işgal orduları birleştiler. Nankin'deki ihtilâlciler imparatora ve hükûmetine hücumla geçtiler. Tien Wang eski imparatora karşı başarı kazandı, fakat modern silâhlarla teçhiz edilmiş 50 bin kişilik İngiliz ve Fransız ordusu da gelince yenildi. İntihar etti. Taraftarları bozguna uğradılar, büyük kısmı Tonkin'e kaçtı.

Eski imparator tekrar Çin'in tek hâkimiydi. Fakat aslında hâkimiyet İngiliz ve Fransızlara geçmiş, Çin Avrupa'ya pazar olmuştu.

İMPARATORİÇENİN DARBESİ

Tai-Pingler ihtilâlinden çeyrek yüzyıl sonra Çin yine kurtuluş şansını arıyordu. Bu şans, genç İmparator Kouang-Siu'nun kişiliğinde kendini gösterdi. 27 yaşındaki İmparator idealist «Zamanın Meseleleri» gazetesinin genç ve heyecanlı yazarlarının ışık tuttuğu yolu izleyerek yeni bir Çin kurmaya karar vermişti. Bu idealist grup İmparatorun emri ile, bir reform programı hazırladı: Batı dillerine ve Batı kültürüne kapılar açılacak bilimsel ve teknik eserler devlet eliyle ve milyonlarla nüsha halinde bastırılacak, millî ordu Avrupa usullerince yeniden kurulacak, tarım ve ticaret modern metodlara göre teşkilâtlanacak ve Batı ülkelerinden sanayi araçları ve malzemesi satın alınacaktı.

Bütün bu inkılâplar, kıyafetlerde, günlük yaşayışta ve din anlayışında da yeni usullerin uygulanmasını gerektiriyordu. Fakat ne yazık ki heyecanlı ve genç İmparator, Çin tahtında yalnız değildi. Üvey annesi ihtiyar İmparatoriçe Sö-Hi aynı zamanda Naip olarak devlet yönetimine katılıyordu.

İhtiyar İmparatoriçe eskiye, geleneklerine ve tarihteki Çin'e ölesiye bağlı ve her türlü yenilikten ve Batılılaşma ha-

hareketinden son derece korkan bir insandı. İmparatoriçe, bu mücadelede çok kolay bir destek de bulmuştu. Yüz milyonlara varan, son derece geri ve cahil, geleneklerine son derece bağlı bir kütlev, bütün bir bilgisizler ve mutaassıplar ordusu, koca bir Çin milleti, uygarlıkla ilkeliliğin mücadelesinde, İmparatoriçenin safındaydı. İmparatoriçe, delice bulduğu üvey oğlunun yenilik hareketlerine karşı bu muazzam kütleyi harekete geçirecekti.

İmparatoriçe, eskiyi savunma uğrunda korkunç ve vahşi bir hükûmet darbesi hazırlıyordu. Bu müthiş komploda yanında, asâletin akıbetinden korkan Prensler vardı.

İmparatoriçenin kıskırttığı ordu, Prens Tuan'ın kumandasında, Pekin'i işgal etti. Kanlı sokak kavgaları oldu. Reformcular bir bir yakalanarak en vahşi işkencelerle öldürüldüler. Onlar tarafından başlanılmış bütün hareketler durduruldu. Zavallı genç İmparator Kouang-Siu, yakalanarak uzak bir bölgedeki eski bir saraya hapsedildi ve ölümüne kadar orada, dört duvar arasında yaşamağa mahkûm edildi.

İmpratriçe Sö - Hi, bu kanlı bu korkunç zaferle yetinmeyecek kadar haristi. Tıpkı Boxer'lerin Afrika'da Avrupalılar tarafından döşenen demiryollarını dişle, tırnakla taşla bıçakla söküp attıkları gibi, Çin toplumunda bir Batıya dönüşün her türlü kımıldanışını insafsızca kazımak için harekete geçti. Hristiyanlığı kabul etmiş olan Çinliler, en vahşi cezalara lâyık görüldüler. Sonunda iç savaş başladı. 1900'de, Rusların Mançuryayı işgali sırasında, Pekin'de halk silâha sarılmıştı. İmparatoriçe kaçmak zorunda kaldı.

Beş yıl sonra Rus Japon savaşı İmparatoriçeyi öylesine zor durumda bıraktı ki, ihtiyar despot, yıllar önce üvey oğlu tarafından girişilen reform hareketlerine yeniden başlamak mecburiyetinde kaldı, Reform hareketinin başına Yüan - Şi Kai'yi getirdi.

İmparatoriçe 1909'da öldüğü zaman, Çin yeni bir ufka doğru aksak adımlar atma çabası içindeydi.

İmparatoriçenin ölümünden sadece iki yıl sonra, 1911'de Sun - Yat - Sen ihtilâli patlak verdi.

BİRİNCİ CİLTTE YER ALAN İHTİLALLER VE DARBELER

Hükümet darbelerinin öncüsü: Pzistrat	9
Daryüs, İran tahtına bir darbe sonunda oturmuştu	12
Kölelerin kurtarıcısı: Spartaküs	21
Roma'da Katilina ayaklanması	29
Sezar: «Ya hep, ya hiç» diyen darbeci	38
Deli imparator Kaligula ve «Jüpiter'in intikamı»	52
Klod ve Neron	60
Etienne Marcel: Bir burjuva ihtilâlcî	73
Mediciler ve Papa'nın kutsadığı bir darbe	87
Şeyh Bedreddin	101
Yeniçeri darbeleri	115
Cromwell	137
Fransa'da «Kral Darbeleri»	154
Amerikan ihtilâlî	209
Fransız ihtilâli	227
Bonaparte'm darbesi	298
1830 ihtilâli	331
Rusya'da Dekabristler (25 Aralıkçılar)	339
1848 ihtilâli	355
Louis Napoleon, Cumhuriyeti boğazlıyor	371
Paris Komünü: Otuz bin ihtilâlcinin öldürüldüğü hareket	375
Boulanger: İktidar düşkünü iktidarsız general	385
Lâtin Amerika'da darbe ve ihtilâller	411
Japonya'da darbeler	425
Çin'de Tai Ping İhtilâli ve İmparatoriçenin darbesi	427

(İndeks ve bibliyografya ikinci cildin sonunda yer almaktadır.)

Kapak: ETEM ÇALIŞKAN

Genel Dağıtım: B A T E Ş

İhtilâller ve Darbeler Tarihi, ilk çağlardan bugüne en önemli ihtilâl ve darbeleri sırasıyla bir araya getiren, resimli, ansiklopedik bir eserdir. Birinci ciltte 20. Yüzyıla kadar, ikinci ciltte 20. Yüzyıldaki ihtilâl ve darbeler yer almaktadır. Bu ihtilâl ve darbeler, başta "Les Coups D'Etat", Maurois ve Aragon'un "Amerika-Rusya", "The Turkish Revolution 1960-1961" adlı eserler olmak üzere altı büyük eserden çevrilmiştir. İsimleri geçen üç eserin telif hakları, ONK Copyright Ajansından alınmıştır.

SOVYET İHTİLÂLİ
1918 - 19 İHTİLÂLİ
İRLANDA İHTİLÂLİ
ATATÜRK
MUSSOLİNİ
FELDERNHALLE
PRIMO DE RIVERA
FRANKO
SALAZAR
20 TEMMUZ 1944
NÂSİR
ÇİN İHTİLÂLİ
KÜBA İHTİLÂLİ
CEZAYİR İHTİLÂLİ
27 MAYIS
GÜNEY AMERİKA
VE AFRİKA'DA
İHTİLÂL VE
DARBELER